

Lei 23,20

EDITURA DIDACTICĂ ȘI PEDAGOGICĂ, BUCUREȘTI — 1984

ISTORIA ANTICĂ ȘI MEDIE A ROMÂNIEI

MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI ÎNVĂȚĂMÎNTULUI

ISTORIA ANTICĂ ȘI MEDIE A ROMÂNIEI

Manual pentru clasa a VIII-a

HADRIAN DAICOVICIU
prof. univ.

POMPILIU TEODOR
prof. univ.

IOAN CÎMPEANU
prof.

ISTORIA ANTICĂ ȘI MEDIE A ROMÂNIEI

Manual pentru clasa a VIII-a

EDITURA DIDACTICĂ ȘI PEDAGOGICĂ
BUCUREȘTI-1984

Manualul a fost revizuit în anul 1982 pe baza programei
aprobată de Ministerul Educației și Învățământului cu
nr. 40835 în 20 V 1980.

Redactor: *Vasilica Neagu*
Tehnoredactor: *Vergilia Rusu*
Coperta: *Vladimir Baranovschi*

NICOLAE CEAUȘESCU

**secretar general al Partidului Comunist Român,
președinte al Republicii Socialiste România**

INTRODUCERE ÎN ISTORIA ANTICĂ ȘI MEDIE A ROMÂNIEI

Anticii spuneau despre istorie că este un dascăl al vieții. În adevăr, cunoașterea faptelor din trecut, interpretarea lor corectă, științifică, ne ajută să înțelegem mai bine prezentul și ne dă pilde pentru acțiunile noastre. Istoria este știința care ne permite să urmărim și să înțelegem întreaga dezvoltare a omenirii, în care se înscrie și dezvoltarea patriei noastre de-a lungul secolelor și mileniilor.

Însemnătatea studierii istoriei patriei. Partidul Comunist Român dă o înaltă apreciere istoriei ca mijloc de educare a maselor largi, în primul rând a tineretului. Cunoașterea istoriei înseamnă cunoașterea a ceea ce a fost înaintat, cu adevărat revoluționar în trecutul poporului. Pentru noi, istoria patriei este un nesecat izvor de învățăminte și de patriotism, un stimulent puternic în munca și viața noastră. Cunoscând istoria glorioasă a poporului nostru, învățăm să prețuim și să iubim și mai mult cuceririle prezentului nostru socialist. În același timp, așa cum se arată în mesajul adresat de tovarășul Nicolae Ceaușescu participanților la cel de-al XV-lea Congres internațional de științe istorice (București, 1980), știința istoriei este chemată să contribuie la stabilirea unui climat de prietenie între popoarele întregii lumi.

Istoria țării noastre și a poporului român este strâns legată de istoria țărilor și popoarelor vecine. Între ținuturile și popoarele din această parte a Europei au existat totdeauna relații economice, culturale, politice și s-au manifestat influențe reciproce. În România socialistă trăiesc și muncesc împreună cu românii și cetățeni de naționalitate maghiară, germană, sârbă etc., așezați de secole pe aceste meleaguri, după cum și în țările vecine trăiesc, din vechi timpuri, români. Studiarea istoriei permite cunoașterea legăturilor tradiționale care au existat de-a lungul secolelor între popoare, în special între popoarele vecine, a relațiilor lor de solidaritate și întrajutorare în lupta pentru cauza libertății și independenței; ea reprezintă un mijloc de mai bună cunoaștere reciprocă și de întărire a frăției dintre poporul român și naționalitățile conlocuitoare.

Locul istoriei antice și medii în cadrul istoriei României. Epoca veche și epoca medievală ocupă un loc de seamă în istoria patriei noastre nu numai datorită faptului că au fost epoci de durată foarte îndelungată, ci în primul rând pentru că în cadrul lor au avut loc fenomene și procese istorice de importanță hotărâtoare.

Epoca veche începe cu însăși apariția societății omenești pe teritoriul României; ea a cunoscut apoi cultivarea plantelor, domesticirea animalelor, iar mai târziu

prelucrarea metalelor. În cadrul acestei epoci își fac apariția în istorie strămoșii noștri daco-geți, care ajung să creeze o civilizație strălucită înainte de a fi supuși de Imperiul roman. Tot în epoca veche se produce fenomenul *romanizării* daco-geților, care stă la temelia formării poporului român și a limbii române.

Epoca medievală este vremea constituirii statelor feudale românești, a luptei lor pentru neafrnare, a primelor manifestări de cultură și de artă românească. Ea este ilustrată de mari personalități istorice — Mircea cel Bătrîn, Iancu de Hune-doaara, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul; este epoca unor mari lupte pentru dreptate socială, purtate împreună de masele populare indiferent de naționalitate: răscoala de la Bobilna, războiul țărănesc de sub conducerea lui Gheorghe Doja. În sfârșit, în epoca medievală începe să se cristalizeze *națiunea română*, proces care se va desăvârși în etapa istorică următoare, și se consemnează primele lupte pentru des-ființarea aspirării naționale (activitatea cărturarilor din Școala ardeleană, răscoala lui Horea, Cloșca și Crișan).

Cunoașterea epocilor vechi și medievală este neapărat necesară pentru înțele-gerea ființei însăși a poporului nostru, pentru înțelegerea istoriei mai noi a patriei și chiar a zilelor pe care le trăim.

Periodizarea istoriei antice și medii a României. Societatea omenească a trecut la noi prin toate orînduirile cunoscute în istorie. De la apariția oamenilor pe aceste meleaguri (acum 600 000 de ani sau chiar mai mult) și pînă la formarea statului dac sub conducerea lui Burebista (circa 80 î.e.n.), istoria României se înscrie în epoca (orînduirea) *societății* sau *comunei primitive*, numită și *epoca străveche*. *Epoca veche (antică)* (circa 80 î.e.n. — sec. VIII e.n.) cuprinde *perioada statului dac* (circa 80 î.e.n. — 106 e.n.), *perioada stăpînirii romane* (106—271 e.n.), dar și așa-numita perioadă prefeudală sau a migrațiilor.

Epoca medievală (feudală) cuprinde și ea peste un mileniu (sec. VIII — 1821), încheindu-se cu revoluția condusă de Tudor Vladimirescu, eveniment de seamă care deschide *epoca modernă* în istoria patriei. O mare parte a ei (sec. VIII — mij-locul sec. XIV) constituie *perioada feudalismului timpuriu*, în care relațiile feudale se încheagă încetul cu încetul; această perioadă se încheie cu formarea statelor feudale românești independente. Urmează apoi *perioada feudalismului dezvoltat* sau *înfloritor* (mijlocul sec. XIV — sec. XVII) și, în sfârșit, *perioada descompunerii orînduirii feudale* (sec. XVIII — începutul sec. XIX, pînă la 1821).

Această împărțire (periodizare) a istoriei vechi și medii a României corespunde în linii mari periodizării istoriei universale. Condițiile specifice în care s-a desfășurat istoria țării noastre fac însă ca datele de hotar dintre epoci să fie diferite față de cele din istoria europeană generală. Bunăoară, epoca modernă în istoria universală începe cu revoluția burgheză din Anglia (mijlocul sec. XVII), în timp ce la noi începutul aceleiași epoci e marcat de revoluția condusă de Tudor Vladimirescu (1821).

Chiar și datele menționate pentru istoria noastră au o valoare de orientare și nu o valoare absolută. Se consideră, de exemplu, că epoca veche propriu-zisă începe pe la anul 80 î.e.n., deoarece atunci se formează statul dac de sub conducerea lui Burebista, dar nu trebuie să se uite că pe țărmul dobrogean al Mării Negre au

existat state sclavagiste (colonii grecești) încă din sec. al VII-lea î.e.n. Influența lor asupra Daciei și a societății autohtone n-a fost însă atît de puternică și de impor-tantă încît să socotim începutul epocii vechi de la întemeierea lor.

Locul civilizației noastre în cadrul civilizației universale. România a fost întot-deauna un pămînt de răscruce, o punte de legătură între răsărit și apus, între miază-noapte și miazăzi. Civilizațiile care s-au născut și s-au succedat aici au stat în strînse raporturi cu civilizațiile create de alte popoare.

Cultura materială și spirituală a daco-geților, de exemplu, a primit influențe din partea civilizațiilor avansate ale antichității (persană, greacă, celtică, romană), dar a influențat, la rîndul ei, popoarele vecine sau stabilite pe teritoriul Daciei (sciți, celți, sarmați). În epoca romană, viața și cultura Daciei se încadrează perfect în ansamblul provinciilor occidentale ale Imperiului, în care se vorbea limba latină și predomina cultura romană.

Este binecunoscut rolul pe care l-au jucat Țările Române în evul mediu ca apărătoare ale Europei și ale civilizației europene în fața pericolului otoman. În aceeași epocă medievală, cărturari români ca *Nicolae Olahus*, *Nicolae Milescu*, *Dimitrie Cantemir* sau *Constantin Cantacuzino* și-au înscris numele la loc de frunte printre învățații umaniști ai Europei. Epocile modernă și contemporană au văzut născîndu-se la noi artiști ca *Nicolae Grigorescu*, *Ștefan Luchian* sau *Constantin Brâncuși*, muzicieni ca *George Enescu*, scriitori și poeți ca *Mihai Eminescu*, *Liviu Rebreanu*, *Mihail Sadoveanu*, *Tudor Arghezi*, *Lucian Blaga*, savanți ca *Victor Babeș*, *Nicolae Iorga*, *Emil Racoviță*, inventatori de geniu ca *Henri Coandă*.

În zilele noastre, construirea celei mai înaintate și drepte orînduiri cunoscute în istorie, făurirea unei economii moderne ce se dezvoltă în ritmuri ce se situează printre cele mai înaintate din lume, contribuția la dezvoltarea științei și tehnolo-giei contemporane, înflorirea unei culturi originale, precum și vasta activitate teoretică și practică a Partidului Comunist Român, participarea activă a poporului nostru la lupta pentru pace, pentru o lume mai bună și mai dreaptă, reprezintă contribuții de seamă ale românilor la dezvoltarea civilizației universale.

DE REȚINUT:

1. Istoria este un important mijloc de educare a maselor largi, în primul rînd a tineretului, în spiritul patriotismului socialist și al solidarității internaționale.
2. Epoca veche și epoca medievală ocupă un loc de seamă în istoria patriei noastre pentru că în cadrul lor au avut loc fenomene și procese istorice de importanță hotărîtoare ca, de exemplu, apariția omului și a socie-tății omenești, formarea civilizației daco-getice, romanizarea, formarea poporului român și a limbii române, încheierea statelor feudale româ-nești, prima unire a Țărilor Române, formarea națiunii române.
3. Civilizația românească a fost și este o parte a civilizației universale

„În educarea socialistă a maselor, cunoașterea istoriei proprii constituie un factor important al dezvoltării conștiinței de sine a poporului, al cunoașterii a ceea ce a fost înaintat, cu adevărat revoluționar în trecutul său, precum și a ceea ce a fost retrograd și trebuie combătut. Totodată, studierea istoriei permite cunoașterea legăturilor tradiționale care au existat de-a lungul secolelor între popoare, în special între popoarele vecine, a relațiilor lor de solidaritate și întrajutorare în lupta pentru cauza libertății și independenței, precum și a aspectelor legate de vechea politică de dominație și asuprire promovată de marile imperii din trecut, de învrăjbire între popoare cultivată de clasele exploatare” (Nicolaie Ceaușescu, *Expunere cu privire la activitatea politico-ideologică și cultural-educativă de formare a omului nou, constructor conștient și devotat al societății socialiste multilaterale dezvoltate și al comunismului în România*, prezentată la Congresul educației politice și al culturii socialiste, 2 iunie 1976. București, Ed. politică, 1976, p. 47).

„În studierea istoriei trebuie să ne călăuzim permanent de concepția materialist-dialectică, a marxism-leninismului, punând în lumină adevărul obiectiv, rolul maselor, al popoarelor, combătând tot ceea ce a fost negativ în trecut, politica de dominație a altor popoare și de învrăjbire națională dusă de clasele asupritoare. Istoria trebuie să pună, de asemenea, în evidență lupta comuniștilor pentru eliberare socială. Să facem totul ca istoria să devină o puternică armă a prieteniei și solidarității între popoare, în lupta pentru socialism, pentru colaborare și pace internațională” (Nicolaie Ceaușescu, *op. cit.*, p. 49).

„În veacurile vastelor mișcări demografice, în vecinătatea țării noastre s-au așezat unele populații migratoare; după cum se știe, între acestea și poporul român s-au statornicit de-a lungul timpului relații de prietenie și întrajutorare reciprocă, de conviețuire pașnică și colaborare. În această perioadă deosebit de frământată, unele populații, cum sînt maghiarii, germanii, slavii, tătarii și alții, s-au așezat și pe teritoriile locuite de români, lăgîndu-și pentru totdeauna soarta de poporul nostru, muncind și trăind împreună, făurind laolaltă progresul material și spiritual, luptînd cot la cot pentru libertate și independență, pentru dreptate socială și o viață mai bună. În același timp, populații de naționalitate română s-au așezat pe teritorii vecine, rămînînd să conviețuiască cu popoarele respective. Acestea au fost caracteristici specifice ale procesului de formare a poporului român și a popoarelor vecine, ca dealtfel a multor altor popoare europene, ale constituirii lor în națiuni distincte, în state naționale de-sine-stătătoare” (Nicolaie Ceaușescu, *Expunere prezentată la Sesiunea solemnă comună a Comitetului Central al Partidului Comunist Român, Marii Adunări Naționale și activului central de partid și de stat consacrată sărbătoririi centenarului proclamării independenței de stat a României*, 9 mai 1977, București, Ed. politică, 1977, p. 8—9).

„Strămoșii noștri, dacii, împreună cu romanii au dat naștere poporului român, au creat aici un stat puternic și au dus lupte grele pentru dezvoltarea de sine stătătoare. În același timp, ei au confluat activ cu popoarele vecine, cu celelalte mari civilizații ale antichității, pentru a înainta pe calea progresului”. (*Mesajul adresat de tovarășul Nicolae Ceaușescu participanților la cel de-al XV-lea Congres internațional de științe istorice de la București.*)

Întrebări

1. De ce socotim că istoria — și mai ales istoria patriei — este pentru noi un dascăl al vieții?
2. Cunoașteți și alți oameni de știință și cultură români care și-au câștigat un loc de frunte în civilizația europeană? Numiți-i!

IZVOARELE ISTORIEI ANTICE ȘI MEDII A ROMÂNIEI

Istoria, știință concretă, poate fi studiată numai pe baza cunoașterii faptelor istorice; acestea ajung la cunoștința noastră datorită *izvoarelor istorice*.

Pentru reconstituirea istoriei vechi a României, izvoarele cele mai importante sînt cele *arheologice*, *literare* și *epigrafice*. În timp ce izvoarele literare și epigrafice sînt *izvoare scrise*, cele arheologice fac parte din categoria *izvoarelor nescrise*.

Izvoarele arheologice sînt urmele materiale ale vieții și activității omului, păstrate de obicei în pămînt, care pot servi la reconstituirea vieții societății umane din trecut. De descoperirea, studiul și interpretarea acestor izvoare se ocupă *arheologia*, parte componentă, ramură a istoriei. Arheologii organizează săpături sistematice pentru dezvelirea vechilor cetăți, așezări, cimitire etc.; la noi, cele mai mari lucrări se desfășoară (ori s-au desfășurat) la Hăbășești, Histria, Grădiștea Muncelului, Popești, Ulpia Traiana Sarmizegetusa, Adamclisi, Morești.

Marele avantaj al izvoarelor arheologice constă în faptul că ele există și pentru teritorii și epoci care n-au stat în atenția scriitorilor antici și, deci, nu sînt ilustrate de izvoarele literare. De asemenea, izvoarele arheologice nu ne vorbesc numai despre viața păturilor dominante din trecut, ci și despre traiul maselor populare. Pe de altă parte însă, aceste izvoare sînt mai puțin grăitoare pentru istoria politică și nu ne vorbesc deloc despre aspecte ca: literatură, muzică etc. din viața vechilor popoare.

Izvoarele literare sînt știrile istorice pe care le aflăm de la scriitori antici, în primul rînd de la istoricii propriu-ziși: *Herodot* (dă primele informații despre geți), *Diodor din Sicilia* (vorbește despre «regele» get Dromichaites), *Cassius Dio* (descrie războaiele purtate de romani împotriva dacilor lui Decebal) etc. Știri prețioase se pot găsi și în operele unor geografi antici ca *Strabo* (care vorbește despre domnia lui Burebista), ba chiar și la unii poeți, ca *Ovidiu* (acesta, exilat la Tomis de împăratul Augustus, îi amintește adesea pe geți în poeziile sale). Folosite judicios, cu spirit critic, izvoarele literare au o foarte mare importanță pentru istoria politică și militară, pentru cunoașterea obiceiurilor și a culturii diferitelor popoare. Izvoarele literare lipsesc însă cu desăvîrșire pentru anumite epoci străvechi (paleolitic, neolitic, epoca bronzului) și pentru anumite regiuni; de asemenea, ele se ocupă într-o măsură foarte mică de traiul maselor, mărîgîindu-se adesea la istoria regilor, a conducătorilor de oști etc.

Izvoarele epigrafice sînt inscripțiile pe materiale dure (piatră, cărămizi, metale, os, lemn). Din studiul lor se pot culege numeroase date atît despre evenimente politico-militare, cît și despre viața de fiecare zi a oamenilor. Pentru istoria veche a României au o deosebită însemnătate inscripțiile latinești din provincia Dacia și din Dobrogea, precum și inscripțiile grecești din această ultimă regiune.

O anumită contribuție la cunoașterea trecutului îndepărtat al patriei noastre aduce și studiul monedelor (adică al izvoarelor *numismatice*), al numelor de locuri și al limbilor vorbite în antichitate sau mai târziu pe teritoriul României (izvoarele *lingvistice*), al creației literare și artistice populare, al portului și al obiceiurilor (izvoare *folclorice* și *etnografice*), al scheletelor umane și al resturilor de animale și de plante (izvoare *paleontologice*).

Se înțelege că această clasificare a izvoarelor are un caracter relativ. Inscriptiile, monedele, scheletele oamenilor și animalelor din trecut pot fi considerate și ca izvoare arheologice, mai ales atunci când sînt descoperite în săpături. O inscripție latină este un izvor epigrafic, dar ea poate fi socotită și ca un izvor lingvistic, căci contribuie la cunoașterea limbii vorbite la noi în epoca romană.

Pentru cunoașterea epocii medievale, *izvoarele arheologice* sînt de mare însemnătate. Săpăturile de la Garvăn, Hlincea, Dăbica etc. au contribuit simțitor la îmbogățirea datelor privind perioada feudalismului timpuriu, după cum cercetările arheologice de la Suceava, Iași și București au pus în lumină numeroase aspecte ale traiului poporului nostru în perioada feudalismului dezvoltat.

Ca și în cazul istoriei vechi, izvoarele *folclorice*, *etnografice* și *lingvistice* pot fi utilizate pentru studiul evului mediu.

Cele mai importante izvoare ale istoriei medievale sînt însă *izvoarele documentare* (sau *diplomatice*), adică actele emise de diferite instituții, care furnizează știri despre relațiile economice și sociale, despre evenimentele politice, despre viața culturală etc. Când sînt emise de cancelarii (domnești, voievodale, orașenești) de pe teritoriul țării noastre, aceste documente sînt denumite *interne*; dacă sînt emise de cancelariile altor țări (dar se referă la istoria României), ele sînt denumite *externe*.

Numeroase și felurite știri, importante mai cu seamă pentru reconstituirea istoriei politice, sînt cuprinse în *izvoarele narative*: letopisețe, cronici, memorii etc. Ca și izvoarele documentare, ele pot fi interne și externe. Dintre izvoarele narative interne, cele mai vechi datează din secolul al XV-lea: este vorba de două cronici (una în limba germană, cealaltă în slavonă) ale domniei lui Vlad Țepeș, despre cele cinci variante în care a ajuns pînă la noi cronică oficială a domniei lui Ștefan cel Mare (originalul s-a pierdut) și despre o cronică transilvăneană în limba latină. Începînd cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea, cronicile interne vor fi tot mai adesea redactate în limba română sau în limbile naționalităților conlocuitoare.

Dintre cronicile românești cele mai vestite au fost scrise de *Grigore Ureche*, *Miron Costin* și *Ion Neculce*. Printre cele străine se cuvin amintite *Cronica notarului anonim al regelui Béla al III-lea al Ungariei*, *cronica rusească intitulată Povestea vremurilor trecute*, *cronica polonezului Dlugosz*.

După cum s-a putut vedea din cele de mai sus, izvoarele narative interne lipsesc pentru perioada feudalismului timpuriu, fapt care conferă o mare însemnătate izvoarelor narative externe: cronici bizantine, maghiare, rusești, polone și occidentale. Acestea sînt, firește, importante și pentru perioada feudalismului dezvoltat.

Și pentru evul mediu există izvoare *epigrafice* (inscripții) și *numismatice* (monede). Lor li se adaugă izvoarele *juridice* (care cuprind obiceiuri juridice nescrise și, mai târziu, legiuri scrise), izvoarele *sigilografice* (sigilii și peceti purtînd diferite reprezentări și legende) și izvoarele *cartografice* (diferite categorii de hărți).

Cei care studiază istoria au datoria să utilizeze în mod științific toate categoriile de izvoare referitoare la o anumită perioadă sau un anumit eveniment, confruntînd și comparînd datele oferite de ele. Numai astfel se poate ajunge la cunoașterea cît mai completă și mai apropiată de adevăr a trecutului patriei noastre.

DE REȚINUT:

1. *Principalele categorii de izvoare pentru istoria veche a României sînt: izvoarele arheologice, literare, epigrafice, numismatice și lingvistice.*
2. *Pentru istoria medie a patriei mai importante sînt izvoarele documentare (diplomatice), narative, arheologice, epigrafice și numismatice.*

Întrebări

1. Faceți o comparație între izvoarele literare și cele arheologice ale istoriei vechi a României. Care sînt avantajele și neajunsurile celor două categorii de izvoare?
2. Cu ce izvoare importante pentru istoria veche pot fi comparate izvoarele documentare (diplomatice) ale istoriei medii a României?

EPOCA STRĂVECHE

TRĂSĂTURILE GENERALE ALE ORÎNDUIRII COMUNEI PRIMITIVE

Epoca *străveche* sau a *societății primitive* este cea mai îndelungată epocă din istoria omenirii, durata ei întrecând de sute de ori pe aceea a tuturor celorlalte epoci luate împreună. Ea începe odată cu apariția omului și se încheie cu împărțirea societății în clase antagoniste și cu formarea statului. Deoarece pentru cea mai mare parte a acestei epoci izvoarele istorice scrise lipsesc, ea mai este numită, în lucrările de specialitate, și *preistorie*.

Progresul societății omenești a fost extrem de lent în prima parte a epocii străvechi. De la apariția lor pe pământ, oamenii au avut nevoie de peste două milioane de ani pentru a trece de la o economie bazată pe cules, vânătoare și pescuit, la cultivarea plantelor și domesticirea animalelor. În tot acest răstimp, omul n-a folosit decât unelte de piatră cioplită, de lemn și de os.

Caracteristicile societății primitive. De la început, din pricina slăbiciunii lor fizice în comparație cu unele animale și din cauza caracterului rudimentar al uneltelor, oamenii au fost obligați să trăiască în grupuri și să-și cîștige hrana prin eforturi colective. Cîtă vreme ei își însușeau numai produsele naturii, culegînd fructe, ierburi și rădăcini, vîînd și pescuind, nu putea fi vorba de existența proprietății private: hrana se dobîndea în comun și se împărțea între toți membrii comunității. Dar și mai tîrziu, cînd oamenii încep să cultive pămîntul și să crească animale, principalele mijloace de producție — în primul rînd pămîntul arabil, pășunile și pădurile — rămîn *proprietate comună (obștească)*. De aici și numele de *comună primitivă* dat modului de organizare socială din această epocă.

Absența proprietății private și necesitatea ca oamenii să-și unească eforturile în vederea agonisirii traiului au făcut ca exploatarea omului de către om să fie necunoscută și ca relațiile de producție să fie relații de colaborare și întrajutorare. *Proprietatea obștească și relațiile de colaborare și ajutor reciproc între membrii comunităților umane constituie principalele trăsături caracteristice ale orînduirii comune primitive.*

Desigur, în cursul unei epoci atît de îndelungate formele de organizare a societății au progresat, devenind din ce în ce mai complexe. Primele comunități erau foarte puțin organizate: oamenii trăiau în *cete* (hoarde), asemenea anumitor specii de animale. Treptat, se naște ideea de rudenie; un grup de oameni înrudiți formează

acum o *gintă*, iar din unirea a două sau mai multe gînti ia naștere *tribul*. Existența căsătoriei pe grupe (un grup întreg de bărbați erau soții unui grup de femei) făcea ca dintre părinți numai mama să fie cunoscută cu siguranță; în mod firesc, rudenia se socotea în linie feminină, după mamă, gînta fiind deci *matriliniară* sau *maternă*. Abia mult mai tîrziu, cînd rolul bărbatului în producție devine precumpănitor și cînd căsătoria pe grupe nu se mai practică, rudenia începe să se socotească pe linie paternă: este epoca *patriarhatului* (de la cuvintele grecești *pater* = tată și *arché* = autoritate, putere) și a gîntii patriarhale.

Periodizarea epocii străvechi. Lipsa izvoarelor scrise face ca epoca străveche să ne fie cunoscută aproape numai datorită izvoarelor arheologice; este motivul pentru care tocmai *aceste* izvoare stau la baza periodizării istoriei societății primitive. Principalul criteriu folosit pentru periodizare îl constituie materiile prime care au servit la confecționarea uneltelor și progresele tehnicii de făurire a acestora.

Timp îndelungat, tehnica făuririi uneltelor a constat în cioplirea unei pietre prin lovituri aplicate cu alta. De la acest străvechi procedeu se trage și numele primei epoci din istoria omenirii: *paleoliticul* (în grecește *palaiós* = vechi și *lithos* = piatră), epoca *veche* a pietrei. Urmează o epocă relativ scurtă, *mezoliticul* sau epoca *mijlocie* a pietrei (în grecește *mésos* = mijlociu), care face trecerea spre epoca *nouă* a pietrei — *neoliticul* (în grecește *néos* = nou). Această epocă își datorează numele apariției unei tehnici mai avansate de prelucrare a pietrei: *șlefuirea*, cu ajutorul căreia se realizează unelte mai productive.

Încă din neolitic oamenii învață să prelucereze metalul și anume *cuprul* (arama). Cînd obiectele de cupru se înmulțesc și apar chiar unelte din acest metal, care se folosesc alături de unelte de piatră, societatea omenească pășește într-o epocă nouă: *eneoliticul* (în latinește *aeneus* = de aramă), urmată de o scurtă perioadă de trecere spre epoca propriu-zisă a metalelor.

Aceasta cuprinde *epoca bronzului* și *epoca fierului*, ultima împărțită, la rîndul ei, în două trepte: *prima vîrstă a fierului* și *a doua vîrstă a fierului*; aceasta din urmă încheie istoria societății (comunei) primitive.

Specialiștii au reușit să stabilească și durata aproximativă, în ani, a diferitelor epoci și perioade ale istoriei străvechi.

Periodizarea arheologică expusă mai sus are meritul de a înfățișa progresul uneltelor, elementul cel mai dinamic al dezvoltării societății. Dar ea prezintă neajunsul de a nu spune nimic despre modul de organizare a societății, despre relațiile dintre oameni. S-a simțit, de aceea, nevoia alcătuirii unei *periodizări social-economice*, care să oglindească tocmai dezvoltarea acestor relații.

Din acest punct de vedere, cea dintîi perioadă din istoria omenirii este aceea a *cetei primitive*, care corespunde cu începuturile *paleoliticului*. Apoi se formează gîntile și triburile, adică ia naștere *comună primitivă* propriu-zisă, caracterizată prin gîntile matriliniare; ea dăinuie în tot restul epocii pietrei. Odată cu *epoca metalelor*, gînta matriliniară va fi înlocuită de *gînta patriarhală*. În cadrul *patriarhatului* începe destrămarea relațiilor de comună primitivă și, către sfîrșitul epocii fierului, se vor forma clasele sociale antagoniste și va lua naștere statul.

Periodizarea arheologică și periodizarea social-economică se întregesc una pe alta. Pentru înțelegerea epocii străvechi din istoria omenirii (deci și din istoria țării noastre) este nevoie ca amândouă să fie bine cunoscute.

DE REȚINUT:

1. *Principalele trăsături caracteristice ale orînduirii comunei primitive sînt proprietatea obștească asupra mijloacelor de producție și relațiile de colaborare și ajutor reciproc între membrii comunităților umane.*
2. *Ca organizare, societatea omenească a evoluat de la ceata primitivă la gînta matrilineară și la gînta patriarhală. Triburile erau formate din două sau mai multe gînti.*
3. *Principalele epoci ale istoriei străvechi au fost: paleoliticul, mezoliticul, neoliticul, eneoliticul, epoca bronzului și epoca fierului.*

Întrebare

De ce prima orînduire social-economică din istoria omenirii poartă numele de comună primitivă? De ce comună? De ce primitivă?

EPOCA PIETREI

Momentul apariției omului și a societății umane pe teritoriul țării noastre n-a fost încă stabilit cu precizie. Cele mai vechi unelte de piatră cioplită datează de acum vreo 600 000 de ani, dar descoperirea la *Bugiulești* (în Oltenia) a unor oase de animale sparte intenționat a făcut să se creadă că ființe făuritoare de unelte au existat aici încă acum două milioane de ani. Răspunsul definitiv la această problemă îl vor da cercetările viitoare.

Paleoliticul (600 000—10 000 î.e.n.). Dezvoltarea societății omenești în epoca paleolitică are loc în condiții mult deosebite de cele de astăzi, datorită *glaciațiunilor* (perioade de accentuată răcire a climei). Oamenii sînt obligați să locuiască în peșteri și numai în anumite perioade, mai calde, ei se așază temporar în adăposturi de sub stînci sau pe terasele râurilor.

Primele unelte de piatră sigur cioplite de mîna omului, vechi de circa 600 000 de ani, au fost descoperite la noi pe *valea Dîrjovului* (jud. Olt) și la *Racovița* (jud. Sibiu); ele sînt simpli bolovani de rîu ciopliți la unul din capete pentru a se obține un vîrf ascuțit sau o muche tăioasă; aceste unelte se încadrează în așa-numita *cultură de prund*.

În arheologie, prin «cultură» se înțelege un complex de vestigii ale vieții materiale și spirituale a omului: așezări, locuințe și alte construcții, unelte, arme, vase de lut ars, podoabe și obiecte de uz practic, rituri și ritualuri religioase sau funerare etc.

Numele culturilor se dau fie după localitatea unde au fost făcute primele descoperiri (ori descoperirile mai importante), fie după anumite trăsături caracteristice. De exemplu, *cultura de prund* se cheamă astfel pentru că uneltele sînt bolovani de rîu ciopliți sumar.

Pe valea Dîrjovului s-au mai descoperit *toporașe de mîna* care puteau fi mînuite fără ajutorul vreunei cozi de lemn, iar de la *Ripiceni*, în Moldova, ca și din alte părți, provin unelte formate din așchii cioplite.

Fazele următoare ale paleoliticului sînt mult mai bine cunoscute. Așezările peșteri (*Ohaba-Ponor* în Transilvania, *Baia de Fier* în Oltenia) sau de pe terasele înalte ale râurilor (*Ripiceni-Izvor*, pe Prut) au furnizat nu numai unelte — vîrfuri, cuțite, răzuitoare —, ci și cele dintîi oase umane. De la sfîrșitul epocii paleolitice se semnalează descoperiri numeroase și variate, făcute pe *Ceahlău*, în peștera de la *Ripiceni* și în peștera *Cioclovina* din ținutul Hunedoarei: vîrfuri de sulită, dălțițe, răzuitoare, lame de diferite forme și întrebuințări.

Toate aceste descoperiri demonstrează că uneltele devin, treptat, mai numeroase și mai bine executate, mai bine adaptate diferitelor munci. Omul ajunge să dispună de unelte și arme specializate de piatră și de os: sulite pentru vînătoare, cuțite, răzuitoare, harpune de pescuit, străpungătoare și ace etc., la care se adaugă, firește, diferite unelte de lemn. Acestea reprezintă un mare progres, deși omul nu ajunge încă să-și producă singur hrana, ci și-o ia din natură prin *vînătoare*, *pescuit* și *cules*. Paralel, omul învață mai întîi să folosească *focul* din natură, iar apoi să-l și producă.

În lupta cu natura și în procesul muncii, omul se dezvoltă și din punct de vedere fizic.

Cele dintîi ființe făuritoare de unelte au apărut încă acum 3 sau 4 milioane de ani, în Africa. Ele erau însă puțin dezvoltate: deși umblau în două picioare, aveau un creier relativ redus. De aceea savanții le-au dat numele de *hominizi* sau *oameni-maimuță*. Cu timpul, luptînd pentru a supraviețui și învățînd să-și confecționeze

Unelte paleolitice

unelte tot mai variate și mai perfecționate din piatră cioplită, hominizii au evoluat și s-au transformat: au apărut tipuri noi, superioare, dintre care cele mai importante au fost *omul de Neanderthal* și *homo sapiens* („omul inteligent“). Acesta din urmă, asemănător oamenilor de azi, este caracteristic pentru ultima parte a epocii paleolitice.

Societatea umană se dezvoltă de la *ceata primitivă* la ginți și triburi.

În decursul mileniilor, gândirea omului progresează și ea. La început, omul nu făcea nici o deosebire între el însuși și natura înconjurătoare, considerându-se din instinct ca o parte componentă a ei. Treptat oamenii ajung la conștiința propriei lor umanități, socotindu-se deosebiți de natură; ei încep acum să încerce a explica fenomenele naturale, dar experiența și cunoștințele reduse nu le permiteau o înțelegere rațională și o explicare exactă a acestor fenomene. În asemenea condiții, oamenii ajung să creadă în existența unor forțe supranaturale (demoni, zeități etc.) pe care caută să și le facă binevoitoare prin diferite acțiuni magice, ceremonii, ritualuri, jertfe; apare, în aceeași vreme, o credință naivă în viața de dincolo de mormint, oglindită în grija cu care oamenii încep să-și îngroape morții.

De credințele magico-religioase se leagă și manifestările artei paleolitice, de pildă minunatele desene realiste de animale, scene de vânătoare etc. care împodobesc pereții unor peșteri din Franța, Spania, Africa de nord. La noi, asemenea *picturi rupestre* (picturi pe stîncă) datînd din această epocă nu s-au găsit deocamdată, dar cercetările au început să dea la iveală vestigii ale artei paleolitice, dintre care amintim figurina umană cioplită în piatră de la *Lapoșu* (jud. Prahova).

Mezolitica (10 000—4 500 î.e.n.). Principalele progrese realizate de om în această perioadă relativ scurtă sînt folosirea arcului și a săgeții, a toporului legat cu fibre vegetale de o coadă de lemn care ușurează mînuirea, a bărcii scobite dintr-un singur trunchi de copac, domesticirea cîinelui și a porcului. Tehnica făuririi uneltelor rămîne însă aceea a ciopririi, pentru mezolitic fiind caracteristice uneltele de foarte mici dimensiuni (*microlite*); în general, mai multe asemenea unelte se fixau, pentru a putea fi folosite, într-o ramă de lemn. Pe teritoriul țării noastre, uneltele microlitice au fost descoperite pe *Ceahlău*, la *Băile Herculane* (jud. Caraș-Severin), la *Ripiceni* și la *Lapoșu*.

Neoliticul (4 500—2 500 î.e.n.). Epocă de mari progrese în istoria omenirii, neoliticul e caracterizat, în primul rînd, prin apariția noii tehnici de șlefuire a pietrei. Mai mult, către mijlocul epocii neolitice omul nascocesc și procedee de perforare a pietrei; topoarele vor fi acum șlefuite, perforate și fixate în cozi de lemn, ceea ce le sporește productivitatea. Fiind însă munci destul de grele și de migăloase, șlefuirea și perforarea nu se folosesc în toate cazurile, uneltele cioplite continuînd să existe și în epoca neolitică.

În neolitic apar, pe lîngă meșteșugul mai vechi al împletitului existent încă în paleolitic, meșteșuguri casnice noi: *torsul*, *țesutul* și *olăritul*. Oamenii învață să modeleze cu mîna vase de lut, pe care le usucă la soare și le ard, la început în gropi deschise, dar mai tîrziu în adevărate cuptoare. Vasele de lut ars se produc în cantități uriașe; ele au o mare însemnătate, căci permit omului să-și pregătească o parte din

hrană prin fierbere și să păstreze în condiții mai bune proviziile vegetale și animale. Din ceramică se mai confecționează greutăți pentru războiul de țesut și pentru plasele de pescuit, prîsnele de fus, statuete etc.

Progresul cel mai important realizat în epoca nouă a pietrei constă, fără îndoială, în faptul că omul se transformă din *culegător* și *vîntor* în *producător* de hrană. În adevăr, el domesticește acum aproape toate animalele cunoscute azi ca atare și învață să cultive plantele comestibile și textile, lucrînd pămîntul cu ajutorul săpăligilor din corn de animal (cultivare primitivă, grădinărit). Aceste două cuceriri reduc simțitor dependența omului față de capriciile naturii, îi permit să acumuleze rezerve de hrană și, deci, contribuie la sporirea populației și la progresul general al societății.

Organizarea socială. Deși uneltele perfecționate sporesc considerabil productivitatea muncii în comparație cu paleoliticul și cu mezoliticul, în producție continuă să dăinuiască necesitatea unirii eforturilor unor colective mari. Mijloacele de producție — și în primul rînd pămîntul — aparțin întregii obști, iar cultivarea plantelor și creșterea animalelor se fac în comun.

Această situație contribuie la întărirea organizării gentilice, care tocmai acum ajunge la cea mai mare înflorire. Gînta matriliară este celula economică fundamentală a societății, iar tribul reprezintă un colectiv uman numeros și bine încheșat, care stăpînește un anumit teritoriu.

Munca femeilor, care se ocupă de cultivarea plantelor, de tors, țesut și olărit, dobîndește o importanță considerabilă în viața comunităților umane; de aceea, femeia ocupă în societatea neolitică o poziție deosebită, bucurîndu-se de mare cinste. Adeseori, femeile dețin în gîntă și în trib o situație predominantă, ceea ce a adus neoliticului și numele de epoca *matriarhatului* (de la cuvintele: latinesc *mater* = mamă și grecesc *arché* = autoritate, putere).

Așezările neolitice. Produsele realizate transformă în mod radical viața oamenilor în epoca neolitică. Comunitățile umane nu mai cutreieră teritorii întinse în căutare de vînat sau de plante sălbatice comestibile, ci se așază statornic, îndeletnicindu-se cu cultivarea plantelor și creșterea animalelor. Deși unele peșteri continuă să servească drept locuințe, oamenii se stabilesc mai ales de-a lungul văilor fertile ale rîurilor, pe terase, locuind în bordeie sau chiar făcîndu-și case cu scheletul de lemn și cu pereții împlețiți din nuiele și lipiți cu lut. Vatra de foc e nelipsită din locuințele neolitice.

Principalele culturi ale neoliticului. În neolitic iau naștere o serie de culturi, caracterizate mai ales prin anumite tipuri de unelte și prin anumite forme și ornamente ale vaselor de lut ars. În majoritatea lor, ele sînt asemănătoare și, deci, înrudite cu culturi descoperite pe teritoriul țărilor vecine; neoliticul pe teritoriul patriei noastre face, deci, parte dintr-o mai vastă arie neolitică europeană.

Pe teritoriul României, populația epocii neolitice este formată din triburile băștinașe, dar și din elemente venite din alte părți, de exemplu dinspre sud și sud-est, așa cum demonstrează influențele meridionale din cultura *Criș*, cea mai caracteristică pentru începutul neoliticului pe aproape întreaga suprafață a României.

Neoliticul timpuriu nu cunoaște încă topoarele perforate, iar o bună parte a ceramicii este destul de grosolană. În neoliticul dezvoltat se plasează cultura *Boian* din Muntenia, cultura *Turdaș* (Transilvania și nordul Olteniei) și cultura *Hamangia* (Dobrogea), toate trei caracterizate prin apariția topoarelor perforate și printr-o ceramică de calitate mai bună. Tot acum apar în așezări primele piese de metal:

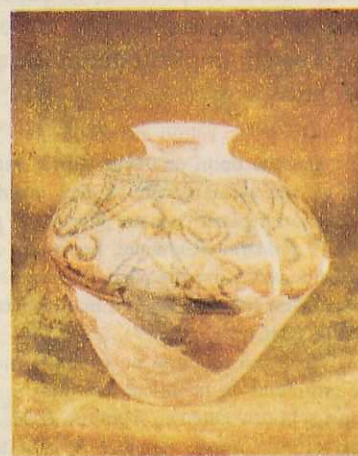
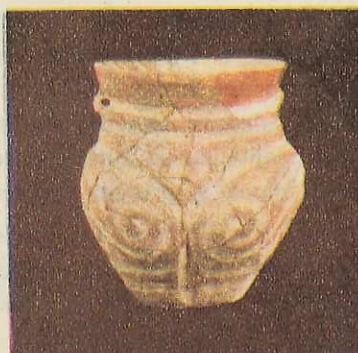
obiecte mărunte (cîrlige de undiță, ace etc.) de aramă, precum și podoabe de aur.

Culturile neolitice de pe teritoriul țării noastre întrețin contacte cu civilizațiile avansate ale Orientului: la *Tărtăria*, pe Mureșul mijlociu, într-un complex magico-religios aparținînd culturii Turdaș, au fost descoperite trei tăblițe de lut ars, acoperite cu o scriere arhaică, folosită pe la 3000 î.e.n. în sudul Mesopotamiei; semne asemănătoare există și pe pereții unor vase ceramice din cultura Turdaș.

Eneoliticul (2500—1900 î.e.n.) După cum s-a văzut, primele obiecte de cupru, lucrate din aramă nativă, își fac apariția încă în neolitic. Cu timpul, pe lîngă obiectele mărunte de uz practic și de podoabă, oamenii încep să confecționeze adevărate unelte de cupru; existența lor, alături de uneltele de piatră, caracterizează epoca *eneolitică*, numită de unii și neolitic tîrziu.

Eneoliticul românesc este cunoscut mai ales prin culturile cu ceramică pictată: *Petrești* (Transilvania), *Gumelnița* (Muntenia) și *Cucuteni-Arișd* (Moldova și Transilvania răsăriteană). Descoperirile făcute în localitățile de la care aceste culturi își trag numele, precum și în numeroase alte puncte din țară, conturează imaginea unor așezări mari, bogate, înfloritoare. Alături de unelte de piatră se întîlnesc tot mai des unelte de cupru. O deosebită impresie produce ceramica, lucrată dintr-o pastă aleasă cu grijă, bine frămîntată și bine arsă în cuptoare de olar închise. Vasele au cele mai diferite forme și dimensiuni, iar multe din ele sînt splendid pictate cu alb, roșu și negru; pe corpul lor aleargă motive în spirale și meandre. Alte vase continuă să fie împodobite, ca și în neolitic cu linii incizate (adîncite).

Ceramică pictată (Cultura Cucuteni-Arișd)

Cultura spirituală a oamenilor este strîns legată de noile realități economice. În așezări sînt foarte frecvente statuetele de lut ars sau de piatră, înfățișînd femei — imagini ale unor divinități ale fecundității și fertilității — și animale; aceste credințe și culte sînt în legătură cu cultivarea plantelor și cu creșterea animalelor. Nu lipsesc nici statuetele masculine; au devenit faimoase cele două statuete de lut ars (una masculină, căreia arheologii i-au dat numele de «Gînditorul», cealaltă feminină) descoperite la *Cernavodă* și aparținînd culturii Hamangia. Splendid este și grupul statuar de lut, numit după locul descoperirii, «Hora de la Frumușica»; el aparține culturii *Cucuteni-Arișd* și înfățișează un grup de femei prinse într-un dans.

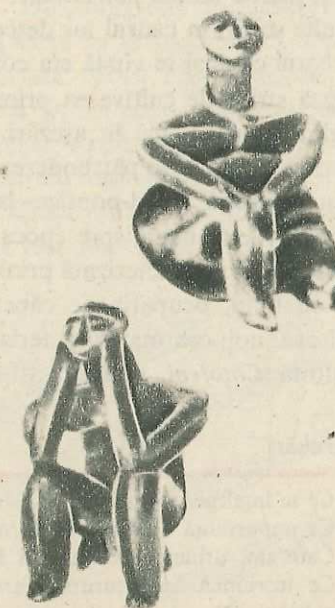
Cultul morților (al strămoșilor) este atestat pentru prima dată în România în epoca neolitică. Morții sînt îngropați ghemuiți și legați în această poziție, obicei explicat prin teama superstițioasă că morții ar mai putea reveni printre cei vii. Cel mai mare cimitir cunoscut la noi din această epocă a fost săpat la *Cernica*, în apropierea Bucureștilor; recent, un alt cimitir neolitic a fost descoperit la *Iclod* (jud. Cluj).

Perioada de trecere spre epoca bronzului (1900—1700 î.e.n.) Încă din eneolitic, în așezările culturilor *Cucuteni-Arișd* și *Gumelnița* încep să apară vestigii ale unei populații străine: vase mai grosolane, ornamentate prin impresiuni făcute în lutul moale cu un șnur sau cu pieptenele. Ceva mai tîrziu își fac apariția, în diverse puncte ale teritoriului României, morminte și cimitire de înhumăție, în care scheletele sînt presărate cu o substanță minerală roșie (ocru), simbolizînd probabil sîngele. Toate acestea sînt semne ale pătrunderii dinspre stepele din nordul Mării Negre (stopetele.

Statuetă din lut cunoscută sub numele «Zeia de la Vidra», personifica cultul fecundității (artă neolitică)

Statuete de lut de la Cernavodă (Cultura Hamangia); Muzeul de istorie al R.S. România

nord-pontice) ale unei populații noi, deosebită de autohtoni (băștinași). Ea face parte, după părerea specialiștilor, din marea familie a popoarelor indo-europene și se îndeletnicește mai ales cu păstoritul. Treptat, noii-veniți, din ce în ce mai numeroși, își impun cultura lor materială și spirituală și-i asimilează pe băștinași. Specialiștii numesc acest fenomen procesul de *indo-europenizare* a ținuturilor noastre, ceea ce înseamnă că locuitorii lor au ajuns să vorbească o limbă indo-europeană primitivă, încă nediferențiată.

În urma unui îndelungat proces de diferențiere, din această populație indo-europeană, răspândită pe o arie geografică vastă din sud-estul Europei, au luat naștere popoarele atestate de izvoarele literare antice: *grecii, illirii și tracii*. În sînul numerosului neam tracic, procesul de diferențiere a continuat, dînd naștere *tracilor propriu-ziși și daco-geților*. Întrucît formarea daco-geților, ca ramură distinctă a marelui neam tracic, se petrece în spațiul carpato-danubiano-pontic, se poate spune că daco-geții sînt autohtoni pe teritoriul patriei noastre.

Paralel cu acest proces au loc și modificări importante în viața și structura societății.

Cultivarea plantelor cu săpăliga, așa cum se practica în neolitic și eneolitic, nu putea asigura o creștere prea mare a producției; pentru aceasta era nevoie de o agricultură practică pe suprafețe mai întinse, cu ajutorul plugului tras de vite. Plugurile primitive, făcute din lemn și avînd brăzdarul de piatră sau de corn de cerb, sînt semnalate încă în neolitic și eneolitic, dar vor fi pe larg folosite abia în epoca următoare. Folosirea plugului și creșterea vitelor în turme mari (la unele triburi această ocupație devine precumpănitoare) fac să sporească însemnătatea muncii bărbatului și să scadă importanța rolului femeii în producție. Femeia începe să-și piardă poziția avută pînă acum în cadrul societății, iar locul ginților matriliare îl iau, treptat, gințile și marile familii *patriarhale*, întemeiate pe *pōligamie* (un singur bărbat avea mai multe soții); în cadrul lor descendența și rudenția se socoteau pe linie paternă, iar bărbatul cel mai în vîrstă era considerat stăpînul absolut al familiei.

Legată strîns de cultivarea primitivă a plantelor, societatea eneolitică decade, fapt oglindit arheologic în așezări. Procesul de destrămare a societății gentilice matriliare e grăbit de pătrunderea pe teritoriul patriei noastre a triburilor păstorești din ținuturile nord-pontice, la care domneau rînduiri patriarhale.

Perioada de tranziție spre epoca bronzului, perioadă zisă și «a aramei», este o vreme frămîntată, caracterizată prin mari mișcări de triburi. Creșterea vitelor devine, pentru un timp, ocupația de căpetenie. Vechile culturi eneolitice dispar, lăsînd locul altora, noi; cea mai caracteristică și mai răspîndită pe teritoriul țării noastre este cultura *Coșofeni*, numită astfel după o localitate din Oltenia.

Întrebări

1. Ce se înțelege prin termenul de **cultură arheologică**?
2. Ce importanță a avut transformarea omului din **culegător** în **producător**?
3. Care sînt principalele cuceriri în producție ale omului neolitic?
4. Ce înseamnă indo-europenizarea regiunilor carpato-dunărene și care a fost rezultatul ei?

DE REȚINUT:

1. *Îndelungata epocă a pietrei cuprinde următoarele epoci de durată mai mare sau mai mică: paleoliticul, mezoliticul, neoliticul și eneoliticul. Ultimei îi urmează o perioadă de trecere către epoca bronzului.*
2. *Cele mai importante culturi neolitice de pe teritoriul României sînt: Criș, Boian, Turdaș și Hamangia.*
3. *Cele mai importante culturi eneolitice de pe teritoriul României sînt: Petrești, Gumelnița și Cucuteni-Arșiud.*

EPOCA METALELOR. DESCOMPUNEREA COMUNEI PRIMITIVE

Epoca bronzului

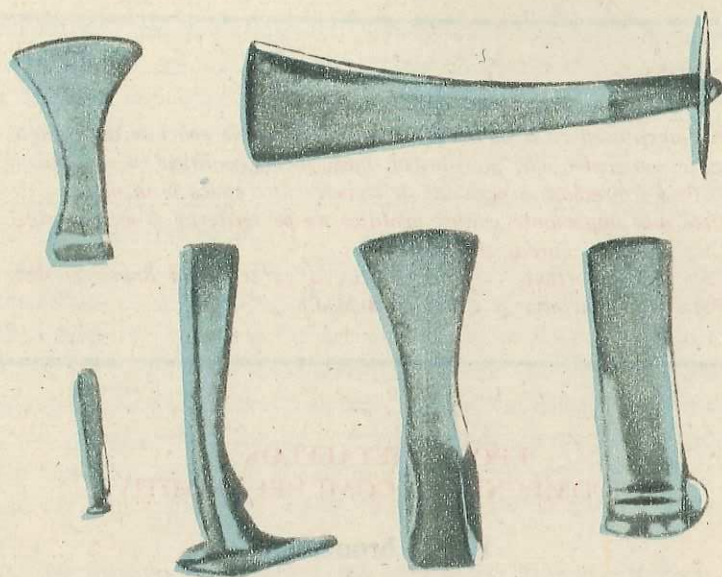
Încă din neolitic oamenii au început să prelucereze metalul, făurind obiecte și unelte de aramă. Dar cuprul era un metal prea moale; abia atunci cînd s-a descoperit că, în aliaj cu cositorul sau cu plumbul, dă un material de duritate sporită, *bronzul*, metalurgia a putut lua avînt. Timp de aproape un mileniu (1700—800 î.e.n.) bronzul a fost materialul caracteristic pentru o serie de unelte, arme, obiecte de uz practic și de podoabă; tocmai de aceea, această vreme e cunoscută sub numele de *epoca bronzului*.

Populația țării noastre în epoca bronzului. Din amestecul triburilor locale cu triburile păstorești venite la noi dinspre est și nord-est se naște acum o populație nouă, vorbind o limbă *indo-europeană*. În cursul epocii bronzului, din această populație se vor diferenția popoarele pomenite de izvoarele antice ca locuind în partea sud-estică a continentului european: *illirii* în vestul Peninsulei Balcanice și *tracii* în răsăritul acesteia, adică în spațiul carpato-danubiano-balcanic.

Țara noastră face parte din vasta arie geografică locuită în vechime de neamurile tracice, despre care Herodot spunea că sînt cele mai numeroase după indieni. Tracii

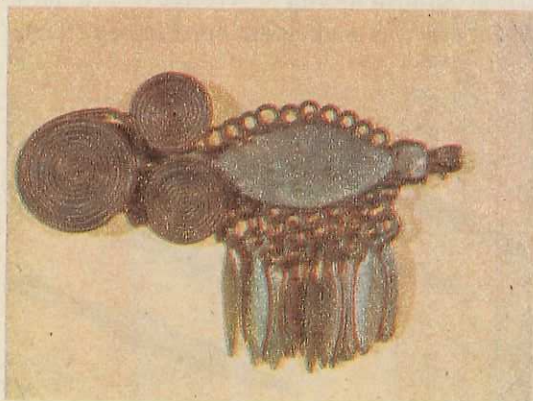
Virfuri de lance din bronz

Diferite tipuri de topoare de bronz descoperite în Transilvania
(Muzeul de istorie al Transilvaniei, Cluj-Napoca)

sînt aceia care creează la noi înfloritoarea civilizație a epocii bronzului; așadar, în creatorii și purtătorii culturilor acestei epoci trebuie să-i vedem pe cei mai îndepărtați strămoși *directi* ai poporului nostru.

Dezvoltarea forțelor de producție. Avantajele pe care le oferea folosirea bronzului erau considerabile și principalele unelte (topoare, seceri) și arme (pumnale, săbii, topoare de luptă, vîrfuri de lănci și de săgeți) sînt făurite din noul aliaj. Dar bronzul era un material destul de rar, căci, zăcămintele de cupru nativ se epuizau repede, iar cele de cositor și de plumb erau rare în toată Europa; acesta este motivul pentru care uneltele de piatră continuă să fie confecționate și folosite pînă tîrziu în epoca bronzului, cu toate că productivitatea uneltelor de metal era mai mare.

Agrafă din bronz

Apariția uneltelor perfecționate de bronz nu reprezintă însă unicul progres în domeniul forțelor de producție. Plugul de lemn tras de vite permite practicarea agriculturii pe suprafețe mai întinse, defrișate în prealabil cu ajutorul focului și al topoarelor de bronz; acestea servesc și la o prelucrare mai rapidă a lemnului, iar carele trase de vite înlesnesc transporturile. Păstoritul ocupă un loc însemnat în viața economică, fiind ocupația principală a unor triburi, în timp ce altele se îndeletnicesc mai ales cu agricultura. *Această primă mare diviziune socială a muncii* între triburile de agricultori și cele de păstori dă impuls schimbului, care se practica și în epocile anterioare, dar sporadic; acum produsele animale ale păstorilor sînt regulat schimbate pe produsele agricole ale triburilor de plugari. Pentru epoca bronzului s-a putut documenta chiar existența unor legături de schimb cu regiuni îndepărtate; săbii myceniene de bronz au fost descoperite în diferite puncte ale țării noastre, în special în Transilvania, iar mărgelile de chihlimbar de la Marea Baltică au fost găsite în mormintele aparținînd epocii bronzului de la *Sărata Monteoru* (jud. Buzău). Pe de altă parte, obiecte de bronz făurite în ținuturile noastre au ajuns pînă în Germania și Danemarca.

În epoca bronzului se dezvoltă și meșteșugurile casnice: torsul, țesutul, prelucrarea osului, a lemnului, a pieilor, olăritul etc. Ceramica, grosolană la început, devine cu timpul de bună calitate și de o mare frumusețe a formelor și a ornamentației. În fruntea tuturor îndeletnicirilor meșteșugărești se situează *metalurgia*, care cere numeroase cunoștințe tehnice; faurii au un rol important în sînul comunităților vremii, bucurîndu-se și de un anumit prestigiu. Alături de metalurgia bronzului înfloresc și prelucrarea aurului.

Organizarea social-politică. Comunitățile omenești erau organizate pe temeiul *patriarhatului*. Gințile și triburile își socotesc rudenția pe linie paternă (după tată), iar *familia patriarhală*, compusă din mai multe generații descinzînd dintr-un strămoș comun, devine celula economică fundamentală a societății; ea muncește un lot primit din pămîntul obștesc și e stăpînă pe roadele muncii sale; de asemenea, familia patriarhală stăpînește uneltele pe care le întrebuintează și e proprietara vitelor pe care le crește. În felul acesta, alături de vechea proprietate colectivă apare și *proprietatea privată*, care va duce treptat la diferențe de avere între familiile din același trib; din masa membrilor triburilor începe să se desprindă o pătură mai bogată și mai influentă — *aristocrația*.

Nobilimea tribală e războinică pentru că acum ciocnirile dintre triburi devin frecvente; dorința de a stăpîni un teritoriu fertil, de a pune mîna pe turmele de vite, pe rezervele de hrană sau de metal ale altui trib — iată tot atîtea motive de ciocniri armate. Pentru a-și spori puterea, triburile înrudite se coalizează în vaste *uniuni tribale*, conduse de șefi militari. Deoarece egalitatea formală între membrii triburilor mai persistă, adunarea bărbaților înarmați avînd dreptul să hotărască în chestiunile cele mai importante, această formă de organizare a primit numele de *democrație militară*. Tot mai mult însă aristocrația își impune voința asupra membrilor de rînd ai triburilor, ceea ce face din democrația militară o treaptă de dezvoltare premergătoare apariției statului.

Ceramică din epoca bronzului

Productivitatea sporită a muncii permite ca un om să producă mai mult decât consumă el însuși: apare, în felul acesta, posibilitatea exploatarea omului de către om și, de aceea, prizonierii de război sînt înrobiți și puși să muncească. Apare, așadar, *sclavia patriarhală*, numită astfel și pentru că se naște în perioada patriarhatului, dar și pentru că sclavii erau puțin numeroși și nu jucau un rol prea însemnat în producție; ei erau socotiți ca membri inferiori ai familiilor patriarhale.

Toate aceste fenomene — proprietatea privată, formarea aristocrației tribale, apariția sclaviei patriarhale — constituie semne ale destrămării comunei primitive și prevestesc formarea claselor sociale și a statului.

Viața spirituală a societății continuă să fie dominată de credințe religioase, izvorîte din neputința de a explica rațional fenomenele naturale și sociale; aceste credințe oglindesc însă și transformările prin care a trecut societatea omenească.

Vechile culte neolitice și eneolitice ale fecundității și fertilității nu dispar, dar își pierd din importanță; locul lor este luat tot mai mult de adorarea forțelor naturii, în primul rînd de *cultul soarelui*. Pe la mijlocul epocii bronzului se trece de la ritul înhumării morților la acela al *incinerării* (arderii) lor, fenomen care oglindește, fără îndoială, și anumite schimbări în credințele despre viața de apoi.

În artă, ornamentele pictate din eneolitic sînt înlocuite, în ceramica epocii bronzului, prin motive geometrice incizate sau încrustate în pasta vaselor. Ornamente geometrice (vîrtejuri de spirale, motive «în stea») se găsesc și pe obiectele de metal, în special pe arme, brățări, pe foi subțiri de bronz care acopereau brijele late de

piele. Reprezentările realiste (figuri de oameni și de animale) sînt mult mai rare; în genere, ele nu mai au neapărat un caracter magico-religios, ci oglindesc dezvoltarea simțului estetic.

Principalele culturi ale epocii bronzului. La început, așezările acestei epoci sînt modeste, iar obiectele de bronz sînt încă rare. Metalurgia bronzului ia avînt în culturile *Monteoru* (Muntenia), *Periam-Pecica* (Banat și sudul Crișanei), *Otomani* (Crișana), *Sighișoara* (Transilvania), cu o ceramică bogată și variată și cu felurite unelte și arme de metal. Către sfîrșitul mileniului al II-lea î.e.n. se accentuează importanța păstoritului datorită pătrunderii culturii *Noua* (numele se trage de la un cartier al Brașovului) din stepele răsăritene.

Frecvențele ciocniri dintre triburi fac să se înmulțească așezările fortificate, servind drept refugiu nu numai oamenilor, ci și turmelor de vite: *Coldău* (jud. Cluj), *Mediaș* (jud. Sibiu), *Sighetul Marmăției* (jud. Maramureș).

Cea mai mare înflorire a metalurgiei se constată în perioada de sfîrșit a epocii bronzului, care face trecerea spre epoca fierului. S-au descoperit, mai cu seamă în Transilvania, peste 250 de depozite de obiecte de bronz, unele din ele — *Uioara* (azi Ocna-Mureș, jud. Alba), *Șpălnaca* (jud. Alba), *Gusterița* (cartier al Sibiului) — constituind rezervele de materie primă ale unor ateliere metalurgice (depozitul de la Uioara, de pildă, cîntărea peste o tonă și cuprindea peste 5000 de piese). Grăitor pentru dezvoltarea metalurgiei este faptul că produsele atelierelor transilvănene ajung acum pînă în ținuturi îndepărtate. Din aceeași vreme datează și tezaure de obiecte de aur, cum este cel descoperit la *Hinova* (jud. Mehedinți).

DE REȚINUT:

1. În epoca bronzului, tracii constituiau populația de bază de pe teritoriul României: Ei sînt cei mai îndepărtați strămoși direcți ai poporului nostru.
2. Epoca bronzului cunoaște prima mare diviziune socială a muncii între triburile de agricultori și cele de păstori.
3. Comunitățile omenești din epoca bronzului erau organizate pe temeiul patriarhatului.
4. Principalele culturi ale epocii bronzului pe teritoriul României sînt: Monteoru, Periam—Pecica, Otomani și Sighișoara.

LECTURĂ

„Așadar, pe măsură ce bogățiile se înmulțeau, pe de o parte ele creau soțului o situație mai însemnată în sinul familiei față de aceea a soției, iar pe de altă parte dădeau naștere tendinței de a folosi această poziție consolidată pentru a răsturna tradiționala ordine de succesiune în folosul propriilor lui copii. Aceasta nu se putea însă atîta vreme cît rămînea în vigoare descendența conform matriarhatului. Matriarhatul trebuia deci răsturnat, și a fost răsturnat“ (Fr. Engels, *Originea familiei, a proprietății private și a statului*, în K. Marx—Fr. Engels, *Opere alese*, vol. II, București, 1952, p. 197).

Întrebări

1. Prin ce se deosebește organizarea socială din epoca bronzului de cea din neolitic?
2. Cine sînt creatorii și purtătorii culturilor epocii bronzului în țara noastră? Ce reprezintă ei pentru noi?

Epoca fierului

Dezvoltarea forțelor de producție în cadrul societății primitive înregistrează un progres hotărâtor odată cu apariția metalurgiei fierului. Inventată în Orientul apropiat pe la începutul mileniului al II-lea î.e.n., metalurgia fierului se răspândește treptat, ajungând, prin anul 800 î.e.n., să fie însușită și de triburile traco-daco-getice de pe teritoriul țării noastre. Această dată marchează începutul epocii fierului.

Caracterizarea generală a epocii fierului. Potrivit expresiei lui Fr. Engels, în întreaga Europă epoca fierului este mai bogată în progrese ale producției decât toate epocile anterioare luate laolaltă. Aceasta se datorează folosirii noului metal, din care se puteau făuri unelte mai rezistente și mai productive. Plugul cu brăzdar de fier permite obținerea unor recolte superioare, iar topoarele, cleștile, ciocanele, ferăstraiele, dălțile, sfredelele, tîrnăcoapele și sapele de fier sporeau considerabil productivitatea muncii în diferite ramuri de activitate. Aceași superioritate o aveau și armele de fier asupra celor de bronz sau de piatră. De fapt, utilizarea fierului elimină cu desăvîrșire uneltele și armele de piatră.

În avîntul creat de folosirea pe scară largă a fierului se încadrează și ramurile economice fără legătură directă cu metalurgia. Astfel, se dezvoltă creșterea vitelor, țesutul și olăritul; acum începe să se folosească și pe teritoriul țării noastre *roata olarului*. Meșteșugurile cer o specializare tot mai accentuată și multe meserii nu se mai pot practica pe lîngă casă, împreună cu agricultura și creșterea vitelor. Se petrece, ca urmare, *cea de-a doua diviziune socială a muncii*: desprinderea meșteșugarilor ca o categorie socială aparte în cadrul triburilor. Schimbul de produse e mult mai intens; se poate vorbi acum de o adevărată, deși încă redusă, *producție de mărfuri*, adică o producție destinată schimbului. Pentru înlesnirea schimburilor de produse începe să fie folosită *moneda*.

Creșterea productivității muncii determină schimbări profunde în structura societății daco-getice. Familia patriarhală se fărîmtează în mai multe familii mici (formate din părinți și copii), care reușesc să-și asigure traiul prin munca lor. În mod firesc, aceste familii mici, *monogame*, ajung acum săpîne pe unelte, vite și roadele muncii; treptat, împărțirea periodică a loturilor din ogrorul obștesc încețază să se mai practice și pămîntul arabil ajunge în proprietate privată. Legăturile gentilice își pierd însemnătatea și locul obștilor patriarhale îl iau treptat *obștile sătești* (sau *teritoriale*), care grupează familiile locuind în aceeași așezare, fără a fi neapărat înrudite între ele. Se înțelege că extinderea proprietății private duce la adîncirea inegalității de avere între membrii societății și la întărirea aristocrației gentilico-tribale, care devine posesoare de pămînturi întinse, de turme de vite și de sclavi.

Periodizarea epocii fierului. Trăsăturile caracteristice ale epocii fierului nu apar toate dintr-o dată. Topoarele încep să fie făurite din noul metal încă de pe la 800 î.e.n., dar brăzdarul de plug de fier își face apariția numai în secolul al II-lea î.e.n. Moneda apare și ea abia pe la mijlocul epocii, ca și fenomenele de destrămarea a obștilor patriarhale.

Pe temeiul dezvoltării tehnico-economice și social-politice, știința împarte epoca fierului în două perioade sau vîrste: *prima vîrstă a fierului*, numită, după o localitate din Austria, și *Hallstatt* sau *perioada hallstattiană* și *a doua vîrstă a fierului*, numită, după o plajă a unui lac elvețian, și *Latène*. Perioada hallstattiană ocupă intervalul de timp dintre 800 și 300 î.e.n., iar perioada sau *cultura Latène* veacurile următoare pînă la 106 e.n. Aceasta din punct de vedere arheologic, căci din punct de vedere social-economic și politic epoca fierului, ca epocă a comunei primitive, ia sfîrșit mai repede (circa 80 î.e.n.), odată cu *formarea statului dac*.

Populația Daciei în epoca fierului. Istoricul antic Herodot îi pomenește, pentru anul 514 î.e.n., pe *geții* dobrogeni ca pe o ramură distinctă a numerosului neam trac. Aceasta înseamnă că încă în prima vîrstă a fierului se produsese diviziunea tracilor în două mari ramuri: *tracii propriu-ziși* (ramura sudică) și *daco-geții* (ramura nordică). Sîntem, de aceea, îndreptățiți să vedem în daco-geți pe creatorii și purtătorii culturii hallstattiene pe teritoriul României.

Alături de daco-geți, în unele regiuni ale țării pătrund, în diferite perioade, și populații străine: *illiri* (prin sec. VIII î.e.n. în Oltenia), *sciți* (pe la anul 600 î.e.n. în Transilvania), *traci sudici* (sec. V î.e.n. în Dobrogea), *celți* (pe la mijlocul sec. IV î.e.n. în Transilvania), *bastarni* (mijlocul sec. III î.e.n. în Moldova). Toate aceste populații au sfîrșit prin a fi asimilate de autohtoni, în masa cărora s-au topit.

Principalele descoperiri din prima vîrstă a fierului. Prima jumătate a perioadei hallstattiene este caracterizată prin formarea și răspîndirea pe teritoriul țării noastre a *culturii Basarabi*. Așezările și cimitirele descoperite la *Basarabi* (Oltenia), *București*, *Poiana* (Moldova), *Răhău* (Transilvania) și în alte localități dovedesc dezvoltarea

Obiecte scitice din metal descoperite în Transilvania

Coif celtic de fier împodobit cu o pasăre de bronz (Muzeul de istorie al R.S. România)

țarea metalurgiei fierului și orientarea triburilor locale spre practicarea cu precădere a agriculturii. Această situație se menține și în a doua parte a perioadei de când datează descoperirile de la *Bîrsești* (în ținutul Vrancei) și *Ferigele* (Oltenia), unde au fost găsite întinse necropole (cimitire) de incinerare, în care peste mormintele bogate în obiecte de metal și în vase de lut ars au fost ridicate mari movile de pământ (*tumuli*).

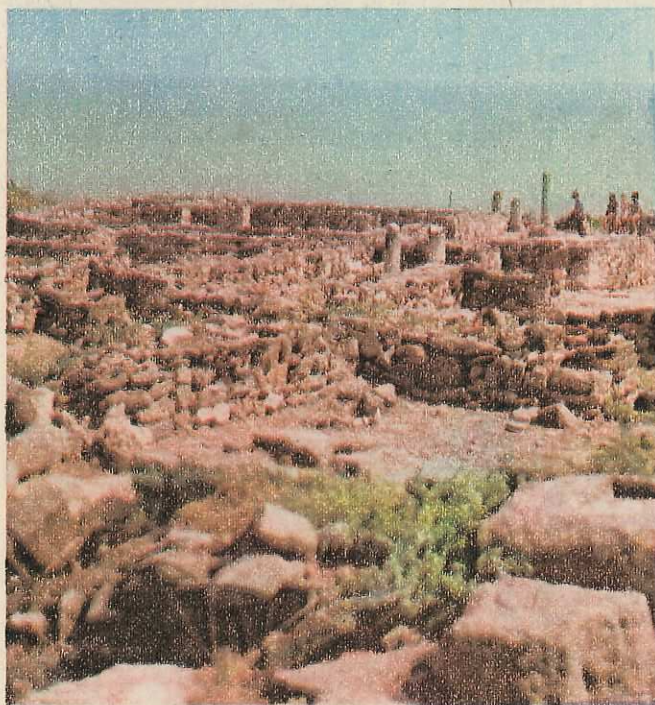
Din perioada hallstattiană finală datează puternicele cetăți getice de la *Stîncești*, *Cotnari* și *Moșna* (Moldova), ridicate, probabil, ca stavilă împotriva sciților din stepele nord-pontice.

Dintre descoperirile aparținând altor populații stabilite pe teritoriul Daciei merită amintite cimitirele scitice de la *Ciumbrud* și *Cipău* (Transilvania).

Întemeierea coloniilor grecești. În cursul primei vârste a fierului se petrece un eveniment care va avea înrîuriri profunde asupra dezvoltării societății geto-dace: întemeierea unor colonii grecești pe țărmul dobrogean al *Pontului Euxin* (Marea Neagră).

Cea dintîi colonie — *Histria* — a fost întemeiată în a doua jumătate a secolului al VII-lea î.e.n., pe malul golfului (azi lacului) Sinoe. Cam după un veac, în sudul Dobrogei, pe locul actualei Mangalii, apare orașul *Callatis*, iar pe locul Constanței de astăzi — orașul *Tomis*. Grecii stabiliți în aceste colonii exploatau bogățiile solului și ale mării (grâu, lemn, pește) și făceau schimb de produse cu

Histria

băștinașii geți: luînd de la ei grîne, ceară, miere, piei de animale, lemn și chiar sclavi, negustorii eleni le aduceau din Grecia vinuri și untdelemn, ceramică de lux și obiecte de podoabă.

Dezvoltarea orașelor grecești. Treptat, orașele grecești de pe litoralul Dobrogei cresc ca însemnătate economică. Unele mărfuri cerute de autohtoni continuă să fie importate din Grecia, dar multe se confecționează pe loc, în atelierele histriene, callatiene și tomitane. Prima care ajunge la o producție proprie de mărfuri este Histria, pe la mijlocul secolului al V-lea î.e.n.: comerțul său (cu populația geto-dacă în primul rînd) este atît de viu, încît orașul bate monedă proprie de argint și de bronz. Exemplul Histriei e imitat, un veac mai tîrziu, de Callatis și apoi de Tomis. De prin secolul al III-lea î.e.n., atît din pricina împrejurărilor istorice, cît și din cauza înnisipării ieșirii din golful Sinoe, economia Histriei decade, pe primul plan impunîndu-se colonia Callatis.

În coloniile dobrogene viața culturală e intensă și de un elenism veritabil. Inscriptiile oficiale și private sînt scrise într-o limbă greacă pură și corectă; tinerii erau educați după tradițiile elene, în gimnazii, iar relațiile culturale cu alte orașe grecești erau vii. La Histria avem cunoștința chiar de existența unui teatru. Din coloniile dobrogene s-au ridicat cărțurari care au adus o contribuție valoroasă la dezvoltarea culturii grecești în ansamblu.

Elenă este și arta coloniilor dobrogene, ilustrată prin temple în stil doric descoperite la Histria, prin numeroase fragmente arhitectonice și statuete de piatră, metal și ceramică, găsite în săpături. Locuitorii celor trei orașe se închinau divinităților grecești, deși în această privință se pare că au suferit și o anumită influență autohtonă.

Istoria politică a coloniilor grecești. Întemeiate ca orașe-state, coloniile grecești din Dobrogea au cunoscut o evoluție de la regimuri *oligarhice*, caracterizate prin concentrarea puterii în mîinile unei pături subțiri de bogătași (în grecește *oligos* = puțin și *arché* = putere), la regimuri *democratice sclavagiste* (sec. V î.e.n.).

Pentru aceste orașe, stabilite în mijlocul populației geto-dace, era extrem de important să întrețină relații de bună vecinătate cu autohtonii. În legătură cu aceasta, datele concrete sînt foarte puține, dar e probabil că raporturile au fost, în general, bune. Totuși, cîteodată relațiile se înrăutăteau și se ajungea chiar la conflicte: acesta pare să fi fost cazul în anul 514 î.e.n., cînd histrienii îl ajută pe *Darius I*, regele persilor, care, în expediția sa împotriva sciților de la nordul Mării Negre, trece prin Dobrogea și-i supune pe geți. Alteori, geții și grecii sînt aliați, cum s-a întîmplat în anul 339 î.e.n., cînd se opun împreună năvălirii în Dobrogea a căpeteniei scite *Ateas*.

Îndată după aceea, Dobrogea întreagă ajunge sub stăpînirea regilor macedoneni *Filip al II-lea* și *Alexandru cel Mare*, iar după moartea acestuia din urmă — sub stăpînirea unui general și succesor al său, regele Traciei, *Lisimah*. Împotriva lui Lisimah se răscoală în două rînduri, dar fără succes, orașele grecești sub conducerea coloniei Callatis. După moartea lui Lisimah, coloniile grecești, independente dar mereu atacate de bastarni și de traci, sînt nevoite să ceară protecția scump plătită a căpeteniilor geto-dace și scite. În sfîrșit, prin anii 72—71, în timpul războiului dintre Roma și Mitridate, regele Pontului, pămîntul Dobrogei este călcat pentru prima dată de armatele romane. Generalul *Lucullus* obligă coloniile grecești să încheie cu Roma tratate de alianță, care le puneau într-o veritabilă dependență față de puterea romană.

Rolul coloniilor grecești în dezvoltarea societății geto-dace. Trăind într-un strîns și continuu contact cu grecii, geto-dacii au suferit o influență relativ puternică în domeniul culturii materiale. În așezarea de la *Tariverde* (lîngă Histria), în stratul

arheologic aparținând secolului al VI-lea î.e.n., s-au descoperit, alături de ceramica autohtonă, numeroase fragmente de vase attice de lux. Amforele grecești din Rhodos și Thasos se găsesc răspândite în aproape toată zona extracarpatică a țării noastre și geții încep să le imite. Treptat, ei au preluat de la greci roata olarului, metode perfecționate în metalurgie, folosirea monedei etc. Prin aportul lor la dezvoltarea forțelor de producție ale băștinașilor, la intensificarea comerțului și prin exemplul de organizare social-politică pe care-l ofereau, coloniile grecești au contribuit la grăbirea procesului de destrămare a comunei primitive în societatea geto-dacă.

Caracterizarea celei de-a doua vârste a fierului. În perioada Latène au loc schimbări însemnate în economia și viața social-politică a daco-geților. Acum ia un considerabil avânt metalurgia fierului; tot mai multe și mai variate sînt uneltele făurite din acest metal, cea mai importantă dintre ele fiind brăzdarul de fier pentru plug, care permite dezvoltarea agriculturii. Din fier sînt făurite și armele, iar vasele de lut sînt tot mai frecvent modelate cu ajutorul roții olarului; și celelalte meșteșuguri cunosc un mare avînt. O ocupație importantă rămîne, în continuare, creșterea viteilor mari, a oilor etc.; arheologii au descoperit în *Munții Orăștiei* și urmele unor stîne dacice. Tot în cadrul *culturii Latène* daco-geții încep să bată monedă proprie, inspirată din monedele macedonene și grecești. Procesul de destrămare a comunei primitive se apropie de sfîrșit: obștea patriarhală e definitiv înlocuită cu obștea satească, iar triburile daco-getice se grupează în puternice uniuni războinice, capabile să țină piept oricărui dușman. Societatea daco-getică ajunge în această perioadă în pragul formării *statului* și chiar va trece acest prag.

Începuturile perioadei Latène. Trecerea de la prima la cea de-a doua vîrstă a fierului are loc ca urmare a dezvoltării forțelor de producție în societatea geto-dacă. Deși există, poate, anumite regiuni care cunosc, o vreme, un progres ceva mai rapid, această trecere se petrece cam în același timp pe întreg teritoriul țării noastre; începutul perioadei Latène poate fi stabilit în jurul anului 300 î.e.n.

Deși au avut un rol secundar, influențele externe au contribuit, totuși, la grăbirea procesului de trecere de la perioada hallstattiană la perioada Latène. În regiunile extracarpatiche s-a făcut simțită mai ales influența *coloniilor grecești* și a *tracilor sud-dunăreni*. În Transilvania, factorul care a ajutat la formarea culturii Latène a fost elementul *celtic*.

Celții formau în antichitate ramura cea mai vestică a neamurilor indo-europene. Ei sînt creatorii culturii Latène în Europa apuseană. Din Franța și Germania de sud, ei s-au răspîndit spre apus, miazăzi și răsărit, ajungînd, în această din urmă direcție, pînă în Asia Mică.

Pe teritoriul țării noastre, și anume în Transilvania, celții au pătruns în jurul anului 350 î.e.n.; o așezare celtică s-a descoperit la *Ciumești* (jud. Satu Mare), iar morminte ale lor la *Ciumești*, *Fîntînele* (jud. Bistrița-Năsăud), *Apahida* (îngă Cluj-Napoca), *Medias* etc. Adeseori, vestigiile celtice se găsesc împreună cu cele autohtone, împrejurare care dovedește conviețuirea celților cu dacii.

Celții aduc cu ei procedee perfecționate de prelucrare a fierului și de confecționare a vaselor de lut ars (roata olarului), care sînt preluate de dacii. Conviețuind cu autohtonii, celții sfîrșesc prin a fi asimilați de aceștia (sec. II î.e.n.).

Periodizarea culturii Latène. Privită din punct de vedere arheologic, cultura Latène, specifică celei de-a doua vîrste a fierului, durează de la anul 300 î.e.n. pînă la 106 e.n., anul cuceririi Daciei de către romani.

Privită sub aspect social-economic și politic, ca etapă finală a comunei primitive, perioada Latène durează însă numai pînă la începutul sec. I î.e.n., cînd în Dacia se formează societatea împărțită în clase și ia naștere statul lui Burebista.

Dacia și marile civilizații ale antichității. Dacia a fost întotdeauna o răscruce de drumuri, o țară deschisă celor mai diverse curente de civilizație, o punte de legătură între Peninsula Balcanică și teritoriile din răsăritul, centrul și nordul Europei. Daco-geții au intrat de timpuriu în contact cu civilizațiile altor popoare, preluînd de la ele o serie de elemente avansate, dar exercitînd, în același timp, o influență asupra lor.

Influențe persane și scitice se simt în stilul obiectelor de argint și de argint aurit răspîndite în lumea traco-getică în sec. IV î.e.n. și descoperite la noi în mormintele de la *Agighiol* (jud. Tulcea) și *Peretu* (jud. Teleorman), la *Băiceni* (îngă Iași) și *Coșofenești* (jud. Prahova). Pe de altă parte însă, sciții care au pătruns în Transilvania au preluat de la autohtoni anumite obiecte și, pînă la urmă, au fost asimilați. Același lucru s-a întîmplat și cu celții, care adoptă ritul de înmormîntare al autohtonilor daci — *incinerația*. Gustul autohton se răsfrînge și asupra produselor meșteșugărești ale coloniilor grecești din Dobrogea, destinate cu precădere geto-dacilor. Mai tîrziu, dacii sînt influențați de cultura materială și spirituală romană, iar la rîndul lor exercită o anumită influență asupra *sarmaților* de neam iranic.

Daco-geții s-au dovedit întotdeauna receptivi la elementele înaintate din civilizația altor popoare, dar nu s-au mulțumit să le imite, ci le-au adaptat în mod creator la propriile lor nevoi, gusturi și tradiții. Așadar, contactul cu marile civilizații ale antichității (persană, grecească, romană etc.) a îmbogățit civilizația daco-getică, dar fără a-i răpi originalitatea.

DE REȚINUT:

1. Epoca fierului a fost o vreme de însemnate progrese în domeniul producției și de profunde transformări pe plan social.
2. În cursul primei vîrste a fierului, daco-geții își fac apariția în istorie ca ramură distinctă a marelui neam trac.
3. Întemeierea coloniilor grecești, de pe țărmul dobrogean al Mării Negre, a avut o profundă influență pozitivă asupra dezvoltării societății daco-getice.
4. Daco-geții au intrat de timpuriu în contact cu civilizațiile străine (persană, scitică, greacă, mai tîrziu celtică și romană), preluînd de la ele o serie de elemente avansate, dar exercitînd, în același timp, o influență asupra lor. Contactul cu marile civilizații ale antichității a îmbogățit civilizația daco-getică fără a-i răpi originalitatea.

LECTURĂ

„Neamul tracilor este cel mai numeros din lume, după cel al inzilor. Dacă ar avea un singur cîrmuitor sau dacă tracii s-ar înțelege între ei, el ar fi de nebiruit și cu mult mai puternic decît toate neamurile, după socotința mea... Tracii au mai multe nume, după regiuni, dar obiceiurile sînt cam aceleași la toți, afară de geți...” (Herodot, V, 3).

„Treapta aceasta... (adică epoca fierului) este mai bogată în progrese în domeniul producției decît toate cele anterioare la un loc. Pe această treaptă se găseau grecii în epoca eroică, triburile italice puțin înainte de întemeierea Romei, germanii lui Tacit, normanzii pe vremea vikingilor.

Înainte de toate întîlnim aici pentru prima oară plugul cu brazdă de fier tras de vite, care a făcut posibilă cultivarea pămîntului pe scară întinsă — *agricultura* — și, prin aceasta, o înmulțire a mijloacelor de trai nelimitată din punct de vedere practic pentru condițiile de atunci; apoi despădurirea și transformarea terenului în ogor și pășune, ceea ce iarăși nu se putea face pe scară mare fără secure și sapă de fier” (Fr. Engels, *Originea familiei, a proprietății private și a statului*, în K. Marx-Fr. Engels, *Opere alese*, vol. II, București, 1952, p. 173).

Întrebări

1. De ce spunem că fierul a fost o materie primă care a jucat un rol revoluționar în istorie?
2. Cît durează a doua vîrstă a fierului privită din punct de vedere arheologic? Dar privind din punct de vedere social-economic? Explicați deosebirea!

SCHEMĂ RECAPITULATIVĂ PENTRU EPOCA SOCIETĂȚII PRIMITIVE

Organizarea socială	Epoca (perioada) arheologică	Anii	Culturi	Fenomene sociale și politice
Ceata (hoarda) primitivă	Paleolitic	600 000 – 10 000 i.e.n.		Apariția ginților și triburilor
Comuna gentilică matrilineară (matriarhală)	Mézolitic	10 000 – 4 500 i.e.n.		
	Neolitic	4 500 – 2 500 i.e.n.	Criș Boian Turdaș Hamangia	Înflorirea ginții matriliare
	Eneolitic	2 500 – 1 900 i.e.n.	Petrești Gumelnița Cucuteni-Arșud	Matriarhatul

Organizarea	Epoca (perioada) arheologică	Anii	Culturi	Fenomene sociale și politice
Patriarhatul. Destrămarea relațiilor de comună primitivă	Perioada de trecere spre epoca bronzului	1 900 – 1 700 i.e.n.	Coțofeni	
	Epoca bronzului	1 700 – 800 i.e.n.	Monteoru Mureș Otomani Sighișoara Noua	Prima mare diviziune socială a muncii
	Epoca fierului	Hallstatt 800 – 300 i.e.n.	Basarabi Ferișele Bîrsești	Întemeierea coloniilor grecești. A doua mare diviziune socială a muncii
		Latène 300 i.e.n. – 106 e.n.		Apariția societății împărțite în clase și a statului

DACIA ȘI DACO-GEȚII

Creatorii și purtătorii culturilor arheologice ale epocii fierului pe teritoriul țării noastre sînt daco-geții, ramura nordică a neamurilor trace. Numiți de obicei geți în izvoarele grecești și *daci* în cele latine, daco-geții sînt, în realitate, unul și același popor. Cultura lor materială și spirituală, așa cum o pun în lumină descoperirile arheologice, este uimitor de unitară, mai ales în epoca Latène, iar geograful antic *Strabo* afirmă limpede că dacii și geții *vorbesc aceeași limbă*.

Limba daco-geților este un dialect al limbii traco-dace. Aceasta face parte din marea familie a limbilor indo-europene, și anume dintr-un grup al acestora care mai cuprinde limba sanscrită (a vechilor indieni), limba persană, limba scitică, limbile popoarelor baltice și limbile slave (din alt grup făceau parte limbile greacă, latină, celtică).

În cursul secolelor, limba traco-dacică a dispărut și din ea s-au păstrat prea puține urme pentru a putea fi reconstituită. Totuși, izvoarele antice menționează cîteva cuvinte dacice (în special nume de plante medicinale), precum și un mare număr de nume proprii: nume de persoane, de locuri și de rîuri.

Foarte important este faptul că un anumit număr de cuvinte din limba dacilor (circa 160) s-au păstrat pînă astăzi în limba română. Cuvinte ca: *amurg*, *aprig*, *brad*, *brînză*, *copil*, *gorun*, *mal*, *mazăre*, *mînz*, *moș*, *prunc*, *țarină*, *viezure*, *zăr*, *zburda*,

zestre și altele ne-au rămas de la strămoșii noștri daco-geți. De asemenea, s-au păstrat o serie de nume de râuri: *Maris* (azi Mureș), *Alutus* (Olt), *Samus* (Someș), *Crisius* (Criș), *Tibiscus* (Timiș), *Pyretus* (Prut).

Triburi daco-getice. Faptul că în izvoarele antice s-au impus denumirile mai generale de *daci* sau *geți* n-a făcut să dispară numele de triburi, așa cum astăzi. alături de numele *românilor*, există și denumirile regionale de munteni, moldoveni, ardeleni, bănățeni etc.

Cunoaștem o serie de triburi daco-getice, ca: *appulii* (în zona orașului Alba-Iulia), *burii* (pe malurile Oltului extracarpatic), *carpii* (în Moldova centrală), *costobocii* (în Moldova de nord și Maramureș), *crobyzii* și *trizii* (în Dobrogea). Aceste triburi stăpîneau un anumit teritoriu, avînd drept centru o așezare mai mare, întărită, al cărei nume conținea adesea terminația *-dava* (în limba dacică, *dava* însemna „așezare întărită”, „tîrg”). Izvoarele antice ne-au păstrat astfel de denumiri: *Argedava* (în Dobrogea de nord), *Buridava* (Ocnița, jud. Vilcea), *Piroboridava* (Poiana, jud. Galați), *Tamasidava* (Răcătău, jud. Bacău), *Sucidava* (Călești, jud. Olt) și altele. Natural, nu toate așezările daco-geților purtau nume în această terminație. Denumiri ca *Sarmizegetusa*, *Drobeta*, *Napoca*, *Apulum* etc. nu conțin terminația *-dava*.

Triburile daco-getice se grupau în puternice uniuni de triburi sub comanda unei căpetenii militare, care în izvoarele antice poartă, de obicei, titlul de rege.

Înfățișarea și portul geto-dacilor. Dacii erau de statură potrivită, robuști, cu părul blond și ochii albaștri; bărbații purtau plete și barbă, iar femeile își strîngeau părul într-un coc la spate. Portul dacilor era, în general, asemănător cu acela al țărănilor români de la munte: cămăși lungi, ițari, cojoace și glugi pentru vreme rea. Căciulă purtau numai nobilii (*tarabostes*). Încălțau un fel de opinci de care, pentru mersul pe gheață și zăpadă, prindeau crampoane de fier. Femeile purtau cămașă cu mîneci, fustă, iar pe cap maramă.

Țara dacilor. Dacia, în înțelesul de vatră permanentă a poporului daco-get, corespunde, în linii mari, cu teritoriul locuit mai tîrziu de români. În anumite perioade istorice, dacii au depășit însă acest teritoriu, locuirea lor întinzîndu-se spre vest și nord-vest pînă la Dunărea mijlocie și Slovacia, spre sud pînă în munții *Hae-mus* (Balcani), spre miazănoapte pînă în Carpații Păduroși, iar spre est pînă la gurile Bugului.

Așezări și necropole geto-dace. Cercetările arheologice au dus la descoperirea a numeroase așezări și a cîtorva cimitire daco-getice din perioada Latène, multe din ele avîndu-și începuturile încă în prima vîrstă a fierului. La *Piroboridava* (în sudul Moldovei), *Piscul Crăsani* (pe Ialomița), *Sf. Gheorghe*, *Morești* și *Medias* (în Transilvania) s-au descoperit așezări mai mari sau mai mici, formate din bordeie și locuințe de suprafață. Unele din așezări sînt fortificate cu valuri de pămînt, palisade și șanțuri. Inventarul așezărilor e bogat: el constă din unelte de fier, obiecte de bronz, podoabe de argint și o mare cantitate de ceramică: vase de diferite forme și mărimi, lucrate cu mîna sau la roata olarului, greutăți pentru războiul de țesut, prîsnele de fus și altele. În unele părți, ca la *Zimnicea* (pe Dunăre) și *Murighiol* (în Dobrogea), s-au găsit și cimitire; morții erau arși, iar cenușa îngropată în pămînt, fiind de multe ori depusă într-un vas numit *urnă*; împreună cu cenușa se așezau, în urnă sau de-a dreptul în groapă, vase și anumite obiecte care aparținu-seră celui decedat.

Pocal de argint, cu reprezentări zoomorfe, descoperit la Agighiol, datează din anul 400 î.e.n.

Așezările geto-dacice din această perioadă învederează o rapidă dezvoltare economică. Despre același lucru vorbește și emiterea monedei geto-dace de argint, care începe pe la mijlocul secolului al III-lea î.e.n. Imitată sau doar inspirată după monedele macedonene și grecești, moneda geto-dacă servea nevoilor mereu creștînde ale schimbului de mărfuri între triburile locale.

Din istoria timpurie a daco-geților. Primele știri istorice despre geto-daci ni le dă „părintele istoriei”, *Herodot* (sec. V î.e.n.). Relatînd expediția lui *Darius I* împotriva sciților nord-pontici, el amintește și trecerea regelui persan prin Dobrogea, unde întîmpină rezistența geților, „cei mai viteji și mai drepți dintre tracii”. Învinși, geții sînt obligați să-i însoțească pe persi în expediție și *Herodot* nu ne mai spune ce s-a întîmplat cu ei, dar scurta lui relatare e suficientă pentru a contura tabloul existenței unei uniuni de triburi geto-dace în Dobrogea anului 514 î.e.n. Desigur, asemenea uniuni de triburi existau și în alte regiuni ale Daciei.

Pentru secolul al V-lea și pentru cea mai mare parte a secolului următor, știrile lipsesc aproape cu totul (știm numai că geții dobrogeni plăteau, în veacul al V-lea, tribut regelui tracilor *odrysi*). Abia în anul 339 î.e.n. îi regăsim pe geți opunîndu-se, în frunte cu o căpetenie rămasă anonimă, trecerii în Dobrogea a scițului *Ateas*. Victoria lui Filip al II-lea asupra acestuia aduce Dobrogea sub stăpînirea macedoneană. Patru ani mai tîrziu, în 335, *Alexandru Macedon*, pornit cu război asupra unui trib tracic sud-dunărean care refuza să-i recunoască autoritatea, întreprinde o expediție de o singură zi la nord de fluviu, împotriva geților din Oltenia sau Muntenia, cucerind și o cetățuie a lor.

Dromichaïtes. Pe la sfîrşitul secolului al IV-lea î.e.n., în cîmpia munteană exista o puternică uniune de triburi geto-dace, condusă de *Dromichaïtes*. Avîndu-şi centrul în zona rîului *Ordessos* (Argeş), *Dromichaïtes* îşi exercita autoritatea asupra unui teritoriu mult mai vast, cuprinzînd şi cîteva puncte de pe malul drept al Dunării, în Dobrogea. Acestea sînt însă cucerite de *Lisimah*, regele macedonean al Traciei.

Intenţionînd să ocupe şi teritoriile nord-dunărene, *Lisimah* îl trimite, pe la anul 300 î.e.n., pe fiul său *Agatocle* împotriva lui *Dromichaïtes*. Căpetenia getă iese însă învingătoare din luptă, luîndu-l prizonier pe prinţ. După cîteva ani, *Dromichaïtes*, dorind să stabilească relaţii paşnice cu *Lisimah*, îi eliberează fiul; de parte de a preţui acest gest, regele Traciei ia personal comanda unei noi expediţii împotriva geto-dacilor argeşeni (292 î.e.n.). *Dromichaïtes* îl înfrînge însă şi pe *Lisimah*, luîndu-l prizonier şi ducîndu-l la *Helis*, cetatea sa de scaun, a cărei aşezare nu se cunoaşte. Cînd luptătorii geţi cer uciderea lui *Lisimah*, *Dromichaïtes* se împotrivesc, arătîndu-le că numai eliberarea prizonierului poate aduce o pace trainică. Părerea lui *Dromichaïtes* se impune şi *Lisimah* este eliberat în schimbul unei păci avantajoase pentru geto-daci, care recîştigă cetăţile din dreapta Dunării. Înţelegerea e garantată prin căsătoria lui *Dromichaïtes* cu fiica lui *Lisimah* şi prin ostatecii lăsaţi de acesta.

Alte ştiri despre istoria politică a daco-geţilor. O inscripţie grecească menţionează o căpetenie getă din Dobrogea, *Zalmodegikos*, care, pe la mijlocul secolului al III-lea î.e.n., îşi face apăsător simţită autoritatea asupra Histriei, de la care ia ostateci.

Prin anul 180 î.e.n., Histria e nevoită să facă apel la alt şef de uniune tribală, *Rhemaxos*, pentru a respinge cetele căpeteniei trace *Zoltês*, care ameninţau oraşul. Cam în aceeaşi vreme avem primele ştiri despre o uniune de triburi dacice din Transilvania; conduşi de „regele” *Oroles*, aceşti daci se împotrivesc cu succes *bastarnilor* care, stabiliţi din secolul al III-lea î.e.n. în Moldova, încearcă acum să treacă munţii. *Oroles* e contemporan sau puţin anterior unui alt şef dac, *Rubobostes*: un izvor latin ne spune că, sub domnia acestuia, s-a produs o creştere a puterii dacilor din regiunea intracarpatică. În acest fenomen trebuie să vedem începuturile strămutării centrului puterii geto-dace din cîmpia munteană în Transilvania, proces care se va desăvîrşi prin formarea statului lui *Burebista*.

DE REȚINUT:

1. Limba daco-geţilor era un dialect al limbii traco-dace care făcea parte din marea familie a limbilor indo-europene.
2. Dacii şi geţii vorbeau aceeaşi limbă; ei constituiau un singur popor.
3. Dacia, în înţelesul de vatră permanentă a poporului daco-get, corespunde, în linii mari, cu teritoriul locuit mai tîrziu de români.
4. Principalele evenimente din istoria politică timpurie a daco-geţilor au fost: rezistenţa opusă lui *Darius* (514 î.e.n.), lui *Ateas* (339 î.e.n.) şi lui *Alexandru Macedon* (335 î.e.n.), luptele victorioase de apărare ale lui *Dromichaïtes* împotriva lui *Lisimah* (300 şi 292 î.e.n.), victoria lui *Oroles* împotriva invadatorilor *bastarni* (circa 180 î.e.n.).

LECTURĂ

„Înainte de a ajunge la Istru, (*Darius*) birui mai întîi pe geţi, care se cred nemuritori. Căci tracii, locuitorii din *Salmydessos* şi cei care ocupă ţinutul aşezat mai sus de oraşele *Apollonia* şi *Mesembria* — pe nume *scirmiazi* şi *nipseeni* — s-au predat lui *Darius* fără luptă. Geţii însă, fiindcă s-au purtat nechibzuit, au fost îndată înrobiţi, măcar că ei sînt cei mai viteji şi mai dreپţi dintre tracii” (*Herodot*, IV, 93).

„A existat şi o altă împărţire a teritoriului chiar din cele mai vechi timpuri: căci pe unii îi denumesc (autorii) daci, iar pe alţii geţi. Geţii sînt cei care se întind spre Pont şi spre răsărit, iar dacii cei care locuiesc în partea opusă, spre Germania şi spre izvoarele Istrului.

Prin ţara lor curge rîul *Marisos*, care se varsă în Dunăre. Pe acesta îşi făceau romanii aprovizionările pentru război. Ei numeau *Danubius* partea superioară a fluviului şi cea dinspre izvoare pînă la cataracte. Ținuturile de aici se află, în cea mai mare parte, în stăpînirea dacilor. Partea inferioară a fluviului, pînă la *Pyretus*, de-a lungul căreia trăiesc geţii, ei o numesc Istru. Dacii au aceeaşi limbă ca şi geţii. Aceştia sînt mai bine cunoscuţi de eleni, deoarece se mulă des de pe o parte pe alta a Istrului şi totodată mulţumită faptului că s-au amestecat cu tracii şi cu misii...” (*Strabo*, VII, 3, 12—13).

„Tracii, care îl făcuseră prizonier pe fiul regelui, pe *Agatocle*, l-au trimis cu daruri înapoi la tatăl său, pregătindu-şi astfel o scăpare împotriva întîmplărilor neprevăzute ale soartei. În acelaşi timp, ei nădăjduiau să-şi recapete, prin această binefacere, pămîntul pe care îl ocupase *Lisimah*...”

Armata lui *Lisimah* era chinuită de foamete. Prietenii îl sfătuiau pe rege să scape cum va putea şi să-şi mute gîndul că oastea lui l-ar putea salva...

Dromichaïtes, regele tracilor, după ce primi cu multă prietenie pe regele *Lisimah*, numindu-l şi tată, îl conduse împreună cu copiii săi într-o cetate numită *Helis*.

Ajungînd oastea lui *Lisimah* în puterea tracilor, aceştia se strînsă la un loc, alergînd în număr mare, şi strigară să le fie dat pe mină regele prizonier, ca să-l pedepsească. Căci — spuneau ei — poporul, care luase parte la primejdiile războiului, trebuie să aibă dreptul de a chibzui asupra felului cum să fie trataţi cei prinşi. *Dromichaïtes* fu împotriva pedepşirii regelui şi-i lămură pe oşteni că este bine să-l cruţe pe bărbatul acesta. Dacă l-ar omori pe *Lisimah*, spunea el, alţi regi au să-i ia domnia şi se prea poate ca regii acestia să fie mult mai de temut decît înaintaşul lor. Dar cruţîndu-l pe *Lisimah*, acesta — cum se şi cuvine — are să se arate recunoscător tracilor, care i-au dăruit viaţa. Iar locurile întărite, aflate mai înainte vreme în stăpînirea tracilor, şi le vor dobîndi înapoi fără nici o primejdie.

Cu încuviinţarea mulţimii, *Dromichaïtes* căută printre prizonieri pe prietenii lui *Lisimah*... şi-i aduse în faţa regelui prizonier. Săvîrşi apoi jertfa şi-l pofţi pe *Lisimah* la ospăţ...

„*Lisimah* spuse regelui că nu ştia ce război poartă, dar că pe viitor va fi prietenul şi aliatul tracilor; iar cît despre recunoştinţa datorată, nu va rămîne vreodată mai prejos decît binefăcătorii săi. *Dromichaïtes* primi cu un simţămînt de prietenie spusele lui *Lisimah*. El căpătă înapoi de la acesta toate întăriturile ocupate de oamenii lui *Lisimah*. Apoi îi puse pe cap o diademă şi-i îngădui să se întoarcă acasă” (*Diodorus Siculus*, XXI, 11—12).

Întrebări

1. Ce fel de limbă vorbeau daco-geţii? Semăna această limbă cu latina?
2. S-au păstrat cuvinte daco-getice în limba română? Cunoaşteţi asemenea cuvinte? Mai puteţi da şi alte exemple pe lîngă cele din manual?
3. Găsiţi vreun fir care să-i lege pe geţii pomeniţi de *Herodot*, pe cei din 339 şi 335 î.e.n. pe geţii lui *Dromichaïtes* şi pe dacii lui *Oroles*? Care este acest fir comun?

EPOCA CLASICĂ (ANTICĂ)

STATUL DAC DE LA BUREBISTA LA DECEBAL

Statul dac sub conducerea lui Burebista

În secolul al II-lea î.e.n., societatea daco-getă cunoaște o rapidă și complexă dezvoltare. Alături de vechile așezări care se extind și devin mai bogate, se întemeiază centre noi, ca acelea de la *Popești* (pe Argeș), *Pecica* (în apropiere de Arad), *Tinosu* (pe Prahova) și *Sighișoara*. Spre sfârșitul veacului apar cetăți ridicate pe înălțimi: *Costești* (jud. Hunedoara), *Căpîlna* (jud. Alba), *Bîlca Doamnei* (lîngă Piatra Neamț).

Acum se desăvîrșesc în Dacia toate progresele caracteristice celei de-a doua vîrste a fierului: înflorirea metalurgiei, folosirea brăzdarului de fier în agricultură, generalizarea roții olarului. Aceste progrese au consecințe însemnate pe plan social. Proprietatea privată se generalizează, iar societatea dacică se împarte tot mai mult în bogați și săraci, nobili și oameni de rînd. Un semn al diferențierii sociale îl constituie tocmai apariția cetăților construite pe înălțimi dominante. Spre deosebire de vechile așezări întărite, care apărau cu valurile și șanțurile lor o populație numeroasă, cetățile sînt numai reședințe ale aristocrației, oamenii de rînd-

Tarabostes dac

Tipuri de comati (bărbați, femei, copii) pe Columna Traiană

plugari și meșteșugari — trăind în așezări deschise, neîntărite, de obicei la poalele cetăților. Desprinderea cetăților de așezări oglindește desprinderea aristocrației de masa membrilor triburilor geto-dace. Cetățile sînt instrumente ale dominației aristocrației.

Dar nobilimea nu mai este acum doar o pătură socială mai bogată și mai puternică. Ea se transformă într-o veritabilă clasă exploatatoare, nobilii daco-geți — *tarabostes*, *pileati* — însușindu-și în mare parte roadele muncii oamenilor de rînd — *comati*. Exploatarea dă naștere la contradicții între clasa dominantă a aristocrației și oamenii de rînd.

Statul lui Burebista. Scindarea societății daco-getice în clase antagoniste duce la apariția statului, căci clasa dominantă, nobilimea, avea nevoie de un instrument care să-i asigure stăpînirea și posibilitatea de a-i exploata pe cei ce munceau.

Statul dac se formează în interiorul arcului carpatic, avînd drept centru regiunea Munților Orăștiei (jud. Hunedoara). Spre sfârșitul secolului al II-lea și începutul secolului I, exista aici o puternică uniune de triburi, în jurul căreia s-au grupat și alte triburi intracarpatiche, sub autoritatea lui *Burebista*, primul rege al statului dac.

Burebista urcă pe tron în jurul anului 82 î.e.n. Într-un răstimp relativ scurt, el reușește, ajutat fiind și de marele preot *Deceneu*, să unească toate triburile daco-getice, dinăuntrul și dinafara Carpaților, făurind un stat puternic. Această acțiune

a fost încununată de succes deoarece unitatea politică era expresia unității etnice și lingvistice fundamentale a neamului geto-dac, precum și a unității sale de civilizație. Dintre toate neamurile tracice, numai daco-geții au ajuns să fie uniți într-un singur stat.

Procesul de unificare a triburilor daco-getice sub autoritatea lui Burebista a fost favorizat și de anumite împrejurări externe. În adevăr, în prima jumătate a secolului I î.e.n. se conturau tot mai limpede două pericole care amenințau Dacia. Dinspre apus, triburile celtice din Slovacia de astăzi amenințau să coboare pe Dunăre și pe Tisa spre Transilvania. Dinspre sud se apropia tot mai mult primejdia romană, căci Roma stăpânea o mare parte din Peninsula Balcanică; prin anii 72—71 î.e.n., o armată romană calcă pentru prima oară pe pământul getic al Dobrogei.

Aceste două pericole externe îi îndemnau pe daco-geți la unire, căci numai uniți s-ar fi putut împotrivi unei eventuale invazii.

Dacă necesitatea unirii a fost înțeleasă de majoritatea triburilor daco-getice, au existat și căpetenii care nu voiau să renunțe la independența și privilegiile lor în favoarea puterii centrale de stat. Pe acestea Burebista a fost nevoit să le supună cu armele, impunându-și astfel autoritatea asupra Daciei întregi. În Munții Orăștiei, centrul statului său, Burebista construiește un grandios sistem de fortificații, completat mai târziu de urmașii săi.

Politica externă a lui Burebista. Pe plan extern, Burebista duce o politică activă și energică. Prin 60 sau 59 î.e.n., el zdrobește, într-o fulgerătoare campanie militară, triburile celtice care amenințau Dacia dinspre nord-vest, întorcându-se apoi împotriva primejdiei romane care amenința Dobrogea. După anul 55 î.e.n., Burebista cucerește litoralul pontic de la Olbia (la gurile Bugului) până la Apollonia (Bulgaria), conducându-și apoi oștile victorioase până la Munții Balcani. Stăpânirea asupra orașelor grecești de la Pontul Euxin a avut o mare însemnătate economică pentru statul dac.

Pe la mijlocul secolului I î.e.n., stăpânirea lui Burebista se întindea de la Dunărea mijlocie și Marus (Morava, în Cehoslovacia), până la Olbia și Marea Neagră, din Carpații nordici până la Balcani. Pe drept cuvânt o inscripție grecească îl numește „cel dintâi și cel mai mare dintre regii din Tracia”. După Strabo, oastea pe care o putea ridica Burebista, în caz de mobilizare generală, se ridica la 200 000 de oameni, o oaste foarte mare pentru acea vreme.

În anul 48 î.e.n., Burebista se amestecă în războiul civil de la Roma între Cezar și Pompei. Regele dac nu se putea alia cu Cezar, care cu câțiva ani înainte cucerise Gallia și ale cărui planuri expansioniste erau bine cunoscute. Credincios politicii sale de apărare a independenței Daciei, Burebista îi făgăduiește ajutor lui Pompei, dobândind în schimb recunoașterea tuturor cuceririlor sale și a întinselor hotare ale statului dac. Ajutorul promis nu mai apucă să ajungă, căci Pompei e înfrânt și Cezar, devenind stăpân al statului roman, se pregătește să pornească război împotriva dacilor. Expediția nu mai are însă loc, Cezar fiind asasinat la Roma, de adversarii săi politici la 15 martie 44 î.e.n.

Dacia de la Burebista la Decebal. Moartea lui Cezar și izbucnirea la Roma a unor noi tulburări și războaie interne făceau ca primejdia romană să nu mai fie

atît de amenințătoare. De această împrejurare profită o parte a aristocrației tribale geto-dace, nemulțumită de întărirea puterii centrale. Ea organizează un complot cărui îi cade victimă Burebista (44 î.e.n.). După moartea marelui rege, vasta lui stăpînire se destramă, o serie de regiuni desprinzîndu-se de statul centralizat. Acest stat nu dispare însă, ci se menține în Transilvania; pe tronul lui se succede o serie de regi, cei mai importanți fiind Deceneu, Comosicus, Coryllus, Scorilo (tatăl lui Decebal), Duras-Diurpaneus și, în sfîrșit, Decebal.

Se cuvine subliniat faptul că primii doi urmași ai lui Burebista — Deceneu și Comosicus — sînt regi și mari preoți totodată. Dacă, în calitatea lor de regi, ei stăpîneau numai asupra unei părți din moștenirea lui Burebista, în calitatea lor de mari preoți ei își extindeau, ca și înainte, autoritatea asupra întregului neam daco-get. Aceasta înseamnă că o anumită unitate continuă să existe și că statul continuă să exercite o anumită autoritate asupra tuturor triburilor daco-getice. De altminteri, tendințele de reunificare politică a geto-dacilor se vor manifesta destul de curînd; ele se vor desăvîrși în preajma războaielor cu romanii de la sfîrșitul secolului I e.n.

Urmașii lui Burebista și celelalte căpetenii geto-dace continuă politica regelui de apărare a neamului împotriva primejdiei romane. În adevăr, perioada dintre moartea lui Burebista și urcarea pe tron a lui Decebal e marcată de frecvente ciocniri ale dacilor cu romanii. Dacia nord-dunăreană izbutește să-și păstreze independența, dar în timpul împăratului Augustus romanii cuceresc Dobrogea, punînd-o la început sub protectoratul lor, iar apoi înglobînd-o în provincia Moesia.

DE REȚINUT:

1. Statul dac se formează ca rezultat al scindării societății daco-getice în clase antagoniste: nobilimea (tarabostes, pileati), care reprezintă clasa exploatatoare și oamenii liberi, de rînd (comati), care constituiau clasa exploatată.
2. Burebista a fost întemeietorul statului dac și realizatorul unității politice a întregului neam daco-get.
3. După moartea lui Burebista, vasta lui stăpînire se destramă, iar statul se menține în fragmente intracarpatice.

LECTURĂ

„Ajungînd în fruntea neamului său, care era istovit de războaie dese, Burebista, bărbat get, l-a înălțat atît de mult prin exerciții, cumpătare și ascultare față de porunci, încît, în câțiva ani, a făurit un stat puternic și a supus geților cea mai mare parte din populațiile vecine. Ba încă a ajuns să fie temut și de romani. Căci trecînd plin de îndrăzneală Dunărea și jefuind Tracia, pînă în Macedonia și Illiria, a pustiit pe celții care erau amestecați cu tracii și cu illirii și a nimicit pe de-a-ntregul pe boii aflați sub conducerea lui Critasiroi și pe taurisci. Spre a ține în ascultare poporul, el și-a luat ajutor pe Deceneu... Ca o dovadă pentru ascultarea pe care i-o dădea, este și faptul că ei s-au lăsat înduplecați să taie vița-de-vie și să trăiască fără vin. Cît despre Burebista, acesta a pierit din pricina unei răscoale, mai înainte ca romanii să apuce să trimită o armată împotriva lui. Urmașii acestuia la domnie s-au dezbinat, fărîmițînd puterea în mai multe părți” (Strabo, VII, 3 11).

„Orașul boristenilor (Olbia) nu mai are o mărime potrivită cu vechea sa glorie, din pricina deselor cuceriri și războaielor. Deoarece este așezat de atîta vreme în mijlocul barbarilor și chiar în mijlocul celor mai războinici, (orașul) este mereu hărțuit de războaie și a fost adeseori cucerit. Ultima și cea mai îndelungată cucerire (se spune că a avut loc) nu mai departe, de acum o sută cincizeci de ani. Geții au luat atît orașul Boristene, cît și alte cetăți așezate pe țărmul Pontului Stîng, pînă la Apollonia“ (Dio Chrysostomus, *Discursuri*, XXXVI, 4).

„Pe cînd (Crassus) înfăptuia acestea, îl chemă în ajutor Rholes, care se afla în luptă cu Dapyx, regele unor geți. Crassus porni să-l ajute. El aruncă cavaleria vrăjmașilor peste pedestrima lor. Însăpămîntîndu-i și pe călăreți în felul acesta, nu mai dădu nici o luptă, ci făcu un mare măcel în rîndurile unora și ale altora, care fugeau. Apoi îl impresură și pe Dapyx, refugiat într-o fortăreață. Unul din cei aflați în fortăreață îl salută de pe zid în limba greacă, intră în vorbă cu el și hotărî să-i predea fortăreața. Prinși în felul acesta, barbarii porniră unii împotriva altora. Dapyx și mulți alții își găsiră moartea. Crassus prinse de viu pe fratele acestuia, însă nu numai că nu i-a făcut nici un rău, ba chiar i-a dat drumul... A pornit apoi împotriva Genuclei, cea mai puternică întăritură a statului lui Zyraxes, căci auzise că se află acolo steagurile luate de bastarni de la Gaius Antonius lîngă cetatea istrienilor. Asediind Genucla — în același timp de pe uscat și de pe Istru, deoarece era durată lîngă apă — în scurtă vreme o cuceră, dar cu multă osteneală, deși Zyraxes nu era de față. Căci el, îndată ce aflase de atacul lui Crassus, s-a îmbarcat și a pornit la sciți cu mulți bani, pentru a le cere ajutor, dar nu a mai apucat să se întoarcă. Iată cele săvîrșite de Crassus la geți“ (Cassius Dio, LI, 26).

„Iar după moartea lui Deceneu, ei au avut aproape în aceeași venerație pe Comosicus, fiindcă era tot așa de iscusit. Acesta era considerat la ei și ca rege și ca preot suprem și ca judecător, datorită priceperii sale, și împărțea poporului dreptate ca ultimă instanță. Părăsind și acesta viața, s-a urcat pe tron, ca rege al geților, Coryllus, care a cîrmuit timp de patruzeci de ani popoarele sale în Dacia... Această țară, așezată în fața Moesiei, dincolo de Dunăre, este înconjurată de o cunună de munți, avînd numai două intrări — una pe la Boutae, alta pe la Tapae... (Iordanes, *Getica*, 73—74).

Întrebări

1. De ce credeți că a reușit Burebista să unifice relativ repede triburile daco-getice?
2. Ce știți despre cetățile dacice din Munții Orăștiei?
3. De ce s-a aliat Burebista cu Pompei? Credeți că a greșit?

Civilizația dacică și societatea dacică în secolele I î.e.n. — I e.n.

În secolele I î.e.n. — I e.n., Dacia cunoaște o mare înflorire a culturii materiale și spirituale. Remarcabil de unitară pe întreg teritoriul locuit de daco-geți, civilizația dacică își găsește expresia cea mai înaltă, *clasică*, în așezările și cetățile din Munții Orăștiei. Aici se creează un puternic sistem de fortificații, cele mai importante fiind cetățile de la *Costești*, *Blidaru*, *Piatra Roșie*, *Bănița*; toate acestea aveau drept scop apărarea mării așezări de la *Sarmizegetusa* (Grădiștea Muncelului). Cetăți asemănătoare s-au mai găsit și la *Căpîlna* (pe valea Sebeșului), la *Piatra Craivii* (nu departe de Alba Iulia), pe *Bîtea Doamnei* (lîngă Piatra Neamț).

Cetățile dacice sînt înconjurare, de obicei, de ziduri masive, groase de 3 m, construite din blocuri de piatră fasonate. Există însă și cetăți apărare numai de șanțuri și de valuri de pămînt cu palisadă.

Săpăturile arheologice au dus la descoperirea multor așezări civile dacice, unele din ele (de exemplu, *Sarmizegetusa*) avînd un caracter semiorășenesc. Locuințele sînt deseori construite la suprafața solului din lemn și împletitură de nuiele lipită cu lut.

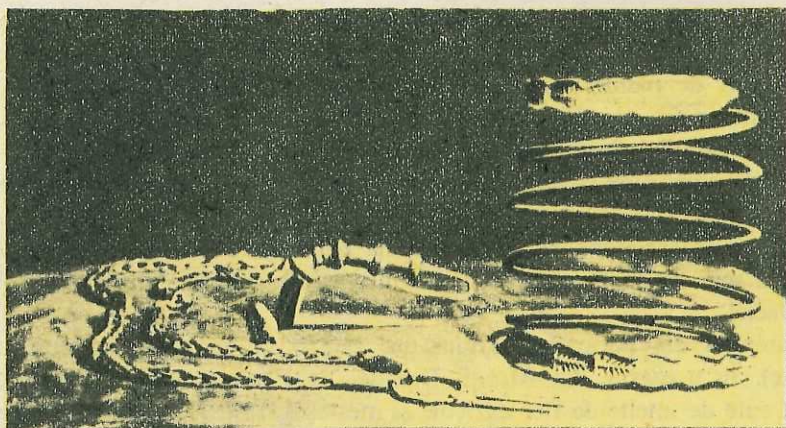
Se cunosc astăzi și *sanctuare* dacice, de formă patrulateră sau circulară. Cele mai multe și mai mari au fost dezvelite la *Sarmizegetusa*, centrul religios cel mai de seamă al Daciei.

Cultura materială din perioada statului dac este o înfloritoare civilizație a fierului (Latène). În așezările din Munții Orăștiei, la *Popești*, *Poiana*, *Răcătău* s-au descoperit sute de unelte de fier agricole și meșteșugărești (brăzdare și cuțite de plug, sape, topoare, clești de fierărie, ferăstraie, sfredele etc.), obiecte de uz practic și arme. Foarte dezvoltată era și prelucrarea bronzului și, mai ales, a argintului, din care se confecționau felurite podoabe.

Vasele de lut ars reprezintă un element nelipsit în inventarul așezărilor dacice. Lucrate cu mîna sau la roată, ele aveau dimensiuni și destinații foarte diverse, de la uriașele *chiupuri* pentru provizii pînă la minusculele *creuzete* pentru topirea argintului sau a bronzului. S-au descoperit diferite tipuri de oale, străchini, ulcioare, cești-opaițe etc. Un loc deosebit îl ocupă ceramica pictată cu motive geometrice, vegetale și animaliere, descoperită în așezările din Munții Orăștiei.

Tezaurul dacic de la Sîncrăieni (jud. Harghita) sec. I î.e.n. Vase din argint ornate cu motive vegetale și lineare.

Podoabe
dacice
de
argint

Religia daco-geților. Ca și celelalte popoare indo-europene, daco-geții erau politeiști (credeau în mai mulți zei). Zeul suprem era *Zamolxis*, divinitate subpământeană a vegetației și a fertilității. Izvoarele îl mai amintesc pe *Gebeleizis*, un zeu ceresc al luminii, pe un zeu al războiului asemănător lui Marte și pe zeița Bendis, o zână a lunii și a pădurilor.

Dacii continuă și în această perioadă să practice incinerarea. Peste mormintele nobililor și ale căpeteniilor se ridicau uneori tumuli.

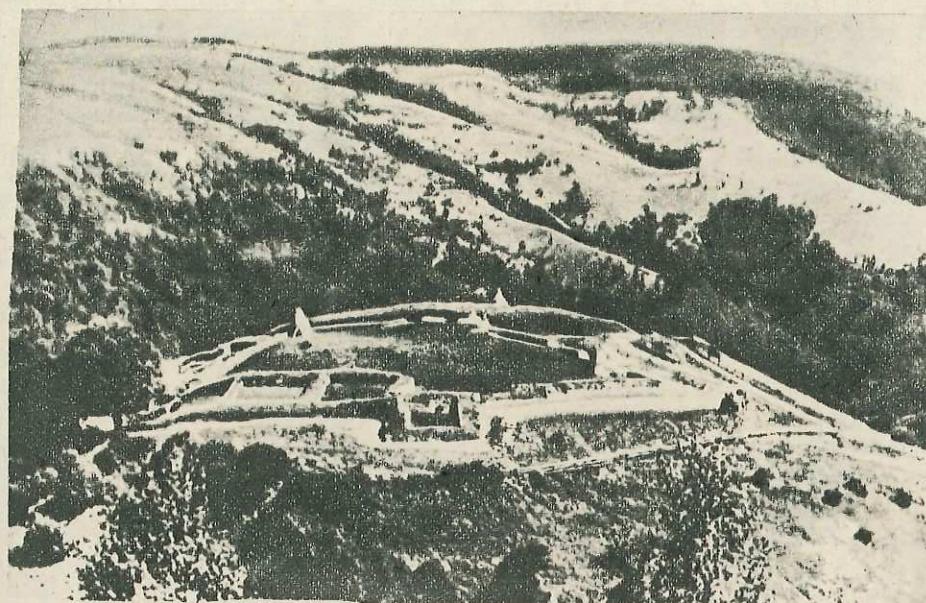
Scrișul și știința. Descoperirile arheologice de la *Sarmizegetusa* și de la *Ocnîța* (jud. Vâlcea) au dovedit că dacii cunoșteau scrișul, folosind la început alfabetul elen, iar mai târziu și pe cel latin. Vestigiile de scriere cele mai remarcabile sînt o inscripție grecească pe pereții unui chiup de la Ocnîța și o inscripție în limba dacică (dar cu litere latine) de pe un vas de cult descoperit la Sarmizegetusa; aceasta din urmă constă din două ștampile: DECEBALVS și PER SCORILO. În limba dacică, «per» înseamnă «fiu»; inscripția trebuie, deci, tradusă: „*Decebal, fiul lui Scorilo*“.

Desigur, scrierea nu se răspîndise prea mult în societatea dacică. Ea era folosită numai de pătura dominantă, în primul rînd de preoți și în cancelaria regelui.

Atît izvoarele scrise, cît și descoperirile arheologice atestă existența la daci a unor cunoștințe de botanică, medicină și astronomie. Ni s-au păstrat numele dacice ale unor plante medicinale, iar în mai multe așezări s-au găsit instrumente medicale. Cît privește astronomia, unul din monumentele descoperite la Sarmizegetusa, un mare sanctuar circular cu stîlpi de andezit, reprezintă calendarul dacic, un calendar original în care anul era de 360 de zile, cele 12 luni de cîte 30 de zile fiecare, iar „săptămîna“ de șase zile. Dacii ajunseseră să corecteze însă inexactitatea acestui calendar.

Arta. Vestigii ale artei dacice au ajuns pînă la noi în număr relativ mic, căci unul din materialele cele mai folosite de meșteșugarii-artiști — lemnul — nu s-a putut păstra în pămînt. Știm însă că dacii, iubitori de frumos, ornamentau pînă și obiectele de uz practic.

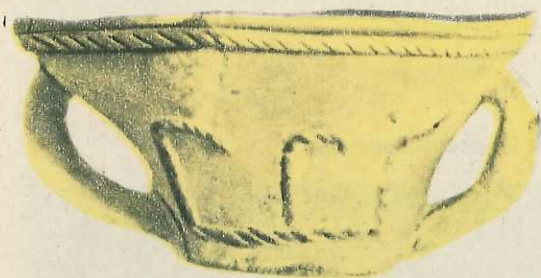
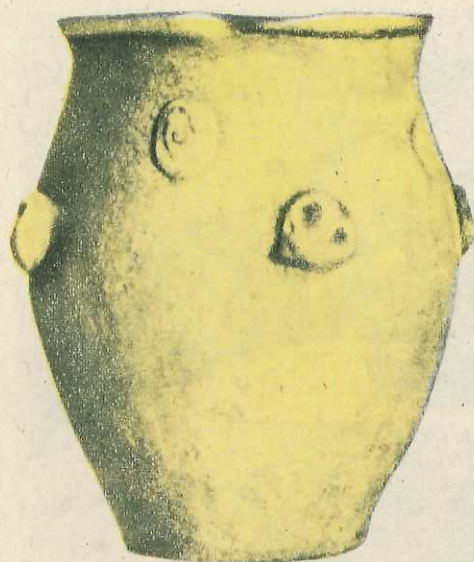
Dintre piesele mai remarcabile de artă putem aminti învelișul de fier al unui scut de piele, descoperit la *Piatra Roșie* și prezentînd ornamente vegetale și imaginea

Cetatea dacică de pe dealul Blidaru

Zidul de incintă al cetății Sarmizegetusa

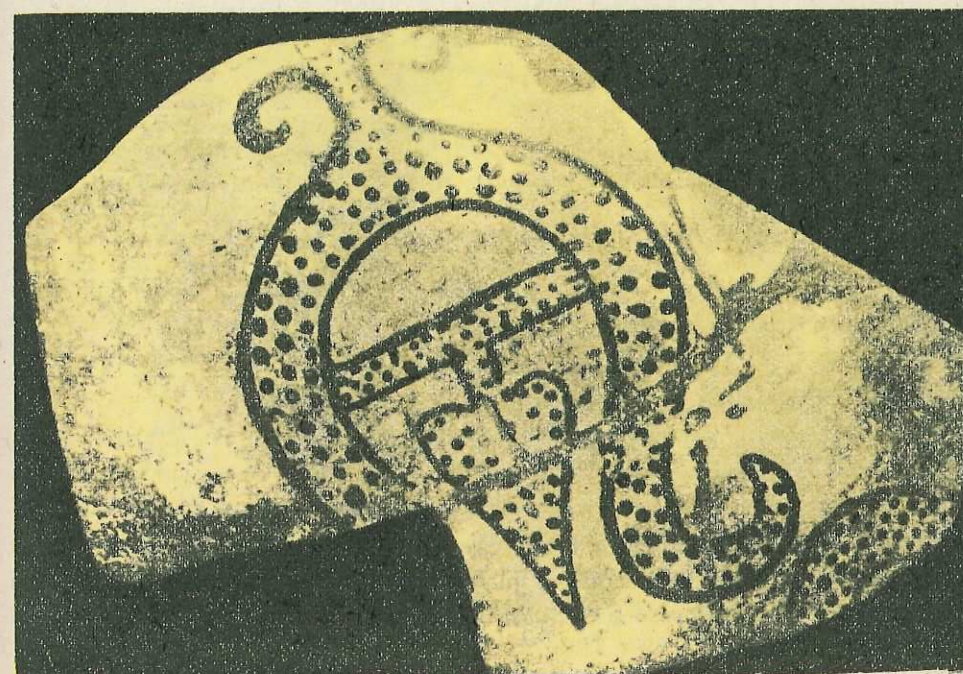

Ceramică dacică lucrată cu mina

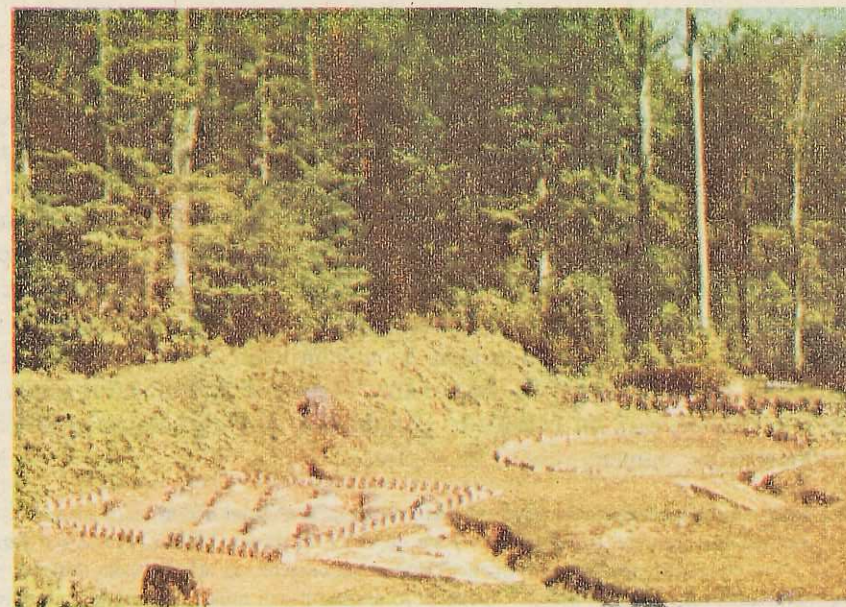

Ceramică dacică lucrată la roată

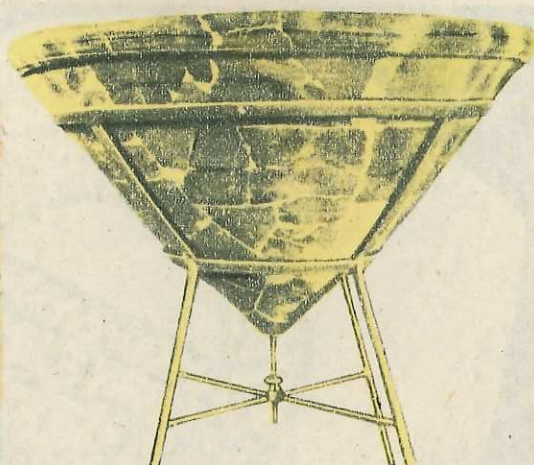

Fragment de vas dacic pictat

Vedere din zona sacră a Sarmizegetusei

Vasul dacic de cult cu inscripția
DECEBALVS PER SCORILO

unui bour sau zimbru, masca de bronz găsită în aceeași cetate și înfățișând o divinitate feminină (probabil Bendis), o placă de centură de bronz cu reprezentări umane descoperită la *Popești* și tezaurul de vase de argint de la *Sîncrăieni*, în estul Transilvaniei.

Caracterul societății dacice în perioada statului dac. Agricultură fiind ramura de bază a economiei daco-getice, majoritatea populației țării o constituiau plugarii, mici proprietari de pământ. Ca și în perioadele anterioare, ei erau grupați în *obști satești*.

Obștea cuprindea pe toți locuitorii unei așezări, ai unui sat, indiferent dacă erau rude între ei sau nu. Ea trebuie să fi fost organizată, având în frunte un sfat al bătrînilor și o căpetenie a așezării. Generalizarea proprietății private făcuse ca pământul arabil să fie împărțit între familiile din obște, dar aceasta mai stăpînea în devălmășie pășunile, luncile și pădurile.

Societatea daco-getică din secolele I î.e.n. — I e.n. cunoștea împărțirea în două clase principale: nobilimea (*tarabostes*, *pileati*) era clasa exploatată iar masa oamenilor de rînd (*comati*) forma clasa exploatată. Existau, firește, și sclavi, dar rolul lor în producție era redus, sclavia păstrîndu-și și în perioada statului dac caracterul ei patriarhal. Societatea dacică și statul dac nu erau, deci, sclavagiste. Clasa dominantă nu era clasa stăpînitorilor de sclavi, ci aristocrația care stăpînea mari întinderi de pământ și mari turme de vite; principala clasă productivă din societatea daco-getică o constituiau nu sclavii, ci oamenii liberi nenobili, plugari și meșteșugari, care trăiau în obști. Cît despre stat, el nu este instrumentul clasei stăpînitorilor de sclavi (clasă care nu exista), ci al nobilimii, dîndu-i acesteia posibilitatea să-i exploateze pe oamenii liberi, dar săraci.

Care era, în acest caz, caracterul societății dacice și al statului dac în sec. I î.e.n. — I e.n.?

Alături de orînduirea sclavagistă, care s-a dezvoltat în state ca Atena, Corint sau Roma, antichitatea a mai cunoscut un mod de producție. Deoarece el caracterizează statele din Orientul Antic, Marx l-a numit „mod de producție asiatic”; astăzi se folosește tot mai mult termenul de „orînduire tributală”

sau „mod de producție tributală”. Trăsăturile principale ale acestei orînduiri sînt tocmai rolul redus al sclavilor în producție, caracterul patriarhal al sclaviei, exploatarea cu precădere a sărăcimii libere, dănuirea obștilor satești, realizarea exploatării sub forma perceperii unui tribut. Formele tributului pot fi extrem de diverse (în produse, în muncă, în bani, în oameni etc.), astfel încît modul de producție tributală prezintă numeroase variante.

Este greu de spus exact în ce formă *comati* daco-geți vor fi fost exploatați de *tarabostes*. Poate că aristocrația dominantă reușise să se folosească de anumite rînduiri moștenite din comuna primitivă: prestații ale obștilor pe pământul comun pentru «rege», pentru temple etc. Este posibil, de asemenea, să fi existat un sistem apăsător de arendare a pământului, țăranii lipsiți de pământ sau cu pământ puțin fiind nevoiți să închirieze loturi din pământul nobililor. În orice caz, este sigur că și în Dacia exploatarea oamenilor liberi era forma principală de exploatare. De aceea, se poate spune că societatea daco-getică din secolele I î.e.n. — I e.n. constituia o *variantă a modului de producție tributală*, exploatarea realizîndu-se în cadrul obștilor satești.

Caracterul statului dac. Apărut ca o formă de organizare politică a societății dacice, ca un instrument al clasei aristocratice dominante, *statul dac* era o *monarhie cu un pronunțat caracter militar*, în cadrul lui jucînd un rol însemnat și preoțimea. Încă de la încheierea sa în timpul lui Burebista, statul dac era centralizat din punct de vedere politic, întreaga Dacie fiind supusă autorității regelui. Dar tînărul stat nu putea avea de la început un numeros aparat administrativ; din această cauză, în multe părți ale țării au fost păstrate vechile forme de organizare și de conducere: căpeteniile triburilor, magistrații cetăților grecești de la Pontul Euxin etc. Aparținerea la statul lui Burebista a unor triburi periferice sau a orașelor de pe litoralul pontic trebuie să ne-o închipuim constînd în plata unui tribut, renunțarea la o politică diferită de aceea a regelui și obligația de a-i furniza oșteni în vreme de război.

DE REȚINUT:

1. *Civilizația dacică din perioada statului dac a fost o puternică și avansată civilizație a fierului.*
2. *Pe tărîmul culturii spirituale, cele mai importante realizări din această perioadă au fost utilizarea scrierii cu litere grecești și latinești și dobîndirea unor cunoștințe științifice, relativ avansate, în domeniul botanicii, medicinei și astronomiei.*
3. *Societatea daco-getică din secolele I î.e.n. — I e.n. n-a fost o societate sclavagistă, exploatarea realizîndu-se în cadrul obștilor satești.*

Întrebări

1. Ați văzut în muzee vestigii ale civilizației geto-dace din perioada statului dac? Descrieți-le!
2. Prin ce se caracterizează societatea dacică în sec. I î.e.n. — I e.n.?
3. Ce caracter a avut statul dac în timpul lui Burebista?

Statul dac sub conducerea lui Decebal

Din întreaga existență a statului dac, secolul I e.n. a însemnat perioada celei mai mari înfloriri a civilizației daco-getice, iar a doua lui jumătate a marcat și refacerea statului dac unitar. Această unitate s-a refăcut treptat sub predecesorii lui Decebal și a fost desăvârșită și consolidată de Decebal însuși. Sub domnia lui (87—106 e.n.) statul dac ajunge să-i cuprindă iarăși pe toți daco-geții liberi.

Întinderea statului dac este acum mai restrânsă decât pe timpul lui Burebista, căci în Slovacia pătrunseseră triburi germanice, în cîmpia Tisei se instalaseră sarmații iazigi, între Nistru și Prut, sarmații roxolani, iar Dobrogea fusese inclusă în Imperiul roman.

Cu toate acestea, statul dac nu era mai puțin puternic sub Decebal decât sub Burebista. Explicația constă, în primul rînd, în progresele economice realizate în acest răstimp. Cercetările din Munții Orăștiei ilustrează un stadiu mai înalt al culturii materiale în vremea lui Decebal: din această perioadă datează cele mai grandioase construcții ale Sarmizegetusei (sanctuarele de andezit), cele mai bogate locuințe și cele mai numeroase unelte de fier; s-a calculat că fierul descoperit numai într-unul din atelierele metalurgice din Sarmizegetusa provenea din prelucrarea a 50 de tone de minereu.

Decebal completează sistemul de fortificații din Munții Orăștiei; el mărește cetatea de la *Piatra Roșie* și construiește cetatea de pe *Blidaru*. Totodată, el reorganizează și înzestrează armata; pentru prima dată este atestată acum folosirea mașinilor de război de către daci. Decebal introduce și un sistem mai centralizat de administrație, așezînd — cum zice un izvor antic — prefecți în fruntea cetăților și în fruntea agriculturii. Unirea întregului neam daco-get era mai necesară ca oricînd din pricina creșterii pericolului roman.

Cucerirea Peninsulei Balcanice de către Roma (sec. II î.e.n. — I e.n.) i-a pus pe daci într-un strîns contact cu civilizația romană. Produsele atelierelor italice (mai ales vasele de bronz, dar și unelte de fier) ajung în număr mare în Dacia, iar denarul roman de argint devine monedă curentă și este imitat de daci. Nu lipsesc nici influențele culturii spirituale romane, după cum o dovedesc folosirea alfabetului latin de către daci și o imagine a zeiței Bendis de pe un medalion de teracotă, imitată după chipul Dianei de pe o monedă romană.

Dar, în același timp, prezența Romei la Dunăre reprezenta o amenințare serioasă pentru Dacia. Sub domnia lui *Duras-Diurpaneus*, dacii, încercînd să îndepărteze amenințarea, trec Dunărea și pătrund în Moesia în iarna anului 85/86. Împăratul *Domițian*, sosit în grabă, restabilește situația și se pregătește să invadeze Dacia.

În fața acestui pericol, bătrînul *Duras-Diurpaneus* cedează tronul lui *Decebal*. Acesta, potrivit spuselor istoricului *Cassius Dio*, «era priceput în ale războiului și iscusit la faptă, știind cînd să năvălească și cînd să se retragă la timp, meșter a întinde curse, viteaz în luptă, știind a se folosi cu dibăcie de o victorie și a scăpa cu bine dintr-o înfrîngere.» Dînd din plin dovadă de calitățile sale de comandant de oști, Decebal îl înfrînge pe generalul *Cornelius Fuscus*, care pătrunseseră în Dacia în anul 87 e.n.

Romanii pierd o legiune întreagă și însuși comandantul lor este ucis; stindardele romane capturate de daci cu acest prilej vor fi găsite mai tîrziu de Traian într-una din cetățile din Munții Orăștiei.

Anul următor însă, o nouă armată romană, condusă de *Tettius Iulianus*, înaintează prin Banat și obține o victorie la *Tapae* (Porțile de Fier ale Transilvaniei). Deoarece și *Domițian* fusese înfrînt în luptele cu germanii, în anul 89 se încheie pacea. Decebal se recunoaște *client* al Imperiului roman, căruia trebuie să-i dea ascultare; în schimb, el primește de la *Domițian* bani, meșteri și instructori militari. Regele dac folosește aceste mijloace pentru a-și întări cetățile din Munții Orăștiei, pentru a-și înzestra și instrui armata în vederea reluării luptei împotriva Imperiului roman.

Primul război dacic al lui Traian (101—102 e.n.). Această creștere a puterii

dacilor nu scapă Romei și noul împărat, *Traian* (98—117 e.n.), se hotărăște să-l atace și să-l supună pe Decebal. El va reuși s-o facă numai în urma a două grele și sîngeroase războaie, a căror amintire s-a păstrat și în izvoarele literare, dar mai ales în reliefurile *Columnei Traiane*. Splendid monument al artei romane, care împodobește Forul lui Traian din capitala Imperiului, *columna* reprezintă o impresionantă cronică figurată a războaielor dacice.

După pregătiri îndelungate, armata romană, sub comanda împăratului însuși, trece Dunărea pe un pod de vase în primăvara anului 101 e.n. și înaintează prin Banat. Din nou bătălia se dă la *Tapae* și din nou romanii ies învingători, ocupînd Țara Hațegului.

Decebal concepe acum un plan prin care spera să-i silească pe romani să abandoneze ținuturile cucerite. Profitînd de venirea iernii, dacii, împreună cu aliații

Decebal

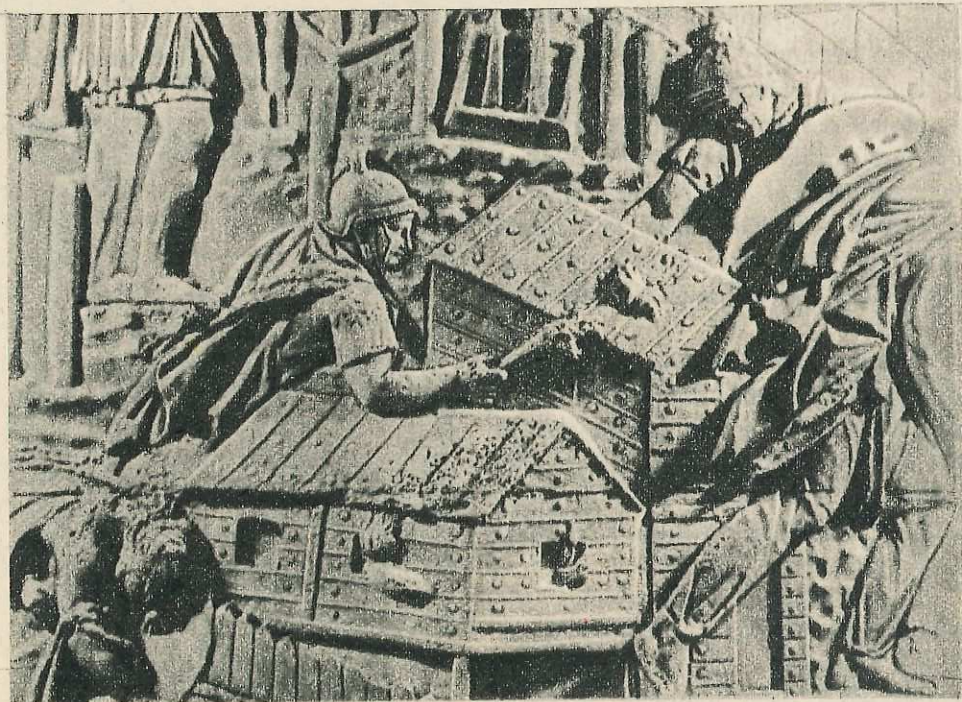
Coif de aur de la Poiana Coșofenești (Muzeul de istorie al R.S. România)

Împăratul Marcus Ulpius Traianus

Soldați romani dând foc unei
așezări dacice

Sinuciderea
lui Decebal

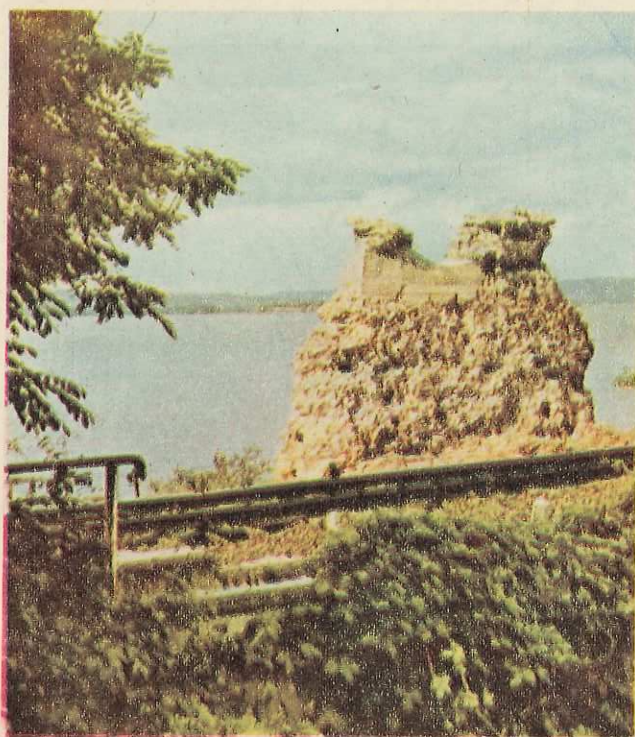
Împărșirea ultimelor rezerve
de apă între apărătorii Sarmi-
zegetusei

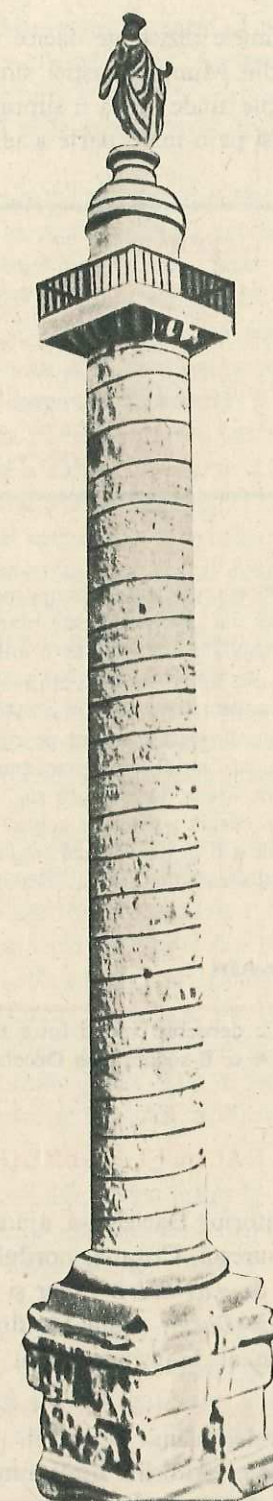
lor *roxolani* și *bastarni*, trec Dunărea pe gheață și atacă garnizoanele romane din Moesia. Acestea rezistă însă pînă cînd Traian le vine în ajutor cu o parte a armatei sale și atacul este respins. În primăvară, romanii reiau înaintarea, pătrund în ținutul Munților Orăștiei, cuceresc cetatea de la Costești și se apropie de Sarmizegetusa. Înfrînt, Decebal cere pace.

Pacea încheiată în anul 102 e.n. este aspră pentru Dacia. Decebal trebuia să-și dărîme zidurile cetăților, să cedeze romanilor anumite ținuturi (Banatul estic, Oltenia de răsărit, cîmpia munteană, sudul Moldovei) și să renunțe la orice independență în politica externă. Condițiile păcii făceau din Dacia o pradă ușoară pentru romani; de aceea, Decebal, care-și dădea seama că Traian nu renunțase la gîndul cuceririi (acesta nu-și demobilizase armata și construisese, cu ajutorul arhitectului *Apollodor din Damasc*, podul de la Drobeta), le calcă și se pregătește activ de luptă.

Al doilea război dacic al lui Traian (105—106 e.n.). Romanii încep al doilea război în vara anului 105 e.n. Zona centrală a statului dac este atacată din mai multe direcții, cetatea de la Costești e din nou cucerită și definitiv distrusă, iar Sarmizegetusa e înconjurată și supusă unui greu asediu. Cînd, istoviți de lupte și de sete, dacii predau cetatea, o parte din apărători, în frunte cu Decebal, scapă prin fugă cu gîndul de a organiza o nouă rezistență în munți. Urmărit și ajuns de călăreții romani conduși de *Tiberius Claudius Maximus*, Decebal își curmă zilele, preferînd să moară decît să ajungă captiv la romani.

Ruinele podului de la Drobeta —
Turnu Severin

Columna lui Traian

Ultimele rezistențe dacice sînt înfrînte de romani în vara anului 106 e.n. Așezările din Munții Orăștiei sînt distruse, iar populația de aici evacuată în zonele de cîmpie, unde putea fi supravegheată și exploatată mai ușor. Statul dac este desființat și pe o mare parte a teritoriului său se creează *provincia Dacia*.

DE REȚINUT:

1. Cauza principală a războaielor daco-romane a fost dorința împăratului Traian de a stăvili creșterea puterii dacilor.
2. Războaiele daco-romane de la sfîrșitul secolului I și începutul secolului al II-lea e.n. au fost, din partea dacilor, războaie drepte, de apărare, iar din partea romanilor, războaie nedrepte, de cucerire.
3. Principalul rezultat al războaielor daco-romane a fost desființarea statului dac și crearea provinciei Dacia.

LECTURĂ

„Duras, care avea domnia mai înainte, o oferi de bună voie lui Decebal, regele dacilor, pentru că era priceput în ale războiului și iscusit la faptă; știind cînd să năvălească și cînd să se retragă la timp, meșter a întinde curse, viteaz în luptă, știind a se folosi cu dibăcie de o victorie și a scăpa cu bine dintr-o înfrîngere; pentru care lucruri el a fost mult timp pentru romani un potrivnic de temut” (Cassius Dio, LXVII, 6).

„Traian, trecînd Istrul pe podul acesta și făcînd războiul mai mult cu pază decît cu infocare, cu timpul și cu greu învinse pe daci, el însuși arătîndu-se de multe ori și mare căpitan și om viteaz, iar soldații săi trecînd prin multe primejdii și făcînd multe fapte eroice... Decebal, căruia i se luase acuma și scaunul domniei și țara întreagă, și care era însuși în pericol de a fi prins, își făcu singur seamă și capul său fu dus la Roma. Astfel Dacia ajunsese sub ascultarea romanilor și Traian descălecă într-însa orașe...” (Cassius Dio, LXVIII, 14).

Întrebări

1. Ce deosebiri vedeți între statul condus de Decebal și statul condus de Burebista?
2. De ce îl socotim pe Decebal un rege erou?

DACIA ȘI DOBROGEA ÎN TIMPUL STĂPÎNIRII ROMANE

Teritoriul Daciei n-a ajuns în întregime sub stăpînirea romană. Ținuturi ca Maramureșul, Crișana, nordul Moldovei n-au fost ocupate și au continuat să fie locuite de *daci liberi*. Chiar și din teritoriul ocupat, numai o parte a format noua provincie *Dacia*; sudul Moldovei, cîmpia munteană, Oltenia răsăriteană și colțul sud-estic al Transilvaniei au fost la început anexate Moesiei Inferioare.

Hotarele și organizarea Daciei romane. Vorbînd despre hotarele Daciei romane, nu ne referim însă la primii ani după cucerire, ci la o perioadă ceva mai tîrzie, cînd toate teritoriile nord-dunărene cucerite și anexate definitiv făceau parte din această provincie. În cea mai mare parte a epocii romane, Dacia a cuprins Banatul,

Transilvania propriu-zisă, Oltenia și o fișie din vestul Munteniei; hotarul ei mergea de la Dunăre pe Tisa și pe Mureș, pe pantele vestice ale Munților Apuseni, pe Someș, de-a lungul Carpaților orientali și meridionali pînă la *Cumidava* (Rîșnov), trecînd apoi prin pasul Bran și tăind în diagonală, pînă la Dunăre, partea apuseană a Munteniei.

Provincia *Dacia creată de Traian* cuprindea Transilvania propriu-zisă (dar fără colțul ei sud-estic dintre Olt și Carpați), Banatul și vestul Olteniei, restul teritoriilor cucerite fiind, cum s-a mai spus, alipite Moesiei Inferioare. Dacia era o provincie imperială, adică subordonată direct împăratului, care o administra printr-un guvernator din ordinul senatorial, purtînd titlul de *legatus Augusti pro praetore*.

La moartea lui Traian (117 e.n.), izbucnește în Dacia o răscoală a populației autohtone, combinată cu atacuri ale sarmaților. Noul împărat *Hadrian* (117—138) respinge atacurile și înăbușe răscoala, dar abandonează sudul Moldovei (cu excepția capului de pod de la Barboși) și cea mai mare parte a cîmpiei muntene, greu de apărat; romanii mențin, totuși, un control militar asupra acestor regiuni. Din Oltenia întreagă și din colțul sud-estic al Transilvaniei el creează o provincie nouă, *Dacia Inferioară*, în timp ce restul Transilvaniei împreună cu Banatul formează *Dacia Superioară* (denumirile acestea s-au dat după cum provincia era așezată mai sus sau mai jos pe Dunăre). Dacia Superioară (cu capitala la *Ulpia Traiana Sarmizegetusa*) era condusă de un *legatus Augusti pro praetore*, în timp ce Dacia Inferioară (cu capitala la *Drobeta*) avea în frunte un *procurator Augusti* din ordinul cavalerilor, personaj de rang mai mic. Hadrian creează din partea de nord a Daciei Superioare o altă provincie, *Dacia Porolissensis* (cu capitala la *Napoca*), guvernată tot de un *procurator*.

Organizarea dată de Hadrian dăinuiește pînă la împăratul *Marcus Aurelius* (161—180). Acesta dă Daciei, în anii 168—169, în toiul războaielor împotriva *marcomanilor* și a aliaților lor, o organizare nouă: din cea mai mare parte a Daciei Superioare și din Dacia Inferioară el creează o singură provincie — *Dacia Apulensis*, iar în Banat înființează provincia *Dacia Malvensis* (după unii, Dacia Malvensis ar fi Oltenia). Acum, toate provinciile dacice (*Dacia Apulensis*, *Porolissensis* și *Malvensis*) sînt puse sub cîrmuirea supremă a unui *legatus Augusti pro praetore Daciarum trium*. În vremea împăratului Severus Alexander (222—235) se instituie și un *conciliu al celor trei Dacii*, adunare provincială care se întrunea la *Ulpia Traiana Sarmizegetusa*.

Apărarea Daciei. Fiind un bastion înaintat al Imperiului, adînc înfipt în lumea «barbară», Dacia avea nevoie de trupe numeroase pentru apărarea ei. În tot timpul stăpînirii romane, armata Daciei a numărat circa 40 000 de oameni, cam o zecime din totalitatea trupelor Imperiului.

Armata consta din *legiuni*, unități pedestre de elită recrutate numai dintre cetățenii romani și *trupe auxiliare* de infanterie (*cohorte*) și cavalerie (*alae*), recrutate din rîndurile provincialilor necetățeni. Aceste trupe își aveau garnizoana în *castr*, tabere întărite, permanente, apărate de 1—2 șanțuri, de un val de pămînt sau zid de piatră și de turnuri. Castr

Amfiteatrul de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa

Viața economică și socială. Datorită cuceririi, Dacia intră în orbita sistemului sclavagist clasic roman și cunoaște o intensă viață economică. Dezvoltarea este întreruptă vremelnic numai de războaiele marcomanice (sub domnia lui Marcus Aurelius), dar pe la mijlocul secolului al III-lea e.n. criza generală a Imperiului roman își face simțite și în Dacia efectele negative.

În economie, ramura principală rămâne *agricultura*, avînd ca ocupație complementară *creșterea vitelor*. Cele mai bune pămînturi aparțin acum coloniștilor romani; majoritatea acestora sînt proprietari mici și mijlocii. Mai rare sînt proprietățile mari, lucrate cu sclavi sau cu autohtoni aserviți; în centrul unor astfel de moșii se afla «conacul» proprietarului (*villa rustica*), avînd ateliere, magazii etc. Asemenea construcții s-au descoperit la *Hobița* (lîngă Sarmizegetusa) și la *Ciumăfaia* (lîngă Cluj-Napoca).

Un mare avînt ia în epoca romană *extragerea metalelor*, mai ales a aurului din Munții Apuseni. Fiind proprietate imperială, minele de aur erau exploatare direct de către statul roman; centrul exploatării aurului se afla la *Alburnus Maior* (Roșia Montană), iar centrul administrativ la *Ampehul* (Zlatna). Mine de aramă se aflau la *Micia* (Vețel, lîngă Deva), iar fierul era extras de la *Ghelar* și *Teliuc*, în ținutul Hunedoarei. Pe scară largă se mai exploatau piatra de construcție și sarea, în care Dacia era foarte bogată.

Inscripțiile și descoperirile arheologice ne fac cunoscute numeroase meșteșuguri practicate în Dacia romană. Meșteșugarii se grupau în asociații profesionale numite colegii (*collegia*), care nu semănau cu breslele din evul mediu, ci erau

Ulpia Traiana Sarmizegetusa: Palatul augustalilor

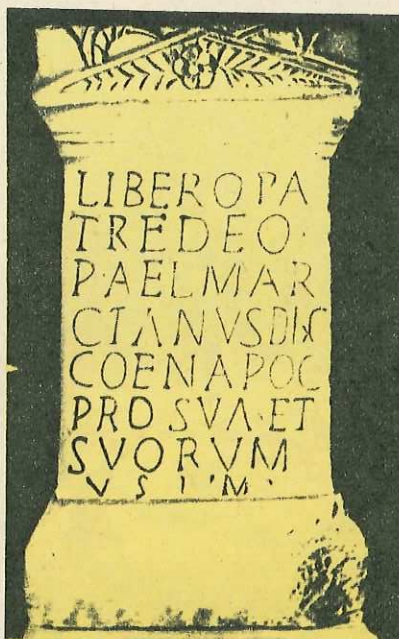
mai degrabă un fel de asociații de ajutor reciproc. Cel mai cunoscut și mai răspîndit era *colegiul faurilor*, din care făceau însă parte și dulgherii, zidarii, poarte și olarii. Se mai cunosc în Dacia colegii de *mineri*, *postăvari*, *pietrari*, *corăbieri* și *plutași*.

Producția meșteșugărească și agricolă dezvoltată dă naștere unui comerț intens, înlesnit de rețeaua de drumuri care brăzda Dacia. Cel mai important drum, care străbătea întreaga provincie, pornea de la *Lederata* (pe Dunăre), trecea prin *Tibiscum* (Jupa, jud. Caraș-Severin), *Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, *Apulum* (Alba Iulia), *Potaissa* (Turda) și *Napoca*, ajungînd la *Porolissum* (Moigrad, jud. Sălaj).

Dezvoltarea economiei Daciei romane duce la apariția unor orașe aparținînd celor două categorii de așezări urbane existente în Imperiu: municipiile (*municipia*) și coloniile (*coloniae*), ultimele fiind considerate de rang mai înalt. Orașele *Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, *Napoca*, *Drobeta*, *Apulum*, *Romula* (Reșca, în Oltenia), *Potaissa*, *Malva* (neidentificată încă pe teren) ajung la acest rang superior; altele — *Dierna* (Orșova), *Tibiscum*, *Ampehul* și *Porolissum* — nu dobîndesc decît titlul de municipii.

Viața socială a Daciei romane poartă amprenta existenței claselor antagoniste. Ca și în întreg Imperiul roman, cele două clase fundamentale erau *stăpînii de sclavi* și *sclavii*. Există însă și o numeroasă pătură mijlocie, de oameni liberi din punct de vedere juridic: agricultori, meșteșugari, mici negustori, din rîndurile căreia făceau parte și autohtonii.

Nucleul clasei dominante îl constituiau cetățenii romani (*cives Romani*), care se bucurau de toate drepturile civile și politice. Și în rîndurile lor existau însă mari

Inscripție atestând calitatea de colonie a orașului Napoca

diferențe de avere și de rang, de la bogații și puternicii funcționari împărătești pînă la simpli coloniști. Pătura productivă era constituită din mici proprietari de pămînt și ateliere meșteșugărești, din țărănimea dacică aservită și din sclavi. Rolul principal în agricultură îl avea țărănimea băștinașă, care continua să trăiască, măcar în parte, în vechile obști sătești.

Contradicțiile dintre exploatare și exploatați au generat și în Dacia romană diverse forme ale luptei de clasă: fuga din provincie, mișcarea așa-numiților *latrones* (un fel de haiduci), răscoale. Cea mai puternică răscoală a populației autohtone a avut loc în anii 117—118 e.n.

Viața culturală. Cucerirea romană a schimbat și caracterul culturii spirituale a Daciei. Limba și scrierea latină se răspîndesc cu repeziciune, după cum dovedesc cele circa 3 000 de inscripții latinești (față de numai vreo 35 în limba greacă) descoperite pe teritoriul provinciei.

Inscripțiile și monumentele de artă descoperite pe teritoriul Daciei romane atestă numărul mare și varietatea extraordinară a divinităților adorate aici. Locul de frunte îl ocupă divinitățile romane: *Jupiter*, zeul suprem; *Diana*, zeița vînătorii; *Silvanus*, zeu al cîmpiilor și al pădurilor; *Venus*, zeița frumuseții și a dragostei; *Liber* și *Libera*, divinități ale vegetației și ale vinului. Destul de numeroase sînt și zeitățile orientale, care cunosc acum o largă răspîndire în întreg Imperiul roman: cea mai cunoscută dintre ele este *Mithras* (sau *Soarele nebiruit*), zeu de origine persană.

În Dacia se observă frecvent fenomenul numit *sincretism*, care constă în contopirea unor divinități asemănătoare, dar de origine diferită, într-una singură. Un alt fenomen caracteristic este *interpretatio Romana*: adorarea sub nume romane

a unor divinități neromane; aceasta este, de exemplu, soarta zeităților dacice, care se ascund acum sub numele *Diane Augustae*, al lui *Hercules Invictus*, al perechii divine *Liber* și *Libera*. Mult răspîndit este și cultul așa-zisilor *Cavaleri danubieni*, divinități de origine illiro-traco-dacă.

Peste tot răsar construcții tipice pentru arhitectura romană: temple, amfiteatre și băi publice (*thermae*), *villae* suburbane și rustice. Dacia se remarcă, în domeniul producției artistice, prin multiple și variate influențe, originare din diferite regiuni ale Imperiului. Predominante sînt influențele occidentale: medalioanele funerare de piatră cu portretele defuncților, monumentele în formă de trunchi de piramidă cu laturile arcuite și altele de acest gen își găsesc analogii în provinciile vestice vecine Daciei (Pannonia, Noricum, Raetia), ba chiar și în Italia de nord. Ținînd seama și de predominanța divinităților romane, și de folosirea pe scară foarte largă a limbii latine în comparație cu limba greacă, se poate afirma *caracterul roman occidental* al culturii provinciei Dacia.

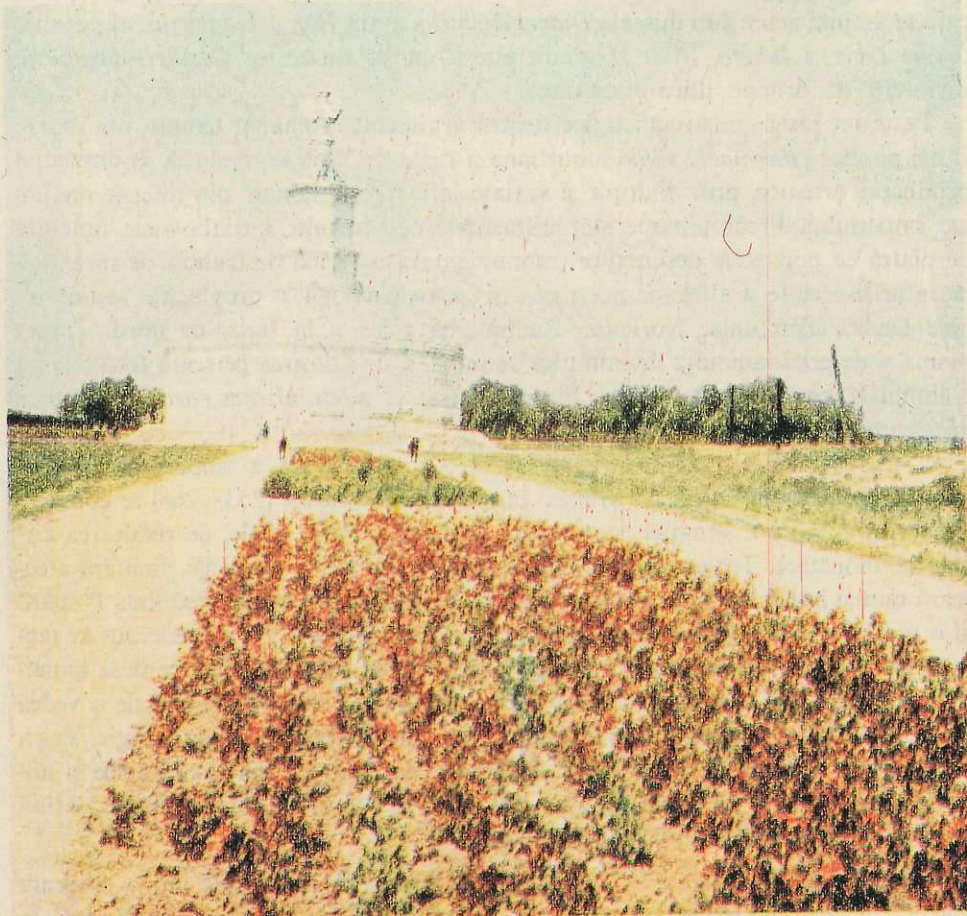
Retragerea stăpînirii romane din Dacia. Criza generală a Imperiului își face simțite efectele și în Dacia. Pe vremea împăratului *Gallienus* (253—268) se constată o netă înrăutățire a situației economice, ilustrată, printre altele, de reducerea circulației monetare. Totuși, armata Daciei își face datoria și atacurile din afară afectează numai într-o măsură redusă provincia. Aceste atacuri supun însă linia Dunării la o presiune mereu crescîndă și împăratul *Aurelian* (270—275) se vede pus în fața unei grele dileme: fie să abandoneze Dacia, retrăgînd trupele de aici pe linia Dunării, unde erau mai necesare, fie să păstreze provincia traiană cu riscul de a vedea devastate ținuturile sud-dunărene. Împăratul optează pentru prima soluție, sacrificînd Dacia intereselor superioare ale Imperiului. Din ordinul său, trupele și administrația romană părăsesc, în anul 271 e.n., provincia creată de Traian, lăsînd pe loc o numeroasă populație romanizată.

Dobrogea în secolele I—III e.n. Istoria Dobrogei se deosebește într-o oarecare măsură de istoria Daciei romane. Intrată mai devreme sub stăpînirea Romei, în urma anexării ei la provincia Moesia (46 e.n.), Dobrogea va face parte integrantă din Imperiu pînă în anul 602 e.n. Așadar, aici relațiile sclavagiste se mențin vreme mai îndelungată.

Bastion dominînd cîmpia munteană, Dobrogea avea o mare însemnătate strategică. Imperiul a înzestrat-o cu numeroase trupe, iar linia Dunării a fost întărită cu castele. Un rol de frunte în sistemul militar roman din Dobrogea îl avea și flota dunăreană.

În epoca romană, coloniile grecești de pe țărmul apusean al Pontului Euxin își pierd cu totul vechea independență, păstrîndu-și numai autonomia internă. Ele se grupează, împreună cu trei colonii de pe litoralul de astăzi al Bulgariei, într-o comunitate cultural-religioasă cuprinzînd șase orașe. Capitala uniunii se afla la *Tomis*.

Autohtonii geto-daci, care formau majoritatea populației Dobrogei, sînt menținuți, în genere, într-o stare de inferioritate economică și juridică; există dovezi despre confiscarea pămînturilor unor comunități geto-dace și trecerea lor în stăpînirea unor coloniști.

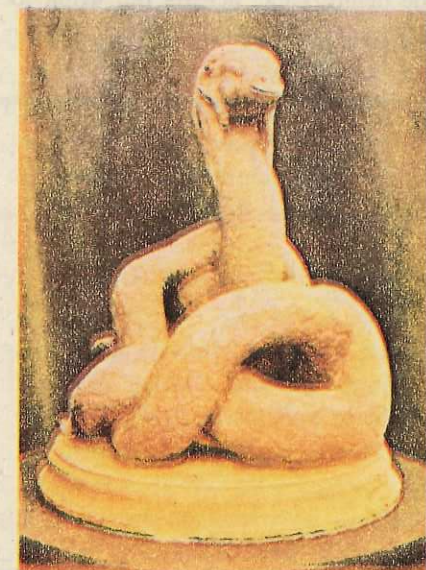

Tropaeum Traiani de la Adamclisi

Metopă de pe monumentul de la Adamclisi
înfățișând femei dace

Zeița Fortuna și zeul Pontos (Muzeul
de istorie națională și arheologie,
Constanța)

Șarpele Glycon (Muzeul de istorie
națională și arheologie, Constanța)

Viața economică a Dobrogei în sec. I—III oferă un tablou asemănător celui din Dacia romană. Progresul forțelor de producție determină dezvoltarea agriculturii, a meșteșugurilor și a comerțului. Se exploatează intens piatra de construcție și zăcămintele de fier și de aramă; în toate orașele dobrogene (ba poate chiar și în anumite sate) există ateliere metalurgice și de olărie.

La dezvoltarea comerțului contribuie, ca peste tot, rețeaua de drumuri strategice construite de romani. Orașele grecești de pe litoral — Histria, Callatis și, mai ales, Tomis — cunosc o nouă perioadă de înflorire; alături de ele, răsar două orașe noi, romane: *Troesmis* (Iglița) și *Tropaeum Traiani* (Adamclisi), care primesc rangul de *municipium* în veacul al II-lea. Clasele sociale sînt cele obișnuite în Imperiu.

Spre deosebire de Dacia, unde viața culturală poartă amprenta romanității occidentale, în Dobrogea ea are un caracter greco-roman, orașele grecești de pe litoral rămînînd în continuare principalele centre culturale. Cel mai remarcabil monument al artei romane din Dobrogea și din întreaga zonă a Dunării de Jos este însă trofeul inaugurat de Traian în anul 109 e.n., care a dat numele (*Tropaeum Traiani*) orașului din apropiere. Avînd 95 m în circumferință și peste 20 m înălțime, fiind împodobit cu reliefuri care înfățișează scene de luptă, marșuri, prizonieri etc., monumentul de la Adamclisi celebrează victoriile lui Traian la Dunăre în timpul primului război cu Decebal.

Nevoile de trupe pentru războaiele marcomanice (166—180) au slăbit apărarea liniei Dunării. Profitînd de această împrejurare, *costobocii*, neam dacic locuind pe ambele versante ale Carpaților nord-estici, au trecut Dunărea în anul 170 e.n., au devastat Dobrogea și au ajuns pînă în Grecia înainte de a fi zdrobiți de armatele romane.

Situația se înrăutățește în secolul al III-lea, care reprezintă o adevărată vreme de criză pentru stăpînirea romană asupra Dobrogei. Atacurile din afară se succed la intervale scurte; deosebit de puternice sînt incursiunile *goților* de neam germanic și ale *carpilor* de neam dacic, aceștia din urmă locuind în Moldova centrală.

DE RETINUT:

1. În cea mai mare parte a epocii romane, Dacia a cuprins Banatul, Transilvania propriu-zisă, Oltenia și o fișie din vestul Munteniei.
2. Împăratul Hadrian organizează teritoriul cucerit de Traian, la nordul Dunării, în trei provincii: Dacia Superioară, Dacia Inferioară și Dacia Porolissensis, fiecare cu guvernatorul ei.
3. Împăratul Marcus Aurelius pune cele trei provincii dacice (numite acum Dacia Apulensis, Dacia Porolissensis și Dacia Malvensis) sub cîrmuirea unui guvernator unic.
4. Datorită cuceririi, Dacia este încadrată în sistemul sclavagist clasic roman.
5. În Dacia viața culturală poartă amprenta romanității occidentale; în Dobrogea ea are un caracter greco-roman.

LECTURĂ

„După moartea lui Traian a fost făcut împărat Aelius Hadrianus... El a rechemat armatele din Asiria... A încercat să facă același lucru și în Dacia, dar l-au oprit de la această prietenii săi, ca nu cumva să fie dați pe mîna barbarilor o mulțime de cetățeni romani; deoarece Traian, după cucerirea Daciei, adusese acolo nesfîrșite mulțimi de cameni din toată lumea romană pentru cultivarea ogoarelor și popularea orașelor...” (Eutropius, VIII, 6, 1—2).

„Commodus a acordat pace burilor, care trimiseseră soli... I-a silit să jure că niciodată nu vor mai locui și nu vor mai paște vitele la ei în țară pe un teritoriu de patruzeci de stadii de hotarele Daciei...”

Același Sabinianus a supus și douăsprezece mii de daci dintre cei din vecinătate, care fuseseră alungați din țara lor de baștină și erau gata să dea ajutor celorlalți, făgăduind că le va da pămînt în Dacia noastră” (Cassius Dio, LXXII, 3, 1—3).

Întrebări

1. Ce a însemnat stăpînirea romană pentru Dacia și Dobrogea? A avut ea un caracter pozitiv sau negativ?
2. Care sînt elementele de progres tehnic, economic și cultural în epoca stăpînirii romane în Dacia?

ROMANIZAREA DACO-GETILOR

Cucerind Dacia și transformînd-o în provincie, romanii n-au nimicit și populația țării, ci au supus-o și au exploatat-o. Dăinuirea unei numeroase populații autohtone, dacice, sub stăpînirea romană este demonstrată de multe și variate descoperiri și documente.

Continuitatea dacică. Astfel, din diferite izvoare, mai ales epigrafice, se cunosc mai multe unități militare formate din daci pe vremea lui Traian și a urmașilor săi. Tot inscripțiile atestă prezența unor soldați de origine dacică în rîndurile legiunilor romane și printre locuitorii orașelor și satelor provinciei traiane.

Pe seama dacilor învinși, dar neresemnați cu supunerea, trebuie puse și răscoalele care au zguduit în cîteva rînduri Dacia romană și dintre care cea mai importantă s-a desfășurat în anii 117—118 e.n.

Toponimia (numele de locuri) și **hidronimia** (numele de ape) vin și ele în sprijinul tezei **continuității dacice** sub stăpînirea romană. Aproape toate orașele romane poartă nume vechi, dacice: *Apulum*, *Napoca*, *Drobeta*, *Potaissa*, *Porolissum*, *Dierna*, *Ampelum*, *Tibiscum*. Este semnificativ în această privință faptul că împăratul Hadrian a dat capitalei provinciei, *Ulpia Traiană*, întemeiată de cuceritorul Daciei, și numele de *Sarmizegetusa*; această măsură avea un sens numai dacă exista în provincie o numeroasă populație autohtonă, căreia numele cetății de scaun a lui Decebal îi spunea ceva. Dacice sînt și numele marilor rîuri — *Maris*, *Alutus*, *Samus* etc. — păstrate, într-o formă ușor schimbată, pînă astăzi.

Grăitoare este apoi descoperirea, în circa 100 de puncte de pe teritoriul Daciei romane, a urmelor de cultură materială dacică datînd din secolele II—III e.n.

Se cunosc așezări aparținînd populației dacice din provincie la *Cașolț* și *Slimnic* (jud. Sibiu), *Lechința de Mureș* (jud. Mureș), *Obreja* și *Noșlac* (jud. Alba), precum și în alte locuri. În regiunile rurale s-au cercetat și necropole dacice de incinerare, cum sînt cele de la *Obreja*, *Soporu de Cîmpie* (jud. Cluj), *Locus-teni* (jud. Dolj). Vestigii dacice au fost descoperite și în complexe arheologice romane: castre, orașe, *villae rustice*.

Autohtoni și coloniști. Populația autohtonă, dacică, trăiește în provincia traiană alături de coloniști aduși, cum spune scriitorul antic *Eutropius*, «din toată lumea romană». După același autor, mulțimile coloniștilor erau «nesfîrșite» (ceea ce înseamnă o colonizare masivă), ele fiind aduse în Dacia «pentru cultivarea ogoarelor și popularea orașelor»; colonizarea a cuprins, deci, nu numai centrele urbane, ci și regiunile rurale ale noii provincii. Tocmai această împrejurare a înlesnit conviețuirea autohtonilor cu coloniștii și împletirea civilizațiilor dacică și romană.

Inscripțiile descoperite atestă prezența în Dacia a unor coloniști veniți din Dalmația și cele două Moesii, din Pannonia, Tracia, dar și din ținuturi mai îndepărtate: Italia, Grecia, Asia Mică, Siria. Spre deosebire de alte provincii, unde colonizarea a fost mai mult sau mai puțin spontană, în Dacia ea a fost organizată pe scară largă de statul roman, dornic să împînzească acest bastion înaintat al Imperiului cu cît mai multe elemente romane. Este vrednic de reținut, în această privință, faptul că pînă și coloniștii veniți din provinciile de limbă greacă ale Imperiului roman ridică în Dacia inscripții redactate în latinește.

Coloniștii au fost, împreună cu soldații și veteranii trupelor din Dacia, un puternic factor al romanizării populației autohtone. Același lucru se poate spune și despre Dobrogea.

Romanizarea Daciei și a Dobrogei. Caracterul organizat și masiv al colonizării provinciei Dacia a făcut ca autohtonii să sufere o puternică influență romană. Totul contribuia la aceasta: superioritatea tehnicii și a culturii spirituale romane, folosirea limbii latine în administrație, justiție și armată, negustorii, proprietarii de pămînt, dar mai ales coloniștii de rînd, care conviețuiau cu autohtonii și soldații numeroși. Aceștia, la lăsarea la vatră, primeau loturi de pămînt și se stabileau în așezările din Dacia, înrudindu-se cu autohtonii, întemeindu-și gospodăriile și familiile. Așa se explică faptul că într-un interval istoric relativ scurt are loc romanizarea populației autohtone; aceasta înseamnă că dacii își însușesc cultura, obiceiurile, credințele și limba cuceritorilor. Dintre toate însă, limba este elementul principal: o populație nu poate fi socotită romanizată decît dacă s-a deprins să folosească limba latină în locul propriei sale limbi strămoșești.

Firește, acest proces se desfășoară în timp. La început pătrund la daci elementele culturii materiale romane. Ieftină și de bună calitate, ceramica romană se impune: în așezările și necropolele dacice din sec. II—III, o bună parte a inventarului ceramic este de factură romană-provincială. De asemenea se impun uneltele mai productive (de pildă, brăzdarul de plug de tip roman), diferitele obiecte de uz practic și de podoabă. Adoptarea culturii materiale romane nu înseamnă încă romanizare (căci nu presupune și adoptarea limbii latine), dar ea atestă că dacii nu trăiau izolat, ci în strîns și permanent contact cu coloniștii, ceea ce reprezintă o condiție a romanizării adevărate.

Vase carpice

Cu timpul, dacii din provincia traiană nu numai că își însușesc cultura materială romană, dar adoptă credințe și obiceiuri romane, nume romane și, ceea ce este esențial în procesul romanizării, limba latină. Se cunosc autohtoni care ridică monumente funerare de tip roman; unii dintre ei își iau nume romane, păstrînd numai ca porecle numele lor vechi, dacice. Lipsa dovezilor directe ale adorării divinităților dacice ne permite să credem că cel puțin în mediul urban, pentru care izvoarele sînt mai numeroase, cultele romane au biruit foarte curînd. Conviețuind cu coloniștii, dacii se deprind să vorbească latinește; același lucru îl fac tinerii daci recrutați în armată, această adevărată școală de romanizare. Interesul de a dobîndi cetățenia romană care le asigura drepturi depline, îi face pe dacii din provincie să adopte, treptat, limba latină în locul propriei lor limbi; din aceasta, o serie de cuvinte vor pătrunde însă în latina populară vorbită pe teritoriul Daciei și se vor transmite astfel limbii române de mai tîrziu. Limba latină, limba clasei dominante și limba oficială a Imperiului, limba unei culturi superioare, a armatei, a procesului de producție, se impune peste tot în provincie.

În felul acesta, în momentul părăsirii Daciei, provincia era locuită de o populație puternică și pentru totdeauna romanizată.

Un proces asemănător se desfășoară și în Dobrogea, unde populația geto-dacică este atestată de inscripții și de descoperiri arheologice (de exemplu, necropola de la *Enisala*, jud. Tulcea). Și aici numărul mare al coloniștilor romani și situația lor dominantă au dus la romanizarea interiorului Dobrogei, litoralul rămânând însă în bună parte grecesc.

În procesul romanizării se produce o sinteză daco-romană. Predominante sînt, desigur, elementele civilizației romane superioare și limba latină, dar autohtonii contribuie și ei cu anumite elemente de cultură materială (ceramica cenușie), cu tradiții și credințe (zeitățile autohtone), cu cuvinte din limba lor. Aceste elemente autohtone vor fi întărite mai târziu, cînd va avea loc romanizarea dacilor liberi.

Dacii liberi. Sub acest nume este cunoscută acea parte a poporului dac, care n-a ajuns sub stăpînirea romană. În Moldova sînt cunoscute triburile *costobocilor* și ale *carpilor*, iar prin Maramureș și părțile sătmărene — *dacii mari*. Cercetările arheologice au pus în lumină diferite așezări ale dacilor liberi, ca acelea de la *Poiana-Dulcești* (Moldova), *Medieșu Aurit* (jud. Satu Mare) și din diferite puncte de pe cuprinsul *Bucureștilor* și *necropole* (*Poienestii-Vaslui* și *Medieșu Aurit*).

Dacii liberi, mai ales carpicii, au atacat în repetate rînduri teritoriile romane din dreapta și din stînga Dunării, dar în cea mai mare parte a secolelor II—III relațiile au fost pașnice și s-au caracterizat printr-un comerț intens. Produsele romane și moneda romană pătrund în cantități apreciabile în așezările dacilor liberi din Muntenia, Moldova, Crișana etc., influențînd cultura materială a autohtonilor. De exemplu, în așezările și necropolele carpilor se găsesc, alături de ceramica dacică, și numeroase vase de lut ars confecționate după tehnica și după modelele romane.

Așa cum se va vedea într-o altă lecție, dacii liberi vor fi supuși și ei, cu timpul, procesului de romanizare.

DE REȚINUT:

1. Continuitatea dacică (dăinuirea populației autohtone, dacice, sub stăpînirea romană) a fost demonstrată de istorici pe baza unor numeroase documente arheologice, epigrafice, numismatice, lingvistice.
2. În provincia Dacia și în Dobrogea a avut loc, în timpul stăpînirii romane, un proces de romanizare. Ca rezultat al acestuia s-au impus limba latină, cultura, obiceiurile și credințele romane.
3. Regiunile Daciei necucerite de Roma (Moldova, cea mai mare parte a Munteniei, Crișana și Maramureșul) au continuat să fie locuite de dacii liberi.

Întrebări

1. Ce este romanizarea? Există vreo deosebire între romanizarea provinciei Dacia și romanizarea Dobrogei?
2. Ce dovezi ale continuității dacice sub stăpînirea romană cunoașteți?

SCHEMĂ RECAPITULATIVĂ PENTRU ISTORIA DACIEI LIBERE ȘI A DACIEI ROMANE

Data	Fenomene de civilizație	Fenomene social-economice	Evenimente politice
Sec. VI—IV î.e.n.	Perioada finală a culturii hallstattiene	Destrămarea relațiilor de comună primitivă	
514 î.e.n.			Expediția lui Darius împotriva sciților nord-pontici și rezistența curajoasă a geților dobrogeni
339 î.e.n.			Rezistența geților dobrogeni în fața căpeteniei scite Ateas. Supunerea Dobrogei de către Filip al II-lea, regele Macedoniei
335 î.e.n.			Expediția lui Alexandru Macedon la nordul Dunării
Circa 300 î.e.n.	Începuturile culturii Latene în Dacia		Victoria lui Dromichaiteas asupra lui Agatocle, fiul lui Lisimah
292 î.e.n.			Victoria lui Dromichaiteas asupra lui Lisimah
Mijlocul sec. III î.e.n.			Conflictul dintre Histria și căpetenia getă Zalmodegikos
Circa 180 î.e.n.			Ajutorul dat Histriei de către Rhemaxos. Luptele lui Oroles cu bastarnii
Prima jumătate a sec. II î.e.n.			Creșterea puterii dacilor sub „regele” Rubobostes
Circa 80 î.e.n.	Începutul ultimei faze a culturii Latene în Dacia	Cristalizarea societății împărțite în clase la daco-geți	Închegarea statului dac sub conducerea lui Burebista
Circa 80 — 44 î.e.n.			Burebista
60/59 î.e.n.			Campania lui Burebista împotriva celților

<i>Data</i>	<i>Fenomene de civilizație</i>	<i>Fenomene social-economice</i>	<i>Evenimente politice</i>
Circa 55–50 î.e.n.			Cucerirea orașelor pontice de către Burebista
44 î.e.n.			Moartea lui Burebista și destrămarea marelui său stat
44 î.e.n. – 87 e.n.			Continuitatea statului dac intracarpatic. Domniile lui Deceneu, Comosicus, Coryllus, Scorilo și Duras-Diurpaneus. Începuturile procesului de reunificare politică a daco-geților
28 î.e.n.			Cucerirea Dobrogei de către romani
Iarna 85/86 e.n.			Atacul dacic asupra Moesiei
87–106 e.n.			Decebal. Refacerea unității statale a daco-geților
87 e.n.			Expediția lui Cornelius Fuscus în Dacia
88 e.n.			Expediția lui Tettius Iulianus în Dacia. Victoria romană de la Tapae
89 e.n.			Încheierea păcii dintre Decebal și Domițian
98–117 e.n.			Traian
101 e.n.			Începutul primului război dacic al lui Traian. Victoria lui Traian la Tapae
Iarna 101/102 e.n.			Atacul dacilor și al aliaților lor în Moesia
102 e.n.			Cucerirea cetății de la Costești. Încheierea păcii
105–106 e.n.			Al doilea război dacic al lui Traian

<i>Data</i>	<i>Fenomene de civilizație</i>	<i>Fenomene social-economice</i>	<i>Evenimente politice</i>
106 e.n.			Cucerirea regiunii Munților Orăștiei. Sinuciderea lui Decebal. Transformarea unei părți a Daciei în provincie romană.
106–271 e.n.	Implantarea civilizației romane în provincia Dacia. Romanizarea provinciei	Impunerea relațiilor sclavagiste în provincia Dacia	Dacia — provincie romană
109 e.n.	Inaugurarea monumentului triumfal Tropaeum Traiani		
117 e.n.			Moartea lui Traian. Răscoala dacilor din provincie combinată cu atacuri sarmatice
117–138 e.n.			Hadrian
118/119 e.n.			Reorganizarea provinciei: formarea provinciilor Dacia Superioară, Dacia Inferioară și Dacia Porolissensis
161–180 e.n.			Marcus Aurelius
166–180 e.n.			Războaiele marcomanice
168/169 e.n.			Reorganizarea provinciei: Dacia Apulensis, Dacia Porolissensis și Dacia Malvensis
222–235 e.n.			Severus Alexander. Înființarea conciliului celor trei Dacii
253–268 e.n.		Apogeul crizei Imperiului roman	Gallienus
270–275 e.n.			Aurelian
271 e.n.		Sfârșitul orânduirii sclavagiste în Dacia	Abandonarea oficială a provinciei Dacia. Rămânerea în fosta provincie a unei numeroase populații romanizate

DACO-ROMANII ȘI CONTINUITATEA LOR ÎN SPAȚIUL CARPATO-DANUBIANO-PONTIC

Retragerea aureliană a intervenit într-un moment în care Dacia putea fi socotită o provincie puternic romanizată. După cum s-a dovedit în secolele următoare, romanizarea a fost un fenomen *irreversibil*, adică niciodată nu s-a mai revenit la situația de dinaintea cuceririi traiane și pe teritoriul Daciei a viețuit în permanență o populație romanizată — *daco-romanii*.

Continuitatea daco-romană. Interpretarea logică, rațională, a informațiilor izvoarelor antice duce la concluzia că Aurelian a retras din Dacia armata și administrația. Bineînțeles, a trecut la sud de Dunăre și acea parte a populației provinciale, ale cărei interese erau legate de Imperiul roman și de orînduirea sclavagistă, dar restul locuitorilor au rămas pe loc. Această interpretare este pe deplin confirmată de descoperirile arheologice, care demonstrează categoric continuitatea daco-romană în fosta provincie traiană.

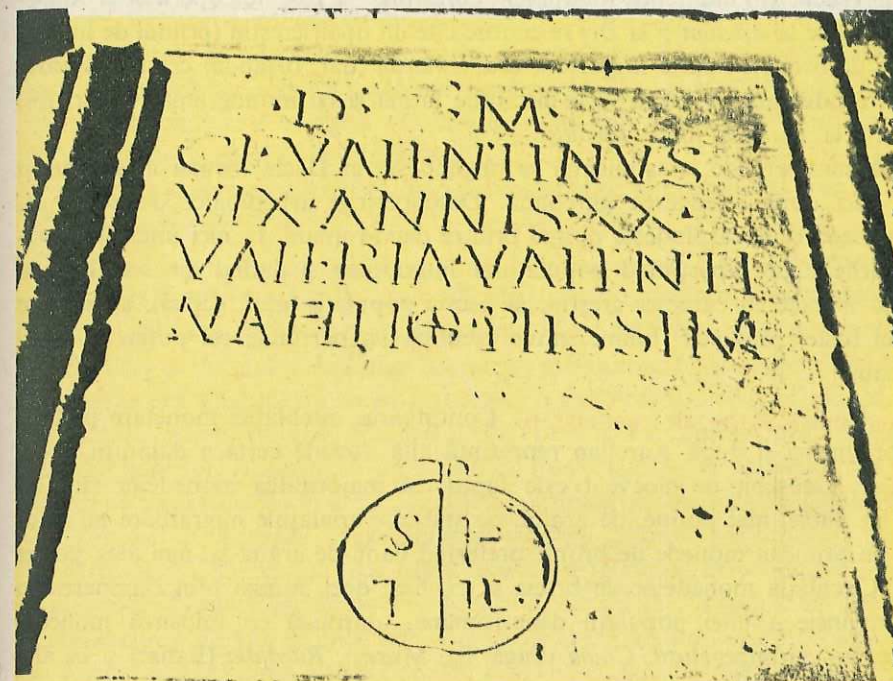
Continuitatea în regiunile din preajma Dunării nici nu poate fi pusă în discuție; în Banat și Oltenia s-au aflat numeroase urme romane posterioare retragerii, iar circulația monedelor romane nu încetează aici nici o clipă în sec. IV—VI. Mai mult, în timpul lui *Constantin cel Mare* (306—334) și *Iustinian* (527—565), anumite teritorii de la nordul Dunării se află sub stăpînirea Imperiului, iar Constantin construiește mai multe poduri peste fluviu. Așezări ca *Sucidava*, *Drobeta*, *Tibiscum* continuă să fie romane.

Dovezi arheologice ale continuității. Retragerea aureliană a lăsat să dăinuiască și în Transilvania vechile așezări. La *Sarmizegetusa*, într-un fost palat, s-au descoperit ziduri ridicate în secolul al IV-lea și s-a constatat că, tot atunci, porțile amfiteatrului au fost blocate, întreaga construcție fiind transformată într-o fortăreață.

Numeroase obiecte de factură romană posterioare părăsirii au fost descoperite și la *Apulum*. Locuitorii acestei așezări au început, în prima jumătate a secolului al IV-lea e.n., să-și îngroape morții în ruinele unor terme romane. Un fenomen asemănător se constată la *Porolissum*, unde, tot în ruinele unei clădiri din epoca romană, s-au descoperit morminte de înhumăție datînd din sec. IV. Sînt de amintit și cele trei morminte de incinerăție sigur posterioare retragerii aureliene, găsite la *Baciu*, în apropierea anticei *Napoca*, precum și urna funerară de la *Iernut*, pe Mureș, în care, alături de osemintele calcinate, se afla o monedă romană de argint emisă la 275 e.n. La *Napoca* au fost descoperite și două cuptoare romane de olărie, care au funcționat în secolul al IV-lea e.n.

Pe cînd în fostele centre urbane viața romană continuă în forme mai modeste. Așezările daco-romane de la *Biertan*, *Bratei*, *Laslea*, *Sighișoara*, aflate într-o zonă relativ retrasă pe valea Tîrnavei Mari, conturează imaginea unui colț de refugiu al populației rămasă în provincie după abandonarea oficială a Daciei.

Deosebit de semnificative pentru demonstrarea continuității sînt monumentele și obiectele creștine (vreo 15 la număr), datînd din secolele IV și V. La *Napoca*, o piatră funerară păgînă a fost transformată în sarcofag și „creștinată” prin incizarea

Monument funerar creștinat de la Napoca

Obiect creștin cu inscripție de la Biertan

semnului crucii. Un asemenea monument „creștinat” a fost descoperit și la *Ampe-lum*, în timp ce la *Apulum* și la *Dej* se cunosc câte un opaiț creștin (primul de lut ars, al doilea de bronz). Foarte important este *donariul* (dar, ofrandă) creștin (o parte dintr-un candelabru de bronz), cu inscripție latină și cu monograma lui Hristos, descoperit la *Biertan*, lângă *Medias*.

După cum se vede, creștinismul se răspîndește în Dacia tocmai în secolul al IV-lea, deci după retragerea aureliană. Descoperirile arheologice dovedesc că, în acest secol, el se răspîndește numai printre daco-romani. În nici unul din complexe arheologice aparținînd populațiilor migratoare și datînd din sec. IV e.n. nu există obiecte cu caracter creștin; la aceste populații (goți, gepizi), așezate pe teritoriul fostei provincii traiane, noua credință va pătrunde cel puțin un secol mai tîrziu.

Dovezi numismatice ale continuității. Continuarea circulației monetare pe teritoriul provinciei și după Aurelian reprezintă altă dovadă certă a dăinuirii daco-romanilor. Deosebit de elocvent este faptul că majoritatea monedelor sînt de bronz, iar altele, mai puține, de argint. Se știe că populațiile migratoare nu foloseau și nu primeau monede de bronz, preferînd banii de argint și, mai ales, pe cei de aur. Circulația monedelor de bronz se explică, deci, numai prin rămînerea în fosta provincie a unei populații daco-romane, obișnuită cu folosirea monedei mărunte. La *Sarmizegetusa*, *Cipău* (lîngă Tg. Mureș), *Răcăjdia* (Banat) și în alte locuri s-au aflat chiar tezaure de monede îngropate în secolul al IV-lea; adunarea unora din aceste tezaure (cum sînt cele de la *Dierna*, *Hunedoara*, *Nireș* lîngă *Dej*) începuse înainte de Aurelian și continuase după abandonarea oficială a provinciei, așa încît proprietarii lor nu puteau fi decît daco-romanii rămași pe loc.

Mărturii epigrafice ale continuității. În condițiile istorice ale Daciei post-aureliene, absența inscripțiilor este firească. Totuși, asemenea mărturii nu lipsesc cu desăvîrșire: inelul de argint de la *Micia* cu inscripția *QVARTINE VIVAS* („Să trăiești, Quartine!”), *donariul* de bronz de la *Biertan* cu inscripția *EGO ZENOVIVS VOTVM POSVI* („Eu, Zenovie, am pus acest dar”) și inscripția latinească de pe o cărămidă descoperită la *Gornea*, pe Dunăre și cea de pe un fragment ceramic de la *Porolissum* (toate datînd din sec. IV e.n.), nu lasă nici o îndoială asupra limbii vorbite de cei care nu urmaseră armata romană în retragerea ei la sud de fluviu.

Dovezi lingvistice ale continuității. Dovezi grăitoare ale continuității daco-romane oferă și lingvistica. Ea a stabilit că numele rîurilor Olt, Mureș, Someș, Criș, Timiș etc. derivă din denumirile dacice folosite în epoca romană: *Alutus*, *Maris*, *Samus*, *Crisius*, *Tibiscus*, ceea ce înseamnă că în Dacia a rămas o populație care a păstrat aceste denumiri. Tot lingvistica arată că pe teritoriul fostei Dacii romane limba latină a fost purtătoarea creștinismului. În adevăr, în românește termenii de bază ai religiei creștine (*cruce*, *creștin*, *Dumnezeu*, *înger* etc.) derivă din limba latină.

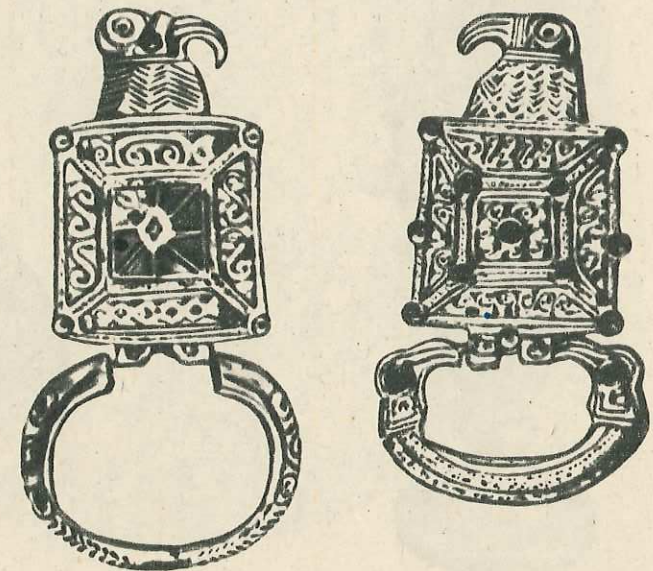
Cel mai semnificativ în această privință este termenul „biserică”. Numai în limba română (și în cea *retoromană*, vorbită pe un mic teritoriu din Elveția) acest cuvînt s-a păstrat din *latinește* (de la *basilica*); în celelalte limbi romanice (franceza, italiana etc.), el derivă din termenul grecesc *ecclesia* (în franceză *église*, în italiană

chiesa). Explicația acestui fenomen constă în împrejurarea că în secolul al IV-lea e.n., cînd are loc înlocuirea termenului *basilica* prin cel de *ecclesia*, daco-romanii nu mai aparțineau Imperiului. Dacă daco-romanii ar fi trăit în sudul Dunării, în cadrul Imperiului, și în limba română ar fi pătruns această inovație, așa cum s-a întîmplat, de exemplu, la albanezi.

Așadar, descoperirile arheologice, numismatice și epigrafice, precum și datele lingvistice demonstrează continuitatea daco-romană.

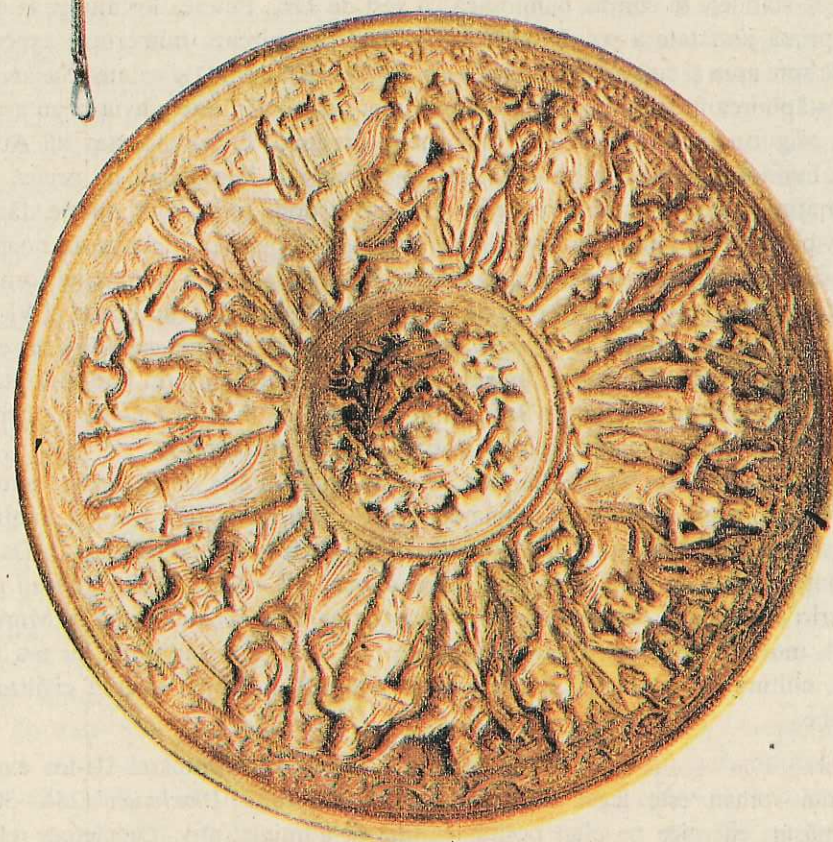
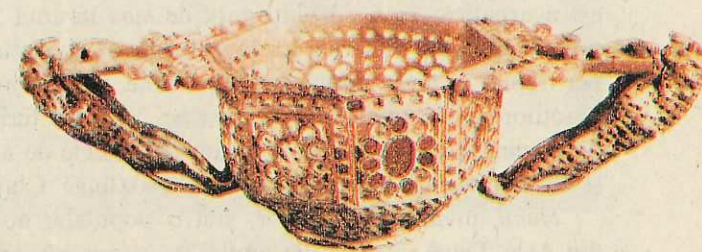
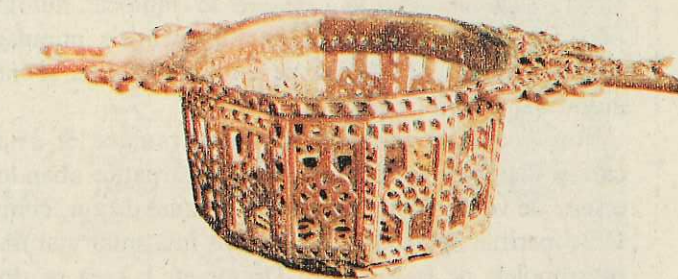
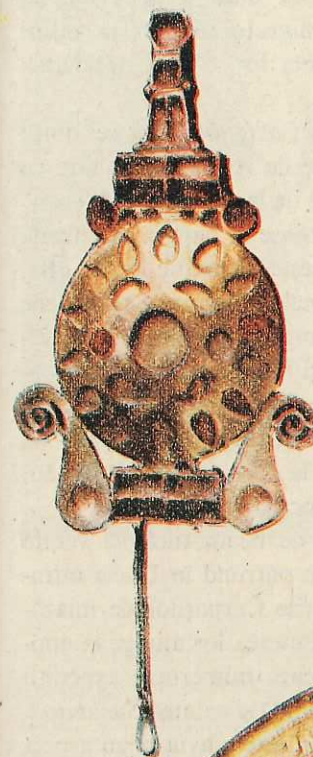
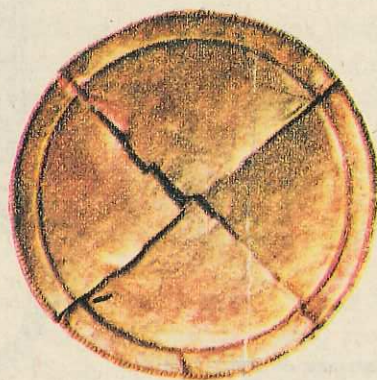
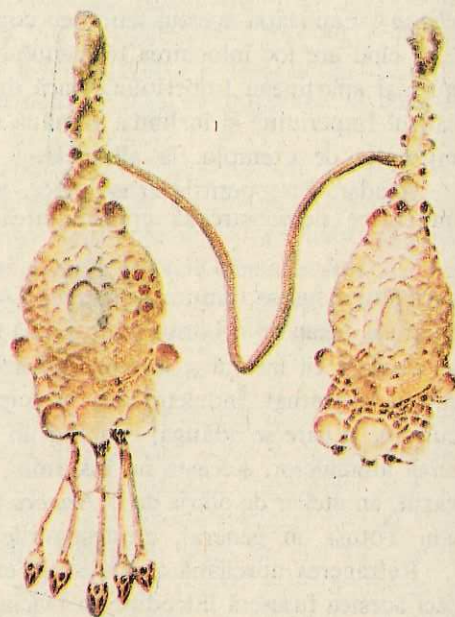
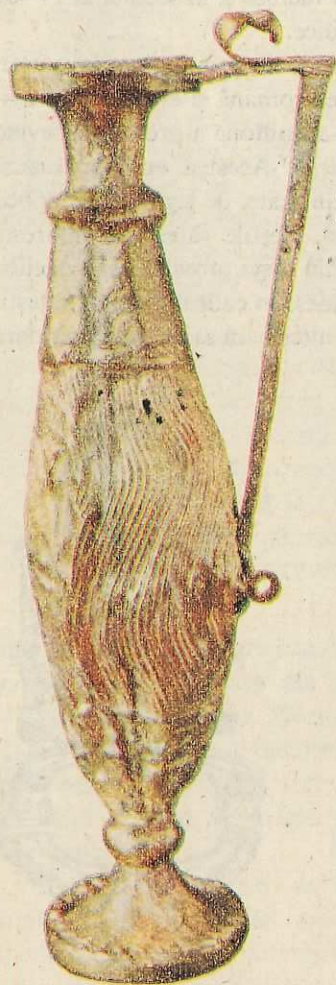
Ocupațiile și modul de viață al populației daco-romane. Chiar și în epoca romană agricultura fusese ramura de bază a Daciei, dar pe atunci și meșteșugurile, legate de orașe, jucau un rol important. După retragerea aureliană, orașele și viața urbană au decăzut cu încetul și întreaga economie a dobîndit un caracter rural din ce în ce mai accentuat. Îndeletnicirea principală a daco-romanilor continua să fie agricultura, la care se adăuga, ocupînd un loc ceva mai important decît înainte, creșterea animalelor. Aceasta nu înseamnă că meșteșugurile dispăruseră; așa cum s-a văzut, un atelier de olărie de la *Napoca* a continuat să lucreze și în secolul al IV-lea e.n. Totuși, în general, meșteșugurile redevin casnice.

Retragerea aureliană a pus capăt existenței relațiilor de producție sclavagiste, căci acestea fuseseră introduse în Dacia prin stăpînirea romană și era firesc să dispară odată cu sfîrșitul ei. În aceste condiții, populația autohtonă a provinciei revine la forma strămoșească de organizare a *obștilor satești*. Acestea nu dispăruseră nici în epoca romană, constituind un element de continuitate, de legătură cu epoca anterioară, dacică; acum, după retragerea aureliană, obștile satești se întăresc. În felul acesta, organizarea socială a daco-romanilor din fosta provincie și a dacilor din afara ei devine, în esență, aceeași: și unii și alții trăiesc în cadrul obștilor satești. Faptul acesta va face ca dezvoltarea social-economică ulterioară să fie asemănătoare pe întreg teritoriul țării noastre.

Catarama de argint aurit descoperită în Transilvania

Piese din tezaurul
de la Pietroasa

Primele populații migratoare. În mijlocul autohtonilor daci și daco-romani pătrund, din secolul al IV-lea e.n., primele populații migratoare. Aceste valuri sînt însă repede trecătoare pe teritoriul Daciei și influența lor asupra populației autohtone a fost redusă.

Goții de neam germanic, și anume ramura lor de apus (*vizigoții*), sînt cei dintîi care-și fac apariția în ținuturile intracarpătice abandonate de Aurelian, lăsîndu-ne o serie de vestigii materiale (unele tezaure de aur, cimitirul de la *Sîntana de Mureș*). Descoperirile aparținînd goților sînt însă mult mai numeroase în cîmpia munteană (necropolele de la *Spanțov*, *Tîrșor* etc.), ceea ce dovedește că masa lor se afla, în secolul al IV-lea, în afara fostei provincii Dacia. Tocmai în regiunile răsăritene extracarpătice vor fi zdrobiți goții de *huni* în anul 376, împrejurare care va determina o emigrare masivă a lor în sudul Dunării; puținii goți rămași pe loc vor dispărea treptat în masa populației autohtone. Cît despre *ostrogoți* (ramura răsăriteană a goților), ei au trecut mai tîrziu (sec. V) peste teritoriul țării noastre, lăsîndu-ne, după cum se crede, faimosul tezaur de obiecte de aur de la *Pietroasa* (jud. Buzău) și mormintele princiare de la *Apahida* (lingă Cluj-Napoca).

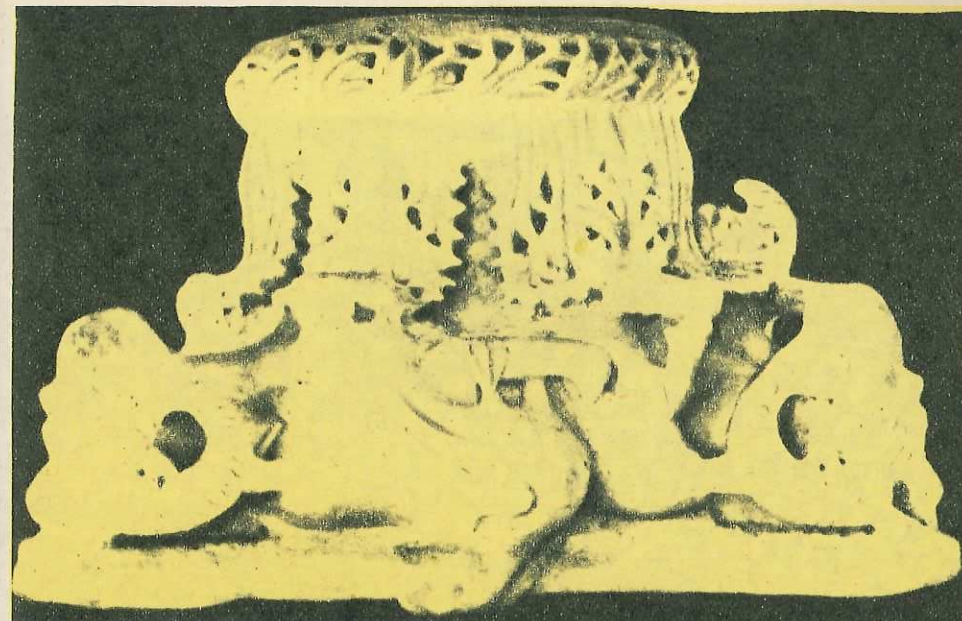
Hunii, învingătorii goților, sînt o populație nomadă de neam turanic, venită din Asia. După victoria din anul 376 asupra goților, ei nu pătrund în Dacia intracarpatică, ci pornesc spre nord-vest și, trecînd prin pasurile Carpaților de miază-noapte, se stabilesc în cîmpia panonică, la vest de Tisa. Puterea lor ajunge la apogeu în prima jumătate a sec. V, sub *Attila*, cînd organizează numeroase expediții de pradă spre apus și sud (unele astfel de expediții i-a căzut pradă și cetatea *Sucidava*). Totuși, stăpînirea fermă a lui Attila asupra unor ținuturi întinse a avut și un aspect pozitiv, asigurînd stabilitatea politică în aceste regiuni. După moartea lui Attila, puterea hunilor slăbește; în anul 454, ei sînt învinși și împrăștiați de *gepizi*.

Exercitînd numai o stăpînire de la distanță asupra teritoriilor dacice, fără a fi efectiv prezenți aici, hunii au lăsat puține urme arheologice pe meleagurile noastre.

Gepizii exercită și ei, după victoria asupra hunilor, numai o dominație formală asupra fostei Dacii romane, deși o parte a lor se stabilește și aici. În secolul al VI-lea, așezări gepide sînt atestate la *Morești* (pe Mureș) și la *Porumbenii Mici* (în estul Transilvaniei); unele obiecte din inventarul acestor așezări aparțin însă autohtonilor, cu care gepizii au conviețuit. Înfrinți în anul 567 de *avari* și *longobarzi*, gepizii se împrăștie și sînt asimilați (pînă pe la 650 e.n.) de autohtoni.

Avarii, originari din Mongolia, sînt cei care trag foloase de pe urma victoriei împotriva gepizilor, preluînd dominația asupra regiunilor din Europa centrală pînă la sfîrșitul sec. VIII, cînd sînt definitiv bătuiți de franci și de bulgari. În Dacia, avarii sînt prezenți, în număr nu prea mare, în sec. VII—VIII; ei sînt atestați prin descoperiri arheologice, ca: mormîntul unui argintar de la *Felnac* (la sud de Mureșul inferior), mormintele de la *Teiuș* (jud. Alba) etc. Deși nici stăpînirea lor n-a fost efectivă, cultura lor materială a exercitat o anumită influență asupra civilizației autohtone.

Dobrogea în secolele IV—VI e.n. Sfîrșitul crizei din secolul al III-lea e.n. a Imperiului roman este legat de activitatea împăratului *Dioclețian* (284—305). Luînd măsuri energice pe plan politic, militar și administrativ, Dioclețian reface unitatea zdruncinată a Imperiului.

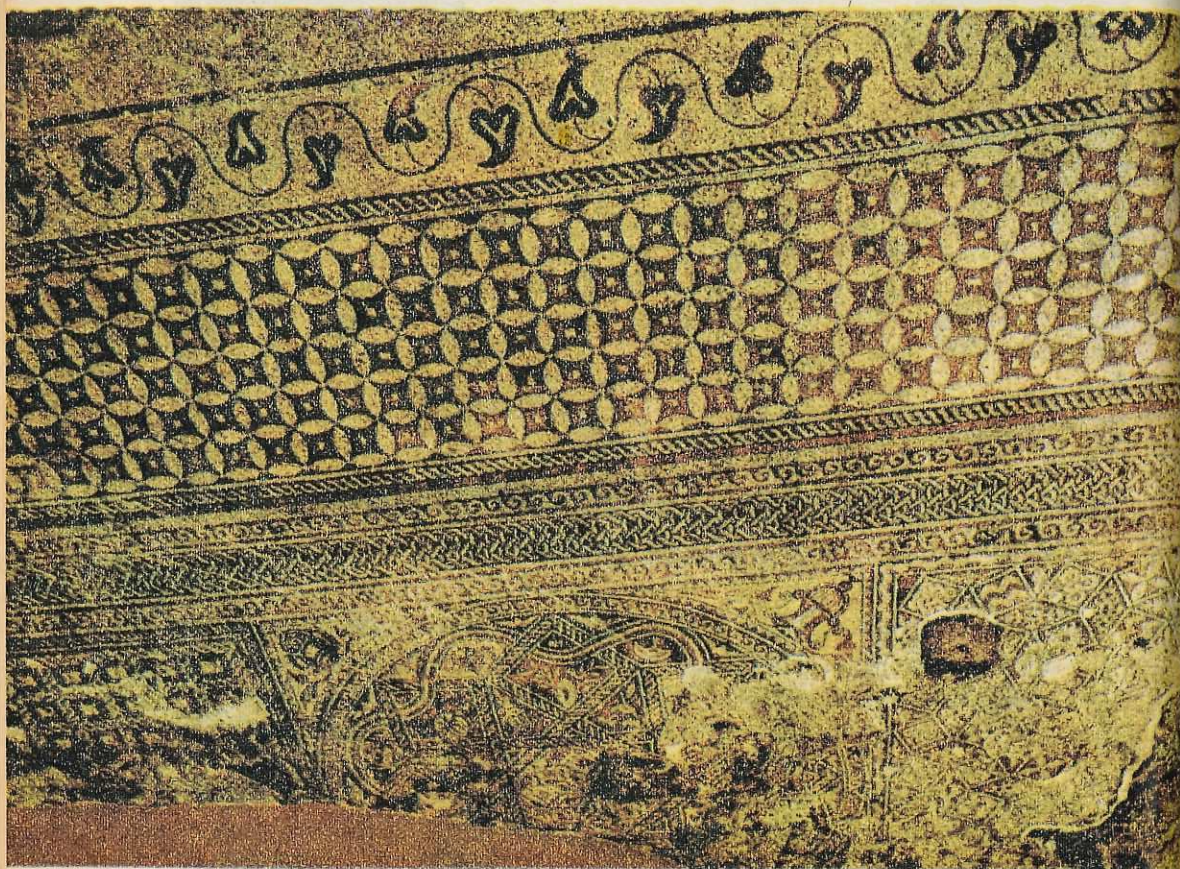
Capitel din sec. V—VI de la Callatis

Dobrogea romană beneficiază și ea de reformele lui Dioclețian, devenind provincie aparte, sub numele de *Scythia*. Linia de fortificații de pe Dunăre e consolidată; această acțiune continuă mai ales sub împăratul *Constantin cel Mare*, care mută capitala Imperiului la *Constantinople*. Acum Dobrogea dobîndește o însemnătate militară sporită și împăratul se îngrijește în mod deosebit de apărarea ei. Perioada domniei lui Constantin cel Mare este, în ținutul dintre Dunăre și Mare, o epocă de dezvoltare economică, mai cu seamă în domeniul meșteșugurilor.

În anul 395, Imperiul se împarte în două state distincte: Imperiul roman de apus și Imperiul roman de răsărit (bizantin), Dobrogea făcînd parte din acesta din urmă. *Iustinian* este ultimul împărat care asigură o apărare eficientă a Dobrogei, refăcînd fortificațiile de pe linia Dunării și de pe litoral. După moartea lui, atacurile populațiilor migratoare se întetesc din nou, fiind organizate mai ales de *avari* și de *slavi*.

Secolele IV—VI reprezintă ultima perioadă de înflorire a culturii în Dobrogea pe linia tradițiilor greco-romane. Activitatea de construcție e încă intensă: la *Histria* și *Tropaeum Traiani* se ridică basilici, terme, portice, se pavează și se canalizează străzi, iar la *Tomis*, în sec. IV, se construiește un mare edificiu public pavat cu mozaic. Cel mai important fenomen pe planul culturii spirituale este acum difuziunea creștinismului în Dobrogea. În diferite centre urbane dobrogene s-au descoperit peste 20 de basilici paleocreștine, iar *Tomis* și, mai tîrziu, *Durostorum*, sînt reședințe episcopale.

În anul 587, Dobrogea este devastată de avari și orașele *Durostorum*, *Tropaeum* etc. distruse. Expedițiile bizantine de represalii, organizate la nordul Dunării între 592—602, rămîn fără rezultate decisive. În anul 602, apărarea frontierei dunărene, considerabil slăbită, se prăbușește; avarii, slavii și, mai tîrziu, bulgarii se revarsă pe teritoriul dintre Dunăre și Balcani.

Mozaic din sec. IV e.n. de la Tomis

Autohtoni și migratori. Odată cu retragerea aureliană, daco-romanii din fosta provincie traiană au încetat să mai facă parte efectiv din Imperiul roman și au fost nevoiți să înfrunte valurile succesive de popoare migratoare. Chiar și în Dobrogea, rămasă sub stăpânire romană pînă în anul 602 e.n., năvălirile gotice, avare etc. au fost foarte frecvente și au provocat distrugerii însemnate.

În aceste condiții neînchipuit de grele, daco-romanii nu și-au părăsit vatra strămoșească. Ei au rezistat tuturor invaziilor, păstrîndu-și ființa etnică, limba latină și elementele esențiale ale culturii lor. Nevoiți, adeseori, să-și abandoneze așezările deschise și să caute adăpost vremelnice în locuri mai ferite (în munți, văi lăturalnice etc.), ei au rămas permanent pe teritoriul fostei provincii, constituind populația ei statornică și de bază. Ei au menținut tot timpul legăturile cu provinciile romane din sudul Dunării și influențele acestora se fac simțite în cultura materială și spirituală a autohtonilor.

Perioada migrațiilor n-a însemnat, totuși, o vreme de războaie neîntrerupte. Între daco-romani și grupurile care au pătruns vremelnice în Dacia au existat, în cea mai mare parte a timpului, relații pașnice. Populațiile migratoare aveau nevoie de produsele agricultorilor și păstorilor autohtoni, de munca lor și chiar de oșteni:

de aceea, s-au instituit relații de exploatare a autohtonilor de către migratori, aceștia din urmă luînd un tribut de la cei dinții.

Descoperirile arheologice pun în lumină coexistența daco-romanilor cu migratorii pe același teritoriu și, uneori, în aceleași așezări (de exemplu la *Morești*, unde așezarea din sec. VI—VII era locuită și de autohtoni, și de gepizi). Tocmai această conviețuire a dus, pînă la urmă, la asimilarea populațiilor migratoare, căci autohtonii erau numeroși, iar cultura lor, de tradiție romană, era superioară.

În contact cu populația romanizată, migratorii au împrumutat de la aceasta felurite elemente de civilizație. Cultura materială a goților, de exemplu, prezintă numeroase influențe romane, iar creștinismul a pătruns, treptat, și la goți. Se poate afirma că autohtonii au avut o influență pozitivă asupra migratorilor, transmițîndu-le acestora o serie de elemente ale civilizației romane și bizantine.

DE REȚINUT:

1. Numeroase dovezi arheologice, numismatice, epigrafice și lingvistice demonstrează continuitatea daco-romană după retragerea aureliană.
2. În fosta provincie Dacia, triburile migratoare — goți, huni, gepizi, avari — se așezaseră vremelnice în mijlocul daco-romanilor care nu-și părăsiseră vetrele.
3. Spre deosebire de provincia Dacia, Dobrogea continuă să fie stăpînită de romani în secolele IV—VI e.n.

LECTURĂ

„Și a sosit din nou solul Edecon... Acest Edecon a pătruns în palatul împăratului și i-a înfățișat o scrisoare din partea lui Attila, în care îi învinuia pe romani pentru fugarii și-i amenința că va pune mîna pe arme dacă nu-i vor fi restituiți și nu vor fi îndepărtați pe viitor din Imperiu, romanii care erau puși să cultive pămîntul cucerit de el. Acest pămînt se întindea de-a lungul Istrului, din Pannonia pînă la Novae, în Tracia, și avea o lățime cale de cinci zile...” (Priscus Panites, *Despre solile neamurilor la romani*, 5).

„Dar, fiindcă în timpul de față, cu ajutorul lui Dumnezeu, statul nostru s-a mărit, așa că amîndouă țărmurile Dunării sînt populate acum cu cetăți de-ale noastre și atît Viminacium cît și Recidiva și Litterata, care se găsesc dincolo de Dunăre, au fost supuse din nou stăpînirii noastre, am socotit necesar să așezăm lîngă Pannonia, în preafericita noastră patrie, însăși preaglorioasa prefectură, care fusese rînduită în Pannonia...” (*Novelele lui Iustinian*, XI).

Întrebări

1. Cine sînt aceia care rămîn în provincia Dacia la retragerea aureliană? Ce limbă vorbeau?
2. De ce sînt importante vestigiile creștine pentru demonstrarea continuității daco-romane?
3. Care a fost caracterul stăpînirii populațiilor migratoare asupra fostei provincii traiane?

FORMAREA POPORULUI ROMÂN ȘI A LIMBII ROMÂNE

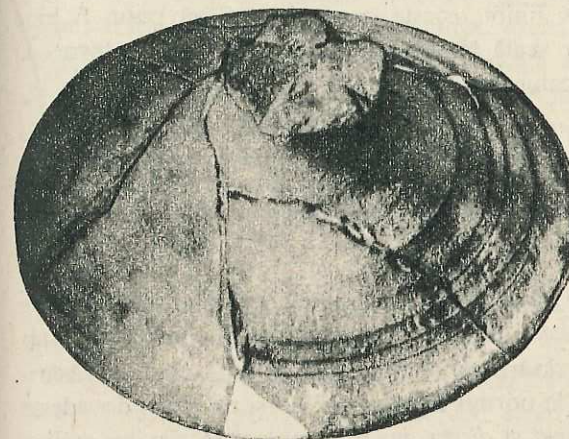
În zorii evului mediu, izvoarele scrise îi atestă pe teritoriul vechii Dacii pe *români*. Aceasta demonstrează că poporul român s-a format într-o perioadă anterioară redactării izvoarelor respective. Este firesc să se pună problema felului în care s-a format acest popor.

Etnogeneza românească, adică *formarea poporului român*, reprezintă problema fundamentală a istoriei noastre vechi. Ea a fost un proces complex, ale cărui aspecte principale sînt reprezentate de o întreită întrebare: *cînd, unde și în ce împrejurări istorice s-au format poporul român și limba română?* La aceste chestiuni știința istorică românească a dat răspunsuri limpezi și convingătoare.

Pentru înțelegerea procesului de formare a poporului român și a limbii române este esențială *continuitatea daco-romană* pe teritoriul Daciei. Numeroase dovezi demonstrează, așa cum s-a văzut, că abandonarea oficială a provinciei Dacia n-a însemnat o părăsire totală a ei de către populația daco-romană și că aceasta a continuat să trăiască pe vechile ei vetre, alături de grupurile migratoare stabilite vremelnice aici. Dealtminteri, migratorii aveau tot interesul să cruțe și să exploateze populația autohtonă producătoare de bunuri. Dominația diferitelor triburi migratoare nici nu trebuie privită altfel decît ca o stăpînire ce le aducea *tribut*, venituri în bunuri materiale și în oameni.

Dovezile arheologice ale continuității. Cercetările arheologice au scos la iveală numeroase vestigii ale autohtonilor daco-romani nu numai pentru epoca de după retragerea aureliană, ci și pentru secolele următoare. Astfel, circulația monetară pe teritoriul fostei provincii, destul de intensă în secolul al IV-lea, este bine atestată și pentru prima jumătate a secolului al V-lea. Același lucru se poate spune și despre necropolele autohtone sau despre obiectele cu caracter paleocreștin, care se datează atît în secolul al IV-lea, cît și în cel următor sau chiar mai tîrziu. Astfel, o necropolă a fost cercetată la *Bratei* (jud. Sibiu), iar la *Tibiscum*, veche așezare romană din epoca provinciei traiane, s-a găsit un capac de vas paleocreștin, databil în secolele V—VI.

Ceramică autohtonă din sec. VI—VII, descoperită în Transilvania

Capac de vas creștin de la Tibiscum
(Muzeul Banatului, Timișoara)

Opaț creștin din bronz descoperit la Dej

Așezări autohtone din aceeași vreme au fost descoperite la *Țaga* și *Soporu de Cîmpie* (jud. Cluj), *Cipău* (jud. Mureș), *Noșlac* (jud. Alba) și *Bratei*.

Ceramica secolelor V—VII, descoperită în așezări și necropole, se leagă strîns, din punctul de vedere al formelor și al tehnicii, de ceramica autohtonă dacică și romană. Mai mult, la *Sărata Monteoru* (jud. Buzău), s-au descoperit vase de lut ars din secolele VI—VII, lucrate la roată, asemănătoare ceramicii din așezarea de la *Morești*, pe Mureș.

Dovezile lingvistice ale continuității. În ajutorul istoricilor vine și știința limbii, *lingvistica*, atît prin cercetarea numelor de locuri (*toponimia*) și de rîuri (*hidronimia*), cît și prin studierea caracteristicilor limbii române. S-a putut stabili că toponimia și hidronimia țării noastre sînt *românești* în proporție de 80%. Cele mai mari rîuri ale României poartă nume vechi, dacice, folosite și în epoca romană: *Alutus* — Olt, *Samus* — Someș, *Maris* — Mureș, *Crisius* — Criș, *Tibisis* — Timiș. Folosirea acelorasi hidronime timp de peste două mii de ani este o clară demonstrație a continuității de viață.

Se pune întrebarea: de ce au dispărut, în decursul timpului, numele localităților romane Sarmizegetusa, Apulum, Napoca, Drobeta etc.? Explicația este simplă: aceste așezări fiind distruse în perioada migrațiilor, denumirile lor s-au șters din memoria oamenilor, în timp ce numele marilor rîuri s-au păstrat aproape neschimbate.

Cercetările lingvistice au demonstrat de multă vreme *caracterul romanic* al limbii române, cu alte cuvinte *originea ei latină*. Limba română este moștenitoarea directă a limbii latine; se poate spune, într-un anumit sens, că limba română este latina vorbită în zilele noastre în ținuturile locuite de români, după cum franceza este latina vorbită azi în Franța, spaniola în Spania etc.

Limba română prezintă, cum e și firesc, numeroase asemănări cu celelalte limbi romanice: franceza, italiana, spaniola, portugheza, dalmata (o limbă azi dispărută,

care se vorbea pe coasta de răsărit a Mării Adriatice). Există însă și trăsături care deosebesc limba română de aceste limbi; aceste particularități au putut fi bine stabilite de specialiști și studiul lor arată că limba română nu s-a putut forma la sud de Dunăre, în Peninsula Balcanică.

Cum se explică atunci o serie de cuvinte care există și în limba română și în limba albaneză, cuvinte ca *mal*, *mazăre*, *viezure* etc.? Ele nu sînt altceva decît rămășițe ale limbii *traco-dacice*, pe care le-au moștenit atât romana, cît și albaneza, independent una de alta. Dealtfel, dacă româna s-ar fi format pe același teritoriu cu albaneza, rezultatul ar fi fost două dialecte ale aceleiași limbi și nicidecum două limbi atât de deosebite.

Semnificația numelui de vlah. Românii sînt numiți *vlahi* în cele mai vechi izvoare medievale. De origine germanică, acest termen apare în limba slavilor de sud sub forma *vlah*, iar în limba slavilor de răsărit sub forma *voloh*. Faptul că slavii răsăriteni numesc populația romanică de la nordul Dunării *volohi* (și nu *vlahi*) dovedește că ei au cunoscut-o aici *dintru început și direct*, nu prin mijlocirea slavilor sudici. Dacă românii ar fi imigrat din sud, slavii de răsărit ar fi desemnat acest popor, nou pentru ei, cu termenul slav cu care era desemnat în sudul Dunării, deci cu denumirea de *vlah*.

Termenul de *vlah* este folosit pentru a-i desemna pe români și de către alte popoare, între ele și maghiarii care utilizează cuvîntul sub forma *oláh*, înrudită cu *olasz*, prin care ungurii denumesc pe italieni. Folosirea acestor denumiri pune în evidență caracterul romanic al poporului român.

Este de reținut însă că românii înșiși s-au numit întotdeauna pe sine cu termenul *români* — *rumâni* (de la latinescul *Romanus*), iar limba *românească* sau *rumânească*.

Netemeinicia teoriei imigraționiste. Toate acestea arată cît de neadevărată este așa-numita teorie imigraționistă, care susține că poporul român nu s-a format în țara sa de azi, ci a venit aici din altă parte. Ea a fost formulată pentru a servi interesele politice reacționare ale stăpînitorilor străini, care căutau astfel să-și justifice pretențiile de dominație asupra Transilvaniei. Dintre autorii acestei teorii, cel mai cunoscut a fost austriacul Robert Roesler (a doua jumătate a sec. XIX): de aici și numele de *teorie roesleriană*.

Partizanii teoriei roesleriene se înverșunau să „demonstreze” originea sud-dunăreană a poporului român. Ei susțineau fie că populația dacică a fost complet exterminată, fie că romanizarea dacilor nu s-a putut petrece în cei 165 de ani de stăpînire a Romei pe aceste meleaguri, timpul fiind, după părerea lor, prea scurt, iar dacii rămași în viață trăind izolați de coloniștii romani. Afirmînd, totodată, că Dacia a rămas pustie la retragerea aureliană și invocînd asemănarea unor cuvinte din limbile română și albaneză, adepții teoriei lui Roesler trăgeau concluzia greșită că poporul român s-ar fi format la sud de Dunăre, undeva în centrul sau vestul Peninsulei Balcanice, de unde apoi ar fi trecut în stînga fluviului, iar de aici ar fi pătruns în Ardeal, prin secolele IX—XIII.

Netemeinicia teoriei roesleriene este demonstrată de numeroasele dovezi ale continuității dacice sub stăpînirea romană, cît și de cele ale dăinuirii unei populații daco-romane în fosta provincie. De asemenea analiza diverselor elemente ale limbii române arată că aceasta nu s-a putut forma în nici un caz în Peninsula Balcanică.

Nici un izvor nu atestă o stabilire masivă a populației Daciei romane în sudul Dunării la anul 271 e.n., după cum nu există nici atestarea unei „migrații românești” de la sud spre nord în veacurile următoare. Dealtminteri, Roesler și adepții lui n-au fost niciodată în stare să explice (și nici nu se poate explica!) prin ce miracol un popor nou format — românii — s-a așezat, venind din sudul Dunării, exact în ținuturile locuite de strămoșii săi daci și romani la nord de fluviu.

Continuarea procesului de romanizare. Retragera aureliană n-a pus capăt procesului de romanizare. Acesta a continuat, mai ales că, în perioada migrațiilor, a avut loc o deplasare a populației urbane, mai puternic romanizată, spre ținuturile rurale. Așa se explică apariția, după anul 271 e.n., a unor așezări daco-romane cum sînt cele de la *Bratei*, *Biertan* și *Laslea*.

Pe de altă parte, acțiunea romanizatoare a populației din fosta provincie se exercită acum asupra grupurilor de daci liberi care pătrund, dinspre est și vest, în Dacia traiană. Așezările de la *Mugeni*, în răsăritul Transilvaniei și de la *Cipău-Girle*, pe Mureș documentează asemenea pătrunderi.

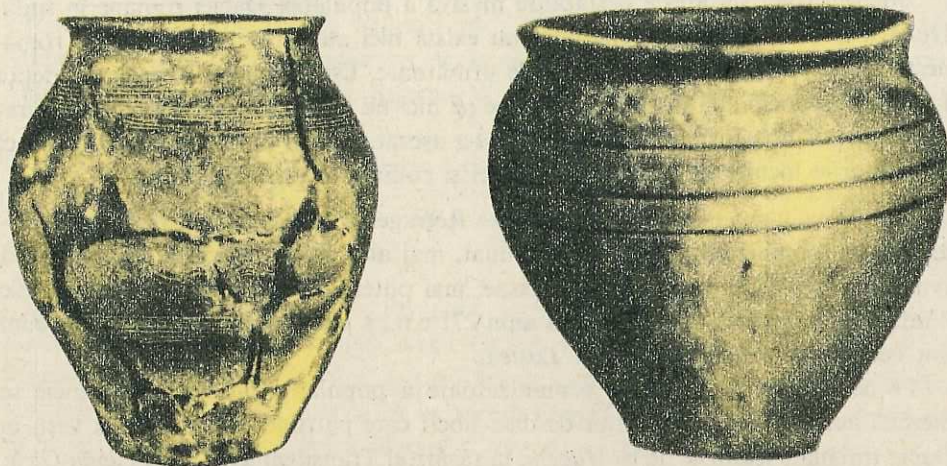
În continuarea procesului de romanizare la nordul Dunării au jucat, fără îndoială, un anumit rol și relațiile neîntrerupte cu romanitatea sud-dunăreană, care se mai dezvoltă timp de secole sub scutul armatelor Imperiului. Aceste raporturi sînt dovedite de penetrația continuă a produselor și a monedelor romane și romano-bizantine în stînga Dunării.

Răspîndirea în limba latină a creștinismului la nord de Dunăre constituie o altă dovadă a acestor raporturi. În noile condiții, cînd Dacia nu mai făcea parte din Imperiul roman, propagarea noii credințe nu putea avea loc decît prin misionari veniți din sudul fluviului. Tot din sud, din Imperiu, a ajuns în fosta provincie nord-dunăreană și tipul de cruce cu monograma lui Hristos (ca în descoperirea de la *Biertan*), specific pentru perioada domniei împăratului Constantin.

Condițiile istorice de la Dunărea de Jos în secolele IV—VI permit să se presupună că, pe lîngă circulația comercială a oamenilor și a bunurilor, a existat și fenomenul mutării voluntare și definitive. Spre nord puteau trece, în anumite momente, cei care fugeau de apăsarea fiscală a aparatului birocratic roman sau de sclavie; în alte împrejurări, a putut avea loc o deplasare în sens contrar, adică de la nord spre sud, a celor care fugeau de amenințarea cetelor migratoare.

Paralel cu continuarea romanizării pe teritoriul fostei provincii are loc un proces de extindere a populației romanizate nord-danubiene, provinciale, în regiunile neromanizate inițial. Desființarea frontierei romane de pe linia Carpaților orientali și meridionali, care a permis, de exemplu, carpilor să pătrundă în Transilvania, a înlesnit și trecerea unor elemente romanizate din provincie spre exterior. E mai presus de orice îndoială că, în primul rînd, păstorii cu turmele lor au profitat de absența unei granițe pázite de trupe pentru a pendula pe ambele versante ale munților. Acest proces durează secole de-a rîndul.

Slavii. În mijlocul populației autohtone romanizate pătrund dinspre răsărit slavii. Izvoarele literare și cele arheologice sînt de acord în atestarea prezenței slavilor în anumite zone extracarpătice ale României în a doua jumătate a secolului al VI-lea e.n. Istoricii Iordanes și Procopius vorbesc despre atacurile slave împo-

Ceramică din necropola slavă de la Someșeni

triva Imperiului bizantin la Dunărea de Jos, iar descoperirea unei așezări la Suceava și a unei necropole la Sărata Monteoru confirmă trecerea slavilor prin Moldova și Muntenia.

Pătrunderea în număr mai mare a slavilor pe teritoriul țării noastre se produce abia în cursul secolului al VII-lea. Pentru veacurile VII—IX, descoperirile de tip slav sînt mai frecvente, de la așezările din Dorobanț și Hlincea, în Moldova, pînă la necropolele tumulare de la Nufalău și Someșeni, în Transilvania. Totuși, o mare parte a slavilor a trecut în sudul Dunării după anul 602 e.n.

Slavii care au rămas pe teritoriul patriei noastre au fost asimilați de autohtoni, superiori numeric și prin civilizația lor. La rîndul lor, slavii, în procesul conviețuirii și al conlucrării cu autohtonii au exercitat asupra acestora anumite influențe în domeniul culturii materiale, al limbii și al organizării social-politice.

Stabilirea în masă a slavilor la sud de Dunăre, în Moesia, a rupt unitatea romanității de pe cele două maluri ale fluviului. Populația romană a Moesiei, care n-a rămas pe loc și n-a fost, deci slavizată cu timpul, s-a retras către sud, în munți, și a dat naștere, în cele din urmă, macedo-românilor (aromânilor) și istro-românilor (grup etnic din peninsula Istria). Întrucît, pînă la venirea slavilor, limba latină vorbită în ținuturile carpato-danubiano-pontice evoluase destul de mult către stadiul de limbă română, graiurile vorbite de aromâni și de istro-români nu sînt altceva decît dialecte ale limbii române. În ținuturile situate imediat în dreapta Dunării s-au menținut grupuri compacte de români, al căror grai actual nu se deosebește de limba română vorbită la nord de fluviu și în Dobrogea.

1. S-a văzut că teoria roesleriană, care-i aducea pe români din Peninsula Balcanică, este lipsită de orice temei. Poporul român și limba lui s-au format în spațiul carpato-danubiano-pontic avînd ca teritoriu-nucleu de formare și conservare regiunile de deal și de munte ale fostei Dacii romane.

2. Poporul român s-a format într-un proces de lungă durată, ca un popor romanic din romanitatea estică, datorită colonizării și romanizării Daciei traiane, datorită simbiozei și sintezei daco-romane. Nașterea poporului român pe teritoriul patriei sale a depins de continuitatea dacică sub stăpînirea romană și de continuitatea daco-romană, adică a unei populații care vorbea latinește după abandonarea oficială a Daciei.

3. Ca urmare a procesului romanizării, limba latină s-a impus, la început în provincia traiană, iar apoi, treptat, și în celelalte regiuni ale Daciei. Dar, paralel cu desăvîrșirea și extinderea romanizării, petrecute după retragerea aureliană, limba latină vorbită la nordul Dunării de Jos a evoluat într-un chip deosebit de latina vorbită în Imperiu, transformîndu-se, pe nesimțite, într-o limbă nouă. La încheierea acestei transformări, se poate vorbi despre poporul român și despre limba română.

4. Limba română a fost și este o limbă romanică, deoarece atît structura ei gramaticală, cît și majoritatea cuvintelor ei sînt de origine latină. Este drept că în limba noastră au pătruns destul de multe cuvinte din limba slavilor de sud, dar acestea nu i-au putut schimba caracterul fundamental romanic. De aceea, se poate afirma că elementele principale din care s-a constituit poporul român au fost autohtonii daci și coloniștii Romei.

În cursul evoluției limbii latine vorbite la nordul Dunării s-a ajuns, prin secolele al VII-lea — al VIII-lea e.n., la un moment în care această limbă nu mai era latina epocii stăpînirii romane, dar nici nu dobîndise încă înfățișarea limbii române medievale, întrucît influențele sud-slave nu pătrunseseră încă în ea. Acest stadiu se poate defini ca fiind acela al unei limbi străromânești sau protoromânești, reprezentînd cea dintîi înfățișare a limbii române. Faptul că influențele slave, care se manifestă începînd cu secolul al IX-lea e.n., se altoiesc nu pe limba latină, ci pe limba protoromânească este extrem de important. El dovedește că poporul român se formase înainte de manifestarea acestor influențe.

5. Poporul român, în diferitele momente ale formării sale, a trăit permanent în spațiul strămoșesc carpato-danubiano-pontic, fiind organizat în obști sătești, grupate uneori și în formațiuni ceva mai mari. Acestea evoluează cu timpul spre formele de cnezat și voievodat. Zonele de locuire mai densă au constituit adevărate Românii populare, care vor deveni, cu timpul, țări românești din evul mediu timpuriu.

Întrebări

1. Ce se întîmplă cu procesul de romanizare după retragerea aureliană?
2. Ce ne spune limba română despre continuitatea autohtonilor după abandonarea oficială a provinciei Dacia?

EPOCA MEDIEVALĂ

ÎNCEPUTURILE RELAȚIILOR FEUDALE. PRIMELE FORMAȚIUNI STATALE CU CARACTER FEUDAL PE TERITORIUL PATRIEI NOASTRE (SEC. VII—XIII)

Societatea românească a parcurs de-a lungul veacurilor marile etape ale istoriei universale, dar cu particularități și deosebiri cronologice care exprimă o dezvoltare istorică proprie. Apariția relațiilor feudale și a primelor formațiuni prestatale pe teritoriul patriei noastre se situează în prelungirea procesului de formare a poporului român. Istoricii consideră această perioadă începutul unei noi epoci, pe care au numit-o *evul mediu*, termen dat de umaniști și folosit mai cu seamă în sec. al XVII-lea. Această perioadă este numită însă și *orînduire feudală*. Denumirile *evul mediu*, *epoca medievală*, *feudalism* sau *orînduire feudală*, rezultă din înțelegerea diferită a aceleiași perioade. Obșnuit, prin *evul mediu* se înțeleg legăturile care s-au stabilit între feudali (suzerani și vasali), în timp ce prin *feudalism*, *orînduire feudală*, raporturile dintre feudali și țărănimea dependentă. Totalitatea acestor legături alcătuiesc un tot unitar care conturează o societate distinctă, diferită de epoca veche, prin formele de organizare a producției, prin raporturile stabilite între feudali și țărănimea dependentă, precum și în interiorul clasei feudale. În aceeași vreme în orînduirea feudală s-a menținut și țărănimea liberă, care a avut un rol însemnat în istoria Țărilor Române.

Românii în izvoarele medievale

Românii apar în lumina izvoarelor istorice pe măsură ce societatea începe să se organizeze în forme feudale. Deși formarea poporului român este anterioară epocii medievale, românii sînt pomeniți, cu deosebire în izvoarele istorice medievale, în momentul în care ei încep să se organizeze în formațiuni politice. Izvoarele îi amintesc, uneori, ca o masă etnică distinctă de alte popoare. Cea dintîi atestare a elementului romanic la nord de Dunăre, în izvoarele medievale, o găsim la începutul sec. al VII-lea în *Strategikon*, un tratat militar bizantin. Populația de aici este numită, datorită limbii pe care o vorbea, cu termenul de *romani*. În sec. al X-lea împăratul bizantin Constantin al VII-lea Porfirogenetul, povestind despre așezarea slavilor în Balcani, în *Despre administrarea imperiului*, se oprește asupra populației romanice, utilizînd același termen de *romani*; el arată că «*aceștia se mai numesc și romani, pentru că au venit din Roma, și poartă acest nume pînă în ziua de astăzi*». Izvoarele medievale sînt confirmate de descoperirile arheologice.

Ele mărturisesc prezența continuă a populației autohtone pe teritoriul formării sale. Românii încep să fie amintiți cu termenul de *valahi* într-o scrisoare a împăratului bizantin Vasile al II-lea Macedoneanul, în anul 980, pentru ca apoi mențiunile să sporească. Românii apar sub denumirile de *valahi*, *volohi*, *olahi* etc., termeni prin care slavii numeau popoarele romanice.

Din sec. al XI-lea românii sînt menționați tot mai insistent și în alte izvoare narative. În tratatul *Podoaba istoriilor* al geografului persan Gardizi, românii sînt constatați între Dunăre și «un munte mare», care poate fi identificat cu Munții Carpați. Istoricul bizantin Ioan Kynamos, care străbate teritoriul românilor nord-dunăreni, scrie în cronica sa despre aceștia: «*se zice că sînt veniți demult din Italia*». Românii sînt menționați în cronicile și diplomele bizantine în timpul celui de-al doilea Imperiu româno-bulgar, în corespondența dintre Ioniță cel Frumos (1196—1207) și papă, unde originea latină a românilor constituie o idee centrală.

Informații istorice despre românii de la nord de Dunăre se găsesc în *Cronica notarului anonim al regelui Ungariei Bela al III-lea, Gesta Hungarorum* (Faptele ungarilor), ce folosește izvoare mai vechi. Aceasta furnizează cea mai completă și mai bogată relatare medievală despre stările de lucruri găsite de unguri la intrarea lor în teritoriile locuite de români. Notarul anonim ne oferă, totodată, și informații amănunțite despre formațiunile prestatale existente în Transilvania. Știri despre români apar în cronicile vechi rusești, *Povestea anilor care au trecut*, și, chiar, în *Cîntecul Nibelungilor*, care datează din jurul anilor 1200, în *Cîntecul lui Roland* etc.

Studiul acestor izvoare narative ne demonstrează că, începînd cu sec. al IX-lea—al X-lea, românii își au propriile lor organizații politice și sînt creatori ai unei civilizații feudale, aflată la începuturile sale.

Printre cele mai importante documente care se referă la permanența civilizației românești la nordul Dunării sînt: *Diploma lui Andrei al II-lea* (1222) prin care se confirmă privilegiile Ordinului cavalerilor teutoni așezați în 1211 în Transilvania. În această diplomă se pomenesc de «*țara românilor*» localizată în exteriorul curburii Carpaților; diploma numită *Andreanum* (1224), referindu-se la privilegiile sașilor, ne furnizează știri importante despre populația românească autohtonă. O valoare deosebită o are și *Diploma ianișilor* (1247), prin care se acorda călugărilor ianiși o serie de privilegii de către Bela al IV-lea, regele Ungariei. Și această diplomă conține știri despre organizarea socială și politică din Țara Românească, înainte de întemeierea statului.

După formarea statelor feudale știrile despre români se înmulțesc. Pe măsură ce acestea se afirmă pe plan european, mulți istorici umaniști (Poggio Bracciolini, Flavio Biondo sau Enea Silvio Piccolomini) subliniază în mod clar romanitatea românilor. Statele românești și rolul românilor de apărători ai civilizației continentului nostru ajung să fie tot mai prezente în izvoarele medievale și umaniste.

DE REȚINUT:

1. Românii apar menționați în izvoare pe măsură ce se cristalizează cele dintîi formațiuni social-politice.
2. Izvoarele istorice îi pomenesc cu numele de *valahi*, *volohi*, *olahi*, denumiri date de slavi popoarelor romanice.
3. Menționarea românilor în izvoare se face concomitent și în toate provinciile istorice.
4. După formarea statelor feudale, românii, datorită rolului pe care l-au avut în luptele antiotomane, sînt menționați cu insistență de umaniștii italieni.

Civilizația românească la începutul feudalismului (sec. al VII-lea — al XIII-lea)

Studiul izvoarelor începînd cu sec. al VII-lea confirmă existența poporului român, popor distinct în spațiul Europei centrale și sud-estice. Acest popor a desfășurat o activitate economică, a avut o organizare socială corespunzătoare nivelului atins de civilizația timpului și a vorbit o limbă romanică.

Obștea la români. Izvoarele istorice arată că românii în epoca de formare a feudalismului trăiau organizați în *obști teritoriale* sau *sătești*. Obștea este o formă de organizare a producției, o comunitate de muncă, în cuprinsul căreia membrii comunității dețin un teritoriu împărțit în arabil și nearabil. Terenul arabil se distribuie în loturi, iar terenul nearabil (fînețele, pășunile, pădurile și apele) este folosit în comun.

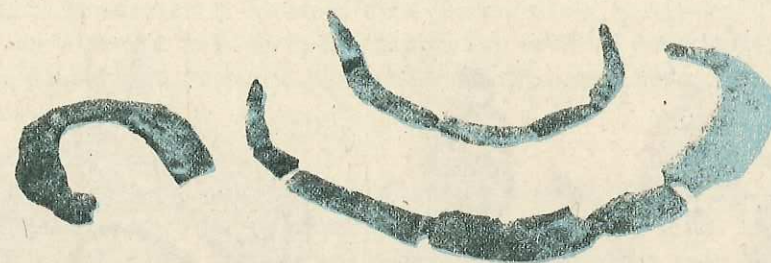
Obștea este o creație mai veche decît feudalismul, și este anterioară venirii slavilor, deci o creație a populației românești autohtone. Dovadă este termenul de *moș*, de origine illiro-tracică, cu sensul de descendentul cel mai îndepărtat al obștii, precum și noțiunea de *sat*, care derivă din latinescul *fossatum*, loc întărit cu șanț. Prin urmare rezultă o continuitate a organizării sociale din vremea dacilor și a stăpînirii romane pînă în epoca medievală. Satul românesc medieval s-a format dintr-o obște, reunită pe un anume hotar, care asigura îndeplinirea îndeletnicirilor economice.

Conducerea obștii a fost colectivă și se exercita prin *adunările* și *sfatul oamenilor buni și bătrîni*, la care se adaugă conducătorii satelor, *judele* (termen de origine latină) sau *cneazul* (termen de origine slavă), *jurătorii* care exercitau justiția pe baza dreptului pămîntului sau dreptului românesc. În interiorul său, obștea a trecut printr-un proces de diferențiere. Treptat și adeseori prin luptă, cneazul pune stăpînire pe loturile comunității, îi aservește pe posesorii acestora, ocupînd uneori și părți din pămînturile stăpînite în comun. Astfel, cu timpul, din interiorul obștii se ivește atît *feudalul*, stăpînul unor pămînturi mai întinse, care vor constitui viitoarele domenii, cît și *țărănimea aservită*. Obștea, chiar aservită de feudal, supraviețuiește pînă la sfîrșitul feudalismului. În Țările Române s-au păstrat însă și *comunitățile obștești neaservite*, care cuprind de-a lungul evului mediu țărănimea liberă.

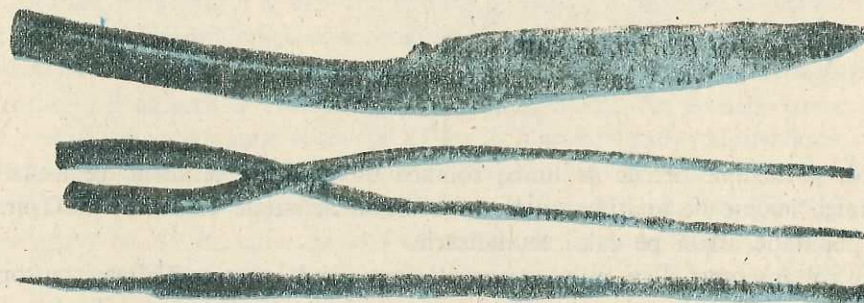
Din organizarea de obște, prin unirea mai multora, au rezultat *cnezatele* și *voievodatele*.

Cneazul a fost în primul rînd un conducător al satului, avînd atribuții administrative și judiciare, la început deosebindu-se prea puțin de membrii obștii. Cu timpul, pe măsura dezvoltării feudalismului, diferențierea de avere și putere sporește, mai cu seamă după ce cnejii devin, la sfîrșitul sec. al XIII-lea, stăpîni ereditari ai satelor. O parte din cneji ajung la o mai mare putere, prin unirea mai multor cnezate într-un voievodat.

Viața economică. Izvoarele narative ne mărturisesc începînd cu vechea cronică rusă, *Povestea anilor care au trecut*, un aflus de produse care se schimbau la Dunărea de Jos, aduse din cele mai depărtate regiuni, din Boemia, Ungaria. Izvoarele arheologice tot mai bogate, în ultimele decenii, dovedesc o intensă activitate economică pe meleagurile românești. Cuvintele vechi mărturisesc și ele îndeletniciri

Unelte agricole din sec. X—XI descoperite la Garvăn și Capidava

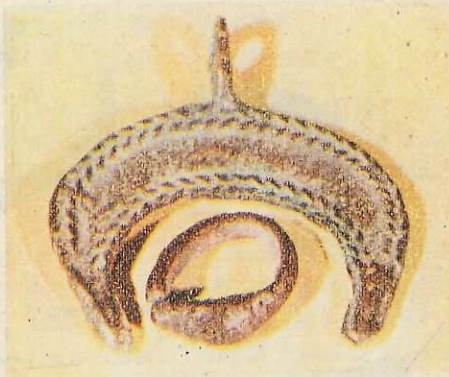
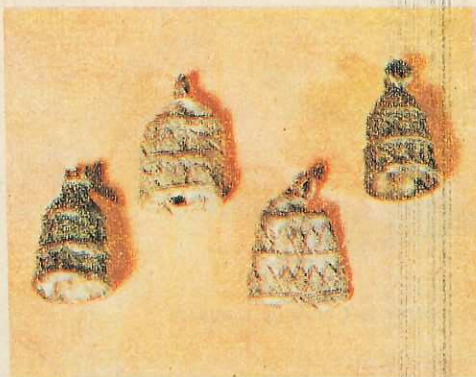

Obiecte meșteșugărești din sec. al XIII-lea descoperite la Șelimbăr

economice care se exprimă prin verbe latine: a ara, a țese, a frămînta, a măcina etc. Vechimea agriculturii la români este dovedită de numele latin al plugului de lemn (aratrum) și de denumirea plantelor cultivate: mei, grîu, orz, seacă. La rîndul lor, izvoarele narative, cronicile, vorbesc despre bogățiile subsolului, despre importante acumulări de avere ale voievozilor din sec. al XI-lea. Ilustrative pentru vechimea lor sînt îndeletniciri ca: extragerea sării și a păcurii. *Diploma ioaniților* (1247) ne furnizează știri despre viața economică din viitorul stat feudal Țara Românească, în care se dezvoltase agricultura, confirmată de existența morilor. Date însemnate despre îndeletnicirile economice din Transilvania în sec. al XII-lea — al XIII-lea evidențiază și documentele care vorbesc despre punerea în valoare a unor noi terenuri agricole, precum și despre bogățiile subsolului (sarea, aurul, argintul și fierul). Cercetările arheologice aduc dovezi despre obținerea minereului de fier pe ambele laturi ale Carpaților.

Circulația bunurilor pe teritoriul românesc. Se constată și o intensă circulație a bunurilor, dovedită de terminologia românească provenită din limba latină: a vinde, a schimba, a cumpăra, negustor; alți termeni, de origine slavă: tîrg, vamă, precupeț, a plăti indică o nouă etapă în viața economică. Odată cu întemeierea orașelor apar și alți termeni noi: oraș, bani, bilci, aldămaș, chezaș, iarmaroc.

Din aceste cîteva exemple rezultă o continuitate de civilizație de la antichitate la evul mediu, a cărei purtători au fost românii. Cercetările arheologice, izvoarele

Podoabe din Transilvania

narative și exemple oferite de limba română dovedesc pe teritoriul de astăzi al României, înainte de apariția statelor feudale, o activitate creatoare desfășurată de o populație aflată pe calea feudalizării.

Un rol însemnat l-au avut drumurile comerciale care străbăteau teritoriul țării, legând Europa de Asia. Activitatea negustorilor străini, a genovezilor la gurile Dunării, în porturile *Vicina*, *Chilla* și *Cetatea Albă*, ca și comerțul prosper sînt un indiciu pentru activitatea economică a localnicilor angajați în tranzacțiile negustorești. Drumurile care străbăteau Țările Române, cum erau «drumul moldovenesc», ce trecea prin Moldova de la nord la sud, sau drumul ce lega Transilvania cu Țara Românească și cu alte regiuni, cum era coasta Mării Adriatice, dovedesc prosperitatea vieții economice.

Organizarea societății feudale. Începînd din sec. al IX-lea, în izvoarele istorice, apar tot mai des informații despre organizarea socială feudală pe teritoriul țării. Apariția cnezatelor și voievodatelor este o dovadă despre existența unei societăți împărțite în clase. În sec. al XIII-lea, izvoarele menționează existența unor feudali locali, cunoscuți sub numele de *cneji*, care în această vreme, sînt încă foarte puternici, constituind o importantă forță socială. Ei reprezintă feudalitatea românească unitară, dovedind aceeași dezvoltare de o parte și de alta a Carpaților. În Transilvania, odată cu organizarea domeniilor feudale, ecleziastice și nobiliare, apare mica și marea nobilime. Nobilimea română, cunoscută sub denumirea de *cneji* în Țara Hațegului și în Maramureș, boieri în Țara Făgărașului, ne apare bine conturată și ierarhizată, stăpînind sate și ctitorind monumente feudale. În Țara Românească feudali erau numiți în Diploma ioaniților «*maiores terrae*». Alături de feudali laici, biserica catolică și mai tîrziu și cea ortodoxă ajung să stăpînească mari domenii.

În aceste secole de început ale feudalismului, țărănimea își păstrează în marea ei majoritate libertatea rezistînd feudalizării. Aservirea obștilor țărănești se accentuează în sec. al XIII-lea, în Transilvania, odată cu organizarea domeniilor feudale,

iar în Țara Românească și Moldova după jumătatea sec. al XIV-lea. Țărănimea aservită purta numele de *iobagi* în Transilvania sau *rumâni* și *vecini* în documentele muntene și moldovene. Izvoarele menționează și *robii*, o categorie socială inferioară țărănimii.

Formațiunile politice românești în secolele al IX-lea și al XI-lea. Apariția cnezilor și accentuarea procesului de feudalizare a dus la cristalizarea clasei feudale. Această clasă, pentru a-și asigura dominația asupra membrilor obștii, organizează, prin unirea mai multor cnezate, *voievodatele*, în frunte cu un *voievod*. În Transilvania izvoarele narative ne indică, în a doua jumătate a sec. al IX-lea, în Crișana, *voievodatul* (ducatul) lui *Memurorut*, cu centrul la *Biharea*; un al doilea voievodat se constată între Mureș și Dunăre, condus de *Glad*, cu reședința în cetatea *Cuvin*, iar în podișul Transilvaniei, de la poalele Meseșului și izvoarele Someșurilor, *voievodatul* lui *Gelu*, cu centrul, probabil, la *Dăbîca*, unde cercetările arheologice ale ultimilor ani au scos la iveală o cetate întărită, datînd din această vreme.

Pentru prima jumătate a sec. al XI-lea, izvoarele narative atestă două voievodate, mai întinse și mai bogate: unul în Transilvania, cu centrul la *Bălgrad* (Alba Iulia), dezvoltat din voievodatul lui *Gelu*, o țară «foarte întinsă și bogată». În Banat voievodatul lui *Ahtum*, care, așa cum ne povestește Legenda Sfîntului Gerard, era o formațiune politică puternică, dispunînd de o armată și desfășurînd o politică externă proprie.

Pentru aceeași epocă la est și sud de Carpați izvoarele istorice atestă o evoluție asemănătoare cu cea din nordul și vestul acestora, adică organizarea societății în cnezate și voievodate. Organisme politice similare se constată în Dobrogea, în 943, unde stăpînea *jupan Dimitrie*. La sfîrșitul sec. al X-lea bizantinii revin la Dunărea de jos, organizînd o unitate administrativă, tema Paristrion. Unele izvoare ne indică în sec. al XI-lea, în Dobrogea existența și a altor formațiuni politice locale. Pe măsură ce pe teritoriul românesc se cristalizează formațiuni politice prestatale, ele încep să intre în legătură cu statele feudale vecine. Informațiile sporesc. Astfel, în Moldova, sînt pomeniți *berladnicii*, o populație în sudul și centrul Moldovei, implicată în acțiuni militare în exterior. Stăpînirea lor se formează de-a lungul drumului comercial ce lega orașele de la Dunăre de statul Haliciului, situat în nordul teritoriului moldovean.

Pătrunderea maghiarilor și secuilor în Transilvania. Începînd cu sec. al IX-lea apare în istoria europeană un popor de origine fino-ugrică, *maghiarii*. Veniți din regiunea munților Urali, se deplasează pe cursul mijlociu al Volgăi și Kamei. Aici, triburile maghiare ajung în contact cu diferite alte populații turce și bulgare. Acestea au influențat limba și felul de viață al maghiarilor. Mai tîrziu, în același secol, maghiarii sînt constatați între Don și Nipru, regiune pe care o părăsesc sub presiunea pecenegilor, stabilindu-se la sfîrșitul sec. al IX-lea la vest de Nistru, în nordul Mării Negre, în *Atelkuz*. De aici, în urma înfrîngerii suferite din partea bulgarilor, ei trec Carpații și se așază în Pannonia și Cimpia Tisei. În noua patrie, societatea maghiară evoluează spre feudalizare, sub influența procesului de destrămare a raporturilor tribale și a civilizației pe care o întîlnesc. Din Pannonia fac, la începutul

sec. al X-lea, incursiuni în Transilvania. În această etapă datorită rezistenței populației autohtone — românii, nu se poate vorbi de o cucerire a țării și, cu atât mai puțin, de o organizare a acesteia. Cucerirea sistematică se realizează numai din a doua jumătate a sec. al XI-lea, după ce procesul de creștinare a maghiarilor în ritul catolic și de integrare în feudalitatea apuseană avusese loc.

Pătrunderea regalității maghiare în Transilvania a întâmpinat rezistența voievodatelor românești. De aceea, pentru consolidarea stăpînirii lor în Transilvania sînt așezați *secuii* în regiuni unde trăia populația românească în formele ei de viață tradițională. Întîi în părțile vestice ale țării, apoi în părțile Tîrnavelor și în cele din urmă în sud-est, în vederea apărării granițelor. Maghiarii și secuii, integrîndu-se civilizației existente, vor contribui alături de români la sporirea acesteia, prin munca ce o desfășoară și mai apoi prin lupta comună a asuprașilor împotriva asuprașilor.

Colonizarea sașilor. Sașii, germani originari din Flandra, Luxemburg și din teritoriul de la apus de Rin, au început să se așeze la începutul sec. al XII-lea, în părțile de vest ale Transilvaniei, aproape de Alba Iulia; alte grupuri sosesc în sec. al XIII-lea. Colonizarea s-a făcut, deci, începînd cu sec. al XII-lea, avînd cauze sociale și economice — creșterea populației și procesul de feudalizare în locurile lor de baștină.

Sașii au venit mai cu seamă din stînga Rinului, iar începînd cu sec. al XIII-lea, centrul emigrării se mută din teritoriile francone, în Germania centrală și de sud. La această colonizare au participat diverse grupuri germane, dar și de altă origine, flandrensi, așa cum ne-o arată documentele.

Colonizarea sașilor s-a desfășurat pașnic, ei fiind chemați de puterea centrală care le-a acordat privilegii, libertatea personală și juridică. Ei s-au stabilit mai cu seamă în părțile Sibiului și Tîrnavelor, Brașovului, Orăștiei, Bistriței. Sașii s-au integrat de la început civilizației noi lor patrii, contribuind substanțial la creșterea materială și spirituală, la dezvoltarea orașelor medievale, avînd un rol major în legăturile economice dintre Țările Române.

Așezarea teutonilor. Aducerea cavalerilor teutoni, un ordin militar religios, a avut loc în 1211 în Țara Bîrsei. Ea nu a putut avea efecte durabile în civilizația Transilvaniei, datorită caracterului militar al ordinului și pentru că au fost alungați în 1225. De prezența lor se leagă, totuși, colonizarea populației germane din Țara Bîrsei.

Formațiunile politice românești în secolele al XII-lea și al XIII-lea. Începînd cu sec. al XII-lea și mai ales în secolul următor, știrile despre români sînt tot mai numeroase, întrucît regatele feudale interesate în extinderea stăpînirii lor asupra teritoriilor românești, alături de biserica catolică, exercită o presiune crescîndă asupra formațiunilor politice românești existente. Izvoarele istorice din aceste veacuri se înmulțesc, devin mai bogate și ne transmit mai exact faptele istorice. Astfel constatăm, pe de o parte, o *continuitate a formațiunilor politice întîlnite anterior* și, pe de altă, *aparitia altora noi*. La începutul sec. al XIII-lea sînt înregistrați, în documentele papale, *brodnicii* în sudul Moldovei.

Informații mai însemnate despre organizarea politică a românilor de la sud de Carpați oferă Diploma ioaniților. Potrivit informațiilor diplomei, pe viitorul

teritoriu al Țării Românești, încă înainte de 1247, constatăm existența a cinci formațiuni prestatale cu o structură feudală. Acestea erau: *Țara Severinului*, unde s-a organizat în 1230, de către regalitatea maghiară, *Banatul de Severin*, voievodatul lui Litovoi, în depresiunea Tîrgu Jiului, între depresiunea Tismanei și Olt, care încorporează Țara Hațegului, voievodatul lui Seneslau, în Argeș, Muscel, Dîmbovița, care se prelungea în Țara Făgărașului și cnezatele lui Ioan și Farcaș. Unele dintre aceste formațiuni dispuneau de o largă autonomie politică (voievodatele lui Litovoi și Seneslau), putere militară și economică. Totodată, diploma reflectă procesul de evoluție de la cnezat la voievodat. Dovadă că cercetările arheologice de la Argeș ne indică o așezare pe cale de urbanizare.

Alături de voievodate mai erau și alte *formațiuni politice românești*: *Țara Făgărașului* (Terra Blachorum), *Amlașul*, *Țara Maramureșului*, *Țara Loviștei*, *Vrancea*, *Cîmpulungul* etc. ultimele pomenite de Dimitrie Cantemir. În aceste țări românești se constată o feudalitate românească puternică, reprezentată de cnejii români.

Structura socială, organizarea voievodatelor, largă lor autonomie, recunoscută de regalitatea maghiară, întinderea lor teritorială, bogățiile de care dispuneau sînt indicii despre evoluția formațiunilor prestatale spre organizarea statală. Din această vreme și în legătură cu luptele purtate împotriva tătarilor, regalitatea maghiară manifestă pretenții de putere suzerană asupra cnezatelor și voievodatelor românești. Ea încearcă să impună o stăpînire efectivă.

Marea invazie tătaro-mongolă. Marea invazie tătaro-mongolă din 1241 atinge, în drumul ei spre centrul Europei, și teritoriul țării noastre. Cele trei coloane ale invadatorilor afectează regiuni întregi ale țării noastre, pustiind așezări rurale și urbane, orașe ca Rodna, Bistrița, Oradea, Alba Iulia, Brașov și Sibiu. Despre devastările pricinuite, călugărul orădean, *Rogierius*, ne-a lăsat o plastică și emoționantă descriere în opera sa *Carmen miserabile*. Din acest timp tătarii vor exercita — la sud și est de Carpați — o dominație variabilă ca intensitate, care va dura pînă în sec. al XIV-lea.

DE REȚINUT:

1. După retragerea oficialităților romane în sudul Dunării, românii au trăit organizați în obști sătenești, creație străveche a populației autohtone, din care s-au dezvoltat clasele societății feudale: boieri și jărani (dependenți și liberi).
2. Românii au dezvoltat o activitate economică care a contribuit la cristalizarea primelor formațiuni politice, premegătoare statelor medievale.
3. Formațiunile politice românești exprimă procesul de dezvoltare a societății feudale. Ele apar concomitent pe întregul teritoriu al țării, avînd numele de cnezate și voievodate.
4. Așezarea maghiarilor, secuiilor și sașilor alături de români în Transilvania a însemnat o integrare a acestora în civilizația existentă, la care vor contribui prin propria lor creație.
5. Pe măsura apropierii de sec. al XIV-lea evoluția cnezatelor și voievodatelor românești anunță formarea statelor medievale.

„Datorită particularităților dezvoltării sociale, orînduirea feudală a îmbrăcat în țările române, pe lângă caracteristicile clasice fundamentale, anumite forme specifice originale. Una dintre cele mai importante constă în împletirea relațiilor de exploatare feudală cu relațiile de proprietate țărănească individuală și de obște, în existența unor categorii de țărani liberi — răzeși și moșneni — stăpîni pe pămînt, care se bucurau de anumite drepturi economice și sociale. Această împrejurare a imprimat țărănimii, în întregul ei, un rol deosebit în viața țărilor românești, făcînd din ea atît forța socială principală a dezvoltării economice și sociale, cît și factorul militar hotărîtor în bătăliile pe care poporul a trebuit să le ducă pentru apărarea entității naționale, a integrității patriei, a dreptului său sacru de a trăi liber“.

*Programul Partidului Comunist Român de făurire
a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României
spre comunism*

„...îi dăm și îi dăruim lui și prin dînsul numitei case, întreaga țara Severinului împreună cu munții ce țin de ea și cu toate celelalte ce atîrnă de ea, precum și cu cnezatele lui Ioan și Farcaș pînă la rîul Olt, afară de pămîntul cnezatului voievodului Litovoi, pe care îl lăsăm românilor așa cum l-au stăpînit aceștia și pînă acum... Pe lângă aceasta, am dăruit amintitului preceptor și printr-însul casei ospitalierilor toată Cumania, de la rîul Olt și munții Transilvaniei sub aceleași îndatoriri ce sînt arătate mai sus cu privire la țara Severinului — în afară de țara lui Seneslau, voievodul românilor, pe care le-am lăsat-o aceluia, așa cum au stăpînit-o și pînă acum — și întru totul sub toate acele îndatoriri, rînduite mai sus, cu privire la Țara Litua“.

Diploma ioaînților, 1247

„Iar mai sus numitul Tuhutum, om foarte prevăzător, a trimis pe un oarecare bărbat și ret, pe Ogmand, ... pentru ca, umblînd pe ascuns, să se informeze despre calitatea și fertilitatea pămîntului din Ultrasilvania și ce fel de oameni sînt locuitorii de acolo și dacă ar fi cu putință să se războiască cu ei. Căci Tuhutum voia să-și cîștige și nume și pămînt, precum spun lăutarii noștri: toți au cîștigat pămînt și au căpătat și nume bun. Ce să mai spun?“

Cînd tatăl Ogmand, iscoada lui Tuhutum, dînd tîrcoale ca o vulpe, a văzut, pe cît poate să cuprindă vederea omului, bunătatea și rodnicia pămîntului și pe locuitorii săi, i-a plăcut nespun de mult și, în cea mai mare grabă, s-a întors la stăpînul său. Și, după ce a sosit, i-a vorbit multe stăpînului său despre bunătatea acelei țări: că pămîntul acela e udat de cele mai bune riuri, al căror nume și folos le-a amintit pe rînd, că din nisipul lor se culege aur, că aurul din acea țară este cel mai bun aur, că de acolo se scoate sare și materii sărate și că locuitorii din acea țară sînt cei mai nevoiași oameni din toată lumea. Fiindcă sînt blachi și slavi care nu au alte arme decît arcuiri și săgeți și ducele lor Gelu e puțin statornic și n-are ostași buni împrejurul său și n-ar îndrăzni să se împotrivească curajului ungurilor, fiindcă suferă multe neajunsuri din partea cumanilor și pecinegilor“.

Anonymus, Faptele ungurilor

Întrebări

1. Care sînt principalele izvoare medievale ce atestă existența românilor în nordul Dunării?
2. Care este originea și evoluția obștii la români?
3. Ce știi despre existența formațiunilor politice românești, în sec. al IX-lea - al XIII-lea, pe întregul teritoriu al patriei noastre. Numiți-le în ordine cronologică.

FORMAREA STATELOR FEUDALE ROMÂNEȘTI

Formarea statelor feudale românești a fost rezultatul unui îndelung proces istoric. Acesta poate fi urmărit încă din perioada primelor cristalizări ale cnezatelor și voievodatelor. Situate de o parte și de alta a Carpaților, voievodatele, odată cu dezvoltarea societății, devin tot mai puternice și mai întinse, evoluînd spre voievodatul unic. Această evoluție a civilizației românești unitare a fost întreruptă de cucerirea Transilvaniei de către regatul maghiar și încetinită de presiunea din afară exercitată asupra cnezatelor și voievodatelor de la sud și est de Carpați.

Organizarea statului feudal în istoria noastră s-a înfăptuit în forma voievodatului, însă nu într-un voievodat unic, ci în unități statale, conduse de voievozi. Întemeierea statelor feudale Țara Românească și Moldova s-a realizat și cu aportul românilor din Transilvania, care, presați de politica regală, se orientează spre frații lor de aceeași limbă și credință. Acest proces a fost favorizat de factorii interni (dezvoltarea economică, socială și politică) și de condițiile politice existente atunci în Europa cînd «statele mari», adevărate conglomerate de popoare, evoluau spre statul feudal așa cum l-au cunoscut și Țările Române. Alături de factorii interni hotărîtori și de evoluția generală politică europeană, decăderea puterii tătarilor. stingerea dinastiei arpadiene pînă la venirea pe tron a dinastiei de Anjou (1308) favorizează formarea statelor feudale românești. Organizarea voievodatului Transilvaniei și întemeierea statelor feudale Țara Românească, Moldova și Dobrogea, oglindesc civilizația unitară creată pe teritoriul țării noastre.

Formarea voievodatului Transilvaniei

Apariția și organizarea voievodatului Transilvaniei este rezultatul cristalizării relațiilor feudale pe teritoriul de astăzi al patriei noastre. Voievodatul, ca organizare a puterii centrale, este o instituție specifică statelor medievale românești, o creație care își are începuturile în sec. al IX-lea. Formarea voievodatului Transilvaniei reprezintă unificarea formațiunilor politice prestatale, cunoscute în sec. al IX-lea — al XI-lea, sub autoritatea unui voievod. Acest proces de unificare cunoaște două etape, una a voievodatelor românești și a doua care începe odată cu cucerirea Transilvaniei de către regalitatea maghiară.

Etapa voievodatelor românești. Originea voievodatului Transilvaniei trebuie căutată în împrejurările sec. al IX-lea, cînd sînt pomenite în izvoarele narative formațiunile prestatale românești ale lui Glad, Menumorut și Gelu, urmate pe la sfîrșitul sec. al X-lea și începutul sec. al XI-lea de alte două voievodate, unul în mijlocul Transilvaniei cu centrul la Alba Iulia, iar al doilea în Banat avînd cetatea de scaun la Morisena. Aceste două voievodate stăpîneau teritoriile fostelor voievodate, fiind mai întinse decît cele precedente, mai bine organizate și mai bogate. Săpăturile arheologice au scos la iveală și alte cetăți, ca *Teligrad, Moigrad și Morești*.

Izvoarele narative ne dau informații despre organizarea internă a voievodatului bănățean, precum și despre legăturile economice, politice și religioase cu Bizanțul. În această etapă voievodatele românești, ca formațiuni prestatale, evoluează de la voievodatele de mai mică întindere spre voievodate mai întinse și mai bine organizate, adică spre o organizare statală, aceea a unui singur voievodat.

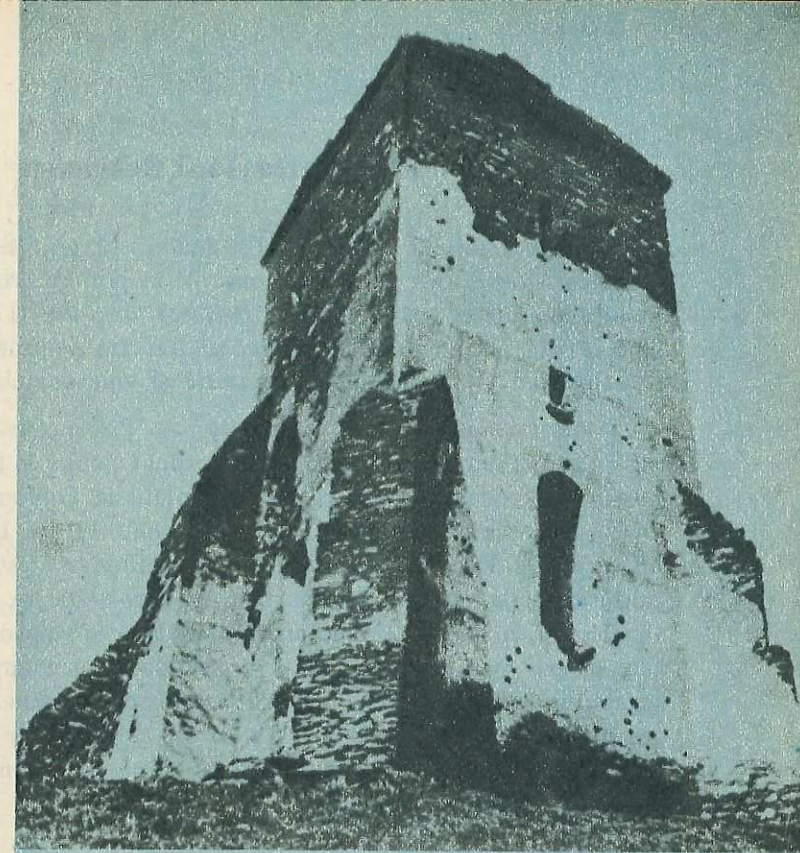
Voievodatul după cucerirea Transilvaniei de către regalitatea maghiară. Evoluția voievodatului Transilvaniei trece într-o nouă etapă de dezvoltare odată cu cucerirea sa de către regatul feudal maghiar, dar mai cu seamă din a doua jumătate a sec. al XI-lea. Acum, spre deosebire de perioada precedentă, penetrația maghiarilor se desfășoară sistematic în condițiile în care regalitatea organizează statul după modelul societății medievale apusene. Cucerirea Transilvaniei se face treptat prin anexarea cetăților de apărare și acțiunea de organizare a comitatelor, unități politico-administrative corespunzătoare județelor. Ele se organizează pe măsura înaintării din direcția nord-vest, începând cu Bihorul, continuând cu Crasna și Dăbica, pînă tîrziu în a doua jumătate a sec. al XIII-lea.

Regalitatea maghiară a încercat să înlocuiască voievodatul cu forma de organizare a principatului, voievodul cu un principe. Pentru anii 1111—1113 documentele pomenesc în fruntea Transilvaniei un principe, o demnitate care, în raport cu tradiția înrădăcinată a voievodatului, nu s-a dovedit viabilă. Timp îndelungat, între anii 1113 și 1176, documentele nu mai pomenesc nici principii și nici voievozi, dovadă a frământărilor care au avut loc în acest răstimp. În 1176 este pomenit Leustachiu voievodul, ceea ce a însemnat că rezistența la noul tip de organizare a fost atât de puternică, încît regalitatea maghiară a fost obligată să revină la vechea formă de organizare românească. Vechea instituție voievodală a fost transformată și adaptată intereselor puterii centrale. Voievodatul, ca formă de organizare, simbolizează autonomia față de regalitate și perpetuarea unei instituții politice specifice românești.

În fruntea Transilvaniei era un voievod avînd putere de suveran. Puterea voievodală o exercitau adeseori adevărate dinastii, care aveau tendința de a se constitui într-o domnie separată de Ungaria. Astfel voievozii Roland Borș și Ladislau Kan își asumă la sfîrșitul sec. al XIII-lea și începutul sec. al XIV-lea largi prerogative. Ultimul și-a constituit o adevărată curte în cetatea de la Deva; el încheie înțelegeri cu suveranii străini și se opune regalității maghiare, exercitînd atributele unui stat autonom care stăpînea cetăți, orașe și domenii.

Menținerea formelor autohtone de organizare. Rezistența românilor față de tendința regalității de organizare a voievodatului în forme ale feudalității apusene s-a manifestat prin menținerea cnezatelor, voievodatelor și a țărilor românești în teritoriile marginase. Astfel voievodatul, ca formă de organizare românească, își prelungește existența în voievodatul Maramureșului. Acesta ne apare în sec. al XIV-lea puternic individualizat, în luptă cu regalitatea maghiară, care căuta să impună comitatul în locul voievodatului. Organizarea socială românească se menține în Țara Hațegului, în Amlaș și Țara Făgărașului. În sec. al XIII-lea Țara Hațegului a fost integrată formațiunii prestatale a lui Litovoi, iar Țara Făgărașului era în legătură cu voievodatul lui Seneslau. Cnezatele, voievodatele și țările românești, în tot acest timp, își păstrează autonomia lor politică, structura socială și economică, în general formele specifice de organizare ale românilor. Ele sînt însă stînjinite în dezvoltarea lor de către regalitatea maghiară; cînd presiunea ajunge la apogeu, cnejii și voievozii români trec la sud și est de Carpați, contribuind la formarea statelor feudale Țara Românească și Moldova.

Turn de apărare de la Riu de Mori (jud. Hunedoara) unde era reședința familiei Cindea

Pe baza privilegiilor regale, secuii și sașii, așezați alături de populația românească, s-au organizat politic, administrativ și juridic. Aceste teritorii au rămas în afara autorității voievodale, constituind unități politico-administrative separate. Secuții și sașii manifestă tendințe de lărgire a propriei autonomii, străduindu-se să obțină dreptul de a-și alege conducătorii.

Așadar, formarea voievodatului Transilvaniei a parcurs o evoluție în timp de la o primă etapă a voievodatelor românești la etapa organizării voievodatului ca instituție autonomă, subordonată regalității. Voievodatul Transilvaniei așa cum îl cunoaștem în sec. al XIII-lea și al XIV-lea s-a organizat pornind de la civilizația autohtonă, de la care a moștenit forma de organizare. Acesteia i s-au adăugat noi elemente de organizare politică și administrativă, impuse de regalitatea maghiară.

Chiar în noile împrejurări voievodatul Transilvaniei își păstrează autonomia politică în cadrul regatului feudal maghiar, orientîndu-se tot mai insistent spre Țara Românească și Moldova. Mai mult chiar, Amlașul și Țara Făgărașului, încă în sec. al XIV-lea, sînt stăpînite de domnii Țării Românești, așa cum și Ștefan cel Mare în secolul următor va deține, în Transilvania, Ciceu cu 40 de sate și Cetatea de Baltă cu 7 sate. În sec. al XV-lea voievodatul ajunge sub conducerea nobilimii și păturilor bogate privilegiate ale sașilor și secuilor. Treptat românii sînt eliminați de la conducerea treburilor publice, deși prin numărul lor ei sînt principalii creatori ai avuției voievodatului. Ei continuă însă să se manifeste ca o forță socială anti-feudală atît în vremea răscoalelor țărănești cît și prin cnejii români, în lupta anti-otomană.

Formarea Țării Românești

Formarea statului feudal Țara Românească s-a desfășurat de-a lungul unei perioade istorice, care își are începuturile în primele cristalizări ale formațiunilor politice prestatale, menționate în *Diploma ioaniților* (1247). Ea nu s-a înfăptuit dintr-o dată, ci treptat, pe măsură ce se dezvoltă civilizația românească pe drumul feudalismului și se consolidau cnezatele și voievodatele în luptă cu stăpînirile.

Prima etapă a întemeierii Țării Românești. Prima etapă a întemeierii Țării Românești a pornit din dreapta Oltului, din nordul Olteniei, în forma unificării cnezatelor într-un voievodat. *Litovoi*, voievodul amintit în *Diploma ioaniților*, stăpînea un cnezat „Țara cnezatului lui Litovoi voievodul”. El și-a întins stăpînirea și asupra altor cnezate. Deci știrile din *Diploma ioaniților* ne atestă o etapă avansată a cristalizării statale, un prim și important pas spre unificare. La o distanță de aproape trei decenii, în 1272—1275, un urmaș al lui Litovoi voievodul, purtînd același nume, face un pas mai departe refuzînd suzeranitatea maghiară și opunîndu-se cu forța regalității. În 1277 are loc o luptă care se sfîrșește cu moartea lui Litovoi și cu căderea în prizonierat a lui *Bărbat*, fratele său. În schimbul unei mari sume de bani, el se răscumpără și, datorită puterii pe care o reprezenta voievodatul, păstrează stăpînirea acestuia.

A doua etapă a întemeierii Țării Românești. A doua etapă hotărîtoare în întemeierea Țării Românești a avut loc la începutul sec. al XIV-lea. De astă dată a pornit din stînga Oltului, de la formațiunea prestatală a lui Seneslau. Săpăturile arheologice de la Argeș au dezvăluit existența unui centru politic, care data de la începutul sec. al XIII-lea, corespunzător vremii lui Seneslau. În regiunea Cîmpulung-Argeș existau din vechime așezări comerciale, în care se desfășura o intensă viață economică. La începutul sec. al XIV-lea izvoarele menționează ca stat organizat *Valahia nord-dunăreană* și numele conducătorului, «mare voievod» și «domn». La scurt timp izvoarele semnalează pe *Basarab* (fiul lui Tihomir) în fruntea unei formațiuni politice care participă la confruntările militare ale vremii. Cum anume a avut loc unificarea formațiunilor politice, izvoarele nu ne mărturisesc. Ceea ce cunoaștem este existența la începutul deceniului al treilea al sec. al XIV-lea a statului feudal *Țara Românească*. Basarab a fost cel care a unificat cnezatele și voievodatele, a cuprins și voievodatul lui Litovoi, sudul Moldovei și, în cele din urmă, părți din Banatul de Severin. Capitala noului stat, centrul său politic și ecleziastic era la Argeș.

La constituirea statului Țara Românească au contribuit și evenimentele petrecute în Transilvania spre sfîrșitul sec. al XIII-lea. Organizarea domeniilor feudale și depozitarea cnejilor români de pămînturi în Țara Hațegului sau a boierilor români din Țara Făgărașului provoacă mari nemulțumiri. Se adaugă treptata excludere a românilor din adunările obștești, fapt care a sporit nemulțumirea acestora. La sfîrșitul secolului izvoarele istorice pomenesc despre frămîntări sociale în sudul Transilvaniei și de continua extindere a stăpînirii regale în autonomiile românești. În aceste împrejurări, din Țara Făgărașului s-a pus în mișcare o popu-

lație românească sub îndrumarea unor conducători care se deplasează în sudul Carpaților. Despre acest fenomen ne relatează tradiția istorică atunci cînd se referă la *Negru Vodă din Făgăraș*, care venind (descălecînd) la sud de Carpați ar fi întemeiat Țara Românească. Tradiția istorică a păstrat un fapt istoric real, contribuția populației de la nord de Carpați la procesul de întemeiere a Țării Românești, adică de unificare a cnezatelor și voievodatelor din sudul Carpaților.

Întemeierea s-a produs deci prin unirea cnezatelor și voievodatelor, care, pe o cale sau alta, au recunoscut pe Basarab ca mare voievod și domn. La aceasta a colaborat și populația venită din nordul Carpaților. Basarab a izbutit să confere statului muntean un rol în sud-estul Europei, prin alianțele politice stabilite cu bulgarii împotriva Bizanțului. Întemeietorul statului a fost și un strălucit luptător pentru apărarea civilizației europene împotriva tătarilor, fapt arătat de o scrisoare papală: „...ești ca un stîlp neclintit, ce susține dreapta credință, turn al puterii... Ne bucurăm cînd ne gîndim la faptele tale cele pline de laudă pe care le împlinești și nu încetezi să le duci la bun sfîrșit pentru nimicirea neamurilor păgîne”.

Lupta pentru independență. Situația politică a noului stat, Țara Românească, precum și încercarea de a desăvîrși formarea statului, prin unirea Banatului de Severin, l-au dus la conflictul cu Ungaria angevină. Acțiunile politice ale domnului român constituiau manifestări evidente spre independență. Pretențiilor la suzeranitate ale regelui maghiar asupra teritoriilor Țării Românești li s-a opus politica marelui voievod care a modificat, prin întemeierea statului, raportul de forțe din zonă.

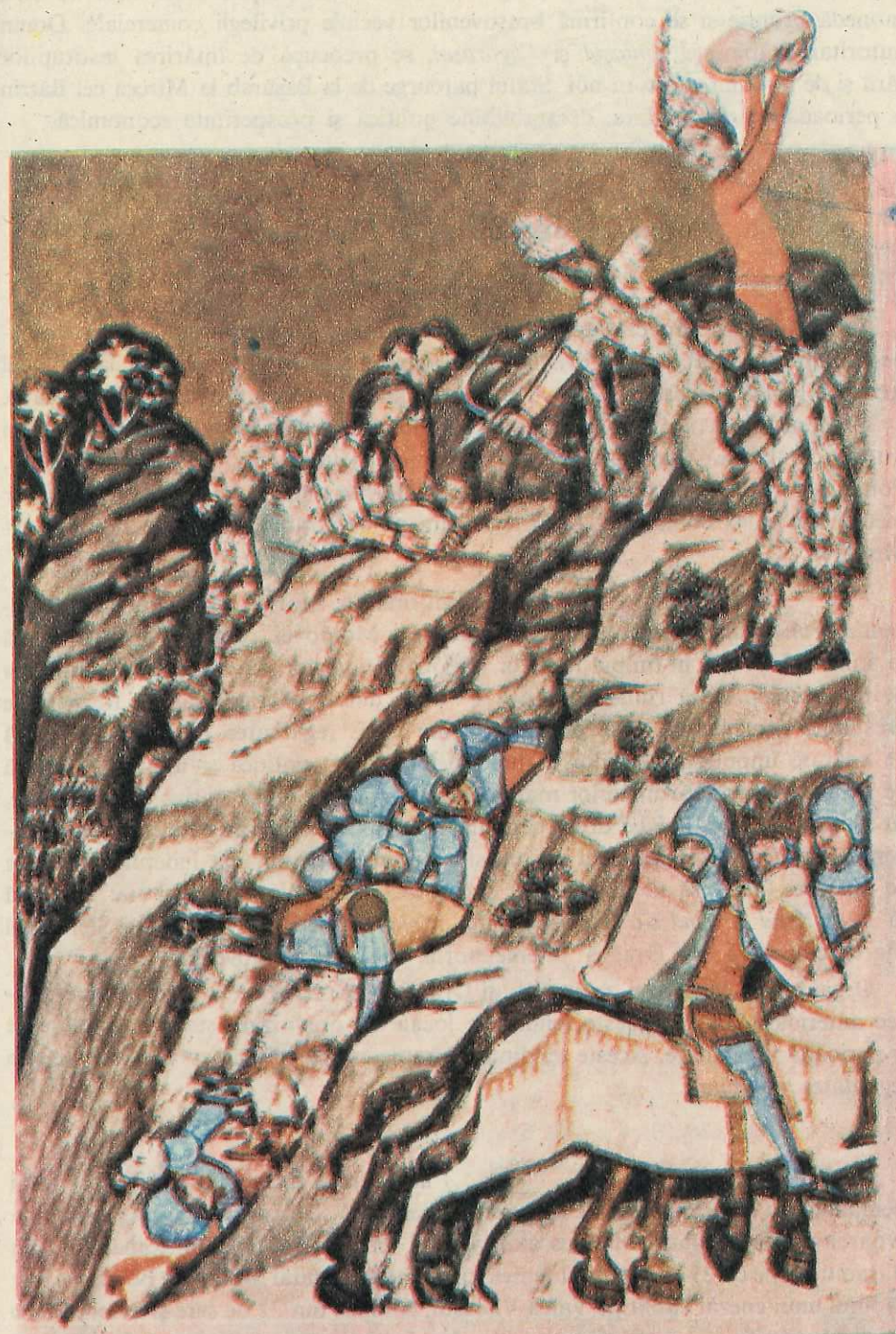
Biserica domnească de la Curtea de Argeș

Cataramă din mormintele princiare de la Curtea de Argeș (sec. al XIV-lea)

Acestea au fost motivele care l-au determinat pe regele Ungariei, Carol Robert, împreună cu marii feudali din Transilvania, să pornească războiul împotriva Țării Românești. Campania odată pornită, oștile regelui se îndreaptă spre Argeș, în pofida propunerilor de pace pe care le face Basarab. La întoarcerea oștilor regale, românii le așteaptă la un loc întărit, numit, în Cronica pictată de la Viena, posadă, și le înfrâng (9—12 noiembrie 1330). Biruința românilor la *Posada* a însemnat cîștigarea independenței și încheierea procesului de formare a statului. Victoria a deschis o nouă epocă în istoria țării, crearea de noi posibilități pentru dezvoltarea internă.

Consolidarea noului stat se continuă în timpul lui *Nicolae Alexandru* (1352—1364), fiul lui Basarab, asociat la domnie, cu titlu de voievod. Domnia munteană se afirmă tot mai hotărîtor în interior, precizîndu-și, totodată, instituțiile. Nicolae Alexandru rezistă la presiunile politice și religioase ale regalității maghiare întemeind în 1359 mitropolia dependentă de Bizanț. Aceasta a însemnat un act de independență față de regalitatea maghiară. Prin titlul voievodului săpat pe piatra de mormînt de la Cîmpulung „*Marele și singur stăpînitor domn Io Nicolae Alexandru fiul marelui Basarab voievod*”, se consemnează o realitate politică. Țara se afirmă în raporturile politice ale Europei de sud-est, prin alianțele ce se încheie sau prin lupta pentru consolidarea independenței. Cu *Vladislav Vlaicu* (1364—1377) civili-

Bătălia de la Posada după Cronica pictată de la Viena

zația Țării Românești face noi progrese, se dezvoltă relațiile economice, se bate monedă proprie și se confirmă brașovenilor vechile privilegii comerciale. Domn autoritar, stăpânește *Amlașul* și *Făgărașul*, se preocupă de întărirea instituțiilor țării și de înființarea altora noi. Statul parcurge de la Basarab la Mircea cel Bătrîn o perioadă de consolidare, de stabilitate politică și prosperitate economică.

Formarea statului feudal Moldova

Întemeierea Moldovei este asemănătoare în mare parte cu aceea a Țării Românești. Sub aspect cronologic evenimentele petrecute în Moldova au loc la mijlocul sec. al XIV-lea. La est de Carpați în procesul de întemeiere deosebim trei etape.

Procesul istoric al întemeierii statului moldovean a fost favorizat de unii factori externi ca slăbirea dominației tătare ca urmare a luptei desfășurată de Ungaria, Polonia, Țara Românească. Slăbirea puterii tătarilor a însemnat și înlăturarea unor piedici din calea comerțului răsăritean care putea străbate de acum nestingherit Moldova.

Prima etapă a întemeierii Moldovei. Informațiile istorice ne îngăduie să distingem o *primă etapă* a procesului de întemeiere a Moldovei, petrecută mai cu seamă în anii 1352—1353, în timpul luptelor împotriva tătarilor. Cu acest prilej, în partea de nord-est, în valea râului Moldova — unde datele istorice așază o formațiune prestatală românească — se organizează de către regalitatea maghiară o marcă de apărare împotriva tătarilor, o unitate teritorială, politică și militară condusă de *Dragoș* voievodul românilor maramureșeni. Aici, pe un șes întins cu multe sate, cu așezări orășenești, *Baia* drept capitală, se crease o stăpânire care poate fi considerată *Moldova mică*, care nu era un stat organizat deplin. Ea îndeplinea funcția de apărare, fără însă să lipsească și alte caracteristici ale viitorului stat. Dovadă că *Letopiseșul de când s-a întemeiat Țara Moldovei*, scris în vremea lui Ștefan cel Mare, consideră pe Dragoș întemeietorul statului moldovean.

Organizarea Moldovei în timpul lui Dragoș a pornit și de la formațiunile politice anterioare. Ea oglindește tendințele locale de organizare statală, amplificate în perioada următoare. Aceste tendințe se împletesc cu cele de emancipare de sub regalitatea maghiară.

A doua etapă a întemeierii Moldovei. A doua etapă începe cu 1359, în condiții asemănătoare cu cele petrecute în Țara Românească. Istoricii au vorbit, în lumina izvoarelor documentare, de descălecarea lui *Bogdan*, voievodul românilor din Maramureș, pe care l-au socotit întemeietorul statului feudal Moldova. Bogdan a fost stăpînul unui cnezat situat pe Valea Vișeuului, compus din 22 de sate și avînd *Cuhea* reședință fortificată. El făcea parte din feudalitatea românească maramureșană, ridicîndu-se la funcția de voievod din rîndul numeroșilor cneji români.

Pecetea tîrgului Baia din Moldova
(sec. al XIV-lea)

Spre mijlocul sec. al XIV-lea, Bogdan se opune încercărilor de organizare a comitatelor de către regalitatea maghiară și înlăturării voievodatului autohton românesc. Documentele regale îl pomenesc cu calificativul de «necredinciosul nostru», semn al rezistenței românești la politica de anulare a vechilor libertăți. Ascensiunea Dragoșeștilor și atribuirea mărcii moldovene acestora împiedicau libertatea de mișcare și comunicare cu teritoriile din afara Carpaților, mai ferite de imixtiunile politicii angevine.

În aceste împrejurări ale continuei presiuni politice și religioase a regalității maghiare, asupra românilor din interiorul arcului carpatic și din exteriorul lui, are loc o răscoală împotriva Dragoșeștilor în 1359. La ea participă și Bogdan voievodul Maramureșului care pleacă spre Moldova, încercînd s-o scoată de sub controlul coroanei maghiare. Într-unul din izvoarele narative, o cronică scrisă de Ioan de Tîrnave, se spune: «*Bogdan, voievodul valahilor (românilor) din Maramureș, cu ajutorul valahilor de acolo a trecut în taină în Țara Moldovei, supusă coroanei ungurești... Deși a fost atacat în mai multe rînduri chiar de oștile regelui, totuși cînd numărul valahilor ce locuiau în această țară, ea s-a mărit, făcîndu-se o domnie*». Cronicarul redă evenimentele petrecute în Maramureș, plecarea lui Bogdan, luptele purtate de acesta împotriva regelui, precum și esența noii etape a întemeierii, organizarea Moldovei într-o domnie. Acțiunea lui Bogdan s-a manifestat la început în Maramureș, împotriva presiunii regale asupra vechilor organizații politice voievodale locale, mai apoi ea s-a exercitat prin hotărîrea de a întemeia o nouă țară românească. Ca atare, ceea ce nu s-a putut împlini în Maramureș, se realizează în afara arcului carpatic prin lupte purtate pînă în 1365. Înlăturînd pe urmașii lui Dragoș, cu ajutorul boierimii locale moldovene răsculat împotriva dominației

maghiare, Bogdan a întemeiat o nouă stăpînire, desăvîrşind începuturile de organizare statală a Moldovei. La întemeiere au participat cetele de «viteji» maramureşeni, vasalii voievodului, care şi-au unit forţele cu cele din Moldova.

Regalitatea maghiară, ca şi în cazul Țării Româneşti, aspirînd la dominaţia Moldovei, reacţionează prin campanii militare, fără ca ele să fie încununate de succes. Moldova se afirmă ca stat de-sine-stătător, sub conducerea lui Bogdan, care a dat statului o nouă orientare politică independentă.

Formarea statului feudal Moldova nu se încheie odată cu Bogdan. Statul întemeiat în partea de nord nu încorporează toate teritoriile Moldovei şi nici nu-şi desăvîrşise organizarea statală. O fac urmaşii în a doua jumătate a veacului.

Unificarea teritorială deplină. Creatorului statului moldovean independent îi urmează *Laţcu* (1365—1374) care, avînd să facă faţă presiunii polono-maghiare, stabileşte raporturi cu papalitatea. În vremea lui *Petru Muşat* (1374—1391), urmaşul lui *Laţcu*, statul moldovean îşi consolidează poziţia politică în raport cu Ungaria şi Polonia. Se manifestă preocupări pentru organizarea economică şi administrativă, creşte prosperitatea ţării, se bat primii bani moldoveneshti, se înfiinţează mitropolia, instituţie ce va contribui la întărirea puterii centrale. În timpul lui *Roman voievod* (1391—1394), dispărînd ultimele resturi ale stăpînirii tătare din Moldova, este încorporată *Țara de jos*, partea de sud a Moldovei. Astfel, *Roman* se intitulează „voievod moldovean şi moştenitor a toată Țara Românească de la munţi pînă la ţărîmul mării”. Moldova prin urmare devine o nouă ţară românească, prin unificarea teritorială şi consolidarea ei politică internă şi externă.

Formarea Dobrogei

Secolul al XIV-lea marchează şi formarea statului feudal dobrogean, pe baza dezvoltării formaţiunilor prestatale existente în această provincie încă din sec. al X-lea (stăpînirea lui *Jupan Dimitrie*). Procesul de feudalizare, viaţa economică prosperă, stimulată de marele comerţ european, influenţele bizantine care se exercită din nou în sec. al X-lea contribuie la cristalizarea statală.

Nucleul statului l-a constituit „*Țara Cavarnei*”, pomenită în izvoarele vremii. În condiţiile frămîntărilor din Bizanţ aceasta ajunge la o tot mai evidentă autonomie în sec. al XIV-lea. În 1364 *Balica* cîştigă titlul de despot, iar urmaşul său *Dobrotici*, la început vasal al Bizanţului, devine mai tîrziu autonom faţă de imperiu. *Dobrotici* îşi întinde stăpînirea pînă la Dunăre, intrînd în conflict cu genovezii din Vicina şi Chilia, pentru controlul drumurilor comerciale. Spre sfîrşitul sec. al XIV-lea statul dobrogean a fost un factor însemnat în Balcani.

Sub urmaşul lui *Dobrotici*, *Ivanco*, se bate monedă proprie, se stabilesc contacte politice şi economice, statul căpătînd atribute suverane. În împrejurările pericolului otoman, care urmărea transformarea Dobrogei într-un paşalic, ea revine în componenţa Țării Româneşti în timpul lui *Mircea cel Bătrîn*.

Însemnătatea întemeierii statelor feudale româneşti. Formarea statelor feudale româneşti a avut o însemnătate majoră, fundamentală pentru dezvoltarea civilizaţiei româneşti şi păstrarea fiinţei naţionale. Statul la români a oglindit evoluţia civilizaţiei româneşti care se îndrepta spre un continuu proces de cristalizare şi unificare politică. El vine în prelungirea procesului de feudalizare a cnezatelor şi voievodatelor, care în condiţiile istorice interne şi externe, dintre sec. al IX-lea şi al XIV-lea, evoluează spre voievodatul unic. Fenomenul a fost general, caracteristic întregului spaţiu locuit de români. Statul exprimă interesele clasei feudale, a cneţilor şi voievozilor români, care aveau nevoie de o instituţie puternică pentru a-şi asigura dominaţia internă asupra ţărănimii şi funcţia de apărare în exterior, împotriva dominaţiei străine.

Datorită statelor feudale, civilizaţia românească s-a dezvoltat într-un cadru favorabil care a permis atât conlucrarea cu popoarele vecine cît şi organizarea rezistenţei împotriva încercărilor de cîmpire străină. Statele feudale au avut şi o însemnătate europeană prin rolul îndeplinit în lupta pentru stăvilirea expansiunii otomane. Atunci cînd alte state din centrul şi sud-estul Europei au căzut sub dominaţia otomană Țările Române păstrîndu-şi autonomia statală au devenit puncte de sprijin ale luptei pentru independenţă a popoarelor asuprite.

DE REȚINUT:

1. Statele feudale româneşti s-au format pe baza evoluţiei interne, a formaţiunilor politice prestatale, cnezatele şi voievodatele.
2. Procesul de formare al statelor feudale s-a petrecut în timp şi într-un cadru favorabil extern, decăderea dominaţiei tătare, criza politică din Ungaria.
3. Formarea statelor româneşti a avut loc aproape concomitent, la sud şi est de Carpaţi, iar organizarea voievodatului Transilvaniei s-a făcut pe temeiul voievodatelor româneşti anterioare pătrunderii maghiarilor.
4. La întemeierea Țării Româneşti şi Moldovei au participat şi românii din Transilvania.
5. Statele române s-au organizat ca voievodate, dovadă că ele oglindeau aceeaşi civilizaţie.

LECTURĂ

„Bazarad a venit pe o cale cu toată oastea sa, şi calea aceasta sucită şi de amîndouă părţile cu răpe foarte înalte, era închisă împrejur, şi unde calea zisă era mai largă, acolo Valahii în mai multe locuri o întăriseră cu şanuri săpate împrejur. Iar regele şi toţi ai săi la aşa ceva întru adevăr nici nu s-au gîndit. Mulţimea nenumărată a Valahilor sus pe răpe, alergînd din toate părţile încoace şi încolo, şi aruncînd săgeţi asupra oastei regeşti, care era în fundul unui drum bătut ce nici nu se putea numi drum, ci mai curînd un fel de corabie strîmtă, unde din pricina îndesuelii, cei mai sprinteni cai şi ostaşi din prejur cădeau în luptă, pentru că din pricina urcuşului prăpăstios din cale nu se puteau sui în contra Valahilor.

pe nici una din râpele de pe amândouă laturile drumului; nici nu puteau merge înainte, nici nu aveau loc de fugă, fiind șanțurile săpate acolo, ci ostașii regelui erau cu totul prinși, ca niște pești în virșe ori în mreajă.

Au căzut tineri și bătrâni, principii și nobili, fără nici o deosebire. Căci această tristă întâmplare a ținut mult, de la ziua a șasea a săptămânii, pînă la ziua a doua a săptămânii viitoare (adică de vineri pînă marți), în cari zile ostașii aleși așa se izbeau unii de alții precum în leagăn se leagănă și se scutură pruncii, sau ca niște trestii clătinate de vînt. S-a făcut aci mai cumplită ucidere, căci a căzut mulțime de ostași, principii și nobili, și numărul nu se poate socoti“.

Chronicon pictum Vindobonense (Cronica pictată de la Viena)

„...și noi aflăm că Moldova s-au descălecat mai pre urmă, iar muntenii mai dentii, măcar că s-au tras de la un izvor, de păstori nemerit. Că îmblînd păstori de la Ardeal, ce se chiamă Maramureș, în munți cu dobitoacele, au dat de o fiară ce se chiamă bour și, după multă goană ce o au gonit pren munți cu dulăi, o au scos la șasul apei Moldovei. Acolea fiind și fiara obosită, au ucis-o la locul unde să chiamă Bourenii, deacă s-au descălecat sat. Și hierul sau pecetea cap de bour însemnează. Și căteaua cu care au gonit fiara aceea au crăpat, pe care o au chemat Molda. Iar apoi, de pe numele cățelei Moldiei, i-ai zis Molda sau, cumu-i zic unii, Moldova. Așîderea și țării, de pre numele apei, i-au pus numele Moldova“.

Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*

Întrebări

1. Cum vă explicați orientarea tot mai intensă a voievodatului Transilvaniei spre Țara Românească în sec. al XIV-lea — al XV-lea?
2. Comparați etapele întemeierii Țării Românești cu cele ale Moldovei! Ce concluzii desprindeți?
2. Care sînt principalele momente ale luptei pentru independență în perioada de constituire a statelor feudale românești?

SOCIETATEA FEUDALĂ PE TERITORIUL PATRIEI NOASTRE ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIV-lea ȘI ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XV-lea. LUPTA PENTRU APĂRAREA INDEPENDENȚEI

Organizarea internă a Țărilor Române

Încă de cînd românii erau organizați în obște, datează o seamă de termeni latini care oglindesc civilizația autohtonă: *cetate*, *curte* (curte domnească și boierească), *țară*, derivat din latinescul *terra*, care a dat «țările românești», *domn* (dominus) etc. Istoricii recunosc că asupra instituțiilor românești s-au exercitat influențe care veneau atît dinspre Imperiul bizantin cît și dinspre apusul Europei. Dezvoltarea instituțională prezintă un profund caracter unitar. Ea este aceeași în toate țările locuite de români.

Organizarea politico-instituțională a voievodatelor. Termenii de *voievod* și *voievodat*, ca formă de organizare politică românească, se constată atît în Transilvania cît și în Moldova și Țara Românească. Voievodul și-a exercitat, la început, în

Transilvania, o autoritate teritorială asupra a șapte comitate: *Solnocul Interior*, *Dobîca*, *Chuj*, *Turda*, *Tîrnava*, *Alba* și *Hunedoara*. Regalitatea încearcă să limiteze puterea voievodului, recunoscînd pentru sași și secui o organizare aparte. Voievodul avea atribuții administrative, judiciare și militare, își alegea singur subalternii, dintre oamenii apropiați lui, îndeobște aflați în serviciul său personal. Voievodul Transilvaniei își organizează o *cancelarie*, cu o anumită stabilitate, începînd din a doua jumătate a sec. al XIV-lea. Un rol important l-a avut *vicevoievodul*, care, adeseori, în lipsa voievodului, conducea treburile publice.

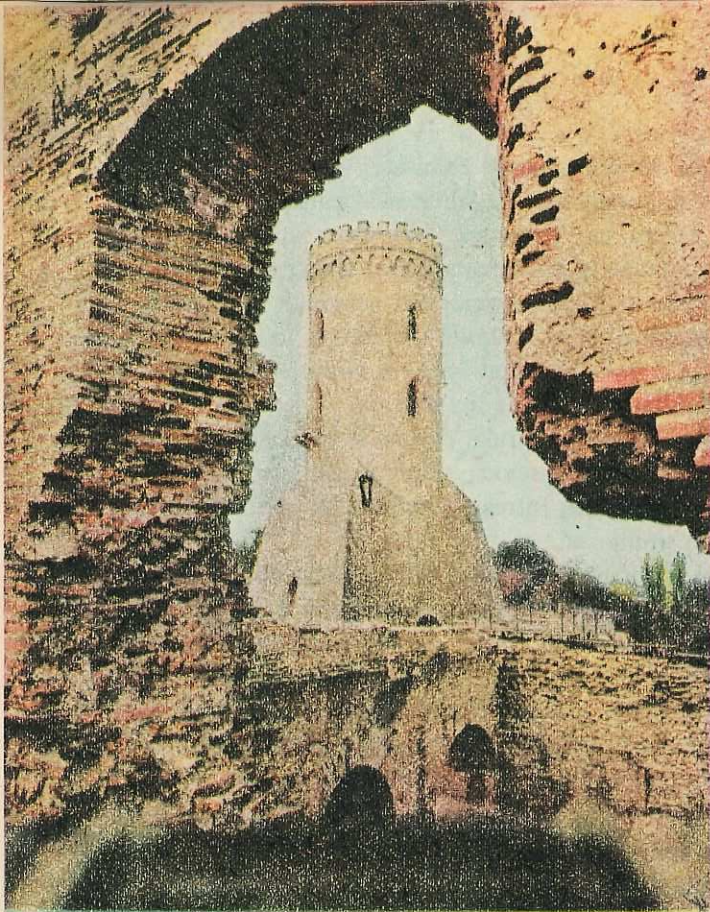
În Țara Românească și Moldova instituția centrală, *domnia* se exercita de către un mare voievod și domn. *Domn* (dominus) însemna stăpînul țării, iar *voievod*, conducătorul oștilor. Considerat stăpîn al țării întregi, domnul avea atribuții executive, judecătorești, legislative și militare.

Titlul de domn, așa cum apare el în documentele emise de cancelaria domnească, exprimă atributele domniei. Bunăoară, titlul lui Vladislav-Vlaicu, din Țara Românească: „*Ioan Vladislav, mare voievod, domn și singur stăpînitor a toată Ungrovlahia*“.

El era conducătorul suprem al armatei, era judecătorul suprem, avea dreptul de a emite hrisoavele, actele de proprietate. Aceste atribuții aveau adeviziunea marilor feudali, reprezentăți în sfatul domnesc, fiind limitate de drepturile și puterea acestora.

Sfatul domnesc și principalii dregători. În vremea lui Mircea cel Bătrîn și a lui Alexandru cel Bun organizarea politică și administrativă a țării ne apare pe deplin conturată. Marele voievod domnește avînd asentimentul *sfatului domnesc*, alcătuit la început de marii boieri, apoi treptat numai din boieri cu dregătorie. Cei mai însemnați dregători au fost: *vornicul* (palatinul), *conducătorul curții domnești*, *logofătul* (cancelarul), *vistierul* (tezaurarul), care ținea socotelile domniei, *spătarul* (purătorul de spadă). În Țara Românească *banul* Olteniei era cea mai de seamă demnitate, urmînd imediat după domn, iar în Moldova *portarul*, unul din cei mai de seamă dregători, cu atribuții militare, de exemplu portarul Sucevei. Se poate observa că în Țara Românească și Moldova sînt, în linii mari, aceleași dregătorii din societatea medievală apuseană. Ele sînt similare Transilvaniei, exprimînd o evoluție unitară a civilizației noastre.

Marea adunare a țării și adunările obștești. O instituție importantă în evul mediu a fost *marea adunare a țării*, compusă din reprezentanții stărilor privilegiate. Ea avea atribuții politice, alegerea domnilor, aprobarea măsurilor sociale și fiscale, ratificarea tratatelor de pace și de vasalitate. Adunările se convocau cu participarea întregii boierimi, a clerului, a oștenilor din satele privilegiate și a orășenilor. Adunările n-au devenit o instituție permanentă, ci se întruneau numai în cazuri excepționale. În Transilvania, *adunările obștești* (congregațiile generale) erau adunări cu caracter judiciar, dar care se interesau și de probleme economice și administrative sau chiar legislative. Ele aveau un pronunțat caracter de clasă. După răscoala de la Bobîlna apar *congregațiile generale ale nobilimii*, prima întrunită chiar în 1437, la care participă nobilii și păturile înstărite ale sașilor și secuilor, denumite „*stări*“

Curtea domnească de la Tirgoviște:
turnul Chindiei.

privilegiate. Dacă înainte de 1437 la congregații participau și cneji și nobilii români, după această dată ele exprimă numai interesele celor trei stări privilegiate. Aceste congregații sînt o formă premergătoare a dietelor din secolul al XVI-lea. Tot în Transilvania, în condițiile organizării specifice a sașilor și secuilor, constatăm *congregațiile* sau *adunările* scaunelor săsești și secuiești, amîndouă cu atribuții judiciare.

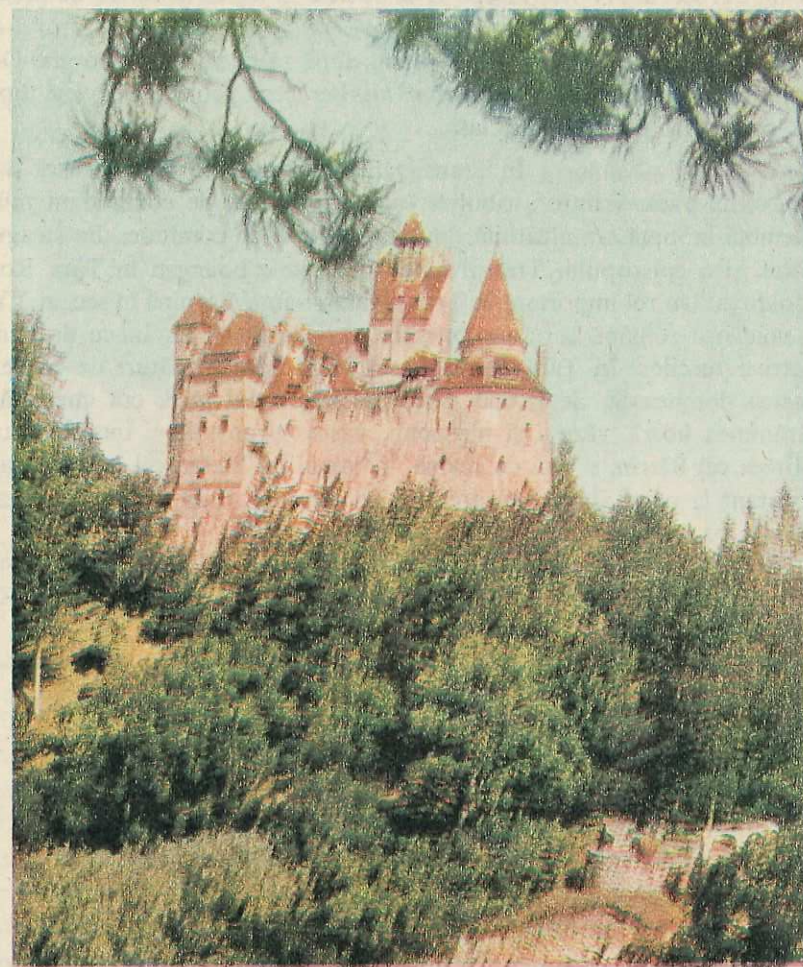
Organizarea administrativ-teritorială a Țărilor Române. Teritoriul țării noastre a cunoscut în epoca medievală o diversitate de organisme administrative, cum sînt în Transilvania *districtele* la români. Cele mai multe districte românești se aflau în Țara Hațegului, în Banat unde s-a păstrat străvechea organizare socială românească. Districtele dispuneau de o largă autonomie judiciară.

Alături de districte se constată existența organizării *scăunale* la secui și sași, nume care semnifică scaunul de judecată. În teritoriul secuiesc erau șapte scaune, cu atribuții judiciare și militare, peste care se suprapunea autoritatea unui *comite*, numit de rege din rîndul nobilimii maghiare. Organizarea sașilor este asemănătoare districtelor românești și scaunelor secuiești; în total au fost șapte scaune, la care se adaugă încă două. Scaunele aveau aceleași atribuții judiciare și administrativ-fiscale. La sași vom găsi însă și *districte*, districtele Brașovului și Bistriței. Treptat, la sași s-a conturat, pornind de la adunarea celor 7 scaune, o adunare teritorială și politică numită „*Universitatea sașilor*”, ce se va dezvolta mai cu seamă în sec.

al XVI-lea. *Comitatele* au fost vechi organizații ale cetăților și domeniilor regale; ele se transformă în organisme nobiliare. În fruntea lor se află comitele sau locțiitorul său, vicecomitele.

Organizarea administrativă a Țării Românești și Moldovei se întemeiază pe *curteni*, adică slujitorii curții domnești, care aduceau la îndeplinire poruncile domnești. Teritoriul Moldovei era împărțit în *ținuturi*, iar al Țării Românești în *județe*, care își aveau originea în organizarea obștilor. Județele și ținuturile aveau în fruntea lor un reprezentant al domniei, cu atribuții administrative, judiciare și financiare.

Un loc aparte l-a avut organizarea orașelor. În Transilvania acestea se bucurau de autonomie, cu drept de autocîrmuire, putînd să-și aleagă organele de conducere. Aici orașul era condus de *sfatul orășenesc*, compus din 12 *jurați*, de obicei oameni cu avere. Acesta era condus de un *jude*. Judele era de regulă și reprezentantul rege-

Castelul
Bran

lui. Din a doua jumătate a sec. al XIV-lea își face apariția burgmeșterul (Bürgermeister, magister civium). În Moldova și Țara Românească conducerea orașenească o exercita un *șoltuz* și respectiv *județ*, ajutați de 12 *pîrgari*, sub controlul reprezentantului domniei — vornicul sau *pîrcălabul* de tîrg. Conducerea orașenească avea și ea atribuții largi.

Organizarea judiciară. Atît în Transilvania, cît și în Țara Românească și Moldova justiția avea un caracter de clasă. În sec. al XIV-lea și al XV-lea, deși dăinuiau vechile obiceiuri judiciare, dreptul românesc etc., legiurile feudale elaborate de stat tind în Transilvania să le ia locul. Instanțele feudale au fost: cea seniorială, exercitată de feudal asupra țaranului, apoi a comitatului, cea voievodală și cea regală.

În Țara Românească și Moldova constatăm același vechi drept românesc „obiceiul țării noastre”, „legea românească”, peste care se suprapune jurisdicția feudală, exercitată de boier, adeseori dregător domnesc. Judecătorul suprem al țării era domnul, singurul care pronunța pedepse capitale. Țăranii liberi erau supuși judecății dregătorilor domnești și a obștii. Și în Țara Românească și în Moldova, din sec. al XV-lea, începe să se apeleze la legiurile scrise, cu prevederi penale și civile de origine bizantină.

Cu sec. al XVI-lea în Transilvania, după răscoala lui Gheorghe Doja, pe baza hotărîrilor dietei, apare *Tripartitul lui Verböczy* (colecție de legi tipărită) avînd un pronunțat caracter de clasă.

Organizarea militară. În Transilvania ca și în Țara Românească și în Moldova voievodul avea, printre atribuțiile sale, și pe aceea de comandant militar. Oastea chemată la luptă era alcătuită din trupe strînse de comitate, din steagurile marilor nobili și a episcopului Transilvaniei, din cetele boierești în Țara Românească și Moldova. Un rol important în Transilvania l-au avut, pînă în sec. al XVI-lea, cneji și voievozii români, care au constituit forța armatei lui Iancu de Hunedoara împotriva turcilor. În Țara Românească și Moldova, alături de cetele boierești și oastea domnească, depinzînd direct de voievodul țării, era chemată la luptă și țărănimea liberă, răzeșii și moșnenii, oastea tîrgoveților. Începînd cu vremea lui Mircea cel Bătrîn, și mai cu seamă în timpul lui Ștefan cel Mare, țăranii participă constant la oaste. În aceste vremuri un loc important l-a avut oastea de călăreți dotată cu armamentul specific societății feudale.

Nevoia de apărare a determinat construirea cetăților de margine și din interior, care constituiau un adevărat sistem defensiv: *Hotin, Cetatea Albă, Cetatea Neamțului, Suceava, Roman* etc.

DE REȚINUT:

1. Organizarea internă în Țările Române, în perioada feudală, a fost în esență aceeași, avînd un caracter unitar.
2. Ca formă de organizare politică, instituția centrală a fost voievodatul, aceeași pentru toate Țările Române.
3. Instituțiile reflectă civilizația românească autohtonă, dar și influențele care s-au exercitat de către feudalitatea apuseană și bizantină.
4. Prin formele și modul de organizare instituțiile se încadrează, cu particularitățile lor, în feudalitatea europeană.

Viața economică în Țările Române (secolele al XIV-lea — al XVI-lea)

În societatea medievală românească, ca de altminteri în toate societățile europene, pămîntul reprezenta principala bogăție. Legat de proprietatea asupra pămîntului s-a structurat întreaga societate.

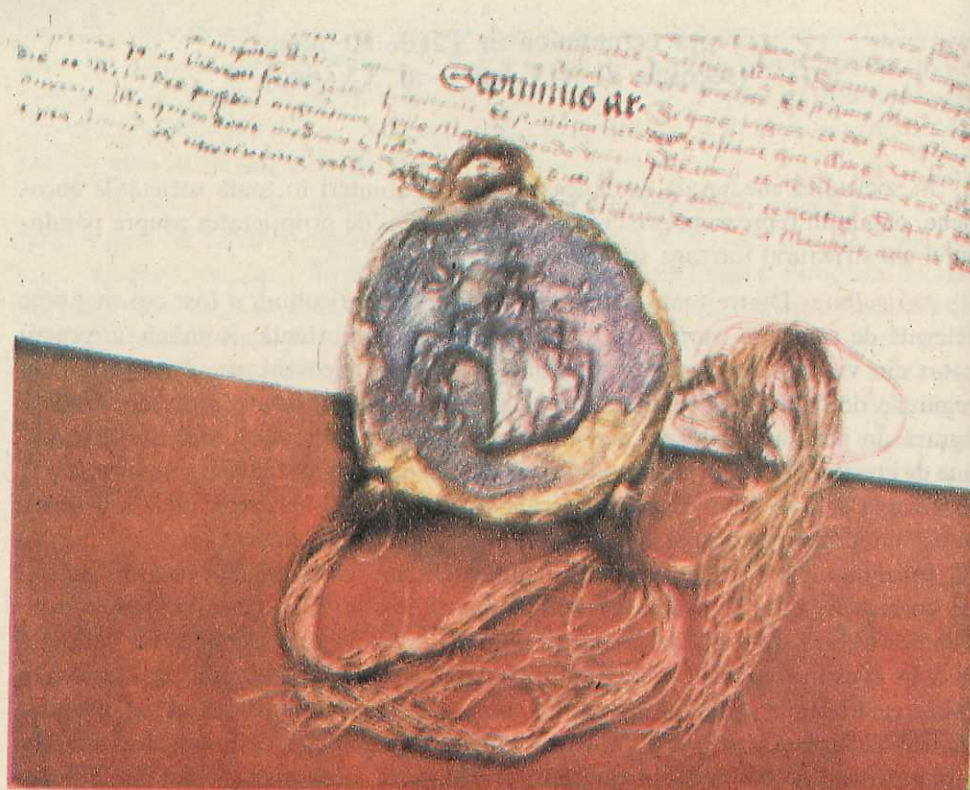
Agricultura. Dintre toate ocupațiile locuitorilor agricultura a fost cea mai bine relevantă de izvoarele istorice și, totodată, cea mai importantă. Românii au practicat-o din vremuri străvechi. Agricultura s-a făcut, îndeosebi, pe văile rîurilor, în regiunile de coline și în cîmpie, dar și la munte, unde exista o străveche tradiție agrară. În jurul așezărilor cu o populație mai deasă se practicau defrișările stimulate de creșterea nevoilor de cereale. Organizarea domeniilor feudale și mai cu seamă încercarea de a se lucra cu munca servilă, în sec. al XVI-lea, determină în Transilvania un proces accentuat de defrișări în regiunile de dealuri.

Informațiile izvoarelor istorice, documentele sau relatările unor călători străini, ne furnizează date și despre existența alternării culturilor cerealiere cu ogorul. Tehnica agrară, folosită de locuitori, a fost moștenită din vechime. Ea cunoaște însă în evul mediu unele îmbunătățiri. Astfel, mărirea brăzdarului la aratru sau folosirea aratrului cu talpă în regiuni mai aride au însemnat totuși un progres. În tehnica agrară medievală folosirea plugului cu roțile și cormană, tras de mai multe perechi de boi, a oferit țăranilor posibilitatea să execute lucrări mai dificile, contribuind la sporirea producției.

În Țările Române se cultivau cereale ca: grîul, secara, orzul, ovăzul, meiul. Esențial pentru alimentația populației era grîul produs în cantități ce acopereau necesarul. În ordinea însemnătății, în viața economică se practica cultura vîței-de-vie, mai cu seamă în zonele deluroase, viile fiind stăpînite de toate categoriile sociale; documentele medievale pomenesc și pomicultura, livezile, culturile legumicole, varza, ceapa și usturoiul.

În raport direct cu agricultura a fost creșterea animalelor (vitele, caii, oile și porcii) care au constituit un important venit, alături de albinărit și pescuit. Românii s-au îndeletnicit și cu păstoritul.

Exploatarea bogățiilor subsolului. Alături de agricultură și de creșterea animalelor, în evul mediu s-a dezvoltat exploatarea bogățiilor subsolului: aurul, argintul, fierul, sarea, îndeletniciri practicate din timpuri străvechi. Ocnele de sare de la *Turda, Sic, Dej, Cojocna, Uioara*, ocnele din Maramureș, exploatările de lîngă *Rîmniciu Vîlcea*, de la *Ocna Mică*, de lîngă *Tîrgoviște*, de la *Tîrgul Trotuș* ca și exploatările metalelor prețioase la *Abrud, Zlatna, Roșia* etc. sînt numai cîteva din cele cunoscute. Însemnătatea exploatării subsolului este dovedită și de colonizarea minerilor străini în Transilvania, cărora li se acordă privilegii și o continuă atenție din partea puterii centrale, interesată în exploatările miniere, aducătoare de venituri. În Țara Românească, în vremea lui Mircea cel Bătrîn, domnia manifestă interes pentru exploatarea aramei.

Pecetea orașului miner Baia Mare

Meșteșugurile. Viața economică a cunoscut o apreciazabilă dezvoltare și în sectorul meșteșugurilor, mai bine conturat în Transilvania. Aici, s-a dezvoltat o intensă viață orășenească încă din sec. al XIII-lea. Orașele Transilvaniei desfășurau o vie activitate meșteșugărească și aveau legături cu orașele din Moldova și Țara Românească; producția și schimbul de mărfuri ne indică o prosperitate economică. Orașe ca: *Sibiu, Brașov, Cluj, Sighișoara, Bitrița*, au avut un aport substanțial la progresul civilizației. Aceștia li se alătură orașe ca: *Baia, Suceava, Chilia, Cetatea Albă, Curtea de Argeș, Cîmpulung*, unde atât activitatea meșteșugărească cât mai cu seamă cea comercială ne indică întinse raporturi internaționale.

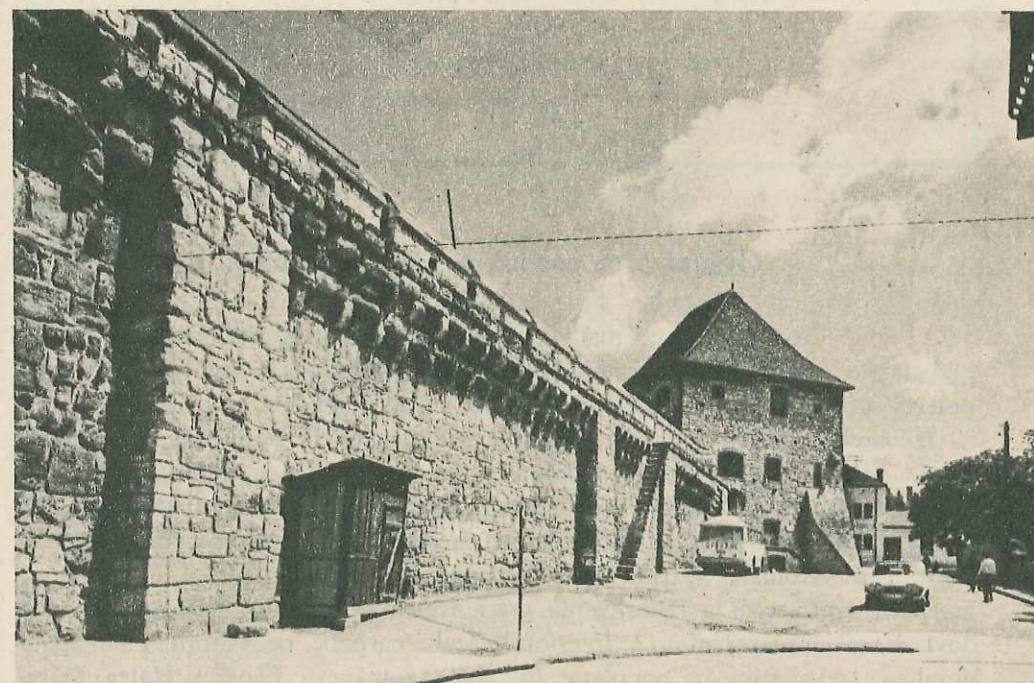
Organizarea *breslelor* în Transilvania, asociații de meșteșugari din aceeași branșă sau din mai multe înrudite, demonstrează amploarea dezvoltării meșteșugurilor și existența formelor de organizare medievală europeană.

Comerțul. Încă din preajma întemeierii statelor feudale, documentele istorice ne mărturisesc o amplă dezvoltare a activității comerciale. Țările erau străbătute de marile drumuri comerciale, care legau Europa apuseană și centrală de Marea Neagră sau de Peninsula Balcanică. Moldova era străbătută de marele comerț, care venea dinspre orașele de la Marea Baltică și se îndrepta spre Marea Neagră. Pe teritoriul Țărilor Române s-au dezvoltat importante centre comerciale genoveze (*Chilia, Cetatea Albă*).

Sighișoara, turnul cu ceas de la principală intrare în oraș care datează, probabil, de la sfârșitul sec. al XIV-lea

Zidurile orașului Cluj din sec. al XV-lea și bastionul croitorilor refăcut în sec. al XVIII-lea

Monede din Țara Românească și Moldova

Orașe ca Brașov, Sibiu, Bistrița, Suceava, Cîmpulung, prin piețele lor, atrăgeau mulțimea negustorilor autohtoni și străini.

Un rol important l-a avut și negoțul dintre Țările Române care atrăgea după sine o serie de privilegii acordate de domnii Țării Românești și Moldovei. Aceste privilegii, adevărate tratate economice cu orașele din Transilvania, sînt o dovadă elocventă despre circulația mărfurilor în economia noastră medievală.

DE RETINUT:

1. Viața economică din Țările Române este o parte importantă, fundamentală a civilizației românești, rezultatul creației materiale a poporului. Ea este în primul rînd o istorie a satelor, a țărănimii, care, prin muncă au determinat progresul Țărilor Române.
2. Fenomenul este unitar pe întreg teritoriul țării, pe primul loc fiind agricultura, creșterea animalelor urmate de exploatarea miniere și de existența meșteșugarilor.
3. Țările Române au dezvoltat o economie interdependentă.
4. În perioada medievală țările noastre au intrat în circuitul economic european.

Organizarea socială a Țărilor Române

Populația. Românii, ca cei mai vechi locuitori, apar în istoria medievală cu așezări stabile, care dovedesc vechimea lor pe aceste meleaguri. Cele mai multe sînt, potrivit documentelor istorice, anterioare statelor feudale.

Izvoarele narrative confirmă o creștere importantă a populației în perioada întemeierii. Populația Țării Românești poate fi estimată, la hotarul dintre sec. al XIV-lea și al XV-lea, la 500 000 de locuitori, în Moldova la sfîrșitul secolului al XVI-lea la 400 000, iar în Transilvania în aceeași epocă, aproximativ 700 000.

În Țările Române au trăit în evul mediu și alte grupuri etnice, cu deosebire maghiari, sași și secui în Transilvania, greci, armeni în Țara Românească și în Moldova. Românii reprezentau, în interiorul arcului carpatic, pe teritoriul comitatelor nobiliare, trei sferturi din populație. În „țările” românești, Făgăraș, Hațeg, Mara-

mureș, majoritatea absolută. Orașele transilvănene ne oferă o situație diferită, ele fiind populate, din cauza privilegiilor feudale, în majoritate de sași și maghiari. În Moldova și Țara Românească numărul românilor era și în orașe covîrșitor.

Clasele sociale. În societatea medievală se conturează tot mai clar două clase fundamentale: *clasa feudală, nobilimea* în Transilvania și respectiv *boierimea* în Moldova și Țara Românească; *țărănimea*. În societatea feudală românească, ca dealtfel și în alte țări, clasele sociale nu erau omogene, clasa feudală fiind cea mai diferențiată. Documentele istorice ne indică o *mare nobilime* și *boierime*, o *nobilime* sau *boierime mijlocie*, *nobilimea* sau *boierimea mică*. Diferențierea rezultă din stăpînirea domeniilor feudale, care în această perioadă încorporau uneori zeci de sate, aparținînd marilor boieri și nobili, alteleori un număr mai redus, în cazul boierimii mijlocii și mici.

În interiorul clasei feudale, între domn și boieri, rege sau voievod în Transilvania, între diferitele categorii de boieri s-au stabilit raporturi suzerano-vasalice. Domnii, ca stăpîni ai pămîntului, acordau vasalilor stăpîniri de pămînt, condiționat de prestarea slujbei.

Domeniile, în virtutea daniilor și confirmărilor domnești și regale, erau *nobiliare-boierești, bisericesti*, ale *episcopilor, mitropoliilor și mănăstirilor, orășenești*. Alături de aceste domenii, societatea feudală cunoaște și *marele domeniu regal* și *domnesc* mai întins la început, în scădere continuă datorită daniilor făcute dregătorilor.

La celălalt pol al societății feudale se afla *țărănimea* dependentă, care lucra domeniile în condițiile aservirii ei de către feudații laici sau eclesiastici. Țărănimea aservită apare în documentele medievale sub numele de *iobagi* sau *jeleri* în Transilvania, de *rumâni* și *vecini* în Țara Românească și Moldova. Iobagul era posesorul, ca și rumânul și vecinul dealtminteri, al *sesiei, lotului de pămînt*, pe care îl numea moșie, semn al unei străvechi stăpîniri. Sesia era numită în afara arcului Carpat *delniță*. Jelerii erau în Transilvania o categorie a țărănimii dependente care nu mai posedă loturi iar uneori nici case; erau oameni nevoiași, dar aveau libertatea de mișcare, spre deosebire de iobagi cărora li se condiționa, limita și îngreua strămutarea de pe un domeniu pe altul.

Starea țărănimii aservite, în perioada dintre sec. al XIII-lea al XVI-lea, este în continuă modificare, dependența sporind, datorită obligațiilor pe care le presta față de stăpînul feudal, stat și biserică.

Țărănimea liberă. În Țările Române această categorie socială este numeroasă și puternică, ea s-a păstrat masiv în toate provinciile istorice. În Transilvania o găsim în «țările» românești, în secuime, pe pămîntul regal, locuit de sași și români (unde și țărani români erau liberi de drept). În Moldova o constatăm sub numele de *răzeși*, iar în Țara Românească sub denumirea de *moșneni* sau *megieși*. Țărănimea liberă a constituit o forță socială și militară în lupta împotriva dominației străine. Existența țărănimii libere în societatea medievală românească reprezintă o particularitate a istoriei noastre. Comunitățile libere țărănești își păstrau o străveche organizare. În fruntea lor era un *sfat* al «oamenilor buni și bătrîni», care aveau atribuții administrative și judecătorești.

Orășenimea. O categorie liberă și diferențiată, potrivit cu averea și rosturile pe care le împlinea în orașul medieval erau orășenii. Cei bogați — *patriciatul* în Transilvania se afla în vârful piramidei sociale, deținând în mâinile sale puterea economică și politico-administrativă. Patricienii se bucurau de privilegii fiind reprezentați din vremea răscoalei de la Bobilna, în conducerea politică a voievodului.

Orașul însă cunoaște și o pătură săracă, numeroasă, *plebea orășenească*, alcătuită din cei nevoiași sau fără avere, din calfe și ucenici. Erau însă și pături intermediare, *meșteșugari* și *negustori*, care nu se bucurau de avantajele și drepturile patriciatului.

Societatea feudală numără și o seamă de alte categorii: preoți, dascăli, profesorii școlilor medievale, scribii sau dicții de cancelarie. Erau și ei diferențiați, bunăoară preoții la nivelul condiției iobagului, alții liberi, iar unii cu un rang superior în ierarhia bisericească și cu un statut juridic și social nobiliar. Orașul medieval cunoaște și liberi profesioniști, medici, chirurghi și juriști.

Obligațiile țărănimii. În raport cu evoluția societății feudale obligațiile țărănimii sînt numeroase și în continuă agravare. În Transilvania se plătea regalității *darea în bani*, țărănimea fiind obligată să presteze lucrările publice la cetăți, drumuri etc.; bisericii *dijma*, plătită de credincioșii catolici în mod obișnuit episcopiei catolice, apoi a fost răscumpărată în bani; nobilimii, *censul*, obișnuit în bani, *daturile* sau *darurile*, între care era *găleata*, *munca*, numită mai târziu *robotă*; *dijma din porci* și *albine*. Românii erau obligați la *cens*, *daruri*, *muncă*, *dijma din porci* și *albine* și *datul oilor* (cincizecimea). Obligația în muncă a fost stabilită la o zi pe an în 1437. În Țara Românească și în Moldova obligațiile feudale sînt pomenite ca „*slujbe și dajdii mari pînă la cele mici*“, zeciuiala domniei și stăpînului. Obligația în muncă nu era limitată în Moldova și Țara Românească, fiind în raport cu necesitățile feudalului.

Organizarea socială a Țărilor Române este întemeiată pe inegalitatea de avere, determinată de împărțirea societății în clase antagoniste, pe privilegii și obligații. Societatea medievală cunoaște pe lîngă caracteristicile generale și mari deosebiri de la o regiune la alta, rezultate din particularismul local, din abuzurile nobilimii și boierimii. Raporturile feudale se agravează pe măsură ce obligațiile țărănimii sporesc. Domnia, puterea centrală, interesate în posibilitățile de plată ale țăranilor impune limitarea acestora. Dar mai presus se opune adîncirii exploatarei prin rezistența manifestată în formele cele mai diverse, culminînd cu marile răscoale țărănești.

DE REȚINUT

1. Începînd cu sec. XIV Țările Române cunosc un însemnat spor de populație, românii constituind, în evul mediu, majoritatea populației.
2. Alături de români s-au așezat și au trăit maghiari, secui și sași.
3. Clasele sociale și evoluția lor au fost aceleași în Țările Române.
4. În evul mediu s-a menținut țărănimea liberă, care a fost o importantă forță socială.

Răscoala țăranilor români și maghiari de la Bobilna (1437—1438)

Secolul al XV-lea aduce în istoria Transilvaniei și prima mare răscoală anti-feudală a țăranilor români și maghiari, cunoscută sub numele de *răscoală de la Bobilna*. Ea se încadrează în seria frământărilor sociale și a marilor răscoale țărănești europene, care străbat istoria celei de-a doua jumătăți a sec. al XIV-lea. Cu deosebire războaiele husite și programul de revendicări sociale ale taboriților a avut influență și în Transilvania. Ecourile luptei husiților împotriva abuzurilor bisericii catolice s-au propagat prin soldații care au participat la campaniile din Cehia, prin negustori și studenți. Răscoala țăranilor români și maghiari din Transilvania este îndreptată împotriva exploatarei, în condițiile agravării sarcinilor feudale și asupririi exercitate de statul și biserica feudală.

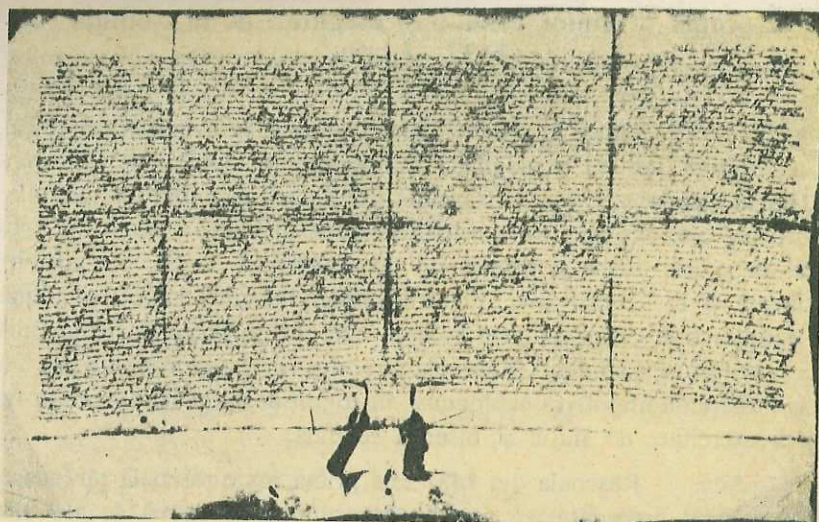
Cauzele răscoalei. Răscoala din 1437 este prima mare răscoală țărănească din Transilvania, fiind precedată, cu numai cîțiva ani, de o seamă de alte răscoale locale în secuime, în Țara Bârsei, Țara Făgărașului și Țara Hațegului, precum și de a lucrătorilor din minele Maramureșului. Ridicarea la luptă a țărănimii a fost cauzată de asuprirea feudală în creștere în sec. al XV-lea. Nobilimea a nesocotit dreptul de strămutare al țărănimii de pe un domeniu pe altul. La aceasta s-au adăugat abuzurile nobilimii care încălca dreptul de moștenire a iobagului.

În același timp au crescut nemulțumirile țăranilor în legătură cu dijma episcopală, percepută de biserică. Aceasta nefiind strînsă timp de trei ani, a fost cerută nu în monedă curentă, ci în noua monedă, cu valoare mai mare. Nemulțumirea țărănimii a fost sporită, în condițiile medievale, și de refuzul prestării asistenței bisericii la botezuri, cununii și înmormîntări.

Contradicției fundamentale dintre nobilime și țărănime i se asociază o suită de alte contradicții, dintre mica și marea nobilime, dintre orășenime și sărăcime, dintre nobilime și biserică. Mica nobilime, deși importantă ca număr, fusese împinsă pe planul doi în viața politică, fiind la discreția marilor baroni, așa cum orășenimea săracă era asuprită de patriciat. Aceste contradicții din interiorul clasei dominante au determinat nemulțumiri și oscilații, care au făcut ca mica nobilime să participe, la început, și ea la răscoală, alături de țărănime.

Începutul răscoalei. Țărănimea s-a ridicat la luptă în primăvara anului 1437, în satele din regiunea Someșurilor, atacînd curțile nobiliare și domeniile bisericesti. Răscoala s-a extins și în alte părți, pînă în comitatul Alba. Ținutul Someșurilor devine centrul acțiunilor țărănești din voievodatul Transilvaniei. Aici, în apropierea Dejului, pe *dealul Bobilna* țărănimea își stabilește centrul acțiunilor, organizîndu-și o tabără potrivit sistemului husit. Țărănimea era organizată sub conducerea stegarilor ei.

Cetele țărănești se aflau, la scurtă vreme după izbucnirea evenimentelor, față în față cu oastea nobilimii, aflată sub conducerea voievodului Transilvaniei. Conducătorii țărănimii încearcă prin mijlocirea unei solii să obțină împlinirea revendicărilor. Trimișii țărănimii sînt însă uciși, nobilimea demonstrînd, o dată mai

Înțelegerea de la Bobilna dintre răsculați și nobili

mult, neînțelegerea pentru soarta țărănimii. În lupta care se dă la poalele dealului Bobilna, țărănimea iese biruitoare. Astfel se deschide calea tratativelor.

Înțelegerea din 6 iulie 1437 dintre țărănime și nobilime. Tratatul purtat între reprezentanții obștii țărănești și nobili se încheie cu o înțelegere, la 6 iulie, în fața *Conventului Cluj-Mănăstur*. Termenii în care este redactat textul înțelegerii mărturisesc o țărănime victorioasă, în stare să-și impună condițiile. Ea obține fixarea precisă a sarcinilor iobăgești, scăderea sau ameliorarea unora dintre ele, stabilirea precisă a dîjmei bisericesti, dreptul la moștenirea averii de către urmași sau, în condițiile absenței moștenitorilor, dreptul de a o lăsa moștenire prin testament. Țărănimea impune însă nobilimii recunoașterea dreptului de a se strămuta. Ei obțin și posibilitatea de a stabili în viitor, împreună cu nobilimea, obligațiile feudale.

Regruparea forțelor nobiliare: *unio trium nationum*. Victoria țărănimii concretizată în textul înțelegerii a lovit în atotputernicia nobilimii. În aceste împrejurări feudalii încearcă singura soluție posibilă, împăcarea contradicțiilor din interiorul clasei dominante, făcînd concesii micii nobilimi, pentru a o scoate din frontul răsculaților. Astfel la *Căpîlna*, în apropierea Dejului, se întîlnesc clasele dominante, reprezentate de nobilimea laică și ecleziastică, fruntașii secuilor și sașilor, încheind o „*unire frățească*” cunoscută sub numele de *Unio trium nationum*. Mica nobilime s-a solidarizat, din interese de clasă, cu restul privilegiaților. Unirea celor trei națiuni a reprezentat o tipică alianță a claselor dominante, a nobilimii, a păturilor conducătoare ale secuilor și sașilor. Unirea acestor trei națiuni politice, care reprezentau clasele și păturile dominante, a devenit baza sistemului politic al voievodatului Transilvaniei. Uniunea, pe lângă caracterul ei de clasă, grupa privilegiații de alt neam. Ea a exclus de la viața politică pe cei mai mulți din locuitorii țării, adică pe români.

Reizbucnirea conflictului și a doua înțelegere. Țărănimea confruntată cu alianța privilegiaților își strînge rîndurile, se ridică din nou la luptă. Confruntarea se soldează cu un rezultat nedecis. În această situație la *Apatiu*, în 6 octombrie 1437, se încheie o a doua înțelegere, menită să reglementeze raporturile dintre iobagi și nobilime. În comparație cu prima, textul este mai scurt și mult mai defavorabil țărănimii. Nu mai apar vechile libertăți și reducerea prestațiilor feudale. În schimb se sporește censul, se stabilește renta în muncă la o zi pe an. În plus, țăranii nu mai sînt socotiți locuitori ai țării (regnicolae, în înțelesul de cetățeni), ci, simplu, țărani iobagi (rustici, iobagiones). Nu mai sînt prevăzute nici adunările anuale și drepturile obștii țăranilor.

Evenimentele din toamnă și declinul răscoalei. În toamnă, răscoala reizbucnește cu putere, ciocnirile între nobilime și țărani se întetesc, răscoala acum se transformă tot mai mult într-o confruntare a țărănimii sărace cu nobilimea. Cu ajutorul săracimii orășenești sînt ocupate orașele *Aiud*, *Cluj*. În jurul lor se dau lupte grele, nobilimea întărindu-se prin ajutoarele pe care le primește de la rege, secui și sași. Țărănimea în aceste condiții este înfrîntă. Ceea ce a urmat a fost o cumplită represiune. Executarea căpeteniilor se împletește cu schingiuri de neimaginat. Nobilimea ieșită victorioasă poate acum proclama la adunarea privilegiaților de la Turda (2 februarie 1438), rosturile antițărănești, ale convenției de la Căpîlna: „*stirpirea și distrugerea răutății și răscoalei țăranilor nelegiuiți*”.

Răscoala de la Bobilna, prin amploarea participării și formulările ei programatice, se înscrie drept cea dintîi mare răscoală antifeudală din țara noastră. Pornită dintr-un moment de criză a feudalismului, prin participarea țărănimii române și maghiare, răscoala a dovedit forța ei socială și conștiința drepturilor pe care le avea. Ridicîndu-se împotriva tendinței nobilimii de șerbire a țărănimii, răscoala a întîrziat acest proces și a reglementat unele obligații. Mai mult însă țărănimea a dovedit nobilimii forța de care dispune și de care trebuia să țină seama.

DE REȚINUT:

1. Răscoala de la Bobilna a izbucnit ca urmare a asupririi feudale și în special a limitării dreptului de strămutare.
2. Evenimentele din 1437 dovedesc forța țărănimii, capacitatea de organizare și conștiința libertăților ei.
3. Forța țărănimii victorioase determină regrouparea privilegiaților, care încheie *Unio trium nationum*, o uniune a nobililor, mai marilor sașilor și secuilor, împotriva țărănimii.
4. *Unio trium nationum* devine baza sistemului politic al voievodatului.
5. Uniunea privilegiaților consfințește inegalitatea politică a românilor.

SITUAȚIA POLITICĂ A ȚĂRILOR ROMÂNE DE LA SFÎRȘITUL SECOLULUI AL XIV-LEA PÎNĂ LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XV-LEA

La scurtă vreme după afirmarea lor politică ca state independente, Țara Românească și Moldova se manifestă ca importante forțe politice în istoria sud-estului european. Orientarea spre o politică de-sine-stătătoare a statelor românești se lovește de tendințele expansioniste ale marilor state feudale, Ungaria și Polonia, care încercau să-și asigure, ajungând adeseori în conflict între ele, suzeranitatea asupra lor.

Tendințelor politice expansioniste ale celor două puteri li se asociază Imperiul otoman care prin cucerirea Peninsulei Balcanice constituia o gravă primejdie pentru existența politică independentă a Țărilor Române.

În aceste împrejurări externe, Țările Române știu să opună o rezistență militară fermă, atât încercărilor regatului maghiar de a subjuga Moldova, cât și celor de dominație otomană în Țara Românească.

Lupta Țării Românești pentru apărarea independenței

În istoria poporului român *Mircea cel Bătrîn* (1386—1418), domnul Țării Românești, ne apare drept una din cele mai puternice personalități. Ajuns în scaun în vremi ce anunțau mari confruntări cu Imperiul otoman, se remarcă prin abilitatea politică și prin calitățile de oștean viteaz. Un cronicar turc îl numește, pe bună dreptate, „*cel mai viteaz și cel mai ager dintre principii creștini*”. El a știut, în complexitatea raporturilor politice ale timpului, să aducă în hotarele țării pămînturi străvechi românești. Domnul Țării Românești a fost și un bun organizator, a manifestat interes pentru așezămintele social-economice, într-o vreme de generală consolidare și de sporire a populației în răsăritul Europei. *Mircea cel Bătrîn* a fost un luptător pentru independența țării, un hotărît apărător al civilizației europene. Istoricii i-au asociat însă și calități de bun diplomat și de sprijinitor al culturii.

Începuturile domniei. La urcarea pe tron, *Mircea* era stăpîn numai al Țării Românești. Teritoriile de peste munți, Amlașul și Făgărașul, pe care le deținuse încă *Vladislav Vlaicu*, fuseseră pierdute în vremea lui *Radu I*. *Mircea* ia în stăpînire aceste teritorii, astfel că în septembrie 1389 se intitulează domn „*al țărilor de peste munți*”. Din același an apare în titlul domnesc și *Banatul Severinului*. Titlurile domnești oglindesc de la an la an întinderea teritorială a Țării Românești, prin integrarea noilor sau mai vechilor stăpîniri.

Primejdia otomană însă se apropie de hotarele țării, în timp ce Ungaria este frământată de lupte interne. Conștient de creșterea pericolului otoman, *Mircea* a căutat să consolideze statul, continuînd opera predecesorilor săi, fiind primul

*Mircea cel Bătrîn și
fiul său, frescă de la
Cozia*

dintre domnii români care a încheiat un front puternic românesc. Încă din primii ani s-a străduit să stabilească bune relații cu Moldova lui *Petru Mușat*, prin intermediul căruia încheie o alianță cu Polonia.

Nu cu mult înainte, în vremea expediției turcilor în Dobrogea împotriva lui *Ivanco*, *Mircea* intervine și integrează Țării Românești în 1388 și acest teritoriu românesc.

Politica internă. *Mircea cel Bătrîn* s-a preocupat de sporirea bogățiilor țării; a desăvîrșit organizarea socială a țării, sistemul de obligații și de privilegii. În timpul lui s-au stabilit sistemul proprietății feudale (prin actele emise de cancelaria domnească) și dregătoriile. A realizat o mai bună administrație a țării, care a fost controlată din aproape de domnie. El a întărit sistemul de cetăți de la Dunăre, organizînd și «*oastea cea mare*». *Mircea* a acordat atenție și organizării bisericii Țării Românești. Această activitate de consolidare a statului explică, în bună parte, puterea pe care o reprezenta Țara Românească în sud-estul Europei.

Rolul Țării Românești în frontul antiotoman din Balcani

După alungarea turcilor din Dobrogea, Mircea a sprijinit în continuare forțele sociale din Peninsula Balcanică, în lupta împotriva ofensivei otomane. În iunie 1389 un corp de oaste din Țara Românească participă, alături de forțele sîrbești conduse de cneazul Lazăr, la lupta de la *Cîmpia Mierlei* (Kosovopolje) împotriva turcilor. Sultanul a întreprins în 1391 o campanie de pradă în nordul Dunării. Oastea turcească este învinsă de Mircea cel Bătrîn.

Lupta de la Rovine. Ofensiva otomană se îndreaptă începînd din 1393 spre cetățile de la Dunăre stăpînite de Mircea, astfel că Țara Românească se află în prima linie a frontului antiotoman. Participarea lui Mircea la lupta de la *Cîmpia Mierlei*, politica domnului îndreptată împotriva stăpînirii otomane în Peninsula Balcanică și sistemul de alianțe cu statele creștine au constituit tot atîtea cauze care au pri-lejuit agresiunea otomană în Țara Românească. Cu o armată de aproximativ 40 000 de ostași, căreia i s-au adăugat și armatele vasalilor sîrbi și albanezi, în toamna anului 1394, *Baiazid Ilderim* (Fulgerul) a trecut Dunărea pe la Turnu în Țara Românească, înaintînd spre capitala țării, la Argeș. Mircea cel Bătrîn dispunînd doar de 10 000 de ostași a evitat la început lupta directă. El a adoptat tactica hărțuiei, a evacuat satele, retrăgînd pe locuitori în zona muntoasă; a dezlănțuit atacuri prin surprindere, mai ales noaptea, împotriva trupelor turcești, răzlețite pentru a-și căuta hrana sau a jefui. Forța dușmanului a slăbit treptat. În ziua de 10 octombrie 1394, la *Rovine* (rovină = loc mlăștinos), între Turnu și Argeș, s-a dat una dintre cele mai mari lupte din istoria confruntărilor turco-române. O cronică bulgară contemporană povestește: „și lănci nenumărate s-au frînt“, iar cerul „nu se mai putea vedea de desimea“ săgeților. Victoria obținută nu a putut fi exploatată, deoarece o parte din marea boierime, nemulțumită de creșterea autorității domnești, a sprijinit pe un pretendent, anume *Vlad* (Uzurpatorul), susținut și de domnul Moldovei. În aceste condiții Mircea a încheiat la *Brașov* în 7 martie 1395 — tratatul de alianță cu regele Ungariei, Sigismund, împotriva turcilor. Acest tratat nu este un act de vasalitate ci o alianță împotriva turcilor, în vederea unei cruciade. Mircea este recunoscut ca domn al țării, dovadă că el, de fapt, controla partea răsăriteană a ei fiind susținut de importante forțe sociale și militare. *Vlad Uzurpatorul*, sprijinit și de intervenția armatei otomane, avînd și adeziunea unei părți a boierimii, se menține un timp în scaun. În vara anului 1396, Mircea, cu sprijinul lui Știbor, voievodul Transilvaniei, întărindu-și pozițiile în Țara Românească a participat la cruciada antiotomană.

Lupta de la Nicopole. Presiunea otomană asupra Europei și încercările Imperiului otoman de a se înstăpîni în Țara Românească determină organizarea unei cruciade antiotomane, plănuită cu mai mulți ani în urmă. Scopul acesteia era de a-i alunga pe turci de la Dunăre și chiar din Europa. Încă din primăvara anului 1396 au sosit la Buda cavaleri francezi și burgunzi, apoi germani, italieni și englezi. Acestora li se alătură oști maghiare, precum și un corp ardelean condus de voie-

vodul Știbor. Cruciaților li se atașează oastea Țării Românești sub conducerea domnului.

În vara anului 1396 aliații au cucerit Vidinul și Rahova, ajungînd la *Nicopole*. Deși Mircea, care cunoștea tactica de luptă a turcilor, a cerut să atace cel dintîi, a fost refuzat de ducele Burgundiei. Acesta pornind la atac s-a îndepărtat mult de liniile creștine. Astfel că oastea franco-burgundă a fost înconjurată. Cruciada a luat sfîrșit cu victoria turcilor. De acum înainte, rolul principal în confruntarea cu Imperiul otoman, la Dunăre, a rămas în seama Țării Românești. Înfrîngerea de la *Nicopole*, prezența turcilor în Bulgaria și ocuparea de către turci a cetății Turnu au întărit, pentru moment poziția lui *Vlad Uzurpatorul*. După cucerirea Vidinului crescînd însă pericolul transformării țării în pašalic s-a produs o regroupare a forțelor în jurul lui Mircea. La aceasta s-a adăugat și situația favorabilă creată de îndepărtarea lui *Baiazid* de linia Dunării. Sultanul, avînd în intenție pregătirea asediului Constantinopolului, dezangajează frontul dunărean. În aceste condiții Mircea, avînd sprijinul țării, este reînscăunat cu ajutorul lui Știbor, voievodul Transilvaniei.

Etapă de apogeu și lupta diplomatică dusă de Mircea. Victoria mongolilor conduși de *Timur Lenk* la *Ankara* (1402) și luarea în captivitate a lui *Baiazid*, au pri-lejuit luptele pentru tron între fiii acestuia. Această etapă, extinsă pe parcursul unui deceniu, a însemnat și o perioadă de oarecare liniște, îngăduindu-i lui Mircea cel Bătrîn să se manifeste ca abil diplomat, iar țării să joace un rol însemnat în istoria acestei părți de lume. Reînnoind tratatul de alianță cu Polonia, asigurîndu-se de sprijinul lui *Alexandru cel Bun*, domnul Moldovei, Mircea, ajutat de oști moldovenești și transilvănene, i-a izgonit, în 1404, pe genovezi din Chilia — puternic port dunărean — luînd-o în stăpînire.

Mircea se putea intitula: „*Io Mircea, mare voievod și domn, cu mila lui Dumnezeu stăpînind toată Țara Ungro-Vlahiei și părțile de peste munți încă și spre părțile tătărești și herțeg al Amlașului și Făgărașului și domn al Banatului Severinului și de amîndouă părțile peste toată Podunavia, încă pînă la Marea cea mare și singur stăpînitor al cetății Dîrstor*“.

Folosindu-se de anarhia feudală din Imperiul otoman, de luptele pentru tron, Mircea s-a amestecat în politica internă a acestuia, sprijinind pe diferiți candidați. În același timp, pentru reluarea războiului antiotoman, Mircea a întărit relațiile de colaborare cu cneazul sîrb Ștefan Lazarevici, iar cu regele Sigismund al Ungariei a plănuit o nouă campanie antiotomană. Țara Românească ajunsese în această vreme o putere însemnată.

Înlăturarea lui *Musa*, pretendentul ajutat de Mircea, și înscăunarea lui *Mahomed* (1413), a însemnat o grea lovitură pentru politica lui Mircea. Regii Ungariei și Poloniei duceau tratative pentru încheierea unui armistițiu cu Imperiul otoman. În aceste condiții de izolare, părăsit de foștii aliați, Mircea a fost nevoit să trateze cu Poarta, obligîndu-se la plata unui tribut anual, care însemna răscumpărarea

Biserica mănăstirii Cozia

păcii. Tributul plătit lui Mahomed n-a însemnat, deci, supunerea țării față de turci. La moartea sa (31 ianuarie 1418), Mircea a lăsat o țară liberă, independentă, încheind una dintre cele mai strălucite domnii din istoria poporului nostru. A fost înmormântat la mănăstirea Cozia, ctitoria sa.

Semnificația istorică a domniei lui Mircea cel Bătrîn. În condițiile afirmării puterii și expansiunii otomane în Europa, domnia lui Mircea cel Bătrîn a însemnat, pentru Țara Românească, o epocă de mari confruntări militare și diplomatice. În vremuri grele, Țara Românească și-a păstrat independența și și-a consolidat hotarele. Pe plan intern, țara a cunoscut o etapă de prosperitate economică și consolidare politică. Bun gospodar, conducător viteaz și diplomat iscusit, Mircea cel Bătrîn a fost primul mare conducător al luptei de apărare pe linia Dunării de jos împotriva agresiunii otomane, contribuind substanțial la apărarea civilizației europene. Știind să folosească resursele materiale și umane ale țării în lupta anti-otomană, el a salvat astfel țara de pericolul transformării în pașalic. Faptele lui strălucite, ca și cele ale altor mari conducători ai neamului, vor rămîne „de-a pururi în conștiința poporului nostru, în istoria patriei”.

Moldova în timpul lui Alexandru cel Bun

După o vreme de frământări politice interne, cu sprijinul lui Mircea cel Bătrîn, a fost inaugurată în Moldova domnia lui *Alexandru cel Bun* (1400—1431). Cele trei decenii de domnie au însemnat pentru țară o perioadă de liniște și pace, de prosperitate economică și de întărire a statului feudal. Lunga domnie i-a îngăduit lui Alexandru cel Bun să statornicească măsuri politice, administrative, financiare și militare, care au dus la consolidarea puterii, la creșterea prestigiului și autorității sale.

Făurirea unui sistem de alianțe în scopul apărării independenței țării. Însăunarea lui Alexandru cel Bun a coincis cu un moment de încordare a relațiilor dintre regatele Poloniei și Ungariei, între care exista, pentru dominația răsăritului Europei și gurilor Dunării, o rivalitate mai veche. De aceea, de la început, domnul și-a pus speranțele în Mircea cel Bătrîn. Moldova fiind legată de Țara Românească prin

Alexandru cel Bun și familia sa, frescă de la mănăstirea Sucevița

aceleași interese politice. Tratatul încheiat între cei doi domni, în care se făcea și delimitarea granițelor, a dus la o strinsă alianță și colaborare.

Aflându-se între două puteri rivale, Polonia și Ungaria, Alexandru cel Bun a înțeles că trebuie să se apropie de Polonia, din mai multe motive: exista o tradiție a bunelor relații de pe timpul predecesorilor săi Petru I și Roman I; prin Moldova treceau drumurile comerciale de la Liov și Cracovia spre porturile dunărene și maritime, comerțul de tranzit aducând însemnate venituri vamale Moldovei; nădăjduia ca prin alianța cu Polonia să neutralizeze pretențiile regelui Ungariei.

În anul 1402, Alexandru cel Bun a încheiat o înțelegere cu Vladislav Iagiello, recunoscându-i suzeranitatea, reînnoită de mai multe ori (1404, 1407, 1411) fără stîrbirea independenței țării. Domnul Moldovei a urmărit prin apropierea de Polonia: consolidarea politică a țării și creșterea prestigiului domniei în cadrul relațiilor internaționale. Privilegiul comercial acordat negustorilor din Liov, în 1408, presupunea existența unei strînse colaborări politice între cele două țări. În bune raporturi a ajuns Alexandru cel Bun și cu Vitold, marele cneaz al Lituaniei.

Prietenia cu Mircea cel Bătrîn și cu fiii acestuia, înțelegerile încheiate cu Polonia, raporturile de colaborare cu ducele Lituaniei, au vizat crearea unui puternic sistem politic defensiv, pentru preîntîmpinarea unui atac din afară.

Participarea moldovenilor la lupta poporului polonez împotriva teutonilor. Cavalerii teutoni, după ce fuseseră alungați din Țara Birsei, și-au întemeiat un stat puternic în zona Mării Baltice, continuînd politica agresivă și de expansiune în dauna Poloniei. Pe baza tratatului încheiat, Alexandru cel Bun i-a trimis, în anul 1410, ajutor armat regelui Poloniei, ușurîndu-i biruința de la *Grünwald*, împotriva cavalerilor teutoni, sprijiniți de regele Ungariei.

Cum neînțelegerile polono-maghiare s-au intensificat, tratatul încheiat la *Roman*, în 1411, între Alexandru cel Bun și Vladislav Iagiello prevedea și apărarea comună împotriva Ungariei. Creșterea pericolului otoman, înfrîngerea cavalerilor teutoni, criza politică internă, l-au determinat pe Sigismund de Luxemburg să ajungă la o înțelegere cu Polonia, încheind tratatul de la *Lublau* din 1412. Tratatul prevedea o acțiune comună împotriva turcilor, la care trebuia să participe și Alexandru cel Bun. În caz de refuz, Moldova urma să fie împărțită între cele două puteri. Deși regele Ungariei a încercat de mai multe ori să pună în aplicare aceste prevederi, regele Poloniei s-a opus.

În anul 1414 Alexandru cel Bun i-a sprijinit din nou pe polonezi împotriva teutonilor, precum și în 1422, la *Marienburg*, unde călăreții moldoveni s-au acoperit de glorie. El urmărea, prin alianța cu Polonia, să deoaze planurile expansioniste ale regelui Sigismund, dar și pe cele ale turcilor. Aceștia din urmă, în anul 1420, după ce l-au înfrînt pe domnul Țării Românești, s-au îndreptat spre Cetatea Albă. Alexandru cel Bun a cerut în zadar ajutor Poloniei. În aceste împrejurări el reușește prin forțele-i proprii să respingă atacul turcesc.

Alexandru cel Bun a murit în decembrie 1431, fiind înmormîntat la mănăstirea Bistrița. Domnia lui Alexandru cel Bun a însemnat o perioadă de realizări economice și politice. În relațiile externe, el s-a sprijinit pe alianța cu Țara Românească, știind în același timp să păstreze echilibrul între puterile vecine, Polonia și Ungaria. Contracarîndu-le planurile expansioniste, reușește astfel să păstreze independența țării. Moldova a cîștigat o recunoaștere internațională a prestigiului ei, fiind considerată, alături de Țara Românească, după Bizanț, drept o forță însemnată a Răsăritului.

Orientarea politică a voievodatului Transilvaniei

Organizarea politică a voievodatului Transilvaniei se desăvîrșește în sec. al XIV-lea și în prima jumătate a sec. al XV-lea. Autonomia voievodatului se precizează într-o tot mai mare măsură, datorită tradiției sale de țară separată și a vieții economice care era legată de dezvoltarea Țării Românești și a Moldovei. Transilvania cunoaște în sec. al XIV-lea o pronunțată autonomie în vremea unor voievozi care constituie adevărate dinastii, exemple fiind voievozii din familiile *Láckfi* și *Csáki*. În această vreme congregațiile nobiliare sau obștești cîștiga un rol mai important. Orașele țării își sporesc autonomia. Un semn al acestei politici autonome a fost și alăturarea voievodului Transilvaniei, *Ladislau de Losoncz*, la o coaliție balcanică împotriva Ungariei. În timpul lui Mircea cel Bătrîn voievodul *Știber* sprijină pe domnul Țării Românești în lupta antiotomană dovadă a țelurilor politice comune.

Legăturile între Transilvania și celelalte două țări românești se amplifică în această perioadă, în condițiile create de pericolul otoman. Lupta puterilor europene împotriva Imperiului otoman consolidează neîncetate aceste legături. Mircea stăpînește *Amlașul*, *Făgărașul* și *cetatea Bologa* de lângă Cluj, fapt ce contribuie la întărirea vieții românești în aceste regiuni. Sub raport social boierimea făgărășană stăpînește moșiile în virtutea actelor de danie primite de la domnii Țării Românești.

Viața social-politică a voievodatului Transilvaniei după întemeierea statelor feudale de la sud și est de Carpați este dominată de politica de catolicizare și în general de asuprirea nobilimii și cnejilor români. Prin diplomele regale din 1366 Ludovic cel Mare ia măsuri împotriva românilor „*răzvrățiți în Transilvania*” care se aflau în legătură cu frații lor din Țările Române libere, cu aceeași credință și limbă. Politica regală, așezînd semnul egalității între starea nobiliară și religie, dă o lovitură nobililor și cnejilor români ortodocși, inaugurînd un sistem grav de asuprire.

DE REȚINUT:

1. La sfârșitul sec. al XIV-lea și începutul sec. al XV-lea Țările Române și-au consolidat structurile statale.
2. Domniile lui Mircea cel Bătrîn și Alexandru cel Bun ilustrează prestigiul puterii centrale în interior și al statelor pe care le reprezentau în istoria europeană.
3. Țările Române constituiau, prin forța lor economică și militară, un factor însemnat în istoria politică a Europei centrale și de sud-est.
4. Voievodatul Transilvaniei se afirmă, în contextul luptei antiotomane, prin politica de sprijinire a lui Mircea cel Bătrîn.
5. Eforturile politice și militare comune au contribuit la împiedicarea cuceririi Țărilor Române de către turci și transformarea lor în pașalâcuri.

LECTURĂ

„Dat-a domnia mea credința și sufletul domniei mele tuturor neguțătorilor și pîrgarilor din țara părintelui și fratelui domniei mele Vladislav, regele de la Leopole (Liov), și a pîrgarilor din țara fratelui domniei mele marele principe Vitold cum că să aibă voie de a veni în țara domniei mele cu mărfurile lor, fiindu-le venirea slobodă, pe credința și sufletul domniei mele, cu o avere cît de multă, fie măcar cu nenumăratele nenumăratelor și miile miilor de întunerice; și numai într-un loc unde le va fi dezlegarea mărfurilor, la Tîrgoviște, acolo să plătească vamă și apoi să-și cumpere ce vor pofti; iar din marfa lor, domnia mea își va cumpăra ce-și va alege, și după aceea ei să fie slobodi de a umbla în toată țara și provincia domniei mele, vînzînd și cumpărînd prin toate orașele, prin toate schelele de la Dunăre, începînd de la Porțile de Fier și chiar pînă la Brăila, și prin toate căile din munți și nicăieri să nu plătească vamă, nici într-un tîrg și nici într-o schelă; și unde vama va fi arendată de către domnia mea, acolo vameșul să nu cuteze a-i vămui, ci să pună pe socoteala domniei mele, iar unde nu va fi arendată, acolo nici să caute mărfurile lor“.

*Privilegiul acordat de Mircea cel Bătrîn,
domnul Țării Românești, negustorilor din Liov (1403)*

„...am dăruit domnia mea acest de față hrisov al domniei mele, celor două mănăstiri ale domniei mele, de la Cozia, ...ca să le fie din orașul domniei mele, din Tîrgoviște, zece case, anume: Ianache și Trifo și Tudoran, nepotul lui Gavalin și Constantin, fiul lui Tudor și Caloian, fiul lui Miha și Gheorghe Afumatul și Seva Muchia și Gheorghe Obraz și Ivan Gari și Ștefu, nepotul lui Razimir. Aceste zece case le slobozesc domnia mea acelor două mănăstiri ale domniei mele, ca să le fie în supunere și pentru toată nevoia, la orice vreme, de asemenea și de ohăbă, începînd de la vama oilor și de vama porcilor și de albinărit și de găletărit și de vinărici și de cărături și de podoabe și de posadă și de fîn, talpe, de toate engariile, mici și mari, cîte se află în orașul domniei mele la Tîrgoviște, într-un nimic să nu aibă vreun amestec cu orașul domniei mele, ci să slujească numai acelor două mănăstiri ale domniei mele...“

*Document de la Dan al II-lea,
din februarie 28, 1424, Tîrgoviște.*

„Fiindcă, apoi, s-a văzut că toată jefuirea silnică și asuprirea locuitorilor țării vin de acolo, că cei care voiau să se mute, ca să locuiască în altă parte, nu aveau voie să plece, nici chiar după ce erau jefuiți, de aceea au hotărît ca toți oamenii de stare liberă și fiecare dintre ei, după ce-și vor fi plătit darea dreaptă după pămînt și datoriile lor, să aibă slobodă și nestingherită voie să se mute oriunde ar voi. Dacă însă vreunul dintre nobili ar voi să învinovătească pe nedrept ori să păgubească în lucrurile lor pe iobagii care vor să se ducă în altă parte, atunci comitele comitatului să fie dator să-l pedepsească cu trei mărci. Aceia însă care, pentru nelegiuirile lor, ar fi condamnați la vreo gloabă sau (ar avea) de plătit darea după pămînt, să nu poată pleca decît după ce se vor fi dezvinovățit. Iar pe iobagii care vor pleca în ascuns, fără să-și fi plătit darea după pămînt, sau care nu se vor supune legii și judecării, stăpînul lor să-l cheme înapoi, în chip legiuit, potrivit obiceiului țării, înaintea judeului lor obișnuit, dovedind cu jurămîntul lui însuși și cu acela al altor doi cojurători, că au plecat într-ascuns sau că au lipsit de la judecată“.

*Prima înțelegere dintre răsculați și nobili, încheiată
la Bobîlna, pe la sfârșitul lunii iunie și adevărită
de conventul Mănăstirii de la Cluj-Mănăstur la 6 iulie 1437.*

„În același timp, românii, oameni ai voievodului Alexandru al Moldovei, trimiși într-ajutor lui Vladislav, regele Poloniei, atingînd un număr de 400 de ostași, coborîseră pînă aproape de Marienburg... Asupra lor se aruncă cu forță dintr-un fort ostășesc cruciații din garnizoana cetății Marienburg. Văzînd numărul și forța vrăjmașului și puținătatea lor, moldovenii au luat armele și, intrînd într-o dumbravă din apropiere, au sărit de pe cai, pentru a lupta mai cu ușurință pedestri, acoperiți cu frunze și ramuri... Românii, îndreptîndu-și asupra vrăjmașilor săgețile pe cînd ei stăteau la adăpost, zvîrlind asupra lor o adevărată ploaie, rănind cu mulțimea săgeților oamenii și caii, omorînd chiar pe mai mulți dintre ei și dînd năvală asupra cruciaților,ucid sau iau prizonieri pe cei din primele rînduri, punînd pe fugă pe ceilalți. Și astfel românii, într-un chip vrednic de mirare punînd pe fugă o oaste atît de mare, cu o ceată mică de oameni, s-au întors încărcăți de prăzi, teferi și victorioși la tabăra oștirilor regale și, ca semn al victoriei, au adus mulți prizonieri de seamă...“

Din cronica lui Ian Dlugosz

Întrebări

1. Prin ce se caracterizează viața economico-socială în Țările Române în sec. al XIV-lea — al XV-lea?
2. Care sînt formele specifice ale feudalismului românesc?
3. Caracterizați politica externă a Țărilor Române în sec. al XIV-lea — al XV-lea. Prin ce se remarcă activitatea diplomatică a lui Mircea cel Bătrîn?
4. Descrieți victoriile românilor în luptele împotriva turcilor și cavalerilor teutoni.

LUPTA POPORULUI ROMÂN PENTRU INDEPENDENȚĂ LA MIJLOCUL ȘI ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XV-LEA

Secolul al XV-lea deschide în istoria popoarelor din Europa centrală și de sud-est un capitol decisiv în lupta pentru salvarea independenței statelor din această parte a continentului. Odată cu venirea la tron a lui Mahomed al II-lea, dornic să reînvie gloria strămoșilor, începe extinderea stăpînirii otomane asupra țărilor Europei sud-dunărene și cucerirea Constantinopolului. Acest plan urmărea deschiderea porților Europei centrale prin ocuparea Belgradului. Astfel țările Europei sud-estice, estice și centrale ajung să se confrunte direct cu imperiul și în primul rînd Țările Române, cărora le revine misiunea istorică de a opri ofensiva otomană. Aici, pe aceste pămînturi și în mijlocul popoarelor ce le locuiesc reînvie ideea de cruciadă, pe care o vor realiza Iancu de Hunedoara, Vlad Țepeș și Ștefan cel Mare. În această ambianță își face loc și ideea unirii eforturilor Țărilor Române, prin crearea unui organism politic și militar îndreptat împotriva încercărilor Imperiului otoman de a le transforma în pašalicuri.

Țările Române în frontul antiotoman sub conducerea lui Iancu de Hunedoara

Ascensiunea la putere a lui Iancu de Hunedoara are loc în împrejurări politice grave, pricinuite de luptele pentru tron din Ungaria, de intervenții ale turcilor, de dezbinări în partide potrivnice.

Originea și începuturile carierei lui Iancu de Hunedoara. *Iancu de Hunedoara* s-a ridicat din mijlocul cneștilor români din Țara Hațegului, afirmîndu-se în cadrul procesului de înnobilare din această parte de țară. Izvoarele istorice subliniază originea lui românească din cnezimea hațegană. Alte izvoare așază originea familiei lui Iancu în Țara Românească, ceea ce nu poate fi categoric exclus, avînd în vedere raporturile Țării Hațegului cu regiunile sud-carpătice. Documentele pomenesc familia ca avînd rosturi militare, tatăl său Voicu fiind dăruit în 1409 cu castelul și domeniul Hunedoarei.

Numit ban al Severinului în anii prevestitori marilor confruntări, Iancu de Hunedoara își dă seama de pericolul otoman. După moartea regelui, în dieta din 1440 Iancu expune situația politică din țară, gravitatea pericolului turcesc și consecințele pentru Ungaria și Transilvania. Pledînd convingător pentru o putere centrală puternică, susține candidatura regelui polon Vladislav al III-lea la tronul Ungariei. El este numit voievod al Transilvaniei, demnitate pe care o ocupă în 1441.

Iancu de Hunedoara voievod al Transilvaniei. În această nouă funcție, Iancu de Hunedoara s-a ocupat de întărirea puterii politice și militare a Transilvaniei. Nobilimea stringîndu-și rîndurile în timpul răscoalei de la Bobilna, putea opune oricînd

Iancu de Hunedoara

rezistență puterii centrale. De aceea, Iancu de Hunedoara și-a întărit legăturile cu mica nobilime. El s-a preocupat de întărirea bazei economice a voievodatului, de organizarea și controlul minelor, al ocnelor de sare, ramură care aducea venituri vistieriei.

Întărirea armatei va fi una din preocupările de seamă ale noului voievod. Pe lîngă armata sa proprie, alcătuită din cneji și mici nobili, au pătruns în rîndurile acesteia multe elemente din țărănimea liberă. Era conștient că poporul privea cu simpatie războiul antiotoman. Mulți cneji români, participanți la marile campanii au fost înnobilați. Neavînd încredere în nobilimea mare, și-a completat armata cu trupe de mercenari. A studiat cu multă atenție tactica de luptă a turcilor, căreia i-a opus ideea luptei ofensive, pentru a-i înfrînge în teritoriile pe care le stăpîneau.

Lupta comună a românilor împotriva otomanilor. Marile victorii împotriva turcilor încep în 1441 cînd Iancu de Hunedoara reușește să înfrîngă o oaste a acestora în Serbia. Imperiul otoman, la începutul anului 1442, plănuia să transforme Țara Românească într-un pašalic. Dar, pe neașteptate, în martie același an, turcii pătrund în Transilvania și găsindu-l pe Iancu nepregătit înfrîng oastea acestuia, în bătălia de la *Sintimbru* (lîngă Alba Iulia). Dînd dovadă de calități organizatorice deosebite, proclamînd ridicarea generală a maselor la oaste, Iancu i-a lovit pe turci cu forțe noi, între Alba Iulia și Sibiu. Înfrîngerea a fost transformată în victorie, căzînd în luptă însuși comandantul oștirii otomane și fiul său. Armata turcească s-a retras în debandadă spre Turnu Roșu. Iancu de Hunedoara i-a urmărit trecînd în Țara Românească, unde l-a înscăunat pe Basarab al II-lea ca domn. Victoria lui Iancu

de Hunedoara, și așezarea în domnie a unui voievod credincios planurilor sale, exprimă intenția de a întări *frontul antiotoman*, prin alianța cu Țara Românească.

Sultanul înțelege prea bine primejdia care venea dinspre planurile lui Iancu în Țara Românească, astfel că trimite o nouă expediție, pentru a o transforma în pașalic. În fața noii primejdii Iancu trece munții în 1442 și, pe *Ialomița*, îi zdrobește pe turci, obținând o strălucită izbândă. Vestea s-a răspândit cu iuțeală făcând să renască speranțele într-o victorie care să-i alunge pe turci din Europa.

Biruința obținută a îndemnat unele state (Polonia, Veneția, Burgundia, Aragonul) să plănuiască o coaliție antiotomană, sub conducerea lui Iancu de Hunedoara. La începutul anului 1443, voievodul Transilvaniei a început pregătirea unei lungi campanii, bazându-se și pe ajutorul promis de celelalte țări. Acest ajutor a fost însă sub așteptări. Buzuindu-se atunci pe forțele proprii, Iancu de Hunedoara trece Dunărea cu o mare oaste, ținând la ocuparea Adrianopolului și la despresurarea Constantinopolului. Cu toate victoriile obținute, „*campania cea lungă*” se întrerupe, Iancu revenind în țară, Imperiul este nevoit să ofere pacea. Aceasta s-a încheiat în iulie 1444 la *Seghedin*, pe o durată de 10 ani. „*Campania cea lungă*” s-a sfârșit cu un succes, demonstrând turcilor și lumii europene forța militară și politică a lui Iancu de Hunedoara.

Castelul de la Hunedoara

Cruciada de la Varna. În atmosfera creată de succesul lui Iancu de Hunedoara și mai cu seamă de pacea de la Seghedin, s-au reluat planurile de începere a războiului. Cu deosebire insistențele papale și plecarea flotei venețiene spre Bosfor și Dardanele determină ruperea tratatului. La campanie participă trupe regale, Iancu în fruntea oștilor ardelene, croate și bosniace precum și oastea Țării Românești a lui Vlad Dracul. Oastea regală pătrunde spre Nicopole, și de aici spre *Varna*. Într-un consiliu de război voievodul Transilvaniei se opune planului de a se întări într-o tabără și propune atacul hotărât. În zorii zilei de 10 noiembrie 1444 s-a dat bătălia care pusese față-n față oastea puțin numeroasă a creștinilor și puternica armată otomană. Regele cade în luptă, fapt ce sporește deruta în rîndul armatelor sale. Turcii cîștigă o mare bătălie, nu însă și victoria asupra lui Iancu de Hunedoara și a sistemului politic și militar pe care începuse să-l închege.

De la Varna la Belgrad. Înfrîngerea de la Varna nu a însemnat și renunțarea la lupta antiotomană.

Ales guvernator al Ungariei în 1446, Iancu de Hunedoara desfășoară o activitate remarcabilă pentru a închege o alianță trainică cu Țara Românească și Moldova. În anii 1447—1448 se conturează, împotriva Imperiului otoman, un *sistem politic militar comun*, alcătuit din toate Țările Române. Iancu stabilește legături cu Skanderbeg, conducătorul luptei de eliberare al albanezilor. Astfel, în 1448 el dă una din marile bătălii, la *Kossovopolje*, împotriva turcilor. La ea participă și oastea Țării Românești. Nu a obținut însă victoria deoarece turcii, în condițiile trădării despotului Gheorghe Brancovici, înving. De acum Imperiul otoman se îndreaptă tot mai hotărât spre îndeplinirea planului de cucerire a centrului Europei.

Victoria de la Belgrad. Înfrîngerea suferită de Iancu de Hunedoara a contribuit la slăbirea puterii lui în interior, dar în egală măsură a fost și un prilej pentru tendințele de destrămare a sistemului său de alianțe. Cu toate acestea el reușește să impună în Moldova pe Bogdan al II-lea (tatăl lui Ștefan cel Mare), un domn fidel politicii sale. Acesta și mărturisește că „*țara domniei mele și țara domniei tale să fie una singură*”. Aceleași relații bune se mențin și cu Țara Românească, care rămîne sub ascultarea lui Iancu. La puțini ani oștile otomane ale lui Mahomed al II-lea *cuceresc în 1453 Constantinopolul*, fapt ce a avut un puternic ecou politic în lumea europeană.

Primejdia otomană era de neînlăturat, sultanul își face apariția în fruntea armatei în Serbia. Drumul turcilor se îndreaptă spre *Belgrad*, cheia Europei centrale. Iancu întărește linia Dunării și-și pregătește armata, încercînd să mențină sistemul de alianțe în sud și est de Carpați. El se străduiește în preajma luptei de la Belgrad să refacă sistemul de alianță cu Țara Românească și Moldova. În 1456 îl instalează pe Vlad Țepeș în Țara Românească urmînd, se pare, ca imediat în Moldova să-l introducă în scaunul Moldovei pe viitorul Ștefan cel Mare.

În vederea luptei, Iancu de Hunedoara adună oaste care se ridica la 30 000 de luptători, alcătuită din cnezime românească, în general din mica nobilime, orășenime și din mari mulțimi din Ungaria, Polonia, Cehia, Germania etc. Armata turcilor s-a izbit de vitejia oștirii lui Iancu, a cărei victorie era evidentă. Atacul

general dezlănțuit asupra taberei turcești nu a mai lăsat nici o urmă de îndoială. Iancu învinsese. Turcii se retrag în derută, Mahomed a fost rănit.

Din Belgrad, Europei i se dădea de știre despre marea victorie. Urmează procesiuni, sărbători pretutindeni, din Veneția pînă în Anglia. În acest timp în tabăra de lângă *Zemun*, în 11 august 1456, Iancu a murit, răpus de ciumă. Trupul lui a fost înmormîntat în catedrala catolică din Alba Iulia, în mijlocul acelei țări pe care o stăpînise și aproape de cei pe care i-a condus la biruință.

Iancu de Hunedoara a fost, fără îndoială, una din marile personalități ale istoriei sec. al XV-lea. Luptător pentru apărarea țărilor noastre împotriva pericolului otoman, a fost, în egală măsură și un apărător al civilizației europene. Trăind și luptînd într-o vreme de mari confruntări militare, a știut să-și pună talentul în serviciul unei idei superioare. A făcut-o în spiritul și cu mijloacele timpului, dar cu priceperea pe care i-o dădea vremea Renașterii, cu ideile ei despre necesitatea salvării Europei. S-a bazat pe straturile sociale mai largi, pe mica nobilime și țărănimea liberă, pe orășeni și desigur, în momentele grave, pe păturile largi ale poporului. A fost însă și un mare comandant, dovedind o mare mobilitate în adoptarea soluțiilor, dublat de un om politic clarvăzător, în stare să aprecieze situațiile ivite. A înțeles ca nimeni altul cerințele momentului, stăvilirea ofensivei otomane. Programul său politic și militar a fost continuat de Vlad Țepeș, dar mai cu seamă de Ștefan cel Mare.

Lupta antiotomană sub conducerea lui Vlad Țepeș

Faima europeană de care s-a bucurat *Vlad Țepeș* are ca punct de plecare puternica personalitate a domnului Țării Românești, voievod autoritar, necruțător cu dușmanii, dar și luptător neînfriecat împotriva turcilor. Izvoarele narrative, îndeosebi *Povestirile germane* despre faptele domnului, au răspîndit în Europa imaginea unui domn crud, neîndurător, pentru a justifica atitudinea lui Matei Corvin, care nu a dus la bun sfîrșit campania de sprijinire a domnului în lupta antiotomană din 1462. Scrise sub influența politicii lui Matei Corvin, aceste povestiri accentuează trăsăturile exclusiv negative ale domnului, ignorînd calitățile sale. Dimpotrivă, alte izvoare, documentele istorice propriu-zise, ne oferă o imagine în concordanță cu adevărul istoric. Un Vlad Țepeș, domn autoritar în politica lui internă, neînduplecat cu boierii și un luptător pentru apărarea independenței Țării Românești.

Începuturile domniei. Politica internă a lui Vlad Țepeș. Cu ajutorul protectorului său, Iancu de Hunedoara, și a unui grup de boieri el se înscăunează domn în 1456. Domn autoritar, Vlad Țepeș a urmărit întărirea puterii centrale. El a încercat să pună capăt abuzurilor boierești, potrivit unui principiu pe care îl expune cu claritate de la început (10 septembrie 1456) brașovenilor: „*gîndiți-vă și voi că, atunci cînd un om sau domn este tare și puternic, atunci poate face pace cum vrea; iar cînd e fără putere unul mai tare va veni asupra lui și va face cu dînsul ce va vrea*”. Ideile politice ale domnului apar și în *Povestirile slavone* despre Vlad Țepeș, în care este calificat un „mare stăpînitor”, în măsură să pedepsească pe cei care ar pune sub semnul întrebării prerogativele domnești.

Vlad Țepeș

Pe plan intern a dus o politică antiboierească, în sensul că a înlăturat pe cei ce unelteau sau a îngrădit abuzurile mării boierimi. În aceeași vreme și-a recrutat dregători din oameni devotați lui, căutînd astfel să ia puterea din miinile vechii boierimi.

Aceste măsuri au dus la îngrădirea puterii mării boierimi și la întărirea puterii centrale. S-a preocupat de dezvoltarea internă a țării; a încurajat comerțul prin măsuri de protejare a negustorilor locali. Celor ardeleni le asigură securitatea în țară, prin pedepsele drastice pe care le administrea hoților și celor necinstiți.

De asemenea, Țepeș a păstrat și a consolidat instituțiile centrale, asigurînd însă o mai mare mobilitate a dregătorilor și în aceeași vreme a eliminat din sfatul domnesc pe boierii fără dregătorii. Astfel domnul a putut să controleze boierimea prin oamenii săi, reprezentați în sfatul domnesc și să evite crearea unei grupări nefavorabile, domniei sale. Dregătorii lui Vlad Țepeș, în marea lor majoritate, nu făceau parte din marea boierime. O parte a lor proveneau și din ardeleni și moldoveni, oameni atașați lui, din vremea pribegiei.

S-a preocupat și de organizarea armatei. El a menținut «oastea cea mare», dar a instituit un corp de oaste, un fel de gardă personală, alcătuită din soldați credincioși lui și din mercenari. A răsplătit ostașii cu averile confiscate de la cei care nesocoteau vrierile domnești și i-a ridicat în rîndurile «vitejilor», adică a călăreților, cărora le-a acordat un rol în administrația țării.

Din vremea lui Vlad Țepeș datează și prima atestare documentară a orașului *București*, unde se construiește curtea domnească.

Politica externă. Vlad Țepeș s-a orientat de la început spre politica promovată de Iancu de Hunedoara.

Frământările provocate de moartea lui Iancu de Hunedoara, criza puterii centrale au determinat fluctuații în relațiile cu Țara Românească. În aceste condiții, sprijinirea pretențiilor de către brașoveni și sibieni au prilejuit conflicte cu orașele săsești. Au existat însă și multe momente de colaborare care au dus la înțelegeri, cum a fost aceea dintre Brașov și domnul Țării Românești. Cu regalitatea maghiară raporturile au fost și ele variabile. Matei Corvin a fost de partea negustorilor sași, a sprijinit pretenții dar a recunoscut dreptatea lui Țepeș în conflictul cu Sibiul. Continuând politica lui Iancu de Hunedoara, îl ajută pe Ștefan cel Mare să ocupe tronul Moldovei.

Vlad Țepeș se angajează în lupta antiotomană refuzând plata tributului și rupând relațiile cu turcii. Buzuindu-se pe sprijinul lui Matei Corvin, el se orientează hotărât spre alianța cu statele creștine. Alianța cu Ungaria determină încercările turcilor de a-l prinde și înlătura prin vicleșug, trimițând pe Hamza beg să-l aducă la Poartă, sub pretextul discutării unor litigii de hotar. Simțind cursa în care era să fie atras, Vlad Țepeș s-a prezentat la Giurgiu însoțit de o gardă puternică și, luptându-se vitejește, i-a înfrânt pe turci. Prizonierii luați au fost duși lângă Țirgoviște și trași în țeapă, în frunte cu Hamza beg, așezat în țeapa cea mai înaltă. În iarna anului 1461/1462 Vlad Țepeș a organizat o incursiune în sudul Dunării. Cu acest prilej eliberează Giurgiu pustiind teritoriile de la gurile fluviului până la Zimnicea provocând mari pierderi turcilor.

În primăvara anului 1462 Mahomed al II-lea însuși, în fruntea unei mari armate, trecu Dunărea pentru a-l pedepsi pe Vlad Țepeș. Sultanul aduse și un pretendent la tron, în persoana lui Radu cel Frumos, fratele domnului. Vlad cu o armată de aproximativ 22 000 de oameni, recrutată din țărani, orașeni și boieri mici, după mai multe lupte de hărțuială, la 16/17 iunie 1462, în apropiere de Țirgoviște, întreprinde un atac de noapte, rămas celebru în memoria contemporanilor și reprezentat în pictura românească de către Theodor Aman. El a pătruns, cu vreo 7 000 de călăreți, în tabăra otomană, urmărind atacarea cortului sultanului și uciderea acestuia. Provoacă o mare panică, turcii au ajuns să se măcelărească între ei, lupta încheindu-se cu un dezastru pentru sultan.

Această victorie n-a putut fi exploatată pe deplin deoarece o parte din boieri, nemulțumiți de măsurile aspre luate de domn împotriva lor, l-au părăsit, trecând de partea lui Radu cel Frumos. Totodată Matei Corvin, care primise importante ajutoare din apus, pentru a-l sprijini pe Vlad Țepeș, întârzie prea mult și urmărind scopuri politice în alte regiuni din sud-estul european, nu voia de fapt o angajare în conflictul cu turcii.

În această situație, Vlad Țepeș s-a retras peste munți în Transilvania, așteptând ajutorul lui Matei Corvin. O intrigă pusă la cale a spulberat speranța lui Vlad Țepeș. Acum se plâsmuiesc scrisori compromițătoare: în una adresată sultanului, se făgăduia ajutor împotriva Ungariei. Scrisoarea a fost însă numai un pretext, deoarece, în realitate, Matei Corvin trebuia să justifice atitudinea sa din timpul luptelor lui Vlad Țepeș cu turcii. Acesta a fost motivul principal al punerii în circulație a literaturii defăimătoare menită să-l compromită pe domnul Țării Românești în fața opiniei publice străine. Regele Matei l-a închis pe Vlad Țepeș, timp de peste un deceniu la Buda.

În toamna anului 1476, la îndemnul lui Ștefan cel Mare, convingându-se că Țepeș este personalitatea cea mai indicată pentru reorganizarea luptei antiotomane, Matei Corvin l-a eliberat pentru a-și relua tronul. N-a domnit însă decât două luni, fiind ucis de boieri, în urma uneltirilor lui Laiotă Basarab și ale turcilor.

Astfel se încheie o viață pe care, de la început și până la sfârșit, a dedicat-o ideii de păstrare a independenței Țării Românești. Oamenii politici l-au prețuit, încredințându-i acțiunea de reluare a luptei antiotomane. Prin lupta lui împotriva Imperiului otoman, el a stăvilit intențiile turcilor de a transforma țara în pașalic și a contribuit la consolidarea politică a Moldovei în primii ani ai domniei lui Ștefan cel Mare.

Epoca lui Ștefan cel Mare

Ștefan cel Mare deschide în istoria poporului român una din cele mai strălucite pagini de la întemeierea statelor feudale. De-a lungul unei domnii de aproape 50 de ani marele domn a făcut din Moldova un factor însemnat al relațiilor internaționale în această parte a Europei. Prin activitatea sa remarcabilă în sfera politicii externe, Ștefan a inaugurat o nouă eră a afirmării internaționale a Moldovei, care s-a impus marilor puteri vecine prin acțiuni politice independente. Moldova datorită rolului politic pe care și l-a asumat în condițiile reluării ofensivei otomane și-a câștigat, dimpreună cu marele ei domn, un prestigiu internațional care a atras prețuirea și alianța unor mari puteri, angajate în confruntarea antiotomană. Numele său a fost timp de mai bine de un sfert de secol, din momentul angajării Moldovei în războiul împotriva cuceritorului Constantinopolului, rostit cu admirație și teamă. Capetele încoronate i-au căutat alianța, dușmanii l-au privit cu respect, iar umanistii au fixat pentru posteritate imaginea acestui mare domnitor. Umanistul polonez *Ian Długosz* i-a recunoscut meritul marilor victorii și dreptul de a i se încredința funcția de comandant și conducător al cruciadei antiotomane. Virtutile sale s-au dovedit excepționale și ca organizator de țară, ca domn care a știut să adune în jurul puterii centrale forțele sociale capabile s-o susțină.

Cadrul internațional al domniei lui Ștefan cel Mare. Domnia lui Ștefan cel Mare (1457—1504) s-a desfășurat, încă de la început, în condițiile rivalității dintre cele trei mari puteri, Ungaria, Polonia și Imperiul otoman, care deopotrivă, aspirau la dominația Moldovei. Îndeosebi rivalitățile polono-maghiare aveau în vedere stăpânirea marilor drumuri comerciale și a însemnatelor puncte economice din zona Mării Negre. La acestea se adăuga politica Imperiului otoman de dominație a Mării Negre și a întregii regiuni. Aceste rivalități se manifestă în politica de stăpânire a Moldovei, fie în forma exercitării suzeranității, fie în încercarea de dominație efectivă. Începând cu anul 1456, în vremea lui Petru Aron, când Moldova intră sub suzeranitatea otomană și plătește tribut, dificultățile sporesc întrucât Ungaria și Polonia încercau să o mențină în sfera politicii lor și chiar să-și exercite dominația asupra ei.

În aceste împrejurări politice își începe domnia Ștefan cel Mare.

Ștefan cel Mare

Începutul domniei. Ștefan cel Mare intră în Moldova avînd sprijinul domnului Țării Românești, Vlad Țepeș, dar și ajutorul forțelor sociale moldovene în special al celor din Țara de Jos, nemulțumite de politica lui Petru Aron. Cronica moldo-germană subliniază clar: „*Ștefan vodă, un fiu al lui Bogdan Vodă, ...veni cu putere mică, cu munteni și cu Țara de jos, la vreo 6 000 de oameni*”. Acestora li se alăturau mari boieri-dregători, ca Șendrea, portarul Sucevei, oastea de călăreți, toți acei care fuseseră nemulțumiți de închinarea țării față de turci. Confruntarea cu Petru Aron a avut loc la *Doljești* pe Siret, în Țara de Sus și s-a sfîrșit cu victoria tînărului domn. După victorie Ștefan a fost proclamat domn, pe locul numit *Direptate*, avînd adeziunea „*țării*”, adică a mării adunări. Astfel a început o nouă domnie, lungă și bogată în fapte.

Politica internă. După neîntreprupte lupte dinastice, care i-au irosit forțele de-a lungul unui sfert de veac, țara a avut de suferit consecințele politicii mării boierimi, care sfîrșise prin a o închina turcilor. Marea boierime a reușit să ajungă o forță socială care domina, prin averile ei importante, viața politică. Prima grijă a noii domnii a fost întărirea puterii centrale și deci emanciparea politică de sub tutela mării boierimi. Aceasta era o condiție principală pentru realizarea independenței față de puterile înconjurătoare. Prin tratativele pe care le poartă cu boierimea care sprijinea pe Petru Aron, caută să elimine orice motiv de nemulțumire. El a știut să înlăture, la momentul potrivit, elemente din marea boierime opusă politicii sale. Așa a procedat după lupta de la Baia cu boierii trădători.

Ștefan a încercat însă și a reușit să creeze o bază materială forțelor sociale și politice sprijinitoare ale domniei. El a reconstituit *domeniul domnesc* și a limitat

posibilitățile de acumulare a pămînturilor de către marea boierime. În schimb a făcut danii numeroase micii boierimi, țărănimii libere pe care se întemeia efortul său militar.

În același timp el a intervenit cu măsuri înțelepte în reorganizarea organelor de guvernare: a întărit *sfatul domnesc*, în care un loc dominant îl aveau dregătorii numiți de domn; a acordat un loc important pîrcălabilor (reprezentanți ai domniei în orașe) în sfat, încredinșîndu-le atribuții administrative, judiciare și militare. De la începutul domniei a avut în vedere importanța orășenimii în viața țării, preocupîndu-se de crearea unor condiții necesare prosperității economice. *Astfel de-a lungul timpului el a creat o bază socială mai largă puterii centrale, constituită din dregătorii domnești, din mica boierime, orășenimea și țărănimea liberă.*

Un rol deosebit în politica internă a statului l-a avut armata și sistemul de apărare al țării. Modul de organizare al armatei în vremea lui Ștefan se oglindește atît în politica socială cît și în țelurile politice pe care le-a urmărit. Armata a constituit una din principalele preocupări ale domniei; ea se baza pe forțele sociale favorabile politicii de centralizare: boierimea mică, orășenimea, țărănimea liberă. Astfel

Cetatea Neamț

locul detașamentelor marilor boieri este luat de *unitățile de cavalerie* ale micilor boieri și țăranilor liberi. Izvoarele străine subliniază rolul masiv al țăranimii în câștigarea victoriilor. Participarea țăranimii se explică prin măsurile sociale luate de domnie și care fereau țăranimea de tendințele acaparatoare ale marilor boieri.

Un rol, de prim ordin, în sistemul de apărare l-au avut cetățile *Suceava, Neamț* etc. cărora le-a acordat întreaga atenție, consolidând sistemul de fortificații. Rolul cetăților este relevat și de locul pe care îl ocupa între dregătorii țării, portarul de Suceava.

Epoca lui Ștefan cel Mare este una din cele mai strălucite sub aspectul vieții economice. Controlând marile drumuri comerciale și orașele care s-au dezvoltat de-a lungul lor, politica economică a lui Ștefan are în vedere prosperitatea orașenimii moldovene. Astfel marele comerț care se îndrepta spre Chilia și Cetatea Albă face din orașele moldovene centre internaționale ale schimburilor de produse. Domnia a continuat politica economică a lui Alexandru cel Bun stimulând comerțul prin sistemul de privilegii pe care le acordă negustorilor din Liov și Brașov, precum și prin protejarea negustorilor locali. Încă de la începutul domniei Ștefan anunță pe negustorii brașoveni despre intențiile domniei de a relua legăturile economice. El le reînnoiește în 1458 privilegiul obținut de la Alexandru cel Bun, acordându-le libertatea de a umbla „*prin toată țara... și prin cetăți și prin târguri, ca să-și vîndă marfa lor*”. Aceeași politică se remarcă și față de comerțul polonez, astfel că domnul reînnoiește vechiul privilegiu pe seama negustorilor lioveni. Relațiile economice ale Moldovei și cu alte centre comerciale se extind astfel că în 1475 el acordă un act pentru toți negustorii din Ungaria.

Măsurile lui Ștefan cel Mare oferă posibilități de participare a negustorilor moldoveni la comerțul internațional. Moldova cunoaște, în consecință, o intensivă viață economică, care se exprimă în dezvoltarea și prosperitatea orașelor.

Politica externă. În timpul lui Ștefan cel Mare politica externă se desfășoară în directă legătură cu raportul de forțe dintre marile puteri, dar și cu țelurile politice pe care și le-a propus de la începutul domniei.

O primă etapă a politicii externe moldovene are în vedere emanciparea de sub suzeranitatea Ungariei și Poloniei. Ștefan reușește să îndepărteze pe Petru Aron din Polonia și să încheie o convenție în 1459, prin care se restabilește pacea, domnul obligându-se, pentru moment, la acceptarea suzeranității polone. Prin această înțelegere Moldova se îndepărta de Ungaria și în general de politica lui Matei Corvin care avea intenția de a perpetua controlul asupra Moldovei prin azilul pe care l-a acordat lui Petru Aron și prin stăpînirea Chilie. Ștefan, în timpul evenimentelor din Țara Românească, în 1462, atacă Chilia pe care o și cucerește în 1465, eliminând în acest mod un reazem al dominației maghiare în Moldova. Drept urmare are loc campania lui Matei Corvin din 1467 în Moldova și înfrîngerea sa la Baia. *Victoria lui Ștefan a însemnat de fapt eșecul opoziției boierești în interior și emanciparea cu forța armelor de sub pretențiile de dominație ale Ungariei.* Ștefan continuă după această reușită să-și întărească legăturile cu Polonia. Datorită unei politici clarvăzătoare, care a știut aprecia și profita de conjuncturile politice, domnul așază relațiile pe o bază nouă, asigurînd Moldovei libertatea de acțiune.

O a doua etapă a politicii externe a lui Ștefan cel Mare o constituie luptele cu turcii. Încercarea Imperiului otoman de a pune stăpînire pe Caffa (stăpînire a Genovei la Marea Neagră), pe Mangop și pe hanatul Crimeei, pe Chilia și Cetatea Albă, creează o nouă situație periculoasă pentru Moldova sub aspect militar și economic. Țelul politicii lui Ștefan se îndreaptă, de acum, spre contracararea politicii otomane prin sprijinul pe care îl acordă stăpînirilor genoveze, Mangopului și tătarilor. În aceeași vreme a încercat să exercite un control asupra regiunilor de la Dunărea de Jos, mai ales asupra Țării Românești, unde Radu cel Frumos era un exponent al Imperiului otoman. Ștefan a încheiat un sistem de alianțe cu forțele antiotomane, cu Venetia, care purta din 1463 un lung război cu turcii pentru stăpînirea Mării Egee și prin intermediul republicii venețiene cu statul turcmen din Asia.

Acțiunea antiotomană o începe în Țara Românească. După înfrîngerea lui Radu cel Frumos la *Soci* (1471), Ștefan impune un domnitor credincios politicii antiotomane, pe Laiotă Basarab. El rupe legăturile cu Poarta otomană și încetează să mai plătească tribut. Prin aceasta se deschide lupta cea mare, Ștefan cel Mare integrîndu-se ferm sistemului de alianțe antiotomane, fapt ce plasează Moldova în avangarda politicii europene, ca factor esențial al luptei împotriva Imperiului otoman.

Principiile politicii externe au fost expuse cu limpezime de Ștefan cel Mare în actele diplomatice care exprimă gîndirea politică a marelui domn. Ele pot fi rezumate astfel: independența țării și apărarea civilizației europene. Ștefan, con-

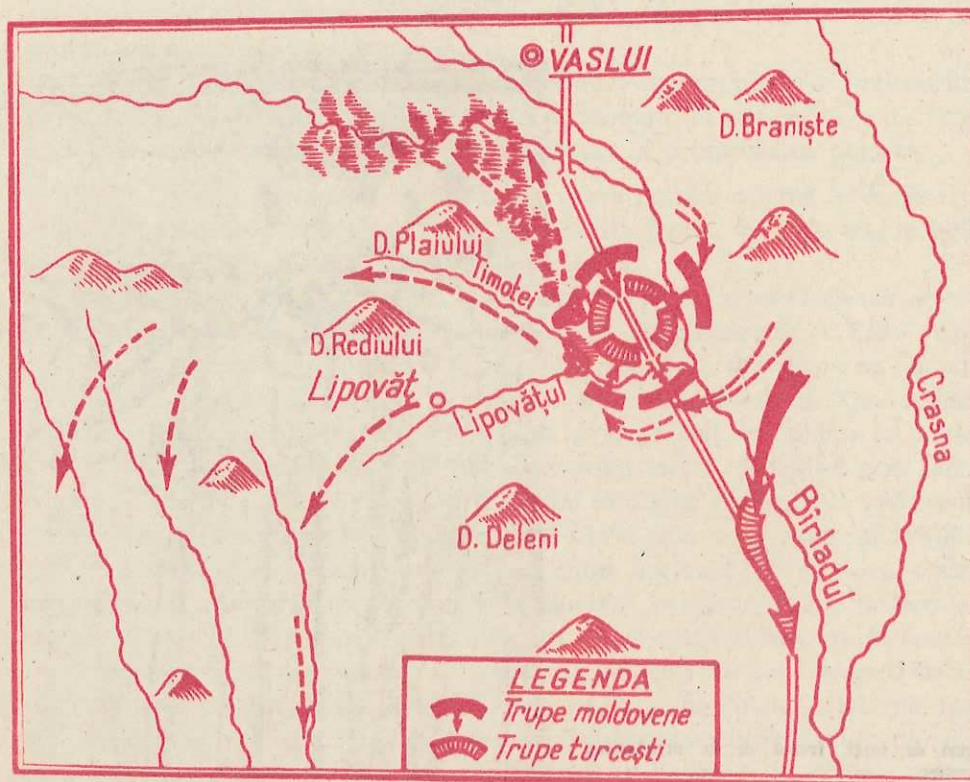

Figuri de turci, frescă de la mănăstirea Voroneț

știent de poziția geografică a Moldovei, a considerat-o „o poartă a creștinătății”, adică a civilizației Europei. Mijloacele utilizate au fost sistemul de alianțe cu țările europene care se opuneau expansiunii otomane și lupta armată.

Marile confruntări militare cu Imperiul otoman. Refuzul tributului și încercarea de a scoate Țara Românească din sistemul otoman, determină campania din 1475. Sultanul trimite împotriva Moldovei pe *Soliman pașa* în fruntea unei armate covârșitoare ca număr. Armatei otomane i s-a alăturat și *Laiotă Basarab*, domnul Țării Românești, trecut de partea turcilor. Ștefan cel Mare a ridicat vreo 40 000 de oameni „*țărani luați direct de la plug*”. Acestora li se adăugară 5 000 de secui, 1 800 de transilvăneni și vreo 2 000 de polonezi. Aplicând tactica clasică a terenului pustiit, lipsindu-l pe dușman de orice posibilitate de aprovizionare, moldovenii s-au retras spre nord. Locul ales de Ștefan pentru bătălie era situat la confluența Racovei cu Bîrladul, în fața orașului *Vaslui*. Locul nu îngăduia desfășurarea numeroasei oștiri turcești. Era o vreme de dezgheț, cu ceață groasă. În dimineața zilei de 10 ianuarie 1475, turcii au fost lăsați să înainteze pe drumul desfundat, după care s-a trecut la atac. Un detașament moldovenesc i-a atacat frontal. Al doilea din flank, iar al treilea a acționat puternic din spate, zdrobindu-i pe turci. *Soliman* s-a retras în derută. Urmărirea a durat 4 zile. Victoria moldovenilor la Vaslui a fost cea mai strălucită biruință a lui Ștefan împotriva turcilor.

Lupta de la Vaslui, 1475

Domnul și-a dat seama că sultanul nu va renunța la gândurile sale de a ocupa Moldova. De aceea, încearcă să obțină sprijin militar și diplomatic în cazul unui nou atac. La 12 iulie 1475 a încheiat cu *Matei Corvin* un tratat de alianță orientat împotriva turcilor. Imediat, sub impulsul mării victorii, *Veneția* trimite la Suceava o misiune diplomatică permanentă, prima de acest fel în Țările Române, cu scopul de a strânge legăturile cu Moldova. „*Nu e nimeni — scrie Senatul venețian — care să nu înțeleagă cât de mult poate influența Ștefan desfășurarea evenimentelor, atât într-un sens cât și într-altul*”.

Sultanul acționează hotărât în Crimeea, ocupă *Caffa*, *Mangopul*, aducând sub controlul Imperiului otoman *Hanatul tătarilor* de aici. Se făceau pregătiri pentru a înfringe Moldova și a o scoate din sistemul de alianță antiotomană.

În vara anului 1476 sultanul însuși, în fruntea unei mari armate a pornit spre Moldova, poruncind și tătarilor să atace dinspre răsărit. Ștefan a fost nevoit să-l lase pe răzeși să-și apere gospodăriile, rămânând în fața turcilor cu numai 12 000 de oameni. A aplicat aceeași tactică a pustiirii retrăgându-se în pădurile de pe *Pîrîul Alb*, lângă satul *Războieni*, unde în iulie 1476 i-a întâmpinat pe turci. Cu tot eroismul de care au dat dovadă moldovenii, după lupte grele, copleșiți de numărul mare al invadatorilor, au fost nevoiți să se retragă. Turcii au ars Suceava și alte orașe, nu însă cetățile care au rezistat în totalitatea lor. Oștile otomane s-au răspândit prin țară, după jaf. La chemarea domnului, aproape 16 000 de oameni s-au adunat la oștire, atacându-i pe turci. Înfometăți și hăituiți, turcii s-au îndreptat spre Dunăre în debandadă. Ștefan i-a urmărit pînă la Dunăre, încît campania din 1476 s-a transformat într-o înfrîngere pentru sultan. Fiindcă *Laiotă Basarab* trecuse de partea turcilor, oștile lui Ștefan și ale lui *Matei Corvin*, în toamna anului 1476, au pătruns în Țara Românească și l-au instalat ca domn pe *Vlad Țepeș*.

După victorie, în primăvara lui 1477, Ștefan trimite o ambasadă la *Veneția* și *Roma* pentru a determina o reluare a ofensivei antiotomane, prin antrenarea unor forțe puternice aliate. În această vreme Imperiul otoman încheie pace cu *Veneția* (1479) și cu *Ungaria* (1483) iar *Polonia* duce o politică de neutralitate. În aceste condiții începe o nouă epocă în istoria relațiilor turco-moldovene. În 1484 turcii invadează Moldova, atacînd-o pe apă și pe uscat, reușind să ocupe *Chilia* și *Cetatea Albă*, importante puncte economice și strategice din Moldova. Văzîndu-se singur în fața pericolului invaziei otomane în Moldova, Ștefan cel Mare, în 1485, la *Colomeea*, depune jurămîntul de omagiu regelui *Poloniei* *Cazimir al IV-lea*. Dar în loc de a-i da ajutor, acesta a încheiat în 1487 pace cu sultanul. Pentru a apăra libertatea Moldovei, în aceste împrejurări grele, Ștefan este nevoit să plătească Porții suma de 5 000 de ducăți. Umanistul italian *Filippo Buonaccorsi*, negociatorul păcii dintre Imperiul otoman și Polonia nota „...iar românii după ce au respins armatele și încercările acesteia (ale puterii otomane) s-au închinat prin tratate nu ca învinși ci ca învingători”.

Noua orientare politică a Moldovei la sfîrșitul domniei lui Ștefan. Astfel Moldova după ani de confruntări își reglementează raporturile cu Poarta otomană, păstrîndu-și independența. În aceste împrejurări noi, văzînd ineficiența alianței cu Polonia întărește alianța cu *Ungaria* (1489), fapt ce anula angajamentele de la

Piatra de mormint a lui Ștefan cel Mare

Colomeea. El a și obținut cetățile Ciceiu și Cetatea de Baltă în Transilvania la care adaugă noi stăpîniri. În aceeași vreme s-a străduit să stăvilească puterea statului polono-lituanian în Europa centrală și răsăriteană. El luptă, împotriva expansionismului polon, cu Ioan Albert, regele Poloniei, care încearcă o invazie în Moldova în 1497. Înfrîngîndu-i pe poloni la *Codrîi Cosminului*, Ștefan se emancipează de suzeranitatea polonă. Tratatul pe care îl semnează Ștefan cu Polonia în iulie 1499 consemnează independența Moldovei, recunoscută deopotrivă atât de regele Ungariei cît și de cel al Poloniei.

Personalitatea lui Ștefan cel Mare și însemnătatea domniei. În istoria țării noastre domnia lui Ștefan cel Mare a fost una din cele mai strălucite, care a asigurat independența Moldovei în fața marilor puteri. Bun organizator de țară, a întărit instituția domnească prin politica de centralizare, bazîndu-se pe mica boierime, orășeni și țărănimea liberă. A consolidat celelalte instituții ale țării, îndeosebi armata, a întărit cetățile Moldovei, alcătuiind un puternic sistem defensiv. Ca diplomat a dovedit cea mai mare clarviziune îndreptîndu-se spre alianța cu puterile antiotomane, din apus și răsărit, vîdînd mobilitatea politică a unui principe din epoca Renașterii. Îmbinînd diplomația cu efortul militar a reușit să anuleze politica marilor puteri și să impună independența statului moldovean. În vremea lui, datorită politicii interne și externe, Moldova se afirmă ca o putere însemnată în politica acestei părți de lume. Moldova ajunge la o mare înflorire economică, datorită sprijinului pe care l-a acordat forțelor sociale, antrenate în creația materială. Înflorirea civilizației moldovene și prestigiul domniei se exprimă în actele de cultură care mărturisesc o epocă de apogeu.

Rolul Țărilor Române în stăvilirea înaintării otomane spre Europa centrală. Secolul al XV-lea rămîne înscris în istoria europeană ca un secol al efortului românesc în apărarea civilizației europene. Faptul este mărturisit de izvoarele contemporane care sînt unanime în a elogia eforturile militare ale lui Iancu de Hunedoara, Vlad Tepeș și Ștefan cel Mare. Țările Române au desfășurat în prelungirea luptei antiotomane purtată de Mircea cel Bătrîn un efort constant de-a lungul unui veac

întreg, în care se pot distinge trei etape principale: vremea lui Iancu de Hunedoara, a lui Vlad Tepeș și aceea ilustrată de Ștefan cel Mare. În primul caz principalul rol l-a avut voievodatul Transilvaniei, care a contribuit prin resursele sale umane și materiale, alături de alte popoare ca maghiarii, albanezii, sîrbii și bulgarii, la ofensiva antiotomană. În a doua, pe urmele politicii lui Iancu de Hunedoara se angajează, în cadrul unor mai largi alianțe europene, lupta antiotomană a lui Vlad Tepeș. În a treia se afirmă rolul Moldovei, prin personalitatea exemplară a lui Ștefan cel Mare. Astfel Țările Române au reușit printr-un efort de durată să îndepărteze pericolul transformării lor în pașalîcuri, dar în același timp să stăvilească pentru un timp pătrunderea turcilor în Europa centrală. Prin aceasta românii au adus o contribuție strălucită la istoria Europei. Ei au fost apărători ai civilizației europene.

DE REȚINUT:

1. Țările Române se afirmă în istoria sec. al XV-lea prin lupta lui Iancu de Hunedoara, Vlad Tepeș și Ștefan cel Mare pentru stăvilirea expansiunii otomane.
2. Iancu de Hunedoara a încheiat un sistem de alianță a Țărilor Române, cu caracter politic și militar, îndreptat împotriva Imperiului otoman.
3. Politica autoritară a domnilor români și sprijinirea forțelor sociale progresiste, mica nobilime, răzeșimea și țărănimea liberă, asigură Țărilor Române prosperitatea și forța de a rezista presiunilor otomane.
4. Secolul al XV-lea se încheie cu un bilanț pozitiv: păstrarea autonomiei interne a Țărilor Române și creșterea prestigiului lor internațional.

LECTURĂ

„Avea o înfățișare foarte plăcută și o respectabilă vigoare de ostaș, iar caracterul său blînd și distins îi împrumuta imaginea demnității romane (*Romanæ dignitatis imaginem referebat*). Se distingea prin frumusețea ochilor și a nasului, purtările lui în orice privință erau foarte nobile și scutite de orice sălbăticie barbară. În privința religiei, a justiției, a dărniceii și a facerii de bine era foarte zelos. Nu-i lipsea nici iubirea cinstei, nici cultul prieteniei; într-atîta era de stăruitor pentru a-și cîștiga încrederea soldaților și simpatia celorlalți, încît toți îl iubeau deopotrivă. Prin blîndeță, facere de bine și prin lipsa fățarniceii viclene așa a înlăturat dușmăniile și urile, încît prin statorniciile sale și-a deschis drumul spre înălțimea unei demnități, pe care nici nu i-ar fi fost îngăduit a o spera...”

Anton Bonfini despre Iancu de Hunedoara

„Și așa de mult ura răul din țara lui, încît, dacă cineva făcea un rău, furt sau tilhărie sau vreo minciună sau nedreptate, nici unul dintre aceștia nu rămînea viu. Fie că era boier mare sau preot sau călugăr sau om de rînd, chiar dacă cineva avea mare bogăție, nu se putea

răscumpăra de la moarte. Și atât de temut era, încît era într-un loc al lui un izvor și o fîntînă și la această fîntînă și la izvor veneau mulți călători din multe părți și mergeau mulți oameni și beau din fîntînă și din izvor, căci apa era rece și dulce. El a așezat la acea fîntînă, în loc pustiu, o cupă mare și minunată de aur. Și cine vrea să bea apă, și bea din acea cupă, o puneă înapoi la locul acela și cît a ținut-o vremea, nimeni nu a îndrăznit să ia acea cupă“.

*Povestire despre Dracula voievod
(Scriere din secolul al XV-lea)*

„Deciia Ștefan vodă strîns-au boiarii țării, și mari și mici, și altă curte mărunță dempreună cu mitropolitul Theoctist și cu mulți călugări, la locul ce se chema Direptatea, și i-au întrebat pe toți: Iaste cu voe, lor tuturor, să le fie domn? Iară ei cu toții au strigat într-un glas: În mulți ani de la Dumnezeu să domnești. Și deciia cu toți l-au ridicat domn și l-au pomăzuit spre domnie mitropolitul Theoctist. Și de acolea luă Ștefan vodă steagul Țării Moldovei și se duse la scaunul Sucevii».

Grigore Ureche în Letopiseșul Țării Moldovei despre Marea Adunare a țării care l-a proclamat domn pe Ștefan cel Mare.

„O bărbat minunat, cu nimic mai prejos decît comandantii eroici, de cari atât ne mirăm! În zilele noastre câștigă el, cel dintîi dintre principii lumii, o strălucită biruință asupra turcilor. După a mea părere, el este cel mai vrednic să i se încredințeze conducerea și stăpînirea lumii și mai ales cîntea de comandant împotriva turcilor, cu sfatul, înțelegerea și hotărîrea tuturor creștinilor, de vreme ce ceilalți regi și principii catolici își petrec timpul numai în trîndăvii sau în războaie civile“.

Ian Dlugosz despre Ștefan cel Mare

Întrebări

1. Care au fost etapele constituirii sistemului politic și militar al lui Iancu de Hune-
doara?
2. Cum explicați măsurile interne luate de Vlad Țepeș în conjunctura politică a epocii?
3. În ce condiții externe se afirmă personalitatea lui Ștefan cel Mare?
4. Care au fost forțele sociale pe care s-a întemeiat lupta antiotomană?
5. Prin ce bătălii eroice poporul român și-a apărât independența?
6. Cum apreciați rolul celor trei mari comandanți de oști în lupta antiotomană?

TĂRILE ROMÂNE ÎN SECOLUL AL XVI-lea

Secolul al XVI-lea în istoria statelor feudale românești este o epocă distinctă care se situează între domnia lui Ștefan cel Mare și vremea lui Mihai Viteazul înfăptuitorul unirii Țărilor Române. Țările Române, în condițiile reluării ofensivei otomane de către Soliman cel Mare, trebuie să facă față pericolului care le amenința autonomia. Proiectele Imperiului otoman de a le transforma în pašalicuri s-au izbit de rezistența lor armată.

Situația internațională. Imperiul otoman începe să joace un rol tot mai important în politica Europei, iar în vremea lui *Soliman cel Mare* (1521—1566), turcii cuceresc Europa centrală. Sultanul, cu abilitate, stabilește alianța cu Franța pentru a împiedica Imperiul Romano-German de a deveni stăpînul lumii.

În aceste împrejurări, Soliman reia ofensiva împotriva Belgradului pe care îl cucerește în 1521, pune stăpînire pe insula Rhodos, cheia Mării Mediterane de est. Odată deschis drumul Europei centrale, trupele otomane îi înfrîng pe maghiari la *Mohács*, în 1526.

Imperiul otoman cucerește Ungaria centrală, transformînd-o, în 1541, în *pașalic*, cu capitala la Buda, iar habsburgii ocupă Ungaria de vest. Organizarea *Pașalicului de la Buda* schimbă raportul de forțe în istoria europeană, prin prezența imperiului în centrul continentului. La mijlocul sec. al XVI-lea, după prăbușirea Ungariei, voievodatul Transilvaniei se organizează ca *principat independent*, sub suzeranitatea Imperiului otoman. În noile împrejurări politice se accentuează dependența Țărilor Române față de turci.

Reluarea ofensivei otomane și succesul ei în Ungaria a pus probleme noi și grave Țărilor Române. Astfel în primele decenii ale secolului vor fi întreprinse atât în Țara Românească cît și în Moldova acțiuni politice și militare pentru apărarea autonomiei. Imperiul otoman se dovedește, însă, tot mai insistent, interesat în dominarea Țărilor Române, pe măsură ce, după moartea lui Soliman cel Mare, apar semnele decăderii. Lupta de la *Lepanto* (1571), unde europenii obțin victoria, războaiele istovitoare cu Persia între 1578—1590, precum și criza economică din imperiu îi accentuează tot mai mult decăderea și deschid calea defensivei otomane.

În condițiile organizării pašalicului de la Buda și a stăpînirii zonei Mării Negre de turci, comerțul caută noi drumuri de acces spre Europa centrală și apuseană. La aceasta se adaugă mutarea punctului de greutate al comerțului european pe Atlantic, în urma descoperirilor geografice. Cu deosebire au fost afectate de aceste modificări ale direcției drumurile comerciale Moldova și Țara Românească. Transilvania continuă să prospere, găsind noi căi de comunicare cu Viena și alte centre europene, ocolind Pașalicul de la Buda. În aceste condiții se instaurează în Țările Române regimul dominației otomane.

Situația politică a Moldovei

Moartea lui Ștefan cel Mare, care lăsase o țară consolidată politic, puternică în interior și respectată de puterile vecine, deschide o epocă în care urmașii săi caută să continue liniile politice ale sec. al XV-lea.

Continuarea luptei pentru independență. Moldova este confruntată după victoria turcilor la *Mohács* cu pericolul expansiunii otomane. *Petru Răresc* (1527—1538), (1541—1546), se bazează pe forțele sociale opuse marii boierimi, înclinată spre înțelegerea cu turcii. El desfășoară o politică activă în Transilvania sprijinindu-l pe Ferdinand de Habsburg apoi pe Ioan Zapolya. Încearcă să încheie o alianță și

Petru Rareș cu familia sa

pace perpetuă cu Polonia dar nu peste mult timp ajunge în conflict cu aceasta din cauza politicii de neutralitate față de turci. În realitate, Petru Rareș, în perioada conflictului cu Imperiul otoman rămâne fără ajutor din partea Poloniei și a habsburgilor. În timpul mării invazii otomane din 1538, el este trădat de marii boieri și înlocuit. Cea de a doua domnie este subordonată politicii Imperiului otoman, fără însă ca Rareș să părăsească gândul luptei antiotomane. De acum este tot mai evidentă presiunea otomană în viața politică a Țărilor Române.

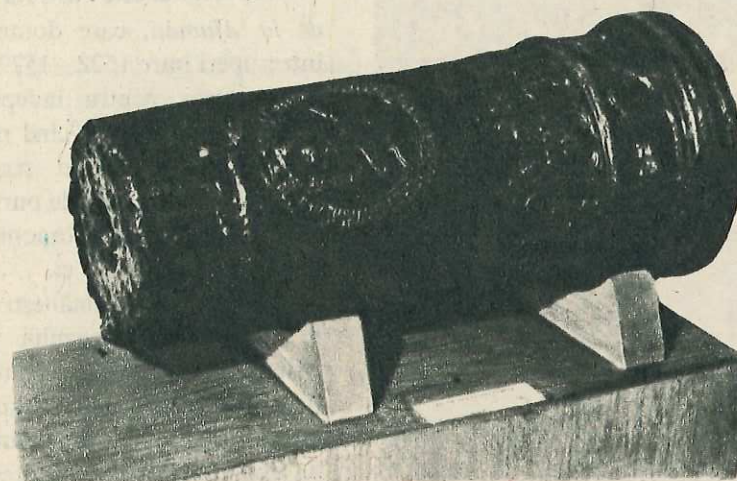
Istoria Moldovei se desfășoară în a doua jumătate a veacului, în general sub semnul unor domnii slabe și efemere, a opoziției boierești și a amestecului puterilor străine în treburile Moldovei.

Ion Vodă cel Viteaz (1572—1574) este cel mai de seamă domnitor, din a doua jumătate a sec. al XVI-lea, datorită luptei antiotomane pe care a reluat-o pentru recâștigarea independenței țării. În politica internă s-a sprijinit pe boierimea mijlocie, inclusiv pe curteni. A desfășurat o acțiune de confiscare a moșiilor mănăstirești supunând clerul controlului statului. În egală măsură a sprijinit țărănimea liberă, pe răzeși — deoarece aceștia reprezentau o reală forță militară. Țăranii, cum spune un izvor, „aveau o deosebită credință și iubire pentru Ion vodă”. În politica externă a năzuit la alăturarea Moldovei puterilor creștine, fapt ce atrage după sine intervenția turcilor. Ion Vodă cel Viteaz expune în fața Marii adunări a țării dorința și hotărârea de a apăra Moldova. Lupta s-a dat la Jilistea în aprilie 1574 unde îi învinge pe turci. Imperiul răspunde printr-o nouă intervenție fapt ce atrage, în condițiile trădării boierimii, înfrângerea de la Roșcani. Trădarea boierimii a pus capăt

Ion Vodă cel Viteaz

Tun din sec. al XVI-lea pe care se vede stema Țării Românești

nu numai vieții domnului, ci, pentru moment, și luptei antiotomane deoarece boierimea era înclinată tot mai mult spre ideea unui regim politic sub controlul ei. După domnia lui Ion Vodă cel Viteaz, Imperiul otoman instaurează un regim de dominație care limitează libertatea de mișcare a Țărilor Române.

Situația politică a Țării Românești

Menținerea autonomiei. Mai în apropierea Imperiului otoman, Țara Românească parcurge la începutul sec. al XVI-lea o perioadă de mare dificultate. Ofensiva otomană spre Europa centrală și căderea Ungariei fac simțit pericolul adâncirii dependenței. Țara plătește în continuare tribut Porții, păstrându-și în schimb autonomia internă și instituțiile țării. Atunci când presiunea se accentuează și pericolul sporește, țara, prin domnii ei, se opune prin forța armată. Sporește și presiunea clasei feudale împotriva țărănimii libere, apăsarea feudală în genere și tendința de a-și impune domni potriviți intereselor ei. Ca atare, în acest secol, se constată o confruntare între ideea autorității domnești și aceea a unei domnii subordonată mării boierimi ce renunță, în general, la lupta antiotomană. Dintre domniile mai importante amintim pe acele ale lui Radu cel Mare (1495—1508) și Neagoe Basarab (1512—1521). Cel dintâi se remarcă prin măsuri menite să întărească puterea domnească și prin inițiative culturale. Al doilea, care vine în scaun ca reprezentant al boierilor Craiovești, deși plătește un tribut sporit Porții, se orientează spre legături politice cu Ungaria, Veneția și papalitatea. Împrejurările politice nu erau însă favorabile confruntărilor militare, deoarece imperiul se afla în plină expansiune. Astfel politica lui Neagoe Basarab, oglindită în *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*, exprimă ideea întăririi statului în interior și a soluțiilor politice externe

Neagoe Basarab

obținute prin tratative. A treia domnie importantă este ilustrată de *Radu de la Afumați*, care domnește cu întreruperi între 1522—1529. El este un luptător pentru independența țării într-un moment când pericolul transformării țării în pașalic se accentuase. Prin luptele purtate el a reușit să păstreze autonomia țării, să salveze instituțiile ei.

Istoria Țării Românești cunoaște de-a lungul veacului pînă la Mihai Viteazul dese schimbări de domni, o viață politică supusă treptat politicii boierești și amestecului extern. Boierimea munteană susține pretendenți care apelează la forțele externe, la intervenția militară. Este un veac agitat, cu numeroase încercări dramatice, cu înscăunări, detronări și ucideri de domni, cu pierderi teritoriale. Dintre domnii care s-au distins prin activitatea lor culturală a fost *Petru Cercel*, umanist cunoscut în cultura timpului. Brăila este transformată în raia, adică în stăpînire efectivă otomană. În aceste condiții de presiune externă se intensifică legăturile cu Transilvania.

Piatra de mormînt
a lui Radu de la Afumați

Războiul țărănesc condus de Gheorghe Doja

La începutul sec. al XVI-lea izbucnește în Transilvania una din cele mai mari răscoale din țara noastră, care prin amploarea, programul și consecințele ei s-a ridicat la nivelul unui adevărat război țărănesc. Ea se încadrează în frământările și răscoalele țărănești europene, avînd aceleași caracteristici antifeudale, dar un program care exprimă în bună parte stările locale. Răscoala s-a produs într-un moment important, de răscruce, în istoria societății feudale din răsăritul Europei.

Cauzele răscoalei. După răscoala din 1437 procesul de dezvoltare al feudalismului continuă, în condițiile în care nobilimea ieșise învingătoare. Cauzele răscoalei rezidă în tendința nobilimii de a-și mări veniturile. Ca urmare sporește renta în muncă, produse și bani. Nobilimea mereu în goană după venituri caută să obțină prin munca țăranilor dependenți cît mai multe din produsele pe care le solicita piața. O face prin mărirea veniturilor rezultate din munca țărănească, în situația în care domeniul feudal produce încă puțin. Dezvoltîndu-se circulația mărfurilor și economia bănească, nobilul sporește și el sarcinile feudale obligîndu-i pe iobagi la renta în produse, muncă și bani.

Nobilimea nu numai că împovărează țărănimea cu sarcini, dar lovește și în țărănimea liberă, sau, pur și simplu se împotrivesc dreptului de strămutare al țărănimii iobage. Astfel la începutul sec. al XVI-lea în momentul declanșării ofensivei otomane, în rîndul țărănimii creșteau nemulțumirile. Ea răspunde opresiunii feudale prin cele mai variate forme ale luptei de clasă părăsind domeniile și refuzînd îndeplinirea sarcinilor. Deopotrivă țărănimea luptă împotriva stăpînitorilor feudali, laici și ecleziastici, a feudalității apăsătoare, împreună cu plebea orășenească, nemulțumită de exploatarea patriciatului, și cu lucrătorii de la ocnele de sare.

Începuturile răscoalei. Răscoala a pornit de la un pretext, oferit de chemarea la cruciada antiotomană în primăvara anului 1514. Promisiunile de eliberare din iobăgie făceau țărănimea să se adune în tabăra de la Buda cu zecile de mii, sub conducerea unor oameni care vor deveni și conducători ai răscoalei. Unul dintre ei a fost secuiul *Gheorghe Doja*, un mic nobil, și el nemulțumit de apăsarea marilor feudali, *Laurențiu Meszaros* și fratele lui Doja, *Grigore*. În această situație nobilimea încearcă să se opună plecării țăranilor de pe domenii, intervine prin măsuri restrictive și opresive, provocînd nemulțumiri. Țărănimea adunată la Buda, în număr de 40 000, refuză de a pleca în cruciada antiotomană și întoarce armele împotriva nobilimii. Astfel cruciada se transformă într-o mare răscoală.

Desfășurarea și programul răscoalei. Oastea țărănească împărțită în cete s-a răspîndit în mai multe direcții. La Tegled a făcut popas, organizîndu-se și cristalizîndu-și programul. Țăranii prin conducătorii lor își exprimă nemulțumirea împotriva apăsării feudale, a obligațiilor pe care le aveau față de nobili, îndeosebi împotriva servituții. Doja cerea răsculaților să distrugă „nobilimea blestemată și

Gheorghe Doja

necredincioasă. Țărănimea s-a răsculat împotriva dijmei, a robotei, și, în genere, împotriva sarcinilor feudale, dar mai ales împotriva tendințelor de legare de glie. În programul răscoalei își face loc și ideea recuceririi cu armele a libertăților răpite de nobili.

Răscoala se întinde în direcția sud-est, est și nord, cetele trec Tisa, pătrund în Transilvania. O parte din cete care se aflau sub conducerea lui Laurențiu Meszaros înaintază în Transilvania prin nord, o altă parte, sub conducerea lui Grigore Doja, spre sud, iar grosul oștirii înaintază, având în frunte pe Gheorghe Doja, pe valea Crișului Alb. Din regiunea Aradului se asociază țărani români și maghiari. Curînd oastea lui Doja îi învinge pe nobili la *Cenad*. Oastea țărănească cucerește țiguri și cetăți de pe Mureș, răscoala extinzîndu-se apoi în întreaga Transilvanie și transformîndu-se într-un război țărănesc. La răscoală se asociază orășenii săraci din Cluj, Turda, Dej, Bistrița și Sighișoara, care deschid porțile orașelor. Se alătură și lucrătorii de la ocnele de sare. Astfel, forțele participante se constituie din iobăgimea satelor, orășenime, mica nobilime, din toți cei care erau nemulțumiți de asuprire. În scurtă vreme răscoala atinge apogeul cuprinzînd teritorii întinse însă forțele se dispersează înlesnind înăbușirea ei.

Între timp oastea nobiliară se concentrează în Banat, la Timișoara, nu departe de oastea țărănimii aflată între Lipova și Timișoara. Urmează asediul Timișoarei. Răsculații sînt înconjurați de oastea voievodului Transilvaniei Ioan Zápolya. În lupta care se dă țărani suferă o grea înfrîngere. După bătălie căpeteniile sînt supuse unei sălbatice răzbunări. Doja a fost ars pe rug, alți căpitani uciși în chinuri îngrozitoare. Nobilimea trece pretutindeni la represii, mii de țărani și orășeni săraci sînt uciși, clasa feudală se dovedește în stare de nemaipomenite sălbăticiii.

Urmările răscoalei. Răscoala s-a terminat printr-o înfrîngere. Nobilimea nu se mulțumește însă cu ea. Dieta din 1514, chemată să hotărască apărarea împotriva turcilor, se ocupă de fapt de răscoală. Din 71 de articole, hotărîte de dietă, abia două au în vedere apărarea țării. Aceste legiuri vor fi codificate de juristul *Ștefan Werböczy* în *Tripartit* (1517), o lucrare în trei părți. Prevederile legiurilor au un caracter profund antițăranesc. Acum se statornicesc măsuri aspre împotriva iobăgimii, de fapt împotriva tuturor categoriilor țărănimii dependente. *Sarcinile feudale sînt riguros formulate, prin autoritatea statului; astfel se stabilește robota, renta în muncă la o zi pe săptămînă. Țărănimea dependentă este condamnată la o șerbă veșnică și legată de glie, nemaivînd dreptul la strămutare. S-a desăvîrșit astfel evoluția feudalismului, fixîndu-se prin lege vechile dorințe ale nobilimii. Legiuirile au avut și rostul de a generaliza raporturile iobăgești, contribuind la agravarea situației întregii țărănimi dependente. Răscoala, și mai ales represiunea, au făcut ca atunci cînd s-a produs invazia otomană țărănimea să nu participe la luptă, lăsînd în fața dușmanului o armată nobiliară incapabilă să stăvilească înaintarea turcilor.*

Însemnătatea răscoalei condusă de Gheorghe Doja. Fr. Engels în lucrarea *Războiul țărănesc german* considera răscoala, prin programul și forța ei, un adevărat război țărănesc. Ea a constituit un moment de răscruce în istoria raporturilor feudale, țărănimea dependentă fiind de acum legată de glie în numele legiurilor feudale. Întreaga istorie a țărănimii din Transilvania se va resimți în secolele următoare în urma acestei legiuri, deoarece sarcinile feudale vor spori de acum înainte fiind impuse prin lege. În aceeași vreme participarea la luptă a țărănimii, română și maghiară, a dovedit forța acesteia și însemnătatea colaborării împotriva dușmanului comun, nobilimea.

Martiriul
lui Gheorghe Doja

Formarea și organizarea principatului Transilvaniei

Înfrângerea Ungariei medievale la Mohács (1526) a însemnat dispariția acestei puteri de pe harta politică a Europei centrale. Evenimentul prilejuiește o accentuare a confruntărilor politice și militare dintre habsburgi și Imperiul otoman, agravate în Transilvania de lupta grupărilor nobiliare care se înfruntă cu forțe crescînde. Pe fundalul acestor evenimente pătrund și se afirmă ideile Reformei religioase, ca expresie a gândirii burgheze, îndreptate împotriva bisericii catolice. Reforma critica starea socială existentă și alimenta mișcările sociale orășenești. Sub forma luteranismului a devenit religia oficială a sașilor iar calvinismul și unitarianismul au cuprins o parte din populația maghiară. Reforma străbate, pe alocuri, și mediul românesc.

În aceste împrejurări voievodul Transilvaniei Ioan Zápolya ocupă tronul Ungariei, deținîndu-l pînă în 1540. În toată această perioadă teatrul confruntărilor militare dintre habsburgi și Imperiul otoman se mută în Transilvania, unde intervin și domnii din Moldova și Țara Românească așa cum a făcut Petru Rareș. Interesat într-o politică antiotomană, Petru Rareș, deși sprijină de la început pe Ferdinand, văzînd incapacitatea habsburgilor de a se constitui într-o forță eficientă antiotomană sprijină apoi pe Ioan Zápolya. Învîinge armatele lui Ferdinand la *Feldioara* (22 iunie 1529), întărind astfel situația partidei adverse. Și, o întărește și pe cea proprie prin obținerea unor cetăți și domenii în Transilvania: *Cetatea de Baltă*, *Ciceul*, *Ungurașul*, *Rodna* și *Bistrița*. Pentru moment domnul Moldovei ajunge un element de decizie pe scena politică transilvăneană, contribuind prin stăpînirile sale la accentuarea conștiinței de neam la românii din interiorul arcului carpatic. Situația Transilvaniei pînă la moartea lui Ioan Zápolya rămîne confuză datorită instabilității politice prilejuită de lupta pentru stăpînirea țării. În 1538 se încheie la *Oradea* un tratat de pace între Ferdinand și Zápolya, potrivit căruia, la moartea acestuia din urmă, Transilvania urma să treacă pe seama habsburgilor. În acest cadru al planurilor habsburgice antiotomane se situează și politica lui Petru Rareș. Imperiul nu a fost însă în măsură să se angajeze în lupta antiotomană, astfel domnul Moldovei este înlăturat din domnie în 1538, de către turci, în timp ce Zápolya se supune din nou sultanului.

După moartea lui Zápolya se deschide succesiunea și lupta cu turcii care nu acceptă prevederile tratatului de la Oradea. În timp ce Ungaria este transformată în pașalic, în Transilvania se organizează, la mijlocul veacului, *principatul autonom* sub suzeranitate otomană.

Principatul a fost o nouă formă de conducere. În fruntea Transilvaniei era un principe ales de dietă și confirmat de sultan. Țara își păstrează instituțiile ei proprii și se dezvoltă nestîngherită de îngrădirile regalității maghiare. Deși tributar Porții,

principatul, prin poziția sa geografică, mai aproape de puterile creștine, se bucură de o situație mai bună, de o mai mare libertate de mișcare. În condițiile organizării pașalicului de Buda principatul Transilvaniei se orientează și mai mult spre Țara Românească și Moldova.

Noua formă de organizare politică, principatul, a exprimat interesul celor trei națiuni politice, adică a stărilor privilegiate, nobilimea, patriciatul săsesc și fruntașii secuilor. Sub raport religios principatul a reflectat interesele celor patru religii admise ca oficiale: catolică, luterană, calvină și unitariană. Acesta este așa-zisul *sistem al toleranței*, întemeiat numai pe aceste religii, cu excluderea celei ortodoxe care reprezenta populația românească majoritară. Acest sistem s-a cristalizat în timpul lui Ștefan Báthory, ajuns principe în 1571. Sistemul politic al principatului îi excludea pe români, atît din rîndul „națiunilor” privilegiate, cît și din rîndul religiilor admise.

Ștefan Báthory desfășoară, ca principe, o politică turcofilă, accentuată, atunci cînd ajunge în 1575 rege al Poloniei. Această politică este curmată de Sigismund Báthory (1586) care aderă la „Liga creștină” antiotomană.

Regimul dominației otomane

Instaurarea regimului dominației otomane. A doua jumătate a sec. al XVI-lea aduce instaurarea regimului dominației otomane. După trei sferturi de secol de lupte politice interne și de frămîntări, în condițiile presiunii otomane, Țările Române intrau, după intervenția lui Soliman cel Mare, în Moldova, în 1538, într-o dependență tot mai accentuată față de Imperiul otoman. Această dependență a cunoscut grade deosebite de la o țară la alta, de la o epocă la altă epocă. Intenția turcilor de a aservi Moldova și Țara Românească s-a lovit de rezistența politică și militară, din prima jumătate a secolului, care a reușit să evite transformarea țărilor în pașalici. Începînd cu a doua jumătate a secolului dependența se accentuează, astfel că turcii intervin tot mai mult și mai des în viața internă a Țărilor Române. Acest regim s-a instalat treptat, favorizat de condițiile politice externe și interne. La aceasta a colaborat cu deosebire politica șovăitoare și ineficientă a puterilor creștine, la care s-a adăugat și poziția mării boierimi de nesprijinire a puterii centrale.

Regimul politic al dominației otomane se exprimă prin dese schimburi de domni, astfel că în a doua jumătate a secolului în Țara Românească au fost nu mai puțin de 17 domni, în medie trei ani fiecare, în Moldova 21 de domni, în medie 2 ani și jumătate. Domnii sînt nu numai la discreția Porții ci și la bunul plac al boierilor, care, pentru a-și spori domeniile și bogăția, încearcă să domine statul cu ajutorul turcilor. Din aceste motive spre sfîrșitul secolului instituția domniei se degradează și mai mult. Acum și alte instituții, cum este aceea a sfatului domnesc, sînt subordonate politicii boierimii; prin sfat Poarta supraveghea domnia. În acesta pătrund elemente străine de țară, greci, levantini, legați de politica și interesele Porții.

În timpul regimului dominației otomane, pe teritoriile românești s-au organizat raiale: în Dobrogea, Turnu, Giurgiu, Brăila, Chilia, Cetatea Albă, Timișoara, Lipova. Astfel dominația otomană avea posibilitatea să supravegheze Țările Române și din interior.

Regimului dominației politice i s-a asociat cel al dominației economice, cu atât mai grav în ultimul sfert al veacului, cu cât Imperiul otoman trecând în faza defensive se vede mărginit la resursele sale proprii. El este constrâns, în condițiile exploatarei fără margini a pașalicurilor, să apeleze la resursele economice ale Țărilor Române.

Regimul politic al dominației otomane a accentuat dependența politică și economică a Țărilor Române față de Imperiul otoman, putere suzerană.

Menținerea ființei statale a Țărilor Române. Pe baza unor înțelegeri cu turcii acceptate de Țările Române, acestea își păstrau autonomia, instituțiile statului, întreaga structură administrativă și politică, frontierele, cu unele pierderi teritoriale. Imperiul otoman urma să respecte principiul alegerii domnilor de către țară și a neamestecului în treburile interne. Desigur turcii manifestă constant tendința de încălcare a angajamentelor, încercând să impună domni în afara dinastiilor, să se amestece, deci, în viața politică, să impună o politică externă potrivit cu interesele Porții.

Păstrarea autonomiei și existenței statului a constituit un cadru de dezvoltare și de perpetuare a civilizației românești, în condiții incomparabile față de situația din pașalicuri. Chiar funcția externă, de apărare a statului se exercita, în momente favorabile, prin convențiile pe care țările le încheiau, prin politica orientată în secret spre puterile antiotomane.

Principală îndatorire a țărilor noastre a fost plata *tributului* sau *haraciului*. El a fost o obligație fixată la o anumită sumă, în creștere treptată.

În Țara Românească se plăteau la mijlocul secolului 24 000 de galbeni, pentru ca în 1593 să se ajungă la 155 000. Moldova plătea 10 000 de galbeni în prima domnie a lui Petru Rareș, pentru ca în 1593 să se ridice la 65 000 de galbeni. În Transilvania, unde vecinătatea Imperiului habsburgic putea constitui o tentație, creșterea de la 10 000 de galbeni în 1542 este în 1575 de numai 50%.

Mult mai grave au fost însă *pescheșurile*, darurile către sultan și marii dregători cu cele mai diferite prilejuri care dacă nu se iveau, se inventau. Acestea nu erau fixate. Ele egalizau tributul și adeseori îl și depășeau.

Cheltuieli imense necesitau cumpărarea domniilor. Sumele sînt de-a dreptul fabuloase fiind obținute prin împrumuturi care trebuiau achitate după înscăunare. Se adăugau prestațiile extraordinare și aprovizionarea Constantinopolului, făcută de negustorii turco-levantini la prețuri mici.

Presiunea politică și economică la sfîrșitul sec. al XVI-lea se accentuează și datorită crizei monetare din Imperiul otoman. În plus se manifestă tendința turcilor de a controla domnia în condițiile reluării planurilor antiotomane de către Austria, Veneția etc. Răspunsul acestei politici de asuprire a fost o creștere a nemulțumirilor care creează climatul pentru orientarea politică antiotomană ce va duce la reluarea luptei pentru independență și la unirea țărilor noastre sub domnia lui Mihai Viteazul.

DE REȚINUT:

1. Reluarea ofensivei otomane de către Soliman cel Mare, înfrîngerea Ungariei la Mohács și organizarea pașalicului de la Buda, confruntat Țările Române cu pericolul transformării lor în pașalicuri.
2. Rezistența armată a Țărilor Române îndepărtează pericolul pașalicului, astfel că ele rămîn și pe mai departe autonome.
3. La mijlocul sec. al XVI-lea Transilvania se organizează într-un principat independent, orientat politic spre Moldova și Țara Românească.
4. După răscoala lui Gh. Doja dieta Transilvaniei a stabilit robota la o zi pe săptămînă și a legat țărănimea de glie, prin suprimarea dreptului de strămutare.

LECTURĂ

„Principele plătește sultanului un tribut de 150 000 de „scuti” pe care îi trimite pînă la Constantinopol în luna mai; el cheltuiește apoi alți 150 000 de „scuti” în daruri pe care le trimite pașalelor, sultanilor și altor fețe de seamă, căci fără de acestea n-ar putea domni. Cheltuiește apoi la curtea sa vreo 250 000 de „scuti” pe an, dînd tain la o mulțime nenumărată de persoane, care slujesc la curte, ținînd 1 000 de ostași, adică 300 de lăncieri și 700 de arcebuizieri pentru garda sa. Din restul banilor poate să-și pună la o parte dacă nu are datorii de plătit, cum se întîmplă adeseori din cauza marilor datorii, uriașe dobinzi pe care le fac la Constantinopol cînd sînt investiți ca domni: dar pot plăti aceste sume într-un an sau doi”.

Din *Jurnalul* lui Franco Sivori, secretarul lui Petru Cercel.

„Dacă vrea să pună pe cineva în dregătorie, să-l puie pe fiecare după cum i se potrivește fiecăruia. Așa se cuvine, dacă vreți să așezați pe dregătorii voștri în dregătoria voastră, nu după pînă și pentru înrudire. Pentru că dacă vor avea unii o mulțime de rude sau dacă vor fi unii și dintre rudele voastre, atunci să le dați mai multă putere, pentru că sînt rude sau celor care vor fi rude domnilor voștri? Pentru că cel ce este domn adevărat, nu i se cuvine să aibă rude, ci numai slugi drepte”.

Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie

„Tot în primăvara anului 1514 a izbucnit în Ungaria un război general al țărânilor. Se propovăduia o cruciadă împotriva turcilor, iar iobagilor și clăcașilor care vor lua parte la ea li se promitea ca de obicei libertatea. S-au adunat aproximativ 60 000 de oameni, care au fost puși sub comanda lui Gheorghe Doja, un secu care se distinsese și în celelalte războaie împotriva turcilor, obținînd chiar un titlu de noblete. Însă cavalerii și magnații unguri nu priveau cu ochi buni această cruciadă, care amenința să lovească în proprietățile lor și să le ia argații. De aceea s-au luat în grabă după cetele izolate de țărani și maltratîndu-i în

fel și chip și au luat iobagii cu sila înapoi. Când faptul a ajuns la cunoștința armatei de cruciați, furia țăranilor implicați s-a dezlănțuit. Doja împărțasea și el minia trupelor sale împotriva nobililor trădători; armata cruciată deveni o armată revoluționară, iar el se puse în fruntea noii mișcări.”

Friedrich Engels, *Războiul țăranesc german*,
ed. III, București, 1958.

Întrebări

1. Care sînt particularitățile regimului dominației otomane?
2. Prin ce se caracterizează situația politică a statelor feudale românești în secolul al XVI-lea?
3. Care sînt aspectele luptei antiotomane în secolul al XVI-lea?
4. Cum se manifestă lupta socială în secolul al XVI-lea în Transilvania?

DEZVOLTAREA CULTURII ROMÂNEȘTI PÎNĂ ÎN SECOLUL AL XVI-lea

Cultura oglindește principalele momente ale istoriei românești, aspirațiile claselor sociale și, pe un plan superior, lupta poporului român împotriva dominației străine. În cursul unei lungi perioade istorice, între sec. al VII-lea — al XVI-lea, cultura înregistrează prefaceri importante, de la primele manifestări la o cultură medievală înfloritoare. La sfîrșitul acestui răstimp, în sec. al XVI-lea, în urma dezvoltării sociale și politice, apare și se amplifică, în legătură cu cultura europeană, Renașterea și umanismul care anunță zorii culturii moderne. Cultura noastră, medievală și umanistă, are trăsăturile esențiale ale culturii Europei și, în același timp, caracteristici particulare în care se oglesc viața și năzuințele poporului român și ale celorlalți locuitori, maghiari, sași și secui, care au trăit și creat alături de cei mai vechi locuitori ai țării, românii. Ea s-a dezvoltat în strînsă legătură cu marile curente culturale ale timpului: cultura bizantină, slavonă, precum și cu cea latină din apusul și centrul Europei. Pe teritoriul României s-au răspîndit limbile de cultură medievală: slavona, latina și greaca. Acestea nu erau limbi vorbite, ci scrise, cunoscute de un cerc îngust de știutori. Așa se petreceau de altminteri lucrurile în întreaga Europă, folosindu-se fie latina în apus, fie slavona și greaca în răsărit. Pentru acest motiv cultura medievală are un puternic caracter de clasă, adresîndu-se claselor privilegiate.

Cultura românească în evul mediu, oglinzind structura societății feudale, cunoaște diferențieri importante. Pe de o parte, o *cultură populară*, creație anonimă a poporului, cea mai veche și cea mai autentică, legată de modul de viață al celor mulți, pe de altă parte *cultura feudală*, scrisă în limbile de cultură.

Cultura populară. Creatorii acestei culturi sînt oamenii din popor, autori anonimi ai poeziei populare, *lirică și epică*, ai *baladelor*, *basmelor* și ai *legendelor în proză*, anterioare literaturii culte. Dintre baladele populare amintim ciclul fantastic al luptei împotriva monștrilor și zmeilor și *Miorița*, o capodoperă a literaturii românești.

O importantă parte a literaturii populare a fost determinată de ritmul vieții țăranesti din obște, de îndeletnicirile agrare sau pastorale. Alături de această literatură, odată cu apariția statelor feudale, apare o literatură orală de curte oglinzind, fără deosebire de neam, felul de viață și de gîndire al claselor dominante. Această literatură de tipul baladelor eroice, în limba poporului, este asemănătoare cu aceea a trubadurilor din evul mediu apusean. De o deosebită însemnătate sînt baladele și legende istorice, care glorifică eroii luptei antiotomane Iancu de Hunedoara, Ștefan cel Mare.

Cultura feudală. Cultura feudală în limba slavonă este atestată de inscripția de la Bucov, lângă Ploiești, de inscripția lui *Jupan Dimitrie* (943), descoperită în Dobrogea la Mircea Vodă și inscripția de la *Streisingiorgiu* din anii 1313—1314 (jud. Hunedoara). Începînd cu sec. al XII-lea — al XIII-lea scrisul chirilic slavon

Pagina din Tetravangelul scris în 1429 la mănăstirea Neamț de către Gavril Uric, fondatorul școlii moldovenesti de miniatură. Azi se află la Biblioteca Bodleiană din Oxford

Pagină de manuscris bogat ornată cu stema Țării Românești

începe să fie utilizat în copierea unor texte necesare cultului religios. Aceștia li se adaugă culegeri cuprinzând literatură bizantină, texte filozofice, fragmente din Aristotel, extrase din legiurile bizantine, pravile, și chiar produse literare care nu erau admise de biserica oficială.

Cultura slavonă sau slavo-română a cunoscut o dezvoltare unitară pe teritoriul țării. Ea se ridică la o deosebită valoare cărturărească și artistică prin manuscrisele epocii lui Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare. Centre ale scrisului slavon erau mănăstirile Bistrița, Putna, Neamțul în Moldova, Tismana și Vodița în Țara Românească, Peri Maramureșului, Feleacul și Prislopul în Transilvania. Paralel se situează centrele de cultură laică: curțile domnești, cancelariile voievodale unde se redactează importante scrieri cu conținut laic, actele de proprietate care fixează în termeni juridici dreptul feudalilor asupra pământului și țăranilor dependenți. Tot de aici pornesc inițiativele literaturii laice, manuscrisele istorice și juridice. Ele exprimă interesele societății noastre. Cele istorice erau menite să glorifice voievozii sau să susțină lupta împotriva dominației străine. Astfel la curtea lui Ștefan cel Mare, în a doua jumătate a sec. al XV-lea, se scrie din porunca domnului *Letopiseșul de când s-a început... Țara Moldovei* (*Letopiseșul anonim*). Letopiseșul a cunoscut mai multe traduceri în germană, polonă, rusă, contribuind astfel, alături

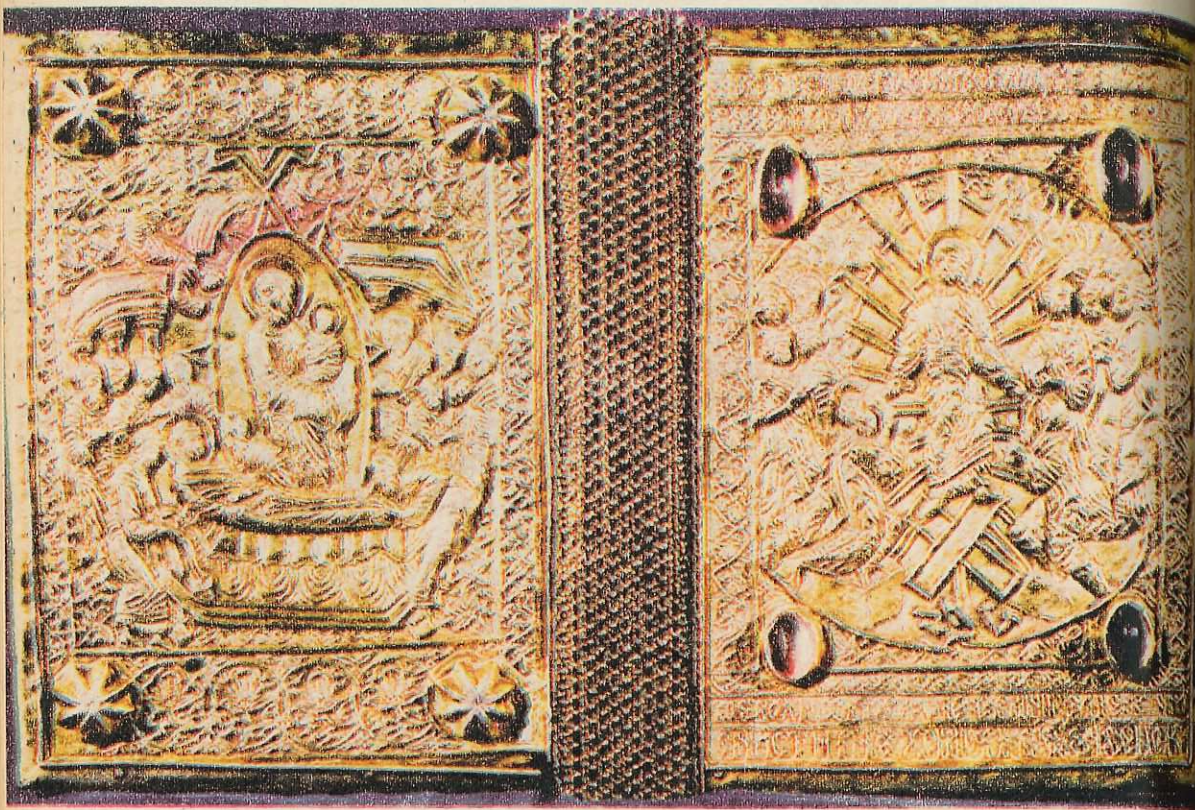
Portretul lui Ștefan cel Mare, miniatură în Tetraevangelul scris la porunca voievodului în 1473 pentru mănăstirea Humor

de corespondența diplomatică, la răspîndirea faimei domnului moldovean. În Țara Românească în sec. al XV-lea se redactează *Povestire despre Dracula Voievod*, care zugrăvește domnia autoritară a lui Vlad Țepeș, iar la începutul secolului al XVI-lea, în vremea lui Radu de la Afumați un *Letopiseș al Țării Românești*.

Cultura latină medievală este cunoscută pe teritoriul țării începînd din sec. al XI-lea. Legenda Sfîntului Gerard pomeneste o școală latină la *Cenad*. Scrisul latin este în legătură cu cel medieval apusean, cu centrele universitare europene: Paris, Bologna, Padova și Ferrara, frecventate de cei care vor deveni purtătorii lui în Transilvania. Centre ale scrisului latin sînt mănăstirile, episcopiile și cancelaria voievodului. Scrisul latin este folosit cu deosebire în Transilvania, dar și în Moldova și Țara Românească în cancelariile voievodale.

Dintre manifestările culturii latine din Transilvania amintim scrierea așa-numitului *Prizonierul transilvan* (*Captivus Septemcastrensis*). *Tratatul despre datinile, moravurile, modul de viață și răutatea turcilor* în care se povestesc peripețiile autorului ajuns prizonier la turci. Tot în Transilvania cunoaștem o cronică latină, numită *Chronicon Dubnicense*, scrisă în preajma familiei voievodale maramureșene Dragfi, urmașii Dragoșștilor. Cronica exprimă idealurile antiotomane ale domniei

Ferecătură de manuscris bogat ornamentată; cotorul este format dintr-o împletitură de inele

lui Ștefan cel Mare. În sfârșit, *Memoriile lui Gheorghe Szerémi*, cuprind știri despre răscoala condusă de Gheorghe Doja și despre epoca de după lupta de la Mohács.

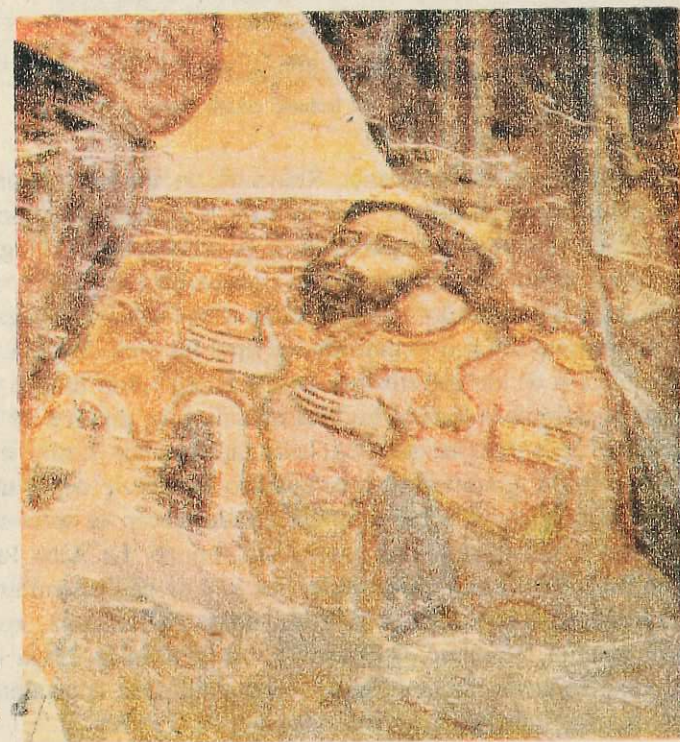
Viața artistică exprimă, pe de o parte, viziunea poporului despre frumos și, pe de alta, viziunea claselor dominante. Manifestările artistice populare au fost mai modeste și legate de mediul în care trăia țărănimea. Aceasta și-a împodobit construcțiile de locuit, dovedind o predilecție pentru îmbinarea armonioasă a culorilor.

Viața artistică feudală laică se oglindește în arhitectură, de exemplu cetățile cnejilor români din Țara Hațegului. Acestora le urmează construcțiile ecleziastice românești cu influențe bizantine *Sf. Mărie Orlea, Strei, Streisngiorgiu, Biserica de la Densuș*, aproape de Ulpia Traiană, care are elemente de construcție din vechile monumente romane.

Odată cu venirea maghiarilor și sașilor se construiesc clădiri monumentale în stil romanic, *catedrala de la Alba Iulia*, cărora le urmează construcțiile gotice,

catedrala Sf. Mihail din Cluj. În Țara Românească se ridică *Cetatea de la Poenari*, construcții civile și bisericești la Argeș încă din perioada întemeierii. În Moldova rămân impresionante *Cetatea Neamțului, Cetatea de scaun a Sucevei*; mănăstirile ctitorite de domni: *Rădăuți, Voroneț, Putna, Tismana, Vodița, Cozia*. Aceste construcții au dezvoltat un tip de biserică caracteristic românesc, care a știut să îmbine, într-o formă originală, tradiția locală și influențele din exterior.

Începuturile culturii umaniste pe teritoriul țării noastre. Renașterea și cultura umanistă s-au manifestat în întreaga Europă, avându-și punctul de plecare în Italia începând cu sec. XIV — XV. S-au dezvoltat și în Țările Române în forme particulare, potrivit cu tradițiile culturii noastre și la o dată mai târzie. În țara noastră umanismul s-a dezvoltat în două mari etape: prima, în sec. XV — XVI, a doua în sec. al XVII-lea și la începutul celui următor. Cultura umanistă și la noi, ca și în alte țări europene, se inspiră din moștenirea culturală a antichității, din ideile acesteia. Creatorii operelor culturale, umanistii, scriu în limba latină, în greacă sau în slavonă. Treptat, pe măsură ce societatea evoluează, mulți din acești cărturari

Frescă din Biserica domnească de la Curtea de Argeș

Ruinele cetății Suceava

încep să scrie, sub influența Reformei, în limbile naționale. Astfel, umanismul va contribui și în cultura țării noastre la dezvoltarea unei culturi laice, pătrunsă de concepții care se îndepărtează de la preocupările teologice.

Umanismul în țara noastră s-a dezvoltat ca urmare a dezvoltării vieții orășenești, a schimburilor comerciale la care se adaugă legăturile politice cu țările mai avansate sub raport cultural, cu noul lor mod de viață. Cultura umanistă a fost stimulată și de ideile Reformei, în special scrisul în limbile naționale. Cultura umanistă se afirmă îndeosebi în Transilvania încă din sec. al XV-lea în centrele ecleziastice de la Oradea și Alba Iulia, acolo unde tradițiile culturii latine fuseseră puternice. În condițiile în care lipsea o burghezie dezvoltată, cultura umanistă se manifestă în cadru ecleziastic. La Oradea încep să se contureze preocupări laice, istorice și filozofice, chiar pentru astronomie. La Alba Iulia se manifestă interes pentru colecționarea inscripțiilor latine sau pentru imitarea modelelor literaturii antice. Începând cu sec. al XVI-lea, odată cu Reforma, apar manifestări umaniste și în mediul orășenesc, la Brașov, Sibiu și Mediaș. Dacă în cazul primelor centre domina influența italiană, în cel de-al doilea caz constatăm raporturi culturale cu Germania, Polonia etc.

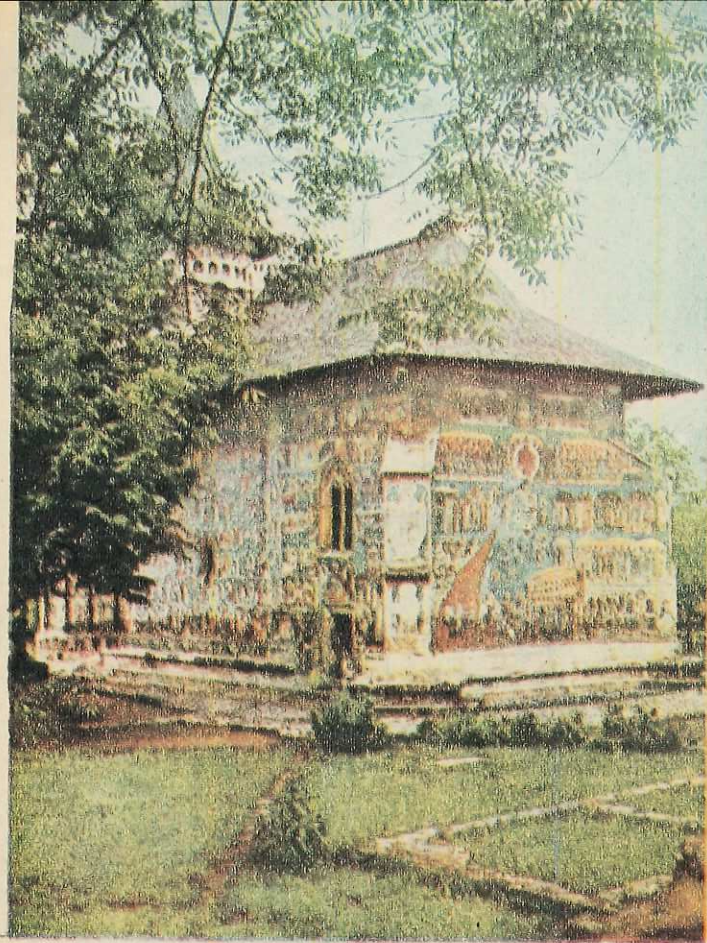
Catedrala
de la Alba Iulia
unde se află mormântul lui
Iancu de Hunedoara

Secolul al XVI-lea aduce și în Moldova și Țara Românească stabilirea unor contacte cu centrele culturale umaniste europene. Ele vor pregăti terenul pentru dezvoltarea umanismului din sec. al XVII-lea. Un asemenea rol l-au avut încercările lui Despot vodă, domnul Moldovei, care a întemeiat un *colegiu latin la Cotnari*, cu profesori străini, o *academie* și o *bibliotecă*. Manifestări umaniste constatăm și în Țara Românească, unde Petre Cercel întreține o curte deschisă culturii Renașterii, având preocupări poetice influențate de literatura italiană.

Umanismului țărilor noastre din sec. al XVI-lea îi datorăm în Transilvania noi instituții de cultură umanistă; *școala de la Brașov*, reorganizată sub influența Reformei, urmată de altele, la *Sibiu*, *Bistrița*, *colegiul de la Alba Iulia*, *Universitatea din Cluj*, înființată în 1581 etc. Se întemeiază tipografiile de la *Mănăstirea Dealu*, *Brașov*, *Sibiu*, *Alba Iulia*.

Începând cu sec. al XVI-lea, se constată și la sud și la est de Carpați o nouă orientare culturală, de inspirație locală, care anunță și aici umanismul românesc. Tipărirea primelor cărți în limba slavonă pe teritoriul Țării Românești, începând cu 1508 și legăturile imprimeriei românești cu cea venețiană, integrează cultura noastră în atmosfera secolului umanist. Munca de pregătire a manuscriselor, pre-

Mănăstirea Voroneț, ctitorie a voievodului Ștefan cel Mare

Nicolaus Olahus

Catedrala de la Curtea de Argeș, ctitorie a voievodului Neagoe Basarab

cum și traduceri ale *diaconului Coresi*, în românește la Brașov și în Țara Românească, sînt semnele unei orientări filologice care caracterizează activitatea umanistilor. Tot acum se scriu unele opere de prestigiu în limba slavonă. *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*, sub influența culturii bizantine, redactate în vremea lui Neagoe Basarab, conțin preocupări interesînd conducerea statului și politica externă.

Remarcabile prin ideile lor sînt scrierile istorice: *cronicile moldovene* scrise de *Macarie*, un mare erudit, *Eftimie* și *Azarie*. În Transilvania, de mare valoare sînt scrierile istorice umaniste ale lui *Nicolaus Olahus*, în care se subliniază originea latină a poporului român din spațiul Daciei de odinioară. *Ioan Honterus* este autorul unei geografii, o descriere a lumii. La același nivel se situează *Cronica maghiară* a lui *Gaspar Heltai din Cislădie* și opera umanistului maghiar *Szamosközy* despre inscripțiile romane ale Daciei, publicată în Italia.

Literatura istorică și geografică umanistă română, maghiară și germană oglindește istoria Țărilor Române în întregul lor, se preocupă stăruitor de originea poporului român, subliniindu-i latinitatea și unitatea, dovadă că Honterus a înscris pe harta sa din 1542 cu litere mari numele Dacia peste întregul teritoriu româ-

nesc care se suprapunea provinciilor istorice: Țara Românească, Moldova, Transilvania. În scrierile tipărite de Coresi, modele de limbă literară, apare numele poporului nostru sub forma umanistă de *român* în loc de *rumân*. Cercetările istorice, pe baza scrierilor umaniștilor autohtoni și străini, au relevat că în societatea sec. al XVI-lea s-a afirmat conștiința unității neamului, întemeiată pe originea lui latină. Paralel se manifestă și o conștiință de neam, sprijinită pe tradiția istorică comună, pe contribuția locuitorilor pământului românesc la aceeași civilizație, pe crearea, pe baza traducerilor lui Coresi, a limbii literare românești unitare. Este semnificativ că în acest secol se afirmă prin Heltai și Honterus cultura maghiarilor și sașilor în limbile naționale.

Este vorba de o renunțare, parțială, la limbile de cultură în favoarea limbilor naționale. De-a lungul sec. al XVI-lea se conturează tot mai limpede această orientare datorită orășenimii, în general al laicilor și a influenței Reformei. Fenomenul a fost cunoscut în întreaga Europă și s-a manifestat în forme asemănătoare și în Țările Române. Acest fapt a avut o deosebită însemnătate, deoarece cultura scrisă, destinată în evul mediu, prin limbile de cultură, unui cerc îngust de știutori de carte, se deschide spre comunicarea cu societatea. De acum, scrisul este înțeles de tot mai mulți. În acest nou cadru se înmulțesc legăturile culturale care unesc tot mai strâns populația românească aflată de o parte sau de alta a Carpaților. Circulația valorilor culturale este evidentă în sec. al XVI-lea și pe plan artistic. Istoricii de artă au subliniat influențe exercitate de arhitectura din Țara Românească și Moldova la bisericile românești din Transilvania. Monumente de valoare artistică deosebită în acest veac sînt: *catedrala de la Curtea de Argeș*, reclădită și terminată în 1517. În arhitectura civilă a Transilvaniei (castele și case particulare), precum și la mănăstirile moldovene își fac apariția forme și influențe artistice renascentiste.

În preajma domniei lui Mihai Viteazul, cultura în ansamblul ei începe să exprime, datorită umanismului, tot mai pronunțate caractere unitare. Ea va contribui, alături de alte fenomene istorice, la stringerea legăturilor dintre Țările Române și la noua orientare politică.

LECTURĂ

„Românii sînt încredințați că sînt coloni romani. Dovada acestui lucru este faptul că au multe în comun cu limba romană și se găsesc în acest loc foarte multe monede ale acestui popor, fără îndoială indicii puternice ale stăpînirii romane aici.”

„Moldovenii au aceeași limbă, aceleași obiceiuri și aceeași religie cu cei din Țara Românească; se deosebesc puțin doar la îmbrăcăminte... Limba lor și a celorlalți români a fost odinioară română, ca unii care sînt coloni romani; în vremea noastră, se deosebește foarte mult de aceea (romana), dar multe din vorbele lor pot fi înțelese de latini.”

Nicolaus Olahus, Despre originea românilor

Întrebări

1. Analizați comparativ caracterele culturii populare și feudale.
2. Care este conținutul de idei social-politice al istoriografiei medievale în Țările Române?
3. În ce măsură cultura a contribuit la unirea Țărilor Române în vremea lui Mihai Viteazul?

EPOPEEA ROMÂNEASCĂ ÎN TIMPUL LUI MIHAI VITEAZUL

Mihai Viteazul deschide în istoria poporului român o nouă epocă care se va desfășura sub semnul mării lui înfăptuiri politice: *unirea Țărilor Române*. Puternica personalitate a marelui domn și faptele sale, de răsunet european, au dat un nou curs politic istoriei Țărilor Române. Ridicîndu-se împotriva regimului dominației otomane și biruind în raporturile cu Poarta, el a dovedit resursele puterii pe care Țara Românească le avea. Sporind prestigiul acesteia prin unirea Țărilor Române, Mihai Viteazul a pus sub semnul întrebării, deopotrivă, stăpînirea otomană și tendințele de dominație ale Imperiului habsburgic și Poloniei. Dar domnia lui Mihai Viteazul, și mai cu seamă stăpînirea lui în Transilvania, a fost pentru nobilimea de aici un prim semn al prăbușirii dominației ei în viitor. Unirea din timpul lui Mihai Viteazul a devenit un simbol în epoca emancipării naționale pentru unirea românilor într-o singură țară.

Situația externă și internă a Țărilor Române la sfîrșitul secolului al XVI-lea.

Situația internațională, în a doua jumătate a sec. al XVI-lea, s-a caracterizat prin politica expansionistă a celor trei mari puteri: Imperiul otoman, Polonia și Imperiul habsburgic. După moartea sultanului Soliman cel Mare, în 1566, încep să apară fenomene de criză care au slăbit imperiul. Totuși, turcii mai dispuneau de suficiente forțe pentru a-și menține dominația în sud-estul Europei, sau pentru a încerca noi cuceriri. Regatul polon nu avea altă cale de expansiune decît spre Țările Române sau spre Ucraina. Imperiul habsburgic care se izbea spre vest de puterea Franței, iar spre răsărit de aceea a Poloniei încerca noi cuceriri în sud-estul Europei. Aici intra în conflict cu Imperiul otoman. În aceste condiții, pentru a-și realiza scopurile, Imperiul habsburgic, inițiază o coaliție antiotomană, numită *Liga creștină*, la care aderă Spania, Veneția și Statul papal. La ea mai participau ducatele italiene: Mantua, Toscana și Ferrara. Se depuneau eforturi pentru atragerea Țărilor Române.

Ca urmare a războaielor purtate în Asia cu perșii, în Europa cu puterile creștine, cerințele Imperiului otoman față de Țările Române au sporit. Amestecul în treburile interne, abuzurile de tot felul și stîrbirea autonomiei interne vedeau intenția de a le transforma în pašalicuri. Tributul Țării Românești ajunsese la suma de 155 000 de galbeni. Singura soluție de a ieși din acest impas era o angajare alături de puterile creștine în lupta antiotomană.

Începutul domniei lui Mihai Viteazul, alianța antiotomană cu Moldova și Transilvania. În aceste împrejurări politice, o parte a boierimii pregătea înscăunarea lui Mihai Viteazul (1593—1601) pe tronul Țării Românești. Înainte de a fi domn a cîștigat o vastă experiență străbătînd lumea răsăritului, toate treptele dregătoriilor ajungînd ban al Craiovei. Cu asentimentul Porții, sprijinit de boieri, de puternica familie a Buzestilor, de Cantacuzinii de la Constantinopol, în 1593 ocupă tronul. El a avut și sprijinul principelui Transilvaniei Sigismund Báthory.

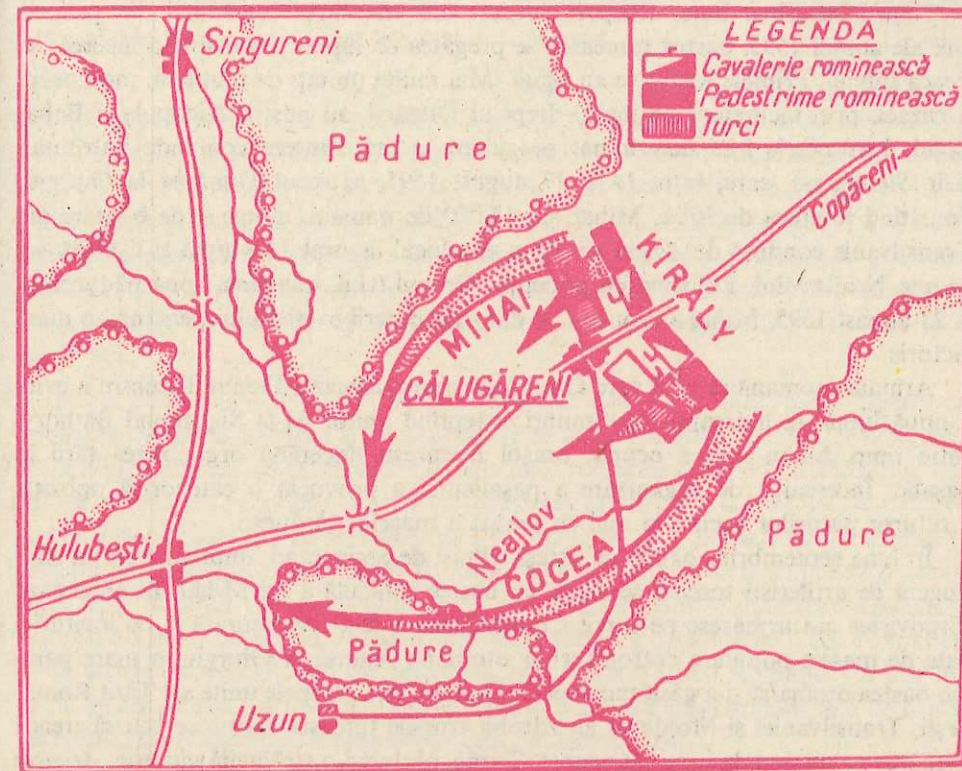
Confruntat de la început cu opresiunea exploatarei otomane, Mihai aderă, din proprie inițiativă, la Liga creștină. Anterior, din îndemnul lui Rudolf al II-lea,

Mihai Viteazul, frescă de Costin Petrescu (Alba Iulia)

împăratul Austriei, Sigismund Báthory, urmat de Aron vodă s-au alăturat și ei ligii. În aceste împrejurări, declanșarea războiului antiotoman are loc la 13 noiembrie 1594. Mihai a adunat pe creditorii levantini la vistierie și i-a ucis, lichidând și o unitate turcească, cantonată în capitală. În continuare, atacă cetățile de la Dunăre: Giurgiu, Brăila, Nicopole etc. Între timp la Putinești și Stănești (Ilfov) Mihai înfrânge o oaste tătărească ce venea din Ungaria, iar la Șerpătești (Ilfov) o armată turcească. Cu excepția Giurgiului, unde turcii rezistaseră, toate celelalte cetăți din stînga Dunării sînt cucerite de oștile muntene și moldovene.

Încurajate de victoriile lui Mihai, popoarele asuprite din sudul Dunării amenințau cu o răscoală generală. Pentru a o preîntîmpina și mai cu seamă pentru a readuce Țările Române sub ascultare, turcii pregătesc o ofensivă împotriva Țării Românești. În această gravă situație, Mihai trimite o solie la Sigismund Báthory pentru stringerea alianței. Depășind indicațiile domnului, delegația de boieri a încheiat la Alba Iulia, la 20 mai 1595, un tratat cu principele Transilvaniei Sigismund recunoscîndu-l drept suzeran.

Planul luptei de la Călugăreni, 1595

Domnul Țării Românești, conform tratatului, era socotit locțiitor al principelui. Conducerea țării era încredințată unui număr de 12 boieri munteni, care urmau să facă parte din dieta Transilvaniei. Pus în fața acestei situații, și datorită apropiatei confruntări cu turcii, Mihai a fost nevoit să accepte condițiile impuse de Sigismund marii boierimi, dornică și ea să limiteze puterea domnească și să și-o lărgească pe a ei. S-au prevăzut cu același prilej și restabilirea vechilor hotare ale țării și ajutor militar împotriva turcilor, precum și subordonarea bisericii ortodoxe din Transilvania mitropoliei din Țara Românească.

Sigismund, intervenind apoi în Moldova, l-a înlocuit pe Aron Vodă cu Ștefan Răzvan. La 3 iunie, la Alba Iulia, el a încheiat și cu acesta un tratat, asemănător celui din 20 mai. Astfel, principele Transilvaniei a devenit suzeranul celor două Țări Românești.

Războiul antiotoman condus de Mihai Viteazul, recucerirea independenței Țării Românești, sprijinul dat popoarelor din Balcani. Sprijinit de unii boieri munteni în frunte cu Buzeștii, Mihai și-a organizat o armată proprie de mercenari, formată din poloni, secui, cazaci, sîrbi etc. Alături de aceasta, el și-a format unități de călărași „roșii”, unități de „dărăbanți” și voluntari din sudul Dunării.

Pentru cucerirea liniei Dunării, intrată sub stăpînirea lui Mihai din primele luni ale anului 1595, oastea turcească se pregătea de luptă. Dușmanul a încercat să treacă fluviul. Primele tentative au eșuat. Mai multe unități de munteni, moldoveni și cazaci, prin incursiuni pe malul drept al Dunării, au pustiit Nicopole și Baba-dagul. Insuccesele l-au determinat pe sultan să încredințeze comanda bătrînului vizir *Sinan-pașa*, care, între 14 și 17 august 1595, a trecut Dunărea la Giurgiu. Pregătind lovitura decisivă, Mihai, cu 15 000 de oameni, ajutat și de o oaste din Transilvania condusă de *Albert Király*, a ales locul favorabil de luptă la *Călugăreni*, pe apa Neajlovului. Folosind cu pricepere terenul (rîul, mlaștina, zona păduroasă) la 23 august 1595, Mihai a repurtat, și datorită puterii exemplului personal, o mare victorie.

Armata otomană retrasă spre Giurgiu se reorganizează. Domnul, pentru a evita o nouă luptă, se îndreaptă spre munți, așteptînd ajutor de la Sigismund Báthory. Între timp, *Sinan-pașa* a ocupat orașul București, începînd organizarea țării în pașalic. Încercarea de organizare a pașalicului a provocat o categorică opoziție a tuturor păturilor sociale și mai cu seamă a maselor țărănești.

În luna septembrie, 20 000 de ostași trimiși de Sigismund, împreună cu un contingent de artileriști toscani se unesc cu oastea refăcută a lui Mihai. Ei eliberează Țirgoviștea și-i urmăresc pe turci. Contraofensiva le-a fost ușurată și de loviturile date de masele populare cotropitorilor otomani. Ajunsă la Giurgiu, o mare parte din oastea otomană și-a găsit moartea în Dunăre. Aici, trupele unite ale Țării Românești, Transilvaniei și Moldovei au zdrobit trupele turcești, care încercau să treacă Dunărea pe un pod de vase, au ocupat *Giurgiu* obținînd o strălucită victorie. *Această izbîndă a însemnat asigurarea independenței Țării Românești. Victoria a dovedit că unirea eforturilor Țărilor Române este cheia succesului militar și temeiul păstrării neatrînrării.*

În perioada care urmează, în relațiile cu Poarta, Mihai alternează negocierile cu politica de confruntare armată. Acțiunile lui sînt tot mai îndrăznețe și încununate de succes. În acești ani reapare însă și opoziția boierească, nemulțumită de domnia lui autoritară. Uneltirile de la Istanbul pentru a aduce un nou domn, comploturile boierești, năvălirile tătarilor, intențiile polonilor de a pune în scaun pe Simion Movilă, fratele domnului moldovean, precum și confruntările dintre imperiali și otomani în Ungaria, îl fac pe Mihai să-și dea seama că singura soluție posibilă este pacea cu turcii, recunoașterea domniei și a independenței țării. Mihai încheie pacea cu turcii în 1597, nu înainte de a fi întărit alianța cu Transilvania. Pacea cu Imperiul otoman a fost determinată de politica nedecisă a Imperiului habsburgic, de înscăunarea lui Ieremia Movilă, aliatul polonilor, în Moldova și de renunțarea lui Sigismund la tron în favoarea austriecilor. În aceste împrejurări pentru Țara Românească se prefigura o situație dificilă.

Convins că pacea cu Imperiul otoman însemna de fapt un armistițiu, duce tratative cu Imperiul habsburgic și semnează un tratat în 1598. Acesta a anulat pretențiile la suzeranitate ale principelui Transilvaniei, asupra Țării Românești. Mihai s-a dovedit cu acest prilej un mare și iscusit diplomat, știind să deschidă noi posibilități de afirmare țării și planurilor sale de viitor. Introducerea în tratatul cu

imperialii a clauzei *domniei ereditare în familia domnului și a independenței țării* mărturisesc gîndurile politice ale marelui voievod.

Politica socială a lui Mihai Viteazul. Mihai a desființat, în condițiile externe, nu întotdeauna favorabile, și a presiunii boierimii, *dreptul de liberă strămutare a țărănilor, legîndu-i de glie* (1595—1596). Documentele afirmă că țăranul „care pe unde va fi acolo să fie rumân veșnic, unde se va afla”. Au fost transformați în serbi și unii țărani liberi și orășeni, retrași din fața pericolului otoman în timpul războiului și așezați pe pămînturile boierești. Prin acest act, Mihai a servit interesele boierimii, clasă din care făcea și el parte. A urmărit în aceeași vreme întărirea puterii centrale, asigurarea de venituri boierimii și domniei în vederea susținerii politicii de independență.

Necesitatea unirii Țărilor Române. Situația politică a țării părea pentru un moment parțial consolidată. La scurtă vreme însă politica oscilantă și nehotărîtă a lui Sigismund aduce pe tronul Transilvaniei pe cardinalul Andrei Báthory, sprijinitor al politicii poloneze. Aceasta a însemnat renunțarea la politica de independență față de otomani. În aceeași vreme apropierea de Polonia deschidea calea lui Simion Movilă spre tronul Țării Românești. Momentul istoric impunea o soluție imediată, hotărîtă, fiindcă dominația poloneză însemnă anularea rezultatelor politice obținute de Mihai Viteazul. Era amenințată independența Țării Românești și de asemenea sistemul politic întemeiat pe alianța Țărilor Române. Cu atît mai mult, cu cît Andrei Báthory a adoptat o politică hotărît dușmănoasă față de Mihai, cerîndu-i recunoașterea suzeranității, apoi părăsirea țării.

Conștient de destrămarea coaliției antiotomane, Mihai și-a dat seama că, în aceste împrejurări politice deosebite, numai unirea Țărilor Române, sub o singură cîrmuire, mai putea salva independența obținută cu atîtea sacrificii.

Unirea Țărilor Române sub conducerea lui Mihai Viteazul, moment culminant al luptei pentru unitate și independență a poporului român în epoca medievală

Mihai ca și împăratul Rudolf dorea înlăturarea lui Andrei Báthory și scoaterea Transilvaniei din sistemul politic polono-turc. Pentru aceasta trebuiau luate măsuri energice. Mihai Viteazul are meritul istoric de a fi luat singur hotărîrea înlăturării lui Andrei Báthory. În fruntea unei armate Mihai trece prin pasul Buzăului (14 octombrie 1599) pătrunzînd în Brașov. A doua coloană adusă din Oltenia de boierii Buzești și de banul Udrea a pătruns în Transilvania prin pasul Turnu Roșu. Cele două armate au făcut joncțiunea la Tălmaciu, lîngă Sibiu. Mihai dispunea acum de peste 20 000 de ostași.

Bătălia cu oștirea lui Andrei Báthory s-a dat la *Șelimbăr*, lîngă Sibiu (28 octombrie 1599). În sprijinul lui Mihai au venit și vreo 2 000 de secui, conduși de *Moise*

Széékely. Lupta s-a sfârșit cu o strălucită victorie a lui Mihai. Acest succes a însemnat trecerea Transilvaniei sub stăpînirea sa. Victoria lui Mihai Viteazul a contribuit la declanșarea unor puternice răscoale țărănești îndreptate împotriva feudalilor. Iobagii — spun izvoarele — *începură să se miște, „întemeindu-se pe încrederea ce le-o da un principe de nația lor“*. La 1 noiembrie, primit cu mult alai, domnul a intrat în Alba Iulia, capitala Transilvaniei.

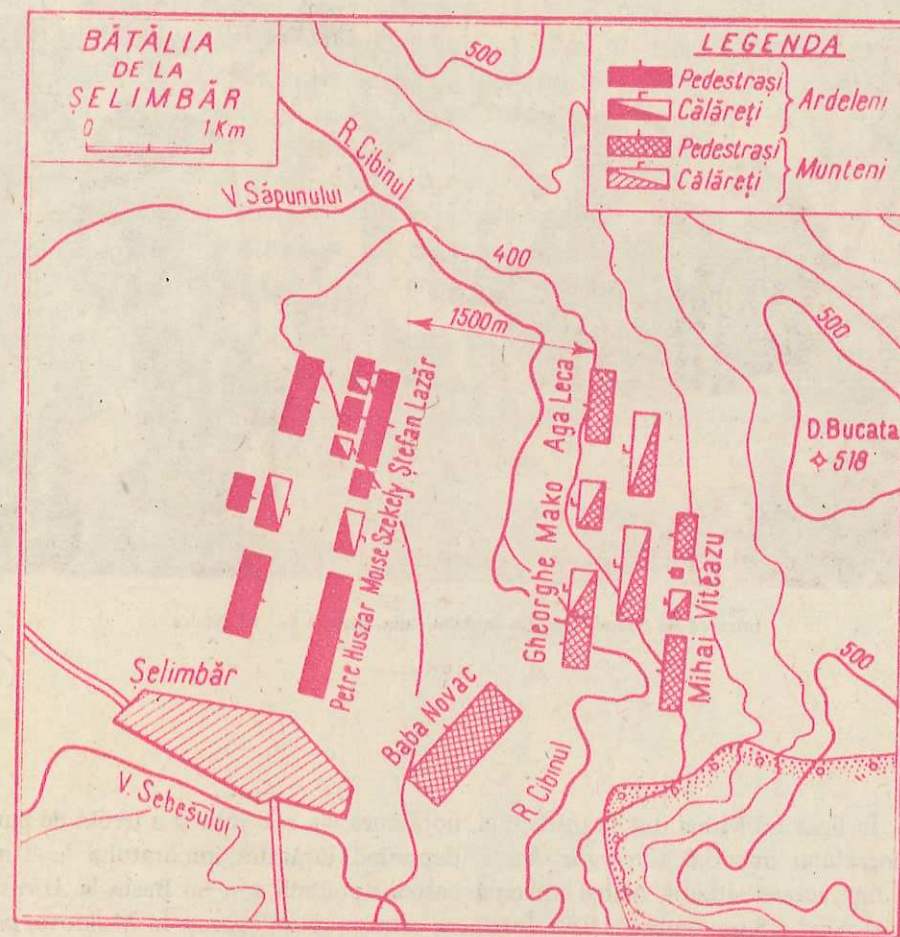
După ce dieta l-a recunoscut ca principe, Mihai a luat măsuri menite să consolideze unirea celor două țări. Deși a menținut dieta, el a subordonat-o politicii domnești. A introdus boieri munteni în Consiliul principatului; Teodosie Rudeanu a fost numit logofăt pentru ambele țări; a numit în cetățile Transilvaniei căpitani, dintre oamenii lui de încredere; a dat porunci în limba română; a făcut danii pe seama nobilimii române. În aceeași vreme a obligat dieta să acorde drept de pășunat satelor românești și scutire de robotă preoților români. A întărit secuilor vechile libertăți, ca unora „*ce au oștit pentru binele obștii creștinești*“, adică împotriva turcilor. Toate aceste măsuri au arătat tendința de unificare politică a celor două țări române. Încercarea de a introduce administrația românească și în general politica lui Mihai Viteazul au nemulțumit nobilimea și au înrăutățit raporturile cu împăratul.

Prima unire a Țărilor Române. Pentru crearea frontului comun antiotoman al celor trei țări românești, trebuia înlăturat Ieremia Movilă, supus polonilor, tributar turcilor și dușman al lui Mihai. În primăvara anului 1600, o armată condusă de Mihai a trecut prin pasul Oituz înaintînd pe Trotuș, iar alta prin pasul Rodna, sub conducerea lui *Baba Novac*. Din sud, din Țara Românească, înainta oastea condusă de *Nicolae Pătrașcu*, fiul lui Mihai. Oștile moldovene au trecut de partea gloriosului domn, ușurîndu-i biruința. După trei săptămîni, toată Moldova se afla sub stăpînirea lui Mihai. *Pentru prima dată în istorie cele trei Țări Române erau unite sub aceeași cîrmuire*. De acum înainte, Mihai se va intitula „*domn al Țării Românești, al Ardealului și a toată Țara Moldovei*“.

Înfăptuirea unirii politice a Țărilor Române de către Mihai Viteazul, în condițiile politice ale epocii, a răspuns unei necesități istorice. Ea venea ca o încoronare a unei îndelungi evoluții istorice, la care au colaborat o seamă de factori istorici. În primul rînd, faptul că Țările Române, pe deasupra separatismului politic, reprezentau o singură civilizație, creație a poporului român, unitar prin limbă, cultură și religie. Ideea o exprimau boierii munteni într-o scrisoare în care cereau de a fi la un loc cu Țara Moldovei, fiindcă „*sîntem toți de o limbă și o lege*“. Deci în societatea românească a evului mediu exista o limpede *conștiință de neam*. În al doilea rînd, legăturile economice dintre Țările Române în evul mediu au creat premisele acestei unificări.

În sfîrșit, solidarizarea Țărilor Române în lupta antiotomană de-a lungul istoriei medievale, de la Mircea cel Bătrîn la Iancu de Hunedoara și Ștefan cel Mare a contribuit la cristalizarea ideii unirii. Dacă la acestea adăugăm evenimentele recente, victoria de la Călugăreni prin forța armată a celor trei țări românești, avem prezente temeiurile hotărîrii lui Mihai Viteazul și ale marii lui înfăptuiri.

Intervenția străină împotriva unirii. Strălucita realizare politică a lui Mihai a stîrnit nemulțumirea dușmanilor externi și interni. Formarea unui stat puternic nu era pe placul habsburgilor, polonilor și turcilor, fiecare urmărind să stăpînească Țările Române. Nobilimea transilvăneană submina realizarea lui Mihai Viteazul, văzîndu-și amenințate privilegiile economice și politice.

Planul luptei de la Șelimbăr

Intrarea lui Mihai Viteazul în Alba Iulia, pictură de D. Stoica

În lipsa lui Mihai din Transilvania, nobilimea s-a răzvrătit și a trecut de partea generalului imperial *Gheorghe Basta*, depunând jurământ împăratului la Turda. În fața acestei situații, Mihai înfruntă oastea nobilimii și a lui Basta la *Mirăslău*, lângă Aiud (18 septembrie 1600). Înfrânt se retrage spre Făgăraș. În Moldova, polonezii îl readuseră pe Ieremia Movilă, continuându-și apoi înaintarea în Țara Românească, pentru instalarea lui Simion Movilă.

Cu oastea sa, pentru a preîntîmpina acțiunea polonezilor, Mihai a trecut munții, dar a fost înfrînt. În aceste condiții, domnul se îndreaptă spre Curtea imperială, pentru a-i solicita ajutor împăratului. Mihai ajunge foarte curînd la înțelegere cu împăratul, deoarece nobilimea se răsculase împotriva reprezentanților împărătești, proclamîndu-l principe pe Sigismund Báthory.

Astfel, oastea lui Mihai și oastea lui Basta pornesc la înlăturarea lui Sigismund. Între timp, boierii Buzești au alungat din țară pe Simion Movilă și oastea polonă. Lupta cu Sigismund Báthory s-a dat la *Guruslău*, lângă Zalău (la 3 august 1601), Sigismund fiind înfrînt. Mihai era din nou domn al Țării Românești și stăpînea în Transilvania. El putea de acum să continue opera de consolidare a unirii. Basta, dominat de ambiții proprii, fiind convins și de adeziunea curții imperiale care dorea Transilvania pentru imperiu, a pus la cale asasinarea lui Mihai, săvîrșită la 19 august 1601, în tabăra de lângă Turda.

Însemnătatea națională și internațională a domniei lui Mihai Viteazul. Mihai Viteazul a fost una din marile personalități ale istoriei noastre din toate timpurile. Militar înzestrat cu calități excepționale, a fost și un diplomat care a știut să aprecieze momentele istorice grave pe care le traversa țara. Soluțiile sale dovedesc un atașament pentru ideea de apărare a civilizației europene, pe care o și exprimă, continuînd firul istoriei românești. În acest sens, nu numai că s-a integrat Ligii creștine, dar a asociat țelurilor acesteia elementul eliberării popoarelor din Balcani de sub dominația otomană, cu gîndul la independența acestora. A recîștigat independența Țărilor Române și a fost înfăptuitorul primei uniri politice din istoria poporului român. Unirea a fost un fapt obiectiv, necesar, așa cum vor fi și împlinirile ulterioare.

„Istoria însăși a confirmat justetea și necesitatea obiectivă a actului săvîrșit de Mihai Viteazul, prin realizarea ulterioară a idealului său — ideal al tuturor românilor — prin înfăptuirea în epoca modernă a statului național român unitar“.

Uciderea lui Mihai Viteazul, pictură de Constantin Lecca

DE REȚINUT:

1. *Mihai Viteazul recâștigă independența Țării Românești prin lupta împotriva Imperiului otoman.*
2. *Domnul român s-a alăturat, din proprie inițiativă, Ligii antiotomane devenind un element hotărâtor al acesteia.*
3. *Înfăptuiește prima unire politică a Țărilor Române, încercând să sprijine afirmarea românilor din Transilvania.*
4. *Înfăptuirea lui Mihai Viteazul nu a fost durabilă fiindcă a întâlnit ostilitatea marilor puteri expansioniste.*
5. *Unirea Țărilor Române a devenit idealul românilor în epoca modernă.*

LECTURĂ

„În ziua următoare, de 3 august (23 august după stilul nou — N. N.) înainte de revărsatul zorilor, pornește la luptă cu oaste puțină... după obiceiul îndătinat... atacă cu furie... Turcii cu mult superiori... se luptă din toate puterile; timp de multe ore se dă lupta între oștile încețate, cu soarta îndoielnică și pentru o parte și pentru cealaltă, pînă cînd, în cele din urmă... ei împing îndărăt cam o pătrime de milă pe dușmanii creștini și capturează 11 tunuri... Și acum turcii atacau mai virtos... Atunci viteazul Ion Mihai... a smuls o secure sau sulică ostășească și pătrunzînd el însuși în șirurile sălbaticе ale dușmanilor, străpunge pe un stegar al armatei (turcești), taie în bucăți cu sabia o altă căpetenie militară și luptînd bărbătește se întoarce nevătămat. În acest timp, comandantul de oaste Király Albert... slobozește două tunuri în mijlocul celei mai dese grupări a dușmanului... două sute de unguri și tot atîția pedestrași cazaci, cu comandantul lor Cocea, năvălind cu furie..., aștern la pămînt și taie oștile turcilor, pe cînd din spate și din coastă îi lovește cu bărbăție domnul cu ai săi, făcîndu-se așa mare învălmășeală, încît în fugă erau mînați spre tabără ca vitele. În această învălmășeală ce semăna a fugă, Sinan pașa în partea din față a taberei cade de pe podul rîului Neajlov, pierde doi dinți și se socotește fericit scăpînd cu viață. Dacă noaptea cea întunecoasă n-ar fi împiedicat pe domn, fără îndoială că ar fi zdrobit cu acțiunea lui clocotitoare forța dușmană și ar fi pus capăt dintr-o dată... întregului război...”

„(Din cronica lui Balthazar Walter)”

„Mihai a unit cele trei țări, în fond, din nevoia de apărare, de concentrare a forțelor în afara covârșitoarei puteri turcești, de emancipare de sub apăsarea ei, dar fapta lui avea și un sens românesc. Unirea celor trei țări sub stăpînire românească se arăta posibilă. Gîndul unei stăpîniri românești, cu timpul, își va face tot mai mult loc în conștiința românească, ca pînă la urmă, în secolul al XIX-lea, Mihai și fapta lui să devină chiar simbolul activ al unității naționale”.

(David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, București, 1967)

Întrebări

1. Care era situația politică a Țării Românești la sfîrșitul sec. al XVI-lea?
2. Explicați condițiile acceptării tratatului de la Alba Iulia încheiat cu Sigismund.
3. Explicați importanța politică a luptei de la Călugăreni; arătați rolul lui Mihai în obținerea victoriei.
4. Arătați necesitatea unirii Țărilor Române și etapele realizării ei.

TĂRILE ROMÂNE ÎN SECOLUL AL XVII-lea ȘI LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XVIII-lea

Istoria Țărilor Române în sec. al XVII-lea și la începutul sec. al XVIII-lea se desfășoară sub semnul domniei lui Mihai Viteazul: recâștigarea independenței, înlăturarea pericolului transformării în pașalic și înfăptuirea primei uniri. Unirea se destramă în condițiile înlăturării marelui domn și a politicii dusă de Polonia și Imperiul habsburgic, care au favorizat reinstaurarea dominației otomane asupra Țărilor Române. Deși trebuie din nou să accepte suzeranitatea otomană, statele noastre își păstrează autonomia internă, propriile instituții, pe care le dezvoltă de-a lungul veacului. Influențați de exemplul unirii lui Mihai, domnii și principii stabilesc un sistem de alianțe, menit să solidarizeze țările în fața pericolului extern.

Situația internațională. Istoria acestei perioade se explică și prin factorii politici internaționali care vor înrîuri evoluția politică a Țărilor Române. Aceștia erau Imperiul otoman, Polonia și Imperiul habsburgic, la care se adaugă, din a doua jumătate a secolului, Rusia.

Imperiul otoman era măcinat de o criză internă, provocată de decăderea sistemului său economic, bazat pe exploatarea militaro-feudală. În aceeași vreme, confruntat cu afirmarea economică și politică a țărilor Europei apusene, el pierde supremația militară. Sub raport militar, Imperiul otoman trebuie să susțină seria nesfîrșitelor războaie cu Persia iar din a doua jumătate a secolului, cu Imperiul habsburgic. Redresarea militară i-a îngăduit însă reluarea ofensivei: astfel cucerește cetatea *Camenîța* în Podolia (1672) și asediază *Viena* (1683).

Învins sub zidurile Vienei, de către coaliția austro-polonă, Imperiul este obligat la defensivă. Austriecii tind să ia locul Imperiului otoman, ajungînd să se confrunte cu Polonia care manifesta și ea tendințe de expansiune spre Moldova. La sfîrșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea se poate remarca decadența Imperiului otoman și a Poloniei și afirmarea celor două mari imperii, habsburgic și rus. Contradicțiile dintre marile puteri și interesul unor state din Europa apuseană împiedicau prăbușirea puterii otomane.

Regimul politic și economic al dominației otomane în secolul al XVII-lea

Caracteristicile regimului dominației otomane. La începutul veacului al XVII-lea, Imperiul otoman își exercită autoritatea, mai mult formal, acceptînd domnii aleși de țară și chiar nepercepînd haraciul. Dominația otomană s-a lovit de puternica opoziție a forțelor sociale care au sprijinit lupta pentru independență a lui Mihai Viteazul și care intenționau refacerea alianței cu creștinii. În deceniul trei al sec. al XVII-lea, în condițiile războiului de 30 de ani (1618—1648), se constată o accentuare a dependenței politice și economice, pătrunderea elementelor grecești în țară și, în consecință, o sporire a exploatării turcești. Deși sub suzeranitate otomană,

Țările Române se bucură de un regim privilegiat, păstrându-și statul și instituțiile sale. Dominația otomană era indirectă, exercitându-se prin instituțiile autohtone. Amestecul în administrația țărilor nu era îngăduit de actele juridice care reglementau raporturile dintre Țările Române și Imperiul otoman.

Regimul dominației otomane în sec. al XVII-lea are azeziunea marii boierimi care, văzând pericolul pašalicului înlăturat, acceptă suzeranitatea otomană, în schimbul exercitării propriiei autorități. Astfel se afirmă în Moldova și Țara Românească tendințe ale *regimului nobiliar*. Aceasta a însemnat o creștere a rolului boierimii în conducerea statului. Marii boieri pot determina alegerea domnilor. Ei impun domniei condiții de guvernare și chiar exercită un control asupra acesteia. Există însă și domnii autoritare care reușesc să stabilească un echilibru între grupările boierești, în timpul lui Matei Basarab, sau să le domine cum s-a întâmplat în vremea lui Șerban Cantacuzino sau Dimitrie Cantemir. Regimul politic din sec. al XVII-lea menține vechile raporturi suzerano-vasalice din secolul precedent, nu însă și gravitatea de atunci a obligațiilor economice. Haraciul are o semnificație politică subliniind dependența Țărilor Române, și nu o valoare economică. Scad corespunzător darurile și peșchesurile.

În a doua jumătate a secolului, regimul economic otoman se agravează. Cu excepția haraciului sporesc peșchesurile, darurile de *mucarer* (o confirmare trienală, apoi anuală a domniei), prestațiile în natură și în muncă, cu deosebire sumele necesare cumpărării domniilor sau confirmării lor. La aceasta se adaugă *monopolul comercial*, obligațiile extraordinare: lucrul la cetăți, la drumuri sau contribuții în legătură cu aprovizionarea oștilor otomane aflate în expediții. Dar și aceste obligații economice se percep prin mijlocirea instituțiilor locale, fiind și ele, indirect, o dovadă a păstrării autonomiei.

Viața economică. Războaiele de la sfârșitul secolului al XVI-lea și din primii ani ai sec. al XVII-lea în care au fost angajate Țările Române, expedițiile desfășurate pe teritoriul lor au dus la pierderi de vieți omenești și bunuri, la părăsirea satelor și înrobiri la tătari. Totodată la începutul secolului scade numărul populației din cauza anilor grei „*de foamete și lipsă*”, calamitățile naturale sau ciumei. Se simte tot mai mult lipsa acută de alimente, ceea ce determină creșterea prețului cerealelor și deci sporirea nevoilor populației rurale.

Acestor ani le corespund însă și alții de liniște, de refacere când viața își reia cursul normal. Se poate vorbi pentru sec. al XVII-lea, îndeosebi în anii de stabilitate politică de la mijlocul și sfârșitul secolului, de sporirea populației și de creșterea bunăstării.

În sec. al XVII-lea cresc suprafețele agrare prin defrișări sau cultivarea pământurilor aflate în folosință comună. Se mențin însă întinse terenuri necultivate. În cultura cerealică grâul de toamnă îl înlocuiește pe cel de primăvară, continuă cultivarea viței-de-vie, iar în a doua jumătate a secolului apare și porumbul. Călătorii străini semnalează bogăția și rodnicia pământului românesc, rolul pe care îl dețin țările noastre în aprovizionarea Istanbulului.

Creșterea animalelor ocupă și în acest secol un rol însemnat în economie, fiind una din importante surse de venituri. Vitele și comercializarea lor pe piața externă

sînt mereu pomenite în izvoarele istorice. Viața orășenească face și ea însemnate progrese, mai cu seamă în Moldova și Țara Românească. Sporește activitatea economică a orașelor, meșteșugurile sînt organizate în *bresle*, apărînd și primele lor statute. În Transilvania, spre deosebire de prosperitatea secolului precedent, apar fenomene de criză prin decăderea breslelor. Acestea se manifestă prin conflictele dintre meșterii bogați și săraci, subordonarea breslelor slabe celor bogate, la care se adaugă politica economică a principilor, de limitare a monopolului breslelor și încurajare a așezării meșteșugarilor străini.

Secolul al XVII-lea aduce și primele încercări de organizare a manufacturilor. La Alba Iulia se întemeiază un atelier de tunuri, iar în Țara Românească, întreprinderi care depășesc meșteșugul de breaslă cum au fost sticlăria și moara de hîrtie din vremea lui Matei Basarab, tipografiile etc.

În viața economică se acordă atenție exploatării subsolului, încurajată de puterea centrală. Exploatarea miniere din Munții Apuseni cunosc o remarcabilă dezvoltare și organizare în domeniul extracției minereului de aur. Demne de menționat sînt și exploatarea minereului de fier și topitoriile de la Hunedoara, unde existau nu mai puțin de 5 topitorii. De asemenea, în Țara Românească se exploatau minereuri de fier, sare, aramă, silitră.

Sibiu: Strada Cetății
cu turnurile breslelor

Statul breslei poștăvarilor din Făgăraș, pictură pe capacul unei lăzi — sec. al XVII-lea.
(Muzeul de Istorie al Municipiului București)

Sub aspectul vieții comerciale se constată o înmulțire a tranzacțiilor comerciale interne și externe în Moldova și Țara Românească. În schimb comerțul orașelor ardeleni cunoaște o epocă de reorientare în direcția nord-vest prin Polonia, ca urmare și a mutării comerțului european pe Oceanul Atlantic. Stăpânirea otomană în pașalicul de la Buda și organizarea altor pașalicuri, de Timișoara (a doua jumătate a sec. XVI), Oradea (în a doua jumătate a sec. al XVII-lea) au contribuit la îngreuierea legăturilor comerciale.

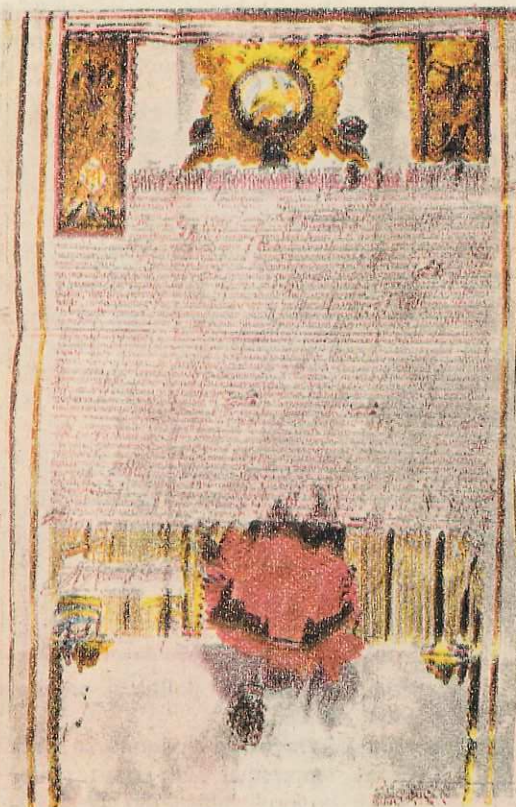
Viața socială. Structura socială în sec. al XVII-lea rămâne, în linii generale, aceeași cu secolul precedent. Marea boierime și nobilimea stăpinesc domenii alcătuite din zeci de sate. Este și cazul marilor familii boierești: Ureche, Costin, Cantacuzino. În Transilvania marile familii sînt încă puternice, dar se remarcă și ascensiunea nobilimii mijlocii și mici, un masiv proces de înnobilare practicat de principi cu scopul de a constitui, în vederea întăririi puterii centrale, o bază socială mai largă principatului. Un rol social deosebit l-a avut mica nobilime românească din Făgăraș, Hațeg, Banat, țărănimea liberă de pe pămîntul regesc, stăpînit de sași, oamenii liberi din societatea secuiască.

Rolul politic ascendent al boierimii în Moldova și Țara Românească agravează procesul de șerbire, care se accentuează prin depozedări, vînzări silite sau prin

uzurparea pămînturilor țăranilor liberi, a moșnenilor și razeșilor. Legarea țăranilor de glie se introduce și în Moldova printr-o serie de măsuri, din care cea mai importantă este a lui Miron Barnovschi, din 1628. Un cronicar din sec. al XVII-lea vorbește de boierimea moldoveană ca de „niște lupi flămînzi... care despuiau pe bieții oameni mai rău decît tîlharii”, iar Dimitrie Cantemir amintește că „nu este nici o măsură care să mărginească munca” țăranimii. Același fenomen de pauperizare a iobăgimii, datorită fărîmîțării sesiilor sau loturilor se constată și în Transilvania. În consecință, crește numărul jelerilor, țărani dependenți, cu drept de liberă mutare.

Tabloul social al secolului este acela al unei țărănimii apăsătoare de o fiscalitate excesivă cauzată de feudalii locali și de consecințele dominației străine. El este mai grav în Transilvania unde legiurile feudale, *Aprobatele* întocmite în 1653 și *Compiletele* în 1669 prevăd inegalități sociale care distanțează pe nobili de nenobili. Prevederile lor consfințesc, totodată, sistemul politic, nedrept, bazat pe *Unio trium nationum*, precum și statutul religiilor recunoscute oficial: catolică, calvină, luterană și unitariană. Regimul social transilvănean, datorită legislației feudale, a devenit deosebit de împovăraător pentru români, declarați politic și religios națiune tolerată.

Acestor stări sociale apăsătoare, datorită fiscalității excesive și exploatării feudale, le răspund luptele sociale ale asupriților, ca de exemplu *Răscoala seime-nilor* de la sfîrșitul domniei lui Matei Basarab și din vremea lui Constantin Șerban.

Hrisov prin care
Constantin Brîncoveanu dăruiește
Mitropoliei, satul Crăsanii

Pornită din rîndul ostaşilor, al seimenilor expuşi unui proces de şerbire, răscoala capătă pe măsură ce se generalizează un pronunţat caracter social antifeudal transformîndu-se în 1655 într-o mare mişcare populară. A cuprins Ţara Românească şi Moldova şi a fost înăbuşită prin intervenţia feudalilor din cele trei ţări româneşti, îndeosebi datorită principelui Transilvaniei. În 1659 are loc o mişcare ţărănească în Bihor şi în regiunile învecinate. Ţărănimea iobagă de aici chemată să se înroleze în oastea pe care o pregătea fostul domn muntean Constantin Şerban, în vederea reocupării tronului, este oprită de nobilimea locală. Cetele ţărăneşti în drum spre Aleşd atacă curţile nobiliare, manifestîndu-şi astfel ostilitatea faţă de asupritori. Această mişcare era o prevestire a viitoarelor lupte sociale de la sfîrşitul sec. al XVII-lea şi începutul celui următor.

LECTURĂ

„Art. II. Cele patru religii recepte, potrivit hotărîrilor convenite obişnuite ale ţării, şi de acum înainte să fie în perpetuu ca recepte, după pilda lăudabilă a predecesorilor noştri, de fericită memorie, deoarece este cerută şi de menţinerea comună a patriei, de asemenea de constituţiile ţării şi de uniunile care au avut loc în cîteva rînduri. Acestor patru religii recepte şi anume: Evanghelică reformată (în limba vulgară Calvină), Luterană sau Augustană, Romano-Catolică, Unitariană sau Antitrinitară, să li se permită şi de acum înainte liberul exerciţiu, în locurile obişnuite conform legilor ţării”.

„Art. III. Pe fiii preoţilor valahi, dacă nu sînt preoţi, imediat ce se căsătoresc sau îşi cîştigă singuri existenţa, să-i pretindă înapoi la fel ca pe ceilalţi iobagi; mai mult, dacă sînt copii sau în general flăcăi neînsuraţi, oriunde s-ar găsi împreună cu tatăl lor, să-i poată pretinde şi să-i poată lua sub garanţie; dacă sînt fără tatăl lor, să poată să-i pretindă înapoi, orice vîrstă ar avea”.

„Art. I. Deoarece aşa cere şi libertatea nobiliară, dar şi vechile hotărîri, nobilul să nu fie dator să dea dijma din nici un fel de cereale sau alte bunuri din hotarele sale, chiar dacă ar trăi pe pămînt ţărănesc, nu este obligat nici cu banii de chitanţă. Cu toate acestea nici comuna săracă care dă dijma după felul hotarelor să nu fie lăsată fără ogoare, ca prin astfel de pretexte să nu fie sustrate dijmeele adevărate. În schimb ţărănimea, orice pămînturi ar folosi, dacă acestea s-ar afla în hotarele unui sat care a dat dijma în vechime, e dator să dea dijma”.

„Art. V. Iobagii fugiţi din orice motiv din Transilvania, dacă pot fi trimişi în Transilvania, pot fi arestaţi împreună cu toate bunurile lor”.

Articole din *Approbatæ Constitutiones*

Întrebări

1. Comparaţi regimul politic şi economic al dominaţiei otomane înainte şi după Mihai Viteazul.
2. Care sînt progresele economice ce se realizează în Ţările Române în sec. al XVII-lea?
3. Ce au reprezentat sub raport politic prevederile Aprobatei şi Compilatei pentru poporul român din Transilvania?

Afirmarea politică independentă a Ţărilor Române în secolul al XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea

Secolul al XVII-lea ne apare ca o vreme de afirmare politică pe linia deschisă de programul lui Mihai Viteazul.

La început de veac, urmează o perioadă în care două din marile puteri, Imperiul habsburgic şi Polonia, caută să menţină în sfera influenţei lor ţările noastre (Polonia în Moldova şi Ţara Românească, Imperiul habsburgic mai cu seamă în Transilvania). În acest timp Radu Şerban (1602–1611), unul dintre căpitani lui Mihai Viteazul, încearcă să menţină alianţa antiotomană cu puterile creştine, păstrînd, totodată, independenţa ţării. Din aceste confruntări iese învingător, pînă la urmă, Imperiul otoman care, încheind în 1606 pacea cu Imperiul habsburgic, profită şi de nemulţumirea Ţărilor Române faţă de politica polonilor şi a habsburgilor, pentru a le readuce la ascultare. Restaurarea dominaţiei otomane deschide calea pătrunderii masive a boierilor greci în ţările noastre, care sînt înzestraţi cu domenii şi cărora li se acordă un rol important în sfatul domnesc. Turcii vor astfel să-şi creeze o bază socială prin boierimea de origine greacă, care controlează vistieria ţării concurînd boierimea autohtonă. Opoziţia acesteia din urmă se accentuează în preajma domniilor lui Matei Basarab şi Vasile Lupu.

Matei Basarab

Vasile Lupu şi fiul său, frescă de la mănăstirea Trei Ierarhi

Domniile lui Matei Basarab și Vasile Lupu. În aceste condiții profitând și de situația politică dificilă prin care trecea Imperiul otoman, boierimea impune pe tronul țărilor domni care să le exprime interesele, *Matei Basarab* (1632—1654) în Țara Românească și *Vasile Lupu* (1634—1653) în Moldova. Cele două domnii au de la început acordul deplin al boierimii autohtone. Aceasta năzuia la o epocă de liniște, pentru a-și consolida poziția în interior față de boierimea greacă și țărănimea dependentă.

Regimul instituit de Matei Basarab s-a întemeiat pe marea boierime autohtonă, așa cum dealtminteri a fost, la început, și cel al lui Vasile Lupu. Această epocă a fost o vreme de prosperitate, de bună organizare a țării, a instituțiilor sale și de strălucire culturală.

Cele două domnii s-au remarcat și printr-o excesivă fiscalitate, suportată de masele producătoare. În vremea lui Matei Basarab se încearcă o reglementare fiscală menită să sporească veniturile vistieriei. Această măsură a însemnat și un început timid de mai bună organizare a instituțiilor centrale ale statului. Aceleași tendințe se afirmă și în Transilvania unde Gabriel Bethlen promovează o politică economică favorabilă întăririi puterii centrale. Principele sprijinea dezvoltarea meșteșugurilor, comerțului, prin aducerea în țară a meșteșugarilor străini și prin acordarea de privilegii comerciale.

Principatul Transilvaniei în prima jumătate a secolului al XVII-lea. În acest timp în Transilvania, după ce se depășește situația instabilă de la începutul secolului, urmează o epocă de consolidare a principatului prin *Gabriel Bethlen* (1613—1629), *Gh. Rákóczi I* (1630—1648) și *Gh. Rákóczi al II-lea* (1648—1657). Principatul autonom sub suzeranitatea otomană cunoaște o epocă de înflorire economică și de afirmare politică și culturală. Se întărește puterea centrală, principii Transilvaniei promovând o politică absolutistă, dublată de tendințele de răspindire a calvinismului. În timpul acestor trei principii puterea centrală are un rol precumpănitor în raport cu dieta și în general cu nobilimea mare. Regimul absolutist menține în afara vieții politice populația majoritară românească de religie ortodoxă. Cu toate acestea, datorită însemnătății pe care o are populația românească cât și legăturilor dintre Țara Românească și Transilvania, principii — la cererea mitropoliților ardeleni — acordă privilegii bisericii ortodoxe.

Țările Române încheie în acest răstimp un sistem de tratate de alianță. Astfel Gabriel Bethlen prin legăturile stabilite cu Moldova și Țara Românească urmărea să refacă vechea unitate din timpul lui Mihai Viteazul. Legăturile sînt continuate de Gh. Rákóczi I și Matei Basarab prin încheierea unor înțelegeri de prietenie și ajutor reciproc. O înțelegere asemănătoare se încheie și între Transilvania și Moldova. Aceste legături au continuat și în timpul lui Gh. Rákóczi al II-lea. Îndeosebi între 1640—1648, în legătură cu o viitoare ligă antiotomană, relațiile dintre Țările Române se întăresc. Rolul Țării Românești sporește, Matei Basarab urmînd să fie numit «general al întregului Răsărit».

Ceea ce nu se realizează acum va încerca Țara Românească sub *Mihnea al III-lea* în 1659. Atunci Țările Române ridică steagul luptei antiotomane. Deși lupta de eliberare a fost la început încununată de succes, Imperiul otoman cu ajutorul tătarilor își reinstaurează dominația.

GEORGIVS RAKOCZII D. PRINCEPS TRANSYLVANIAE, MOLDAVIAE, DUX COMES PALATIN, TRANSALPINENSIS, PARTIUM REGNI HUNGARIAE, DOMINUS ET SICULORUM COMES.

Gheorghe Rákóczi I

Gheorghe Rákóczi al II-lea

Dovadă a afirmării politice a Țărilor Române a fost și participarea Transilvaniei la războiul de 30 de ani și la încheierea păcii din Westfalia (1648).

Spre sfîrșitul deceniului al șaselea Imperiul otoman se străduia să înfrîngă tendințele de independență ale Țărilor Române. Intrat într-o perioadă de redresare, Imperiul otoman, favorizat de frământările interne din țările noastre, de luptele între partidele boierești și facțiunile nobiliare din Transilvania, începe să se amestece tot mai mult în Țările Române. Domnii sînt numiți de Poartă și ajung la discreția boierimii și nobilimii. Ca atare scade autoritatea domnească și princiară, în schimb se accentuează presiunea economică și politică a otomanilor.

Țara Românească și Moldova la sfîrșitul secolului al XVII-lea și la începutul secolului al XVIII-lea. În istoria Țării Românești și Moldovei prin domniile lui Șerban Cantacuzino (1678—1688), Constantin Brîncoveanu (1688—1714) și a lui Dimitrie Cantemir (1710—1711) se deschide o nouă perioadă. După ani de domnii efemere, la discreția mării boierimi, ei încearcă să întărească puterea domnească. Șerban Cantacuzino s-a străduit să îndepărteze tutela facțiunilor boierești în vederea unei politici externe favorabilă luptei antiotomane. Aceeași politică de întărire a rolului puterii centrale o exprimă și domnia lui Constantin Brîncoveanu, atunci cînd încearcă să reglementeze sistemul fiscal.

Constantin
Brîncoveanu

Dimitrie Cantemir portret în
culori aflat în Muzeul din
Rouen (Franța)

Politica domnească, autoritară, pe care o cunoaște Țara Românească în timpul lui Șerban Cantacuzino, o încearcă și Dimitrie Cantemir. El a îndepărtat tutela boierească, a redus birurile și dăjdiile, încercând o lărgire a bazei sociale a domniei. Epoca de sfârșit a domniilor pămîntene se distinge prin organizarea în spirit modern a instituțiilor centrale.

Instaurarea dominației habsburgice în Transilvania. Calea instaurării dominației habsburgice a fost determinată de evenimentele care au urmat înfrîngerii turcilor la Viena prin victoria austro-polonă. Liga sfîntă la care au participat Statul papal, Imperiul habsburgic, Polonia, Venetia și în cele din urmă Rusia, deschide calea penetrației Imperiului habsburgic în răsărit prin cucerirea Ungariei, în urma luptelor de la *Buda* (1686) și *Mohács* (1687). Odată ajuns stăpîn în Ungaria, Imperiul habsburgic se îndreaptă spre principatul Transilvaniei, un stat de sine-stătător, dar sub suzeranitate otomană. Acest fapt a impus căi diferite de anexare a Transilvaniei.

Imperiul habsburgic alternează tratativele diplomatice cu presiunea militară, în condițiile în care și Polonia se dovedea un concurent primejdios pentru stăpînirea centrului și sud-estului european. De aceea trimișii imperiali caută să-și atragă adeziunea nobilimii prin propuneri ademenitoare, tratative și discuții interminabile.

În acest timp însă armata pătrunde, sub pretextul pericolului turcesc, tot mai adînc în țară, căutînd astfel să convingă pe reprezentanții Transilvaniei de avantajele noii stăpîniri. Prin tratatul de la *Blaj* (27 octombrie 1687) principatul este obligat să accepte armata imperială, obligații în bani și produse pe care austriecii le impun. Transilvania, prin același tratat, rămîne încă formal o țară distinctă, cu instituțiile sale, încercînd chiar să facă o politică externă proprie. Imperialii impun însă la *Sibiu* (1688) reprezentanților stărilor privilegiate renunțarea la suzeranitatea otomană și acceptarea protecției imperiale. De acum armata ocupa Bistrița, Baia Mare, Brașovul și alte cetăți, întîmpinînd rezistența armată a localnicilor, în special a brașovenilor.

Datorită tratatelor și presiunilor se accepta *Diploma Leopoldină* (4 decembrie 1691) care va servi drept constituție Transilvaniei. Diploma este un compromis între Imperiul habsburgic și privilegiații locali, nobilimea, patriciatul săsesc și vîrfurile secuiești. Ea menține o legislație feudală, Tripartitul lui Werböczy, Aprobatele și Compilatele, sistemul religiilor recepte, asuprirea celor mulți și cu deosebire a românilor, care nu se bucurau de drepturi politice. În 1699 prin *pacea de la Karlowitz* turcii renunțau la Transilvania în favoarea Imperiului habsburgic. Pentru imperiu se deschide acum perioada organizării și consolidării regimului habsburgic în Transilvania.

Politica externă a Țărilor Române. Înfrîngerea turcilor sub zidurile Vienei a fost și semnalul încercărilor Țărilor Române de a ieși din sistemul otoman. Factorii noștri politici încep lupta de eliberare și se apropie de Imperiul habsburgic și Polonia ostile Imperiului otoman. Tratativele cu habsburgii le inițiază Șerban Cantacuzino. În centrul acestor tratative a stat ideea de independență a țării, libertatea religioasă, respectarea vechilor obiceiuri ale țării; acestea constituind princi-

palele idei ale programului politic de ieșire din sistemul politic otoman. După moartea lui Șerban Cantacuzino tratativele sînt continuate de Constantin Brîncoveanu fără să se ajungă la un rezultat, deoarece imperiul nu a dat garanțiile militare solicitate de Țara Românească. Constantin Brîncoveanu și ceilalți oameni politici după pacea de la Karlowitz, privesc cu neîncredere alianța cu habsburgii. Era evident că aceștia voiau o înlocuire a dominației otomane cu propria lor stăpînire.

În aceste împrejurări atît Țara Românească cît mai ales Moldova stabilesc raporturi cu Rusia în timpul lui Petru cel Mare. Dimitrie Cantemir încheie chiar o înțelegere la Luck (aprilie 1711). Prin prevederile sale actul a însemnat alianța și ieșirea Moldovei de sub dominația otomană, recunoașterea deplinei suveranități și integrității a Moldovei, domnie ereditară în familia Cantemir. *Concepția politică cristalizată în vremea lui Șerban Cantacuzino și Dimitrie Cantemir exprimă ideea independenței Țărilor Române și a domniei autoritare.*

Războiul ruso-româno-turc purtat pe teritoriul Moldovei se sfîrșește cu înfrîngerea de la Stănilești pe Prut (1711). Dimitrie Cantemir este obligat să se refugieze în Rusia la curtea lui Petru cel Mare, unde a continuat prin activitatea lui culturală și politică să sprijine ideea independenței Țărilor Române și a luptei antiotomane. Imperiul otoman în aceste împrejurări introduce în Moldova și Țara Românească regimul fanariot.

LECTURĂ

„Și împotriva voievozilor străini, pe cît ne stă în putință, vrem să fim alături cu bună-voință și ajutorul ce i se cuvine în caz de apărare. Adăugăm și faptul că domnia sa prealuminatul Vasile-Voievod să nu păsească și să nu pornească fără știrea și consimțămîntul nostru, sub nici un motiv și în nici un chip cu arma și război — ca dușman — împotriva lui Matei-Voievod sau a țării acestuia. Noi vom respecta întocmai aceste garanții ale noastre și vrem ca ele să se mențină așa dacă și domnia sa prealuminatul Vasile-Voievod va fi îndeplinit și săvîrșit în totul și pînă la capăt făgăduielile făcute nouă și obligațiile ce și le-a luat.

Ca să întărim acest lucru, noi, la rîndul nostru, dăm și încredințăm aceluiasi domn Vasile-Voievod documentul de față, subscris cu mîna noastră și întărit cu pecetea noastră“.

*Tratat de alianță între Vasile Lupu și Gheorghe Rákóczi I,
Alba Iulia*

„Art. III. Drept aceea, noi, marele domn, Maiestatea noastră imperială, îl asigurăm și pentru moștenitorii tronului rusesc, că noi nu vom avea dreptul să punem domn în Moldova nici din pămîntul muntenesc, nici din orice familie străină, mai cu seamă că luminatul prinț Dimitrie Cantemir ne-a arătat credința sa; și toată familia sa, partea bărbătească, o vom susține pe tronul Moldovei cu titlul de suveran, afară numai dacă vreunul din acea familie și-ar schimba religiunea sfintei biserici a Răsăritului sau și-ar călca credința către maiestatea noastră imperială“.

„Art. VI. După vechile obiceiuri ale Moldovei, toată puterea statului va fi în mîna domnului“.

„Art. XI. Hotarele principatului Moldovei, după drepturile sale antice, sînt acelea ce se descriu cu riul Nistru, Cameneșu, Bender, cu tot teritoriul Buceacului, Dunărea, Muntenia, mările ducat al Transilvaniei și cu teritoriul Poloniei după delimitarea făcută“.

Tratatul de la Luck, aprilie 1711

„Întărim credincioaselor noastre clase nobiliare toate daniile, dăruirile, privilegiile, diplomele nobiliare, titlurile, funcțiunile, demnitățile, zeciuelile, și în sfîrșit, orice beneficii și bunuri făcute de către regii Ungariei, ca și pe acelea făcute de către toți principii Transilvaniei de la separarea acesteia de către Ungaria, fie că au fost făcute orașelor, comunităților ori asociațiunilor, vreunei biserici a vreunui dintre religiile recunoscute, atît în Transilvania, cît și din părțile Ungariei, pe pămîntul secuilor și la Debrețin... Ceea ce are și posedă acum să păstreze și să stăpînească și în viitor, potrivit amintitelor dani ale regilor și principilor, afară de unele pe cari le vor fi desființat cumva principii prin vreo constituție a lor“.

„Aprobatele și Compilatele, ca legi ale acestei patrii, decretele, Tripartitul lui Verböczy..., Constituțiile, dreptul municipal al națiunii săsești, declarăm într-adevăr, că au să rămînă neștirbite și în putere“.

Diploma Leopoldină, 4 decembrie 1691

Întrebări

1. Care sînt principalele trăsături ale vieții politice în secolul al XVII-lea?
2. Caracterizați politica internă și externă dusă de Matei Basarab.
3. Care sînt ideile fundamentale ale programului de eliberare de sub dominația otomană la sfîrșitul secolului al XVII-lea?
4. Prezentați țelurile politice urmărite de marile puteri după cel de-al doilea asediu al Vienei.

DEZVOLTAREA CULTURII ÎN SECOLUL AL XVII-lea ȘI LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XVIII-lea

Caracteristicile culturii secolului al XVII-lea. Dezvoltarea culturii umaniste.

Secolul al XVII-lea este considerat o perioadă culturală strălucită prin afirmarea deplină a umanismului românesc. Datorită unei pleiade de cărturari se accentuează ideea originii latine a limbii și poporului român și se subliniază locul pe care îl ocupă românii în civilizația europeană. Prin cele mai reprezentative personalități și lucrări, cultura românească, maghiară și germană stabilește un fertil contact cu cultura europeană prin intense legături culturale și schimburi de idei.

În această vreme sub influența umanismului se afirmă un nou spirit care face loc unor evidente preocupări politice în legătură cu eliberarea de sub dominația otomană. Umaniști ca *Miron Costin*, stolnicul *Constantin Cantacuzino*, *Apáczai Csere János*, ajung să promoveze un nou ideal cultural, atent la nevoile societății.

Un loc de seamă l-a ocupat în cultura acestor vremi *Dimitrie Cantemir*. Totodată, datorită ideilor pe care le conțin lucrările sale, el aparține culturii **sec. al XVIII-lea**.

Acești umaniști sînt prin operele lor spirite remarcabile europene, personalități care contribuie la progresul cultural al societății.

În acest timp se accentuează legăturile cu marile centre culturale din străinătate care încep, tot mai mult, să fie frecventate de români, maghiari și sași. Cărturarii noștri contribuie într-o tot mai mare măsură la răspîndirea în străinătate a adevărului despre originea latină a poporului român. În acest veac se amplifică folosirea limbilor naționale în locul celor de cultură slavonă, latină și greacă. Acest fapt a avut o consecință importantă asupra societății, în sensul că scrisul în limbile naționale a sporit numărul creatorilor și în aceeași vreme a celor care puteau să citească scrierile timpului. Tot acum, datorită limbii literare comune în care sînt scrise marile realizări ale vremii, se accentuează circulația literaturii românești de o parte și alta a Carpaților. În timpul lui Grigore Ureche și Miron Costin în Moldova, a lui Apáczai Csere, Laurențiu Toppeltin, Simion Ștefan în Transilvania și stolnicului Constantin Cantacuzino în Țara Românească cultura umanistă atinge maxima ei dezvoltare. În aceeași vreme se organizează instituții culturale după modelul instituțiilor similare europene.

Instituțiile culturale. În acest secol se dezvoltă învățămîntul organizat. Astfel se înființează în timpul lui Matei Basarab o *școală greacă și latină*, iar în vremea lui Vasile Lupu, în 1640, la Iași un *colegiu* în care se predă în limba latină. În Transilvania, la Alba Iulia în timpul lui Gabriel Bethlen se înființează un *colegiu academic*. La sfîrșitul veacului își află începutul *Academia de la Sfîntul Sava*, avînd la bază un învățămînt de valoare europeană. Acest învățămînt superior pregătește cadrele necesare statelor noastre, oameni cu un orizont cultural modern. Deși sînt încă prezente în conținutul lui elementele educației religioase, treptat, se impune spiritul laic, prin înseși materiile predate: filozofia, geografia, astronomia etc.

Alături de învățămînt se dezvoltă în Moldova, Țara Românească și Transilvania *tipografiile*. Reluarea activității tipografice are loc în Țara Românească în 1635, iar în Moldova în vremea lui Vasile Lupu. În Transilvania funcționează tipografia în limba maghiară de la Alba Iulia, unde era și o secție românească în care lucrau și meșterii din Țara Românească. Alături de acest centru tipografic funcționează pentru maghiari și sași tiparnițele brașovene, clujene și sibiene. Mulți din tipografiile Transilvaniei își însușesc arta în marile centre din Olanda.

Un fenomen caracteristic sec. al XVII-lea este apariția unor biblioteci publice și particulare, ca *Biblioteca Colegiului Academic de la Alba Iulia* și particulare, cum a fost aceea a stolnicului *Cantacuzino*.

Domeniile de creație ale secolului al XVII-lea. În acest secol continuă în lumea satelor creația literară orală care se îmbogățește cu teme istorice, rezultate din evenimentele politice ale secolului. Un rol de seamă îl au cărțile populare ca *Alexandria*, *Varlaam* și *Ioasaf*, *Viața lui Esop*, romanele orientale *Sindipa* și *Halima*, romanele cavaleresti.

Biserica Trei Ierarhi, ctitoria voievodului Vasile Lupu

Palatul Mogoșoaia

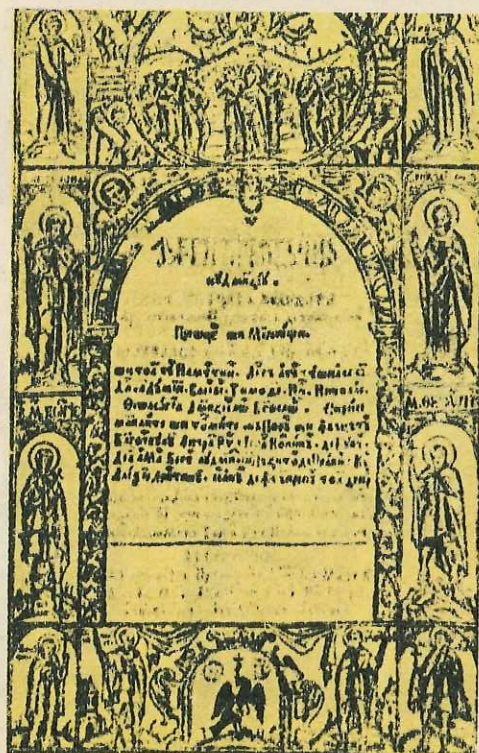

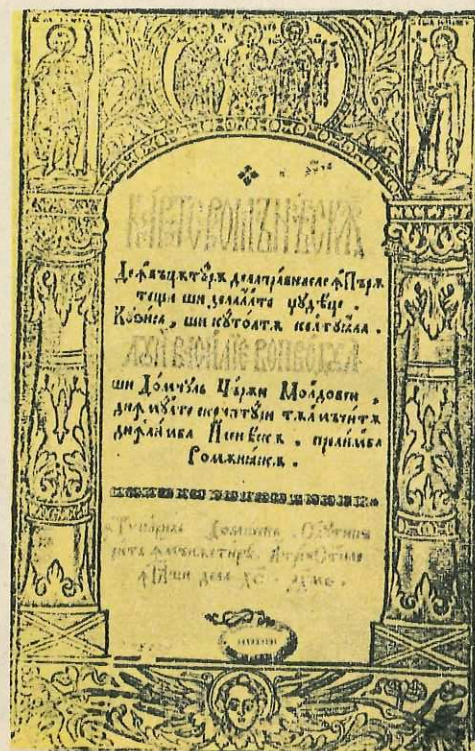
Artă medievală românească în stil brincovenesc. Frescă realizată de meșterul Pîrvu Mutu Zugravu (Filipeștii de Pădure)

1. Foaia de titlu a „Îndreptării legii”, 1652

2. Foaia de titlu a „Cărții românești de învățătură”, 1646

1

2

În secolul al XVII-lea apare însă și o literatură științifică, juridică, *Carte românească de învățătură* (1646), *Pravila de la Govora* (1640), *Îndreptarea legii* (1652) sau colecțiile *Approbatae Constitutiones* (1653) și *Compillatae Constitutiones* (1669), cuprind normele de drept.

Un rol major a fost deținut însă în literatura științifică de filozofie care atestă contactul cu literatura europeană. Așa este *Divanul* lui Dimitrie Cantemir sau *Enciclopedia maghiară* a lui Apáczai Csere. Traducerea lucrării *Ceasornicul domnilor* de către Ion Neculce are în conținutul său o semnificație politică. În sec. al XVII-lea domeniul unde excelează deopotrivă reprezentanții culturii românești, maghiare și săsești este istoriografia. Literatura istorică a acestui secol este scrisă potrivit atît modelelor tradiționale, cronicile, cît și scrierilor umaniste. Din prima categorie sînt: *Letopiseșul Țării Moldovei* al lui Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei de la Aron Vodă încoace* al lui Miron Costin, *Letopiseșul Cantacuzinesc* și *Letopiseșul Bălenilor* (Istoria domnilor Țării Românești), cronici ale partidelor boierești: în Transilvania *Cronica* protopopului Vasile din Scheii Brașovului și *Cronica transilvăneană* a lui Gheorghe Kraus; din a doua *De neamul moldovenilor* a lui Miron Costin, o scriere umanistă în care tratează originea poporului și a limbii române. *Istoria Țării Românești* a stolnicului Constantin Cantacuzino, *Istoriile* lui Ioan Bérhelen și Wolfgang Bérhelen, consacrate istoriei Transilvaniei.

Istoriografia sec. al XVII-lea în ansamblul ei tratează fenomenele istorice petrecute pe teritoriul țării, oglindind colaborarea Țărilor Române. În aceeași vreme se preocupă de originea locuitorilor Țărilor Române. Astfel Miron Costin și stolnicul Cantacuzino cercetează problema originii românilor, a unității lor pe teritoriul Daciei și a locului pe care românii l-au avut în istoria europeană. Istoria exprimă însă și importante idei social-politice ca de exemplu lupta împotriva domi-

Cărturarul umanist, stolnicul Constantin Cantacuzino împreună cu Matei Constantin fost mare agă

nației străine. Datorită acestei literaturi istorice de mare circulație europeană, ideea latinității și unității poporului român ajunge să se fixeze în opinia europeană.

Dezvoltarea artistică este reprezentată de arhitectura ecleziastică și civilă, în care se disting forme ale Renașterii târzii (bisericele mănăstirilor Golia și Cașin, curțile domnești de la Iași, refăcute de Vasile Lupu), tradiția locală a arhitecturii moldovenesti și elemente decorative influențate de arta populară. La sfârșitul secolului se afirmă, prin ctitoriile numeroase ale Cantacuzinilor și ale lui Constantin Brîncoveanu (mănăstirile Cotroceni, Hurez, palatul de la Mogoșoaia, cel al Cantacuzinilor din Mărgineni), *stilul brîncovenesc*, în care se împletesc formele renașcentiste cu cele orientale. Strălucita creație artistică brîncovenească a exercitat influențe fertile în Transilvania (asupra mănăstirii și bisericii din Sîmbăta de Sus, biserica Sfîntul Nicolae din Făgăraș).

DE REȚINUT:

1. În condițiile declinului Imperiului otoman și ca urmare a răscoalei antiotomane din vremea lui Mihai Viteazul, Țările Române își sporesc autonomia.
2. Spre mijlocul veacului, stabilitatea politică creează condițiile unei remarcabile prosperități economice.
3. Țările Române în vremea lui G. Bethlen, Gh. Rákóczi I, Gh. Rákóczi II, Matei Basarab și Vasile Lupu dezvoltă strînse raporturi, avînd ca element de stabilitate alianța munteano-transilvăneană.
4. Șerban Cantacuzino și Dimitrie Cantemir cristalizează programul Țărilor Române de emancipare de sub dominația otomană.
5. La sfîrșitul sec. al XVII-lea se instaurează în Transilvania dominația habsburgică, consfințită prin pacea de la Karlowitz.
6. În secolul al XVII-lea se dezvoltă umanismul românesc în Moldova și Țara Românească, exprimînd unitatea poporului român și originea lui latină.

LECTURĂ

„Biruit-au gîndul să mă apuc de această trudă, să scoț lumii la vedere felul neamului. din ce izvor și seminție sînt locuitorii țării noastre Moldovei și Țării Muntenesti și românii din țările ungurești, cum s-au pomenit mai sus că toți un neam și o dată descălecați sînt, de unde sînt veniți strămoșii lor pre aceste locuri, supt ce nume au fost întîi la descălecatul lor și de cînd s-au osebit și au luat numele acesta de acum, hotarele ei pînă unde au fost întîi, ce limba țin și pînă acum, cine au lăcuit mai nainte de noi pe acest pămînt și supt ce nume, scot la știrea tuturor, carii vor vrea să știe neamul țărilor acestora“.

Miron Costin, *De neamul moldovenilor*

Întrebări

1. Enumerați principalele caracteristici ale culturii românești în secolul al XVII-lea.
2. Prin ce opere se manifestă afirmarea spiritului laic în secolul al XVII-lea?
3. Care sînt genurile istorice cultivate în secolul al XVII-lea?
4. Analizați pe baza lecturii ideile fundamentale ale istoriografiei umaniste românești.

TĂRILE ROMÂNE ÎN SECOLUL AL XVIII-lea

În secolul al XVIII-lea se instaurează regimul politic fanariot în Moldova și Țara Românească și se consolidează cel habsburgic în Transilvania. Totodată secolul al XVIII-lea a însemnat însă și o perioadă de prefaceri însemnate în viața economică și socială, în politica internă a Țărilor Române, în manifestările culturale.

Situația internațională. Evenimentele politice și militare de-a lungul sec. al XVIII-lea vor dovedi că rivalitatea dintre Imperiul habsburgic și Imperiul otoman nu a fost rezolvată prin pacea de la Karlowitz în 1699. Dimpotrivă, moștenirea Imperiului otoman, numită *chestiunea orientală*, va declanșa seria de războaie austro-turce și ruso-austro-turce. În același timp încercarea Imperiului habsburgic și Imperiului țarist de a împărți Imperiul otoman a prilejuit intervenția politică a marilor puteri din Europa apuseană, Franța și Anglia, care socoteau că prin dispariția Imperiului otoman se strica echilibrul european. Anglia mai cu seamă, din interese economice, nu putea fi de acord cu expansiunea Rusiei țariste în Mediterana orientală.

Cel dintîi război izbucnește între Austria și Imperiul otoman în 1716, încheindu-se cu pacea de la Passarowitz (1718), al doilea între Rusia, Austria și Turcia în 1735, încheiat cu pacea de la Belgrad (1739); în 1768—1774 are loc un al treilea război între Rusia și Turcia, încheiat cu pacea de la Kuciuk-Kainargi. În acest război participă și unități românești alături de trupele ruse. Paceă, încheiată în 1774, prin prevederile ei a deschis Marea Neagră și Marea Mediterană comerțului rus, iar Principatelor le-a confirmat dreptul la autonomie, îngrădind monopolul turcesc asupra produselor noastre. Un al patrulea război se desfășoară în 1787—1792 între Rusia țaristă și Imperiul habsburgic pe de o parte și Imperiul otoman pe de alta încheiat cu pacea de la Iași. Între anii 1806—1812 are loc un al cincilea război care opune Imperiul țarist, Imperiului otoman, și se încheie cu pacea de la București în 1812. Dominația străină, existența în vecinătatea țării noastre a unor imperii, războaiele purtate pe teritoriul Țărilor Române de către marile puteri au întîrziat într-o perioadă sau alta, dezvoltarea social-economică a poporului, formarea națiunii române, a statului național unitar.

Regimul dominației habsburgice și fanariote

Instaurarea dominației fanariote și a celei habsburgice a reprezentat, pe de o parte o schimbare a regimului politic, pe de altă parte o continuitate în evoluția istorică a Țărilor Române. Domnii fanarioți iau locul celor pămînteni, în timp ce în Transilvania împăratul austriac devine principe al țării.

Regimul habsburgic. Stăpînirea habsburgică în Transilvania a trebuit să parcurgă o perioadă de consolidare și în acest scop acționează printr-un întreg sistem de măsuri organizatorice, politice, economice și religioase. Integrată în imperiu, Transilvania își păstrează forma ei de organizare instituțională, aceea a *principa-*

tului pînă în 1765 cînd devine *Mare principat*. Titlul îl deține împăratul care așază în fruntea țării un *guvernator*, președinte al Guberniului (guvernul) numit dintre militari, de obicei străini de țară sau civili executanți ai politicii imperiale. Habsburgii mențin dieta, dar îi restrîng funcțiile, de exemplu îi anulează dreptul de a alege principele, iar apoi și pe acela de alegere a guvernatorului. Convocarea dietei se face rar, guvernîndu-se fără consultarea ei.

Curtea vieneză organizează în capitala imperiului o *Cancelarie aulică a Transilvaniei*, adevăratul organism care dirijează politica. Armata este pusă sub comanda unui general austriac, care depinde direct de împărat. Imperiul organizează regimamentele de graniță românești și secuiești menite să fie instrumente ale stăpînirii. Astfel era un batalion românesc în Banat, două regimente românești în principatul Transilvaniei, Regimentul I cu sediul la Orlat și Regimentul II de la Năsăud. Paralel s-au organizat și trei regimente secuiești, două de infanterie și unul de cavalerie. Grănicerii români prin încadrarea lor în regimente s-au eliberat din starea de iobăgie. Cu vremea, funcții de ofițeri inferiori au fost ocupate și de români.

În timpul împăratului Iosif al II-lea (1780—1790) se face o nouă împărțire administrativă a țării, în 10, apoi 11 comitate. El desființează autonomiile națiunilor privilegiate, a nobilimii maghiare, secuilor și sașilor. Se procedează la o separare a atribuțiilor administrative și judecătorești, justiția trece sub controlul statului. Comitadelor, vechi organisme administrative nobiliare, li se restrîng atribuțiile, prin numirea unor funcționari care aplicau legea statului. Noua legislație imperială și noile instituții loveau în parte în vechile orînduiri feudale. De aceea stîrnesc rezistența nobilimii.

Regimul habsburgic s-a întemeiat pe pactul încheiat cu clasele dominante și cu bisericile recepte, cărora le-a garantat propria lor dominație împotriva maselor producătoare române, maghiare și săsești, dar în special a menținut pe români în situația de popor tolerat.

Regimul a avut de înfruntat răscoala lui *Francisc Rákóczi al II-lea*, care cuprinde, începînd din 1703, întreaga Transilvanie prin participarea iobăgimii, meșteșugarilor, sărăcimii orășenești și a micii nobilimi. Îndreptată împotriva stăpînirii străine, habsburgice, răscoala capătă în realitate un *caracter popular, social, antifeudal*. Rákóczi, proclamat principe al Transilvaniei, încearcă printr-un sistem de alianțe externe, cu Franța și Rusia, să obțină independența. Nobilimea care participase la răscoală cu gîndul la o cît mai deplină stăpînire în viața politică internă nu înțelege să transforme răscoala antihabsburgică într-una socială. Tărănimea dezamăgită, la rîndul ei, nu mai oferă sprijinul necesar lui Rákóczi. În aceste condiții nobilimea ajunge să semneze în 1711 pacea de la *Satu Mare* preferînd stăpînirea habsburgilor care să-i garanteze propria dominație.

Întreaga viață politică în timpul regimului habsburgic a însemnat pe de o parte o subordonare față de imperiu, o conducere prin decrete, o politică de centralizare, iar pe de altă parte limitarea rolului națiunilor privilegiate, a dominației lor politice. În aceeași vreme regimul, deși limitat, a deschis posibilități de afirmare națiunilor asuprite; în măsura în care era interesat, în spiritul unei politici absolutiste, în îngrădirea nobilimii și în general a privilegiaților.

Regimul fanariot. Așezarea domnilor fanarioți pe tronul Moldovei și al Țării Românești, după 1711 și respectiv 1716, a însemnat introducerea și organizarea unui nou regim politic, care își pune amprenta asupra unei perioade de mai bine de o sută de ani. Domnii de acum înainte vor fi numiți direct de Poartă, țările, respectiv boierii, pierd dreptul de a-i alege. Domnitorii în marea lor majoritate sînt greci din Fanar. Între ei vom constata și domni de origine română, ceea ce demonstrează că nu de naționalitatea lor a depins agravarea exploatarei și a dependenței, ci de *regimul politic* care se organizează.

Perioada fanariotă începe și într-o țară și în alta cu *Nicolae Mavrocordat*, un om de o vastă cultură, cu interes pentru introducerea unor înnoiri. Perioadele de domnie sînt scurte, cu unele excepții, domnii fiind mutați dintr-o țară în alta. În timpul regimului fanariot țările sînt obligate să renunțe la politica lor externă. Domnii negociază direct cu puterile străine doar atunci cînd o fac în interesul Porții.

Moldova și Țara Românească își păstrează însă instituțiile interne, autonomia, astfel că dominația otomană, deși deosebit de gravă, se realizează și acum indirect prin domnii și boierii fanarioți, precum și prin o parte din marea boierime autohtonă. Țările Române nu au devenit pašalicuri și turcii nu s-au amestecat în organizarea lor internă, administrativ-politică, nu au schimbat sistemul proprietății feudale. A fost o mare deosebire între regimul dominației fanariote în Țările Române și între acela al pašalicurilor. În timp ce în primele dominația se exercita indirect, în pašalicuri dominația era directă. Clasa feudală autohtonă se menținea, cu toată preponderența pe care o cîștiga boierimea greacă în ultima treime a veacului. În pašalicuri boierimea locală a fost înlocuită cu feudații turci.

Țările suferă pierderi teritoriale. Expansiunea austriacă nu se oprește la hotarele Transilvaniei, ea continuă. În urma războiului austro-turc din 1716—1718

Constantin Mavrocordat

datorită succeselor militare ale lui Eugeniu de Savoia, prin pacea de la *Passarowitz* (1718), Imperiul anexează *Banatul* și *Oltenia*. Cea dintâi provincie, Banatul, este organizat ca un domeniu aparte, încredințat unei administrații militare, avînd în frunte guvernatori, mai apoi președinți civili. A doua provincie, Oltenia, parte a Țării Românești, a fost supusă și ea unui nou regim administrativ, sub autoritatea unei comisii centrale formată din austrieci. Provincia era guvernată, în interior, pe baza decretului din 1719, de un consiliu (sfat boieresc) avînd ca președinte un mare boier și patru consilieri. Acesta era controlat de comandantul trupelor din Transilvania. Oltenia rămîne sub stăpînire austriacă pînă la pacea de la *Belgrad* (1739), cînd revine la Țara Românească, în timp ce Banatul continuă să fie o provincie imperială. În urma tratatelor de pace de la *Kuciuk-Kainargi* habsburgii smulg, în 1775, nordul Moldovei cu vechea capitală Suceava. De atunci acest teritoriu, cu masivă populație românească, este cunoscut sub numele de *Bucovina*. În 1812, în urma păcii de la *București*, Imperiul rus încorporează *Basarabia*, parte a Moldovei între Prut și Nistru.

În timpul regimului fanariot continuă declinul armatei, care este redusă la o ceată de arnăuți ce constituia garda personală a domnitorului avînd și funcția de a menține și ordinea feudală în interior. Regimul fanariot se bazează, pînă către ultima treime a secolului, pe adeziunea clasei feudale autohtone, aceasta fiind co-interesată în regim de către fanarioți. Boierii îi împrumută pe fanarioți cu bani, le controlează vistieria și le garantează domnia față de turci, în schimbul asigurării păstrării domeniilor și stăpînirii asupra țăranilor.

Secolul al XVIII-lea a fost marcat de o creștere a obligațiilor față de Poartă, a haraciului, dar cu deosebire a peșcheșurilor, la care se adaugă sumele plătite cu prilejul obținerii domniei, a confirmării ei. Dominația turcă se exercită și prin prestațiile în natură și în muncă, prin modul în care se face comerțul. Monopolul asupra comerțului însemna asigurarea cu precădere a nevoilor imperiului, a suprimării, în multe rînduri, a dreptului de a face comerț cu alte țări.

În regimul fanariot se poate distinge o primă perioadă de la sfîrșitul domniei lui *Dimitrie Cantemir* (1711) și *Ștefan Cantacuzino* (1716) pînă la războiul ruso-turc din 1768 și o a doua de la sfîrșitul acestui război (1774) pînă la revoluția condusă de *Tudor Vladimirescu* (1821). În prima perioadă regimul fanariot este controlat îndeaproape de imperiu, în a doua însă apar semnele destrămării provocate de criza regimului. La acestea au contribuit exploatarea internă și externă, nemulțumirea boierimii autohtone și războaiele austro-ruso-turce, un bun prilej pentru încercarea boierimii de a se emancipa de domniile fanarioților și în cele din urmă de sub stăpînirea otomană. Cu același prilej marile puteri, Imperiul habsburgic și Imperiul țarist încearcă să impună în Principate o limitare a dominației otomane sau să pregătească propria lor stăpînire.

Dintre domnii fanarioți mai importanți au fost *Nicolae* și *Constantin Mavrocordat*. Ultimul totalizînd la domnie, într-o țară sau alta, un mare număr de ani, era înclinat spre o politică de reforme. Alți domni ca *Alexandru Ipsilanti*, bun gospodar și preocupat de dezvoltarea culturii se disting prin încercările de reforme în administrație, justiție și învățămînt. Se poate spune că domniile fanariote au

însemnat și o decădere a puterii domnești, o subordonare față de Poartă, dar în aceeași vreme și o epocă de reforme politice și sociale sub influența nevoilor sociale și a ideilor noi europene; o parte din domnii fanarioți se străduiesc să amelioreze organizarea socială, politică și culturală a Țărilor Române.

LECTURĂ

Ajuns-au osîndă pe biata Moldovă, că tot le dzice că nu să mai satură di domni, iar acmu, de cînd au stătut domni străini, le agiunge, de nu li vine și altu, amaru și cumplit. Numai cum a hi mila lui dumnezeu, la atîta au rămas, iar altă puțință nu mai esti, că boierii la Poartă nu vor să margă, că nu-i lasă domnii, Capichihăiile fiind greci, cît dzicu c-au cheltuit, atîta le dau, și n-ari gură ciniva să li dzică ceva sau să li ie sama, ce dzicu că suti di pungi și mii au cheltuit. Turcii ce vin, tot belacoasă, caasornici de aur, fuzii, cai cu șei, cu rafturi, suti de lei, mii de ughi le dau. 1700—1800 de pungi de bani să ieu din țara acmu, iar mai înainti, la domnii trecuți, mai mult di 400—500 pungi nu să lua. Și astfel di țară era, întemeiată, nu ca acmu. Oh, oh, oh!, vai, vai, vai di țară! Ce vremi cumplite au agiuns și la ce cunpănu, cădzut... La ce obiceiuri ai agiuns, ca să scapi dintr-aceste obiceiuri spurcati! Domnul încă, după ce s-au cruntat într-aceste lucruri cari am pomenit mai sus, și ușile ș-au încuiet, și hirea și Dîvanurile ș-au schimbat într-altu fel“.

Ioan Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*

Întrebări

1. Care sînt caracteristicile regimului habsburgic comparativ cu ale celui fanariot?
2. Ce atitudine au avut clasele dominante față de aceste regimuri politice?

Dezvoltarea economică și socială în secolul al XVIII-lea

Caracteristicile vieții economice. Secolul al XVIII-lea reprezintă pentru Țările Române ca și pentru celelalte țări ale Europei o perioadă de sporire a volumului producției, de prefaceri în organizarea economică și socială, care prevestesc trecerea spre o altă societate. Creșterea producției agrare s-a datorat și sporirii populației agricole și orășenești. Paralel crește numărul funcționarilor, armatei, intelectualilor.

La aceste fenomene se adaugă contactele cu piața externă, accentuîndu-se solicitările de produse agricole de către turci și austrieci. Crește nevoia de bani a feuda-lilor angajați în noul mod de viață al societății europene. Izvoarele istorice menționează exportul unor cantități apreciabile de grîne, o creștere a produselor în toate sectoarele vieții economice.

În domeniul agriculturii se constată o extindere a terenurilor agricole, pe seama pământurilor necultivate, introducerea largă a unor culturi, ca de exemplu porumbul, tutunul sau orezul în Banat pe domeniile Coroanei. În a doua jumătate a secolului statul încearcă să stimuleze producția agricolă prin introducerea unor noi metode agrotehnice; se popularizează noile culturi prin instrucțiuni și broșuri și se înființează în 1769 o *Societate de agricultură* în Transilvania. Nivelul tehnic scăzut, folosirea acelorasi unelte moștenite, metodele de muncă înapoiate au avut ca rezultat o productivitate redusă a solului. La acestea se adaugă existența relațiilor de producție feudale pe domeniile nobililor, boierilor și mănăstirilor. Muncile agricole le presta populația dependentă, iobagii și jelerii în Transilvania, rumânii și vecinii în Moldova și Țara Românească.

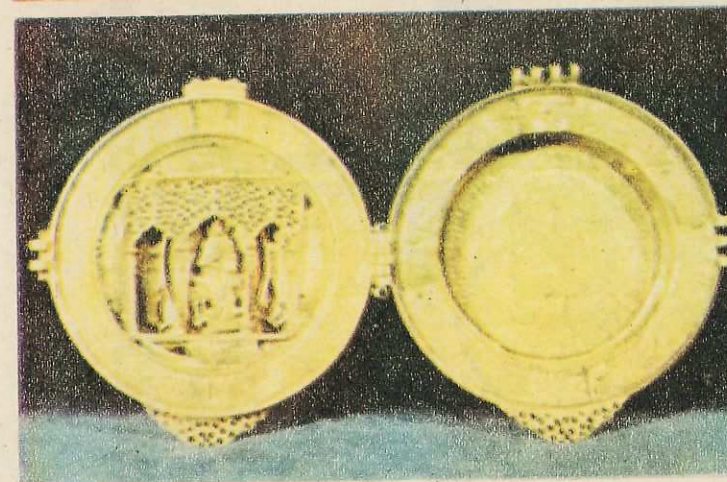
Creșterea vitelor rămîne în acest veac o ramură de bază, vitele cornute și oile reprezentau una din bogățiile țării. Cererea de lînă pe piața externă ca și pentru manufacturile din Imperiul habsburgic face să sporească numărul turmelor. Căii moldovenești sînt cunoscuți în toată Europa, fiind cumpărați mai cu seamă în Prusia.

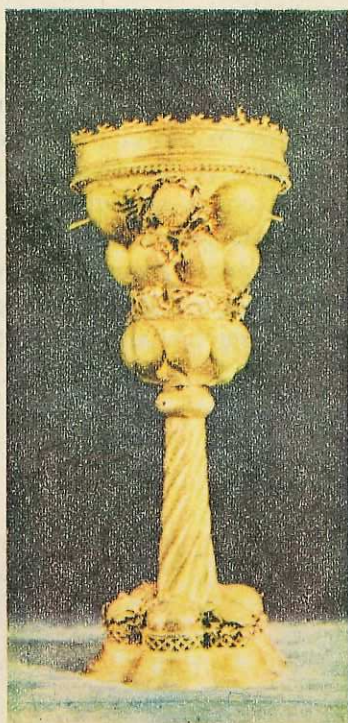
Tîrg la Sibiu, sfîrșitul sec. al XVIII-lea. Litografie color, cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei

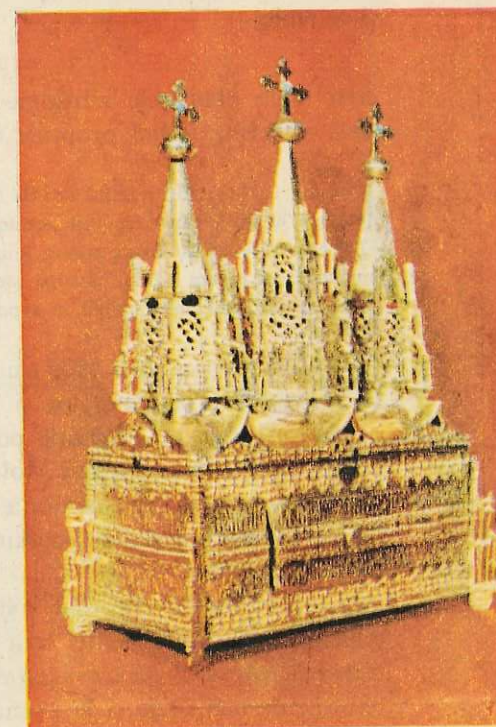
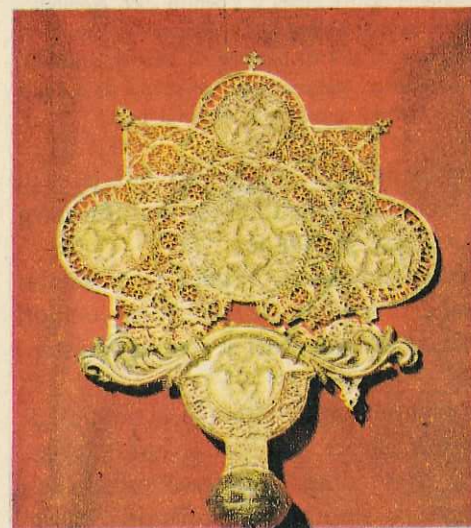
Exploatarea subsolului se continuă de-a lungul întregului veac, cunoscînd în a doua jumătate a secolului o creștere în Moldova și Țara Românească. În Transilvania exploatarea subsolului se dezvoltă considerabil. Aici Imperiul habsburgic controlează direct minele, fiind interesat în dezvoltarea mineritului. În vederea sporirii producției au fost organizate regiunile miniere, atît în principatul Transilvaniei cît și în Banat. Prin investiții de capital, aplicarea unor noi metode și prin exploatarea populației locale dependente, minele din aceste teritorii sporesc bogăția Imperiului habsburgic. În acest sector economic apare și se dezvoltă și munca salariată, fără a se renunța la robotă, la munca servilă. Pentru acest motiv, deși apar elementele capitaliste, dezvoltarea lor este limitată de existența feudalismului.

Obiecte
din aur și argint
lucrate
în
Țara Românească

Obiecte din aur
și argint lucrate
în Țările Române

Un rol important îl au meșteșugurile care continuă să se dezvolte mai cu seamă în Moldova și Țara Românească pe baza organizării de breaslă. Ceea ce caracterizează însă sec. al XVIII-lea este apariția pe o scară mai largă a unor întreprinderi manufacturiere. Acestea sînt ateliere care lucrează pe baza diviziunii muncii, întemeiate de stat, nobilime și negustori. În manufacturile feudalilor lucra țărănimea dependentă, în cele mixte țărănimea dependentă și salariați și, în sfîrșit, în cele capitaliste se folosea numai munca salariată. Din prima categorie a manufacturilor de stat amintim în Moldova manufactura de postav de la *Chiperești* și întreprinderile manufacturiere din Banat, la *Bocșa* și *Reșița*; din cele feudale, în Țara Românească, la *Pociovaliște* și la *Comana de Sus* (în Făgăraș) de potasă, iar din cele negustorești manufacturile de la *Gherla*, *Dumbrăveni* și manufactura de postav de la *Sadu*.

Secolul al XVIII-lea aduce o remarcabilă dezvoltare a pieței interne, apariția societăților și a companiilor negustorești: *Societatea negustorilor sași din Sibiu* care căuta să elimine concurența străină, *Compania negustorilor greci din Sibiu*, *Brașov* și *Cluj*. Statul austriac prin *Compania orientală* voia să monopolizeze comerțul cu Imperiul otoman, în scopul de a păstra banii în țară. Toate aceste noi fenomene economice influențează dezvoltarea civilizației. Începe să se simtă pretutindeni o mai mare mobilitate, schimburile se intensifică în interiorul țărilor, între Țările Române și cu țările din afară. Se modifică mult și peisajul orașelor, care se dezvoltă de acum într-un ritm mai rapid. În Transilvania, în orașe, începe să crească numărul locuitorilor români, fapt ce se va reflecta în lupta politică națională, care antrenează la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și negustorii români din Scheii Brașovului.

Reformele sociale de la mijlocul secolului al XVIII-lea. În această perioadă cresc mult obligațiile iobăgimii față de nobilime. În Transilvania curtea imperială intervine, avînd propriile ei interese fiscale, stabilind obligațiile în muncă.

Astfel, robota a fost stabilită în 1714 la 4 zile pe săptămînă pentru iobag și 3 pentru jeler. Nobilimea abuzează în continuare și sporește aceste obligații extinzîndu-le și asupra altor membri din familie. În 1747 Maria Tereza stabilește munca iobagului la 3 zile cu vitele și 4 cu palmele. O altă reglementare, numită *Certa puncta* (1769), păstrînd prevederile celei anterioare, adaugă altele, cu scopul de a limita abuzurile nobilimii, intervenind în raporturile dintre țărănimea dependentă și nobilime.

Curtea vieneză voia să-și asigure capacitatea de plată a țăranului față de stat, să sporească productivitatea și în aceeași vreme să contribuie la uniformizarea organizării sociale, necesară politicii de unificare a statului.

În Țara Românească și Moldova politica de reforme a început-o Constantin Brîncoveanu prin reglementările fiscale menite să asigure, în mai bune condiții, încasarea birurilor. Ea va fi continuată de Nicolae Mavrocordat și apoi de Constantin Mavrocordat.

Constantin Mavrocordat, avînd și asentimentul turcilor, începe o politică de reglementări sociale. Astfel încă din 1741 printr-un act, publicat și într-o revistă franceză sub titlul de *Constituție*, Constantin Mavrocordat schițează principalele reforme de mai tîrziu și în primul rînd intervenția statului în raporturile de pro-

prietate. Din seria de reforme fiscale, administrative, judiciare, cea mai importantă este cea socială din 1746 în Țara Românească și 1749 în Moldova. Prin această reformă se hotărăște desființarea legării de glie, a șerbiei, acordîndu-li-se rumânilor dreptul de a se răscumpăra fără moșie. Ei deveneau astfel oameni liberi fără pămînt, adică cu drept de strămutare. Prin reforma socială rumânii deveneau *clăcași* și aveau obligația în Țara Românească a presta 12 zile de clacă pe an, iar în Moldova 24. Esența reformei constă în reglementarea de către stat a obligațiilor țăranilor dependenți, care pînă atunci se găseau la discreția feudalilor. Alături de această reformă, Constantin Mavrocordat introduce și altele: *reforma fiscală* care scutește mănăstirile, preoții și toți boierii de dări. Potrivit acestei reforme se revine la desființarea dărilor multiple și la înlocuirea lor cu o dare fixă, percepută în patru rate, desființîndu-se răspunderea colectivă a satului, astfel că țăranul era răspunzător numai pentru sine. Prin *reforma administrativă* boierimea primește leafă pentru funcțiile ce le deține, astfel că se desființează sistemul feudal al veniturilor din slujbă. Prin această reformă se face un pas înainte în modernizarea statului. Dar cea mai importantă reformă rămîne cea socială. Reformele lui Constantin Mavrocordat, făcute în interesul puterii centrale, deși nu rezolvau problema țărănească, limitau privilegiile, introduceau ordine acolo unde domnise bunul plac al feudalilor. De aici a rezultat și ostilitatea boierimii împotriva reformelor sociale ale lui Constantin Mavrocordat.

DE RETINUT:

1. La începutul sec. al XVIII-lea se instaurază noile regimuri politice, fanariot în Moldova și Țara Românească și se consolidează cel habsburgic în Transilvania.
2. Noile regimuri limitează autonomia Țărilor Române, dar nu o suprimă. Se păstrează instituțiile tradiționale, într-o formă adaptată noilor condiții.
3. În sec. al XVIII-lea se practică în Țările Române o politică de reforme care determină un anumit progres social-economic.
4. La mijlocul secolului, în 1746 și 1749, se desființează legarea de glie a țăranilor dependenți, acordîndu-li-se dreptul de răscumpărare și deci de strămutare.

LECTURĂ

„În conformitate cu articolul de lege din anul 1714 și cu grațioasele porunci regești din 20 iulie și 25 februarie, prin care s-a întărit acel articol de lege, fiecare iobag este dator a servi domnului său de pămînt pe săptămînă patru zile cu brațele, iar cu vitele sale trei zile, de cumva are atîția boi, cîți sînt de lipsă la un plug, ori la un car; iar dacă nu are vite de ajuns și este avizat a-și prinde vitele la plug și la car în tovărășie cu vitele altui iobag de o stare materială cu el, este dator a servi patru zile. La serviciu mai mare, decît cel indicat, iobăgul nu poate fi constrîns“.

„Dacă iobagul și jelerul nu voiește să îndeplinească serviciul și robotele obligate, nu trebuie pedepsit cu multe de bani, ci în proporția delictului ori trebuie să i se aplice o pedeapsă trupească (dar să nu i se dea mai mult de 24 bețe sau lopeți, sau dacă este vorba de femei, să nu i se dea mai mult de 24 lovituri cu biciul), ori, dacă persoana este bătrână sau bolnăvicioasă, să fie închisă câteva zile“.

Reglementarea Mariei Tereza din 1769. numită „Certa puncta“.

....„Deci cunoscînd și noi cu toții de obște ca ast lucru, a avea supuși robiei pe pravoslavicii creștini, care sîntu într-o credință cu noi, nu iaste lucru creștinesc, ci de mare pagubă sufletelor noastre, socotit-am cu toții pentru rumânii ce i-am avut pînă acum la stăpînirea noastră, fiind văduviți cu moșiile lor den vremile ceale vechi la strămoșii noștri. Așa am găsit cu cale mai mult pentru ușurarea sufletelor noastre și a părinților, a moșilor și a strămoșilor, ca ori la cine den neamul boerescu, sau la mănăstiri vor fi rumâni cu moșiile sa rămîne la stăpînirea noastră, să le stăpînim cum și pînă acum, iar cît pentru capetele rumânilor fără de moșie care dintre noi va vrea din buna voința lui ca să-i iarte pentru a sa pomenire bine va face; iar de nu va vrea să facă aceasta facere de bine sufletului său, să aibă a face acei rumâni cum vor putea și sa dea bani de fiește ce cap cite talere zeace, și să se răscumpere, și cu voe de va fi stăpînului, sau, și fara de voie, ei să faca bani și să dea la stăpînul său, și nevrîndu să-i primească, va veni de va face jalbă la Divan, pentru ca acest lucru bun și sufletescu noi cu toții l-am găsit și l-am legat sa fie la mijlocu nostru păzit și întărit și de către noi și de către tot neamul nostru carii în urma noastră vor rămînea noaa mostenitorii...“.

Așezămîntul lui Constantin Mavrocordat de desființare a rumâniei în Țara Românească — 1746

Întrebări

1. Enumerați, comparativ cu perioada precedentă, caracteristicile vieții economice în secolul al XVII-lea.
2. Analizați cauzele care au determinat politica de reforme a puterii centrale.
3. Ce înseamnă pentru țaranul dependent eliberarea de rumânie sau vecinie?

Lupta de emancipare națională la mijlocul secolului al XVIII-lea

Începutul sec. al XVIII-lea marchează în societatea românească cristalizarea conștiinței propriilor nevoi, care vizau modificarea stării politice și sociale a poporului român. Programul politic formulat de Dimitrie Cantemir accentua neatîrnarea țării și necesitatea unei domnii autoritare. Domnul român a încheșat în opera lui culturală un adevărat program politic care, pe baza ideii originii latine și a unității neamului pe teritoriul Daciei de odinioară, susținea eliberarea de sub dominația otomană.

Activitatea lui Inochentie Micu în Transilvania. La sfîrșitul sec. al XVII-lea și începutul sec. al XVIII-lea în Transilvania, pe baza promisiunilor imperiale și a conducătorilor bisericii catolice (în 1698 la Alba Iulia) o parte a protopopilor români iscălesc actul Unirii cu biserica romano-catolică. Ei îl condiționează de acordarea de drepturi și de păstrarea obiceiurilor bisericii ortodoxe. Reprezentanții

românilor afirmă cu tărie că nerespectarea condițiilor ar aduce după sine anularea Unirii. Astfel în vremea tratatelor pentru atragerea românilor la Unire se schițează un program politic. Habsburgii sînt obligați, de către conducătorii românilor atunci cînd se redactează cea de a doua Diplomă leopoldină a Unirii (1701), să facă loc unor revendicări românești. Celor uniți cu biserica Romei, preoți și laici, diploma le acordă un statut politic asemenea membrilor națiunilor privilegiate. Rumânii uniți nu mai erau considerați tolerați, ci fii ai țării. Aceste prevederi nu au fost aplicate de Curtea de la Viena, datorită opoziției «națiunilor» privilegiate și religiilor «recepte».

Cel care formulează programul a fost *Ioan Inochentie Micu*, un om de o vastă cultură, o personalitate politică și culturală. A fost, în primul rînd, un luptător pentru nevoile neamului, care a știut, în condițiile vremii, să subordoneze intereselor naționale, instituția ecleziastică pe care o conducea în calitate de episcop. El a luptat începînd cu 1732 prin memorii adresate forurilor locale și centrale pentru ridicarea poporului român din Transilvania din starea de «tolerat» și pentru recunoașterea națiunii române în rîndul națiunilor politice. Cu alte cuvinte cerea o participare a reprezentanților românilor la conducerea țării. Redactînd numeroase memorii, el formulează treptat un adevărat program politic al emancipării naționale. Într-una din petițiile sale numită semnificativ *Supplex Libellus*, în jurul anului 1743, el sintetizează cea mai mare parte a revendicărilor naționale care în egală măsură vizau clerul și națiunea. Mai mult, în revendicările sale cuprinde atît pe uniți cît și pe cei neuniți, pe rumânii de pe pămîntul crăiesc (dominat de sași), pe iobagii români și de altă naționalitate, cărora voia să le ușureze soarta.

Programul politic îl întemeiază pe argumente de ordin istoric, pe latinitatea și vechimea românilor în Transilvania, inspirate de opera lui Dimitrie Cantemir, pe numărul și contribuția lor la prosperitatea țării. Cere pentru poporul român reprezentarea în viața politică, în instituțiile de guvernămînt, în guvern, dietă etc., anularea legilor restrictive din Aprobate și Compilate. Prin revendicările sale a avut în vedere totalitatea românilor din Transilvania, națiunea în ansamblul ei.

Lupta lui Inochentie Micu s-a lovit de ostilitatea privilegiatilor care, în colaborare cu Curtea Vienei, îl îndepărtează din Transilvania. Cauza reală a fost convocarea în anul 1744 a unui sinod la *Blaj* unde reprezentanții poporului român, indiferent de religie sau stare socială, trebuiau să se pronunțe în problemele mari ale națiunii. Chemat la Viena și supus unei anchete, Inochentie, pleacă la Roma, unde este obligat să rămînă în exil pînă la sfîrșitul vieții (1768). Ideile sale au cuprins noile generații și au fost reluate de următoarele mișcări social-politice. Astfel, ideile lui Inochentie Micu și ale generației sale vor sta la baza viitoarei mișcări social-politice și culturale din a doua jumătate a secolului.

Primele memorii boierești în Țara Românească și Moldova. În aceeași perioadă, datorită crizei Imperiului otoman și confruntărilor internaționale, factorii politici din Țara Românească și Moldova, nemulțumiți de regimul fanariot, schițează, la rîndul lor, pe baza ideilor lui Șerban Cantacuzino și Dimitrie Cantemir, un program politic care își propune eliberarea Țărilor Române de sub dominația otomană. Urmașii lui Cantemir în Rusia, în legătură cu boierimea din țară, se gîndesc în

vremea războiului ruso-austro-turc din 1735—1739 la independența Țărilor Române. Se încearcă eliberarea cu ajutorul puterilor creștine, astfel că „aceste două țări”, Moldova și Țara Românească, scriu documentele, să fie desprinse de Imperiul otoman. Oamenii politici români resping însă ideea transformării țărilor în provincii austriece, ei rămânând credincioși principiului autonomiei. Important este și faptul că problema recunoașterii Țărilor Române ca principate neatrânate a fost înscrisă în tratatele de pace. Cu toate că propunerea nu a fost acceptată, ea își păstrează însemnătatea pentru viitor.

Această mișcare este concomitentă cu lupta de emancipare națională a lui Inochentie Micu.

Acțiunea politică din Moldova și Țara Românească continuă în anii 1768—1774, în condițiile războaielor ruso-austro-turce. Cu acest prilej, în memoriile redactate, se insistă pentru ideea existenței politice de-sine-stătătoare a Principatelor. Pe baza argumentelor istorice memoriile din 1769 cereau vechile drepturi ale Țărilor Române și independența. Preluând ideile lui Dimitrie Cantemir, a vechilor drepturi, delegații noștri la *Congresul de la Focșani* (1772) și *București* susțin că Țările Române s-au bucurat de libertate sub domnii pămînteni și că împreună cu Ungaria și Transilvania au luptat împotriva expansiunii otomane. Ei cer înlăturarea jugului otoman, domn de aceeași credință cu ei și independența sub ocrotirea marilor puteri. Toate aceste memorii mărturisesc existența în Moldova și Țara Românească a unui curent de opinie favorabil independenței.

Se poate spune că la mijlocul sec. al XVIII-lea, în condiții interne și internaționale favorabile, românii încheagă un program politic care susținea pentru Principate recăștigarea independenței, iar pentru națiunea română din Transilvania, supusă opresiunii privilegiatilor interni, un statut politic de-sine-stătător.

LECTURĂ

„Căci noi de pe timpul lui Traian, încă înainte de a fi intrat națiunea săsească în Transilvania, am fost meșterii în acel pămînt regesc și pînă azi stăpînim sate întregi, deși asupriți cu mii de mizerii și felucite sarcini de cei puternici”.

Dintr-un memoriu al lui Inochentie Micu

„Episcopul și clerul unit cere lucruri pe cari nimeni nu le-a mai cerut niciodată de la străbunii noștri și nu le va putea cere nici de la urmașii noștri; cere ceea ce se abate în gradul cel mai mare de la privilegiile și scutirile cele mai vechi, dobîndite de la regi și principii; cere ceea ce prejudiciază Sancțiunii pragmatice a regatului, întărite de actualul împărat; cere ceea ce răstoarnă din temelie drepturile și libertățile avute pînă acum în pace din partea națiunilor patriei; cere ceea ce de fapt zguduie și turbură întreg sistemul acestei țări, conservat pînă acum în ordine bună, atît în cele religioase cît și în cele politice și economice; în fine cere ceea ce clerului și plebei române, după firea ei prea bine cunoscută, nu i se cuvine niciodată”.

Din răspunsul dietei din 1736 la cererile lui Inochentie Micu

Întrebări

1. Analizați comparativ obiectivele programelor politice din Principate și Transilvania. Ce concluzii desprindeți?
2. Cum vă explicați îndepărtarea lui Inochentie Micu din Transilvania?

Răscoala populară de la 1784 condusă de Horea, Cloșca și Crișan

Punctul culminant al luptei iobagilor din Transilvania împotriva asupririi feudale, în sec. al XVIII-lea, l-a constituit *răscoala condusă de Horea, Cloșca și Crișan*. Ea a zguduit puternic orînduirea feudală anunțînd începutul destrămării ei.

Cauzele răscoalei. Pe fondul vechilor contradicții de clasă, al opresiunii sociale și naționale, răscoala din anul 1784 a fost rezultatul agravării continue, îndeosebi a sarcinilor feudale de-a lungul sec. al XVIII-lea, în condițiile începuturilor destrămării orînduirii feudale. Sporirea zilelor de robotă la aproape întreaga săptămînă, la care se adaugă abuzurile de tot felul, condițiile de muncă inumane și faptul că li se nesocotesc cele mai elementare drepturi, determină nemulțumiri și în cele din urmă ridicarea la luptă a iobagilor împotriva orînduieilor feudale. Asuprirea cea mai gravă a exercitat-o nobilimea, dar deosebit de împovărătoare erau și obligațiile către statul austriac. În sec. al XVIII-lea sînt frecvente răpirile de pămînturi, de păduri, de pășuni, motive suplimentare de nemulțumire.

Cea mai grea situație o aveau *moșii*, iobagi pe domeniile statului din Munții Apuseni. Pe domeniul Zlatnei, în condițiile unui minerit reorganizat și unde s-au deschis noi mine, moșii mineri erau obligați la munci auxiliare nesfîrșite și plătite derizoriu, la construirea cuptoarelor pentru topit minereul, la transportul lemnului și minereului, la arderea cărbunilor etc. În același timp, au sporit restricțiile: locuitorilor le-au fost răpite pășunile și pădurile, dreptul la defrișări, la circiumărit etc. Primul incident, cu privire la dreptul de circiumărit a izbucnit la *Cîmpeni* la 24 mai 1782. Arendașilor armeni, care săvîrșeau numeroase abuzuri, le-au fost vărsate buțile cu băutură de către localnici. Conflictul s-a încheiat cu condamnarea la moarte a cîtorva moși și cu întemnițarea altora și plata pagubelor. Aceste măsuri au stîrnit noi agitații. Pentru a patra oară reprezentanții moșilor, în frunte cu *Horea* (Nicula Urs) au luat drumul Vienei, pentru a-și cere drepturile. Iobagii credeau că împăratul Iosif al II-lea le va face dreptate ușurîndu-le sarcinile feudale și înlăturînd nedreptățile.

Întors acasă Horea încearcă noi intervenții la forurile locale, la Sibiu, unde a constatat că plîngerile țăranilor au rămas fără rezultat.

Izbucnirea și desfășurarea răscoalei. Izbucnirea răscoalei a fost grăbită de intenția împăratului Iosif al II-lea de a spori regimentele de graniță. La 31 ianuarie 1784 împăratul a dat un decret care prevedea înscrierea în regimente a locuitorilor din satele mai apropiate de sediul acestora. Măsura era ispititoare, căci grănicerii nu erau iobagi și în schimbul serviciului militar aveau casa și pămîntul lor. Dornici de a scăpa de iobăgie țăranii au luat cu asalt centrele de înscriere de la Alba Iulia. S-au întocmit liste pe sate, funcționarii neputînd face față solicitărilor. Vestea s-a răspîndit cu iuteală. În comitatul Turzii s-au înscris și iobagi unguri. Dinspre Tirnave au venit țăranii sași pentru același scop. În așteptarea armelor, țăranii nu-i mai ascultau pe stăpîni, refuzau sarcinile iobăgești, amenințînd cu împărțirea pămînturilor nobiliare. La intervenția nobilimii și a autorităților, conscriptia a fost anulată, trecîndu-se la măsuri drastice împotriva nesupușilor.

Horea pornește noi agitații, răspîndind vestea despre existența unor pretinse porunci privitoare la ușurarea slujbelor iobăgești.

Cu ocazia târgului de la Brad, din 28 octombrie 1784, la îndemnul lui Crișan (Marcu Giurgiu) — în numele lui Horea, moșii au fost chemați la Mesteacăn, pentru 31 octombrie. La adunare au participat 5—600 de țărani din Zarand, din părțile Abrudului și ale Hunedoarei. Hotărîră cu toții să meargă la Alba Iulia, pentru a primi arme, aici urmînd a se întîlni cu țărani veniți de pe Mureș. În satul Curechiu, lîngă Brad fiind atacați de autorități la 1 noiembrie, răsculații au ucis doi dregători și dezarmat pe soldații trimiși împotriva lor. Apoi atacă nobilimea satelor, răscoala răspîndindu-se cu iuțeală. Focul ei cuprinde Zarandul, Hunedoara, Munții Abrudului, comitatul Aradului, regiunile Sibiului și Hațegului. În munți, Horea, Cloșca și Crișan au luat, la 4 noiembrie, jurămîntul celor adunați. Răsculații, sprijiniți de mineri, au ocupat localitățile Cîmpeni, Abrud, Roșia, Zlatna. Nobilii se ascund în orașe, fug spre Deva, Cluj, Arad, Hunedoara, Oradea, la adăpostul zidurilor acestora.

La răscoală participă țărani români, în primul rînd, lucrătorii de la mine, dar și maghiari și sași, cînd răscoala a ajuns în părțile Turzii și Clujului sau pe Tîrnave.

Programul răscoalei. În numele lui Horea, la 11 noiembrie 1784, răsculații de pe Mureș adresează un ultimatum nobililor adăpostiți între zidurile cetății Deva.

Horea, Cloșca și Crișan

Aici, în acest ultimatum este sintetizat programul răscoalei:

„Nobilul comitat împreună cu toți stăpînii de moșii și cu toată seminția lor să jure pe cruce.

Nobilii să nu mai fie, ci fiecare, dacă va putea găsi undeva o slujbă împărătească, din aceea să trăiască.

Nobilii stăpîni de moșii să-și părăsească odată pentru totdeauna moșiile.

Și să plătească dare ca și poporul de rînd.

Pămînturile lor să se împartă între poporul de rînd, după porunca ce o va da înălțatul împărat“.

Este cel mai avansat program țărănesc de luptă socială al vremii. El exprimă cauza întregii iobăgimi, vizînd răsturnarea din temelii a orînduirii feudale.

Încercări de liniștire a răscoalei. Însăpămîntate, oficialitățile Transilvaniei iau măsuri pentru liniștirea spiritelor, începînd tratative cu răsculații. Se urmărea potolirea răsculaților. Pentru a se cîștiga timp s-au încheiat trei armistiții (la Tibru, Valea Bradului, Sălcua). Încrezători în promisiuni, mulți țărani au părăsit tabăra. Guvernul n-a vrut să audă de nici o condiție privitoare la înțelegerea cu răsculații. Luptele au reînceput, în condiții mult mai grele. Țărănimea s-a confruntat cu armata la Brad, Rîmeși și Lupșa. Ei înving, copleșind unitățile militare prin numărul mare al cetelor de luptători. Încrezători în biruința cauzei lor, resping amnistia promisă în numele împăratului. Bătălia decisivă se dă la Mihăileni. Atacați prin surprindere țărani nu mai pot rezista în fața unei armate bine organizată, astfel că au suferit o grea înfrîngere. La 14 decembrie, Horea a hotărît încetarea luptelor. Retrăgîndu-se în munți, împreună cu Cloșca și alți oameni apropiați, el plănuiește o nouă ridicare, în primăvară.

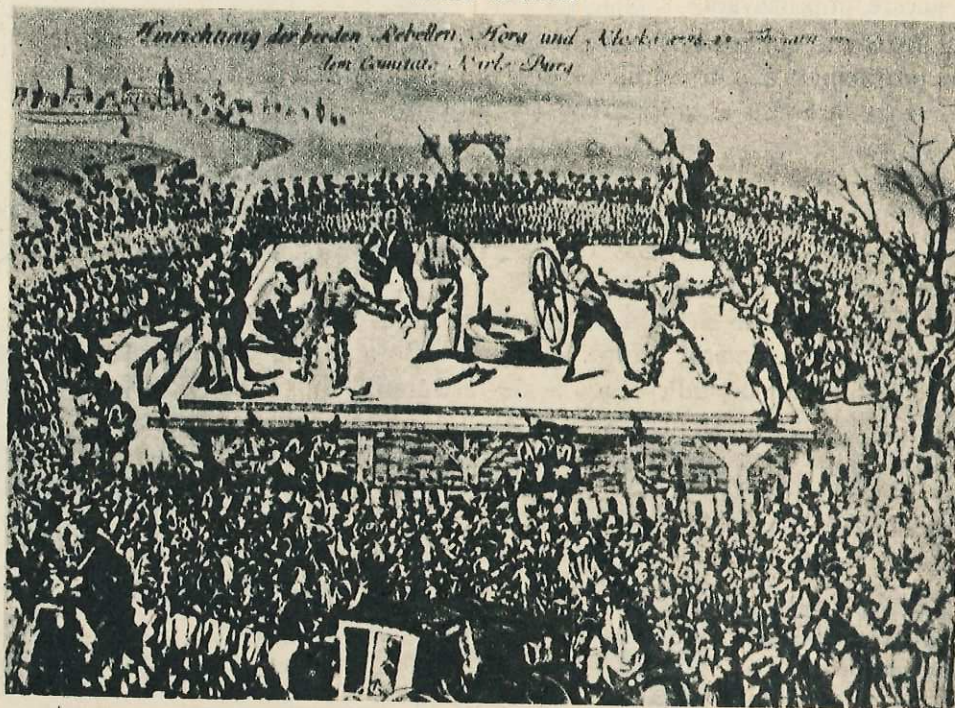

Poarta de intrare în cetatea Alba Iulia. Aici au fost închiși Horea și Cloșca

În aceste condiții începe represiunea nobilimii care nu cunoaște margini prin cruzimea ei. Cu acest prilej cad pradă răzbunării nobilimii un mare număr de țărani. Horea și Cloșca au fost prinși la 27 decembrie, în pădurea Scorucet, din Munții Gilăului, fiind trădați de pădurarul Anton Melzer. Pe capul lui Horea se pusese o recompensă de 300 de galbeni. La 31 ianuarie 1785 a fost prins și Crișan. Închiși la Alba Iulia, ei au fost supuși unei lungi anchete; Crișan și-a pus capăt zilelor în închisoare. Horea și Cloșca, după ce fuseseră purtați în lanțuri prin satele iobăgești, au fost zdrobiți cu roata la 28 februarie 1785, pe platoul «La Furci» din Alba Iulia. Trupurile lor, tăiate în bucăți, au fost expuse la margini de drumuri. La supliciu au fost obligați să asiste vreo 6 000 de oameni.

Caracterul social și aspectul național al răscoalei. Antrenând toată iobăgimea împotriva regimului feudal, răscoala are un profund caracter social. Cauza ei fundamentală a fost agravarea obligațiilor iobagilor. Cei care s-au răsculat au fost iobagii români, marea masă a iobăgimii din Transilvania. La ea participau și țărani unguri și sași în zonele în care populația era mixtă. Răscoala a avut, desigur, un pronunțat caracter social prin programul formulat și ridicarea mării mase românești împotriva feudalismului. Țărănimea răsculându-se împotriva nobilimii, în majoritatea ei maghiară, lovea în reprezentanții ordinii și legislației feudale care socoteau națiunea română tolerată și fără drepturi politice. Așa se și explică faptul că ridicarea la luptă a iobăgimii române transilvănene a avut și un caracter național, fiind privită de nobilimea maghiară ca o afirmare a poporului român; nobilimea temându-se de o stăpânire românească și de un ajutor de peste munți.

Martiriul lui Horea

Răsunetul european al răscoalei, urmările și semnificația ei. Ecorile răscoalei au depășit granițele țării. Presa europeană a publicat numeroase articole privitoare la acest eveniment. Diplomații străini, aflați la Viena și în alte centre, și-au informat imediat guvernele. Unii întvedeau posibilitatea extinderii răscoalei și în celelalte țări române. De apreciere s-au bucurat știrile în Germania. În Franța, J. Pierre Brissot, viitorul conducător girondin, i-a luat apărarea lui Horea și răsculaților lui, justificându-le dreptul la rezistență împotriva asupririi. Diplomația europeană, luînd act despre o problemă a românilor din Transilvania, a reținut caracterul românesc și țărănesc al mișcării.

Urmările răscoalei. După înfrîngerea ei, împăratul a hotărît strămutarea citorva sute de moși în Banat și Bucovina. Locuitorilor din munți le-a acordat libertatea pășunatului și unele scutiri de cărașii. Minerii au fost scutiți de sarcinile publice. Cîrciumăritul s-a arendat pe trei ani. Prin patenta imperială din 22 august 1785 s-a desființat servitutea personală și legarea de glie a țăranimii iobăge. Iobagilor li s-a dat libertatea de a se căsători fără consimțămîntul stăpînului, de a învăța carte și meserii. Nu s-au desființat sarcinile feudale ale iobăgimii, obligațiile acesteia, ci i s-a redat iobagului dreptul de strămutare (pierdut în anul 1514) oriunde dorea, după satisfacerea îndatoririlor sale către stăpînii feudali.

Răscoala a zguduit pentru moment orînduirea feudală din Transilvania. Prin loviturile date, prin ecoul larg pe care l-a stîrnit, răscoala lui Horea a rămas pentru țăranime un veșnic îndemn la luptă. Ea constituie o pildă vie a „hotărîrii cu care țăranimea s-a ridicat împotriva asupririi sociale și naționale, pentru o viață mai bună și mai dreaptă”.

DE REȚINUT:

1. La mijlocul secolului al XVIII-lea românii cristalizează programul emancipării naționale de sub opresiunea internă în Transilvania, împotriva Imperiului otoman și regimului fanariot în Principate.
2. Acțiunea politică a lui Inochentie Micu în Transilvania și mișcarea națională din Țara Românească și Moldova mărturisesc progresul afirmării conștiinței naționale în societatea românească.
3. Răscoala lui Horea dovedește forța țăranimii române din Transilvania și capacitatea de a formula un program social antifeudal și național.
4. Răscoala lui Horea a determinat desființarea servituții personale instituită în 1514.

„Dar pentru ce vă lăpădați de domnii voștri?

Pentru aceea că cite comișii au venit de la înălțatul împărat pe mila săracilor, ei le-au ascuns, și mai la grea slujbă i-a pus domnii.

Ci la unii și griu și alte bucate, și dijme din toate celea ne-au luat, cît numai apa nu am plătit.

Și noi cu jurămînt toți spunem că la Paști și la Crăciun ne-au căutat să ducem de frică colac, urcior, lumină și găină, și dacă au avut iobagul doi porci unul l-au luat domnul său, și de nu au avut au căutat să cumpere de frică în bani ca să-l de domnului, și fieștecare iobag au căutat să dea în tot anul două copuri de unt au avut vaci, au nu.

Iară dacă am dat instanție la înălțatul Gubernium, au venit să dăm numai un cop de unt, și pre un fertar de pămînt tot cite 4 zile în săptămînă le-am căutat să le lucrăm, și unii domni și în zioa de Crăciun ne-au făcut să ducem lemne, ce mi mie de sărbătoarea voastră au zis, și dacă s-au întîmplat de au murit iobagul, care au fost avut casă bună, cu toată averea, dacă n-au avut feciori, i-au tipat afară din casă, și pre muere o a băgat în temniță, ca să spue toate ce au rămas de bărbatul ei, și așa au luat domnii tot ce au avut, și pre ea dinpreună cu copiii cei săraci i-au mînat să se hrănească pre unde au putut, și dacă au crescut copiii cari au fost rămași de iobagul, l-au pus iară la slujbă, și ce au rămas nu i-a dat nimic.

Și muerile au căutat să le lucre deusebi, la pînă și la tors, și dacă nu a știut toarce bine, au căutat să plătească cu bani altia.

Și acestea sînt lucrurile care ne îndeamnă să plîngem cu mini ridicate cătră împăratul, ca să ne slobozească din robia aceasta.”

*Din declarațiile țăranilor prezentate
doctorului Ioan Piuariu-Molnar*

Întrebări

1. Care au fost cauzele răscoalei din 1784?
2. Explicați conținutul și semnificația programului răscoalei.
3. Explicați caracterul social și aspectul național al răscoalei.

Mișcarea de emancipare politico-națională la sfîrșitul veacului al XVIII-lea: Supplex Libellus Valachorum și memoriile din Principate

Sfîrșitul sec. al XVIII-lea în istoria Țărilor Române este dominat de mișcările politice naționale. Aceste mișcări naționale se desfășoară în condițiile crizei orînduirii feudale și a apariției elementelor capitaliste în economie, a afirmării ideologiei naționale, sprijinită de cultura modernă iluministă.

Pe plan european izbucnirea Revoluției franceze a determinat o criză acută a absolutismului luminat și a politicii sale reformiste.

Mișcarea Supplexului. În Transilvania răscoala lui Horea a dovedit că reformele lui Iosif al II-lea nu au fost în măsură să soluționeze gravele probleme ale societății transilvănene. Tendințele nobilimii de revenire la sistemul politic al vechiului regim, dinaintea reformelor, și accentuarea reacțiunii feudale au neliniștit păturile progresiste din societatea timpului.

Conducătorii românilor, care văd restrîngîndu-li-se posibilitățile de emancipare, privesc cu îngrijorare noul mers din viața politică. Față de încercările nobilimii de a reveni la situația dinaintea reformelor ei pregătesc o amplă mișcare națională. La ea participă intelectualitatea iluministă românească din *Blaj*, *Sibiu*, *Oradea*, românii aflați în străinătate, cu funcții în ierarhia administrativă a Imperiului, o parte din conducătorii celor două biserici, ofițeri români ai regimentelor de graniță, mica nobilime românească, țărănimea liberă, negustoria românească din Șcheii Brașovului. Pentru prima dată păturile sociale cu interese burghize, în mod solidar, sprijină pe conducătorii mișcării naționale, în vederea redactării unui act reprezentativ care să cuprindă toate dezideratele națiunii.

Într-o foarte scurtă perioadă de timp, datorită inițiativei iluminiștilor *Ioan Para*, *Petru Maior*, *Samuil Micu*, *Gheorghe Șincai*, *Ignatie Darabant*, *Ioan Piuariu Molnar* și *Iosif Meheși*, se redactează o seamă de memorii revendicative. Centrele culturale și politice stabilesc legături între ele, corespondența politică se intensifică. În 1791 conducătorii redactează un memoriu intitulat *Supplex Libellus Valachorum*, act reprezentativ al națiunii române, întemeiat pe programul politic conceput de *Inochentie Micu*. În acest program se încorporează acum toate cererile românilor într-o sinteză unitară, de mare amploare.

Acțiunea, în ultima ei fază, se concentrează la Oradea unde este sprijinită de episcopul *Ignatie Darabant*, un om de vastă cultură, îndrăzneț și hotărît să sprijine mișcarea de emancipare. De aici actul este trimis la Viena pentru a fi înaintat împăratului Leopold al II-lea.

Românii au sintetizat cererile lor astfel: să se șteargă denumirile odioase și jignitoare de tolerați, admiși. Ei cer reșezarea națiunii în drepturile ei depline cetățenești, egalitatea în drepturi cu națiunile politice, reprezentarea proporțională în viața politică a țării. Argumentele memoriului sînt în primul rînd istorice (vechi-

SUPPLEX LIBELLVS VALACHORVM TRANSSILVANIÆ

IVRA TRIBVS RECEPTIS NATIONIBVS COMMVNIA
POSTVLMENIO SIBI ADSERI
POSTVLMANTVM

CVM NOTIS HISTORICO - CRITICIS
L. C. E.
CIVIS TRANSSILVANI.

mea națiunii), dar și filozofice. Supplex-ul argumentează îndreptățirile națiunii române pornind de la numărul populației românești și de la cantitatea sarcinilor prestate. Ca act reprezentativ, avînd adeziunea națiunii, vorbește în numele acesteia, solicitînd pe baza argumentelor invocate un loc în regimul politic. Tezele Supplexului solicitau puterea politică în stat, cerința fundamentală a națiunii.

Supplexul, înaintat împăratului, este trimis dietei din Cluj care la citirea lui protestează vehement, respingînd cererile legitime ale națiunii române. Cel de-al doilea Supplex, din 1792, nu are o soartă mai bună. Efectele însă sînt imense în societatea românească deoarece, datorită prevederilor sale programatice, se declanșează o mișcare fără precedent care cuprinde întreaga societate românească. Deși respinse, cererile românilor, formulate acum programatic, deschid calea unei acțiuni politice de durată, cu consecințe în mișcările viitoare. În deceniile următoare, sub influența spiritului democratic propagat de Revoluția franceză, revendicările țărănești vor fi integrate programului politic. Dar și invers, ideologia politică pătrunde în comunitățile țărănești.

Mișcarea politică în Moldova și Țara Românească. În Moldova și Țara Românească evenimentele politice europene cunosc un ecou favorabil, îndeamnă la reluarea activității politice antiotomane și antifanariote într-un moment în care răz-

boaiele ruso-austro-turce tind să modifice situația politică din răsăritul continentului. În aceste împrejurări, criza regimului fanariot se adîncește datorită incapacității lui de a soluționa problemele societății românești.

În 1791 conducătorii politici din Țara Românească au reluat și ei programul politic al perioadei precedente. Ocazia s-a ivit cu prilejul tratativelor de pace purtate de ruși și austrieci în urma războiului ruso-austro-turc din 1787—1792. La 10 mai 1792, divanul Țării Românești a prezentat delegaților ruși și austrieci la conferința de pace de la Șistov un memoriu politic în care erau înscrise principalele revendicări politice. În memoriu se cere desființarea raialelor și fixarea graniței între Turcia și Țara Românească pe Dunăre, alegerea domnului de către țară, libertatea exportului de vite, neutralitatea față de vecini și independența politică.

Ultimul deceniu al sec. al XVIII-lea este marcat de interesul Franței revoluționare pentru Țara Românească și Moldova. Astfel, începînd cu 1796 guvernul francez numește un consul pentru Principatele române, iar ceva mai tîrziu, un consul general la București și un viceconsul la Iași. Consulatele au devenit centre ale propagandei revoluționare, stimulînd mișcarea de emancipare națională. Recunoașterea de către Poarta otomană a consulatelor franceze a însemnat în aceeași vreme un pas înainte spre emanciparea țărilor noastre de sub dominația turco-fanariotă.

Cristalizarea programelor politice și acțiunile de îndeplinire a lor contribuie la conturarea unei mișcări naționale care tinde să cuprindă întreaga societate românească.

LECTURĂ

„Națiunea română cere următoarele:

1. Că numitele odioase și pline de ocară: toleranți, admiși, nesocotiți între stări și altele de acest fel, care, ca niște pete din afară, au fost întipărite fără drept și fără lege (pe fruntea) națiunii române, acum să fie cu totul îndepărtate, revocate și desființate în chip public ca nedemne și nedrepte, și astfel... să fie repusă în folosința tuturor drepturilor civile și regnicolare.
2. Națiunii suplicante să i se restituie între națiunile regnicolare același loc pe care l-a ținut...
3. În comitate, scaune, districte și comunități, cu ocazia alegerii slujbașilor și a deputaților în dietă... la dicasteriile aulice și provinciale să se promoveze în chip just la punerea în slujbă, în număr proporțional, a persoanelor din această națiune."

Supplex Libellus Valachorum
(1791)

Întrebări

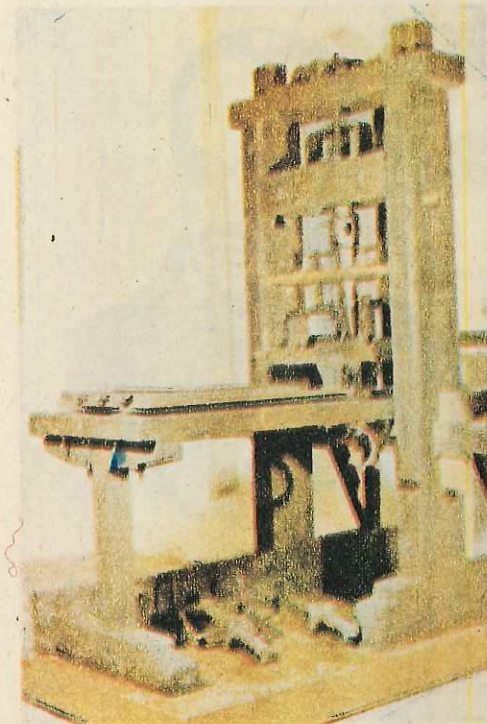
1. Prin ce se deosebește mișcarea Supplexului de acțiunea politică desfășurată anterior de Inochentie Micu?
2. Analizați condițiile interne și internaționale în care se desfășoară mișcările politico-naționale în Țările Române!
3. Care sînt păturile sociale antrenate în mișcare?

Secolul al XVIII-lea este socotit și la noi ca un secol al luminilor, bogat în realizări culturale și semnificativ pentru ideile noi pe care operele iluministe le exprimă. În Țările Române, ca de altminteri în întreaga Europă, se afirmă treptat *iluminismul*, un curent cultural progresist, care accentuează rolul rațiunii și al spiritului creator al omului. În acest veac se înmulțesc contactele culturale cu centrele europene, pătrund într-o tot mai mare măsură scrierile iluminiștilor din alte țări.

În secolul al XVIII-lea se afirmă cultura iluministă originală, care sprijină ideile înaintate de emancipare națională. De aici a rezultat caracterul militant al culturii iluministe, rolul ei în luptele politice ale timpului. Laicizarea culturii face progrese remarcabile. În acest proces un rol deosebit l-a avut filozofia raționalistă și literatura de luminare a maselor prin care iluminiștii caută să înlăture, cu ajutorul științei, superstițiile. În sfârșit, în acest secol, cultura românească și a naționalităților capătă un caracter european prin contribuții de prestigiu științific.

Instituțiile culturale. Secolului al XVIII-lea îi este caracteristică orientarea spre întemeierea unor instituții culturale. Astfel școlile elementare caută să răspundă unor nevoi sociale potrivit politicii educative a statului, de a pregăti cetățeni capabili să sporească avuția țării, dar în aceeași vreme supuși credincioși și cu respect pentru orînduirea socială. Politica reformistă țintește la organizarea unor rețele școlare prin *Ratio Educationis* (1777), lege care reglementa învățămîntul. Același lucru se observă în Moldova și în Țara Românească în timpul fanarioților. Se manifestă însă și numeroase inițiative locale, prin care oamenii noștri de cultură accentuează rolul învățămîntului laic și modern și al limbii naționale, ideea unui învățămînt menit să sprijine lupta de emancipare națională. În acest sens *Gheorghe Șincai* și *Dimitrie Eustatievici* și-au câștigat merite în organizarea învățămîntului românesc în Transilvania. O mare importanță au avut și școlile gimnaziale de la Brașov, Sibiu, Cluj. În sec. al XVIII-lea, la Blaj se înființează un centru de învățămînt românesc, cu un gimnaziu (1754). Un rol deosebit îl au și școlile superioare, *Academiile domnești de la București și Iași*, învățămîntul superior teologic de la Blaj, Sibiu și liceul academic de la Cluj. Prin conținutul învățămîntului în general, prin cel filozofic în special, se face un pas înainte în modernizarea învățămîntului.

Alături de școală, apar și alte instituții sau se consolidează cele vechi. Tipografiile de la București, Iași, Snagov, Rîmnic, Blaj, Brașov, Sibiu, Cluj fac pași însemnați spre laicizare. Deși se continuă publicarea cărților religioase, problematica și viziunea laică este din ce în ce mai prezentă. Cartea, datorită tipografiilor, contribuie la dezvoltarea culturii, la consolidarea conținutului unitar al culturii românești. Circulația cărților dintr-o țară în alta este remarcabilă. Se înmulțesc bibliotecile publice ca și cele particulare. La sfîrșitul sec. al XVIII-lea se organizează societățile culturale și științifice care exprimă necesitatea difuzării culturii moderne. Amintim *Societatea filosofească a neamului românesc în mare Prințipatul Ardealului*, care avea în vedere și legături cu Țara Românească, *Societatea pentru cultivarea limbii maghiare din Transilvania*, *Societas philohistorum Transylvaniae*, iar în Țara Românească *Societatea literară greco-dacică* (1810).

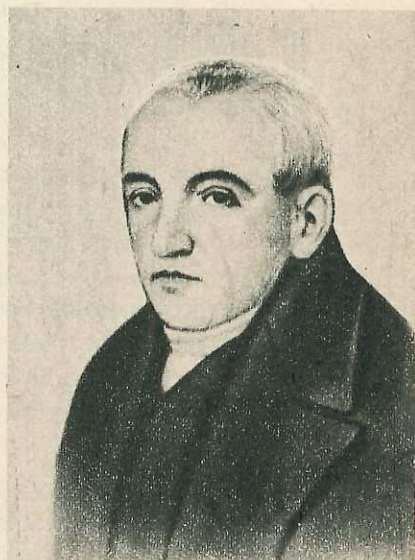
Un rol deosebit în sec. al XVIII-lea l-a avut apariția presei periodice, destinată să satisfacă setea de cunoștințe a păturilor știutoare de carte. Din rîndul ziarelor și revistelor amintim *Curierul Moldovei* (1790) în limba franceză, *Siebenbürger Zeitung* (1784), *Erdélyi Magyar Hirvivő* (1789—1790).

Domenii de creație. În sec. al XVIII-lea se impune de la început personalitatea lui *Dimitrie Cantemir*, savantul domnitor, autor al vestitului *Hronicon al vechimii romano-moldo-vlahilor*, în care tratează latinitatea și unitatea poporului român, al unei geografii, *Descrierea Moldovei*, influențată de școala geografică iluministă și a *Istoriei Imperiului otoman*, multă vreme cartea diplomației europene. *Dimitrie Cantemir* aparține sec. al XVIII-lea, anunțînd prin ideile sale marele curent iluminist. Subliniind ideea unei țări românești unitare, din care s-au născut Transilvania, Moldova și Țara Românească (*Hronicon a toată Țara Românească care apoi s-au împărțit în Moldova, Muntenescă și Ardealul*), *Dimitrie Cantemir* fundamentează doctrina originii și unității poporului român. Prin *Hronic* el a integrat istoria românilor civilizației europene, ridicînd totodată istoriografia la nivelul metodelor istorice critice moderne.

Ales membru al Academiei din Berlin, *Cantemir* s-a impus în cultura europeană ca unul din cei mai mari savanți orientaliști. Alături de personalitatea lui, cultura țării noastre s-a remarcat prin savanți de renume ca *Samuil Köleséry*, autorul unei cărți despre mineritul Transilvaniei (*Auraria Romano-Dacica*, 1717), și *Valentin Frank von Frankenstein* prin *Breviculus originum nationum et praecipue Saxonicae in Transylvania*, în care manifestă un pronunțat spirit critic. Prin operele lor pro-

Gheorghe Șincai

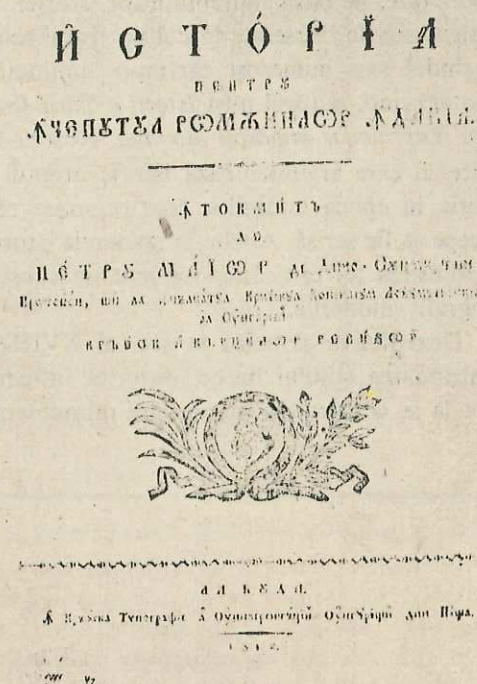
Petru Maior

movează un nou ideal cultural, atent la nevoile societății. În aceeași epocă continuă să fie scrise lucrări istorice în maniera cronicilor: *Letopisețul* lui Ion Neculce în Moldova, *Cronicele* domniei lui Brîncoveanu în Țara Românească.

Ideile cantemiriene au stat la baza curentului iluminist transilvănean al *Scolii ardelenne* care, prin reprezentanții săi, la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și la începutul sec. al XIX-lea, au dezvoltat ideologia națională și au subordonat-o luptei de emancipare politică. Istorici și filologi, filozofi și oameni de cultură, *Samuil Micu*, *Gheorghe Șincai*, *Petru Maior* și poetul *Ion Budai-Deleanu*, prin *Țiganiada*, au contribuit la cristalizarea iluminismului românesc.

Samuil Micu este și autorul primei gramatici românești publicată, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* (1789), un manifest al ideologiei naționale prin prefața scrisă de Șincai. Micu a scris mai multe cărți de istorie, *Scurtă cunoștință a istoriei românilor*. *Istoria și lucrurile și întîmplările românilor* în 4 tomuri în care tratează istoria celor trei Țări Române; Gheorghe Șincai scrie *Hronica românilor*, iar Petru Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dacia* (1812). Istoriografia *Scolii ardelenne* este angajată idealului emancipării naționale, avînd ca platformă politică programul politic românesc, așa cum s-a cristalizat de la Inochentie Micu la *Supplex Libellus Valachorum*. Meritul acestor istorici a fost acela de a fi scris o istorie a poporului român, de pe întregul teritoriu al Daciei de odinioară, în care tratează istoria noastră de la formarea poporului român pînă în zilele contemporane lor. Accentuînd originea pură latină, din motive politice, ei au neglijat contribuția dacilor la etnogeneza românească. Evidențiînd însă latinitatea limbii române, continuitatea și unitatea poporului român, precum și modul strălucit în care au înțeles

Istoria pentru începutul românilor în Dacia

Ienăchiță Văcărescu, portret în ulei de Chladek (Muzeul de artă al R.S. România)

să militeze, pe baza îndreptărilor istoriei, pentru emanciparea națională, ei și-au câștigat merite deosebite în cultura românească. Iluminismul din principate înscrie la rîndul său numeroși cărturari luminați, istorici și oameni politici ca Mihai Cantacuzino, autorul unei *Istории a Țării Românești*, Enăchiță Văcărescu cu *Istoria prea puternicilor împărați otomani*, Rosetti-Rosnovanu, autorul unor memorii politice în care argumentează istoric dreptul la neatîrnare al Principatelor. Istoriografia în epoca luminilor face progrese remarcabile și datorită modului în care începe să fie scrisă. Apelul la izvoarele istorice documentare, colecționarea acestora și folosirea lor critică au însemnat un substanțial pas înainte pe drumul unei istoriografii moderne.

Dezvoltarea artistică în sec. al XVIII-lea se caracterizează prin afirmarea și maturizarea stilului baroc, datorită influențelor central-europene. În această perioadă se construiesc numeroase monumente, biserici și palate în acest stil.

DE REȚINUT:

1. La sfîrșitul sec. al XVIII-lea lupta de emancipare națională culminează cu mișcarea Supplexului, care formează principalele revendicări politice românești.
2. Mișcarea de emancipare națională cuprinde, în egală măsură, societatea Principatelor, urmărind înlăturarea dominației turco-fanariote.
3. Ideologia națională, pătrunsă de ideile moderne, cîștigă păturile sociale libere, avînd tendința de a se răspîndi în comunitățile sătești.
4. În secolul al XVIII-lea cultura capătă un caracter tot mai politic-național, devenind un instrument al acțiunii politice.

LECTURĂ

„Acestea sînt care foarte pe scurt am socotit a le aduce pentru ceva la cunoștință a neamului românesc, cu care cituși de cît să pociu băga neamului românesc la inimă ca să gîndească de sine și să caute din ce părinți și din ce oameni iaste și cît de puternic și de cinstit odinioară au fost... Și din această socoteală să-și deschiză ochii minții, și măcar puțintel, ca printr-o crepătură, să zărească satul său, și privind la cei de demult ai neamului său părinți, să nu facă de ocară mărimea acelor carii era oameni învățați, oameni războinici, oameni viteji, oameni carii sus căuta, nu se lăsa proști, robi. Acestea ca într-o oglindă privindu-le, să înceapă a gîndi și de mijlociri cum să se poată face iarăși cinstit, iarăși mărit, să se apuce de învățătură, ca prin învățătură să cîștige înțelepciune și prin înțelepciune să dobîndească fericirea. Să gîndească că mai întîiu să se dobîndească binele și fericirea cea de obște a neamului, nu fiștecine să umble după cum patima și pofta sa îl poartă. Pre cei mai învățați să-i cîntească și de cei înțelepți să asculte, la boierii, la dregătorii, la episcopii și la arhimandriții să pue oameni înțelepți, oameni învățați și iubitori de binele de obște, pre carii să-i doara de necazurile și nevoile altora și cît pot, ori întru ce pot, să ajute pe de-aproapele, și să nu fie de aceia carii numai pentru aceia să pun la dregătorie ca să trăiască bine, ca să se umple de bani. Boiarii să aibă grige ca pruncii să aibă înțeleaptă și creștină învățătură, nu numai să știe frînțește și alte limbi, prin a căror știință mai tare nebunesc și să depărtează de la viața cea creștinească, ci mai înainte de toate să se muncească ca toate învățăturile și știin-

țele în limba sa să le aibă, ca atunci și mai leze și mai mult vor putea învăța, ci pentru acestea cei ce pot și au modru, bine iaste să învețe și grecește și latinește și alte limbi. Cît de vestiți și de măriți sînt nemții, italii, frîncii, anglii și alte neamuri, care toate învățăturile le au în limba sa, căroră nu le iaste rușine de limba sa. Clirosul să se deprinză întru filosofie și întru theologie, întîiu în limba sa, și să nu pună toată știința sa numai în cîntări și în tipic, adecă să nu socotească, că deacă știe cînta și a pune slujba besericii, destule știe. La minăstiri să se facă bune rînduiale și școale și îndreptări bune după canoanele sfîntei biserici și după învățăturile sfîntilor părinți. De cetania sfîntilor părinți cu nevointă să grijească, și istoriile, și cele bisericești și cele politicești și alte cărți de înțelepciune, să le cetească cu diadinsul, ca întru acelea și mijlociri spre fericire vor afla și vor vedea cum alte neamuri din robie s-au scos și s-au fericit și au crescut, și pre acestea să le urmeze: iar de cele ce au făcut neamurile care din fericire au venit la ticăloșie. Să se ferească. Cel ce au vrut să dobîndească domnie sau boerie, și nu el, ci un altul au dobîndit aceia, acelaia carele au dobîndit acea boerie să nu-i pismuiască, să nu umble să-l strice, ci în cele ce sînt spre fericirea cea de obște să-l ajute și cuvioasa cinste și destoinica ascultare să-i dea, că așa ne vom feri cu toți. Acestea, dragii mei români, primiți-le de la mine ca de la un părinte și frate și fiu al vostru, că Dumnezeu vede că vă iubesc și vă poftesc fericirea, și zioa și noaptea cu stricarea sănătății mele lucrez și mă silesc ca să împărțesc cu voi talentul învățăturii care mi-o au dat mie Dumnezeu“.

Samuil Micu, *Scurtă cunoștință a istoriei românilor*

Întrebări

1. Care sînt principalele caracteristici ale culturii iluministe?
2. Prezența domeniilor de creație în perioada iluministă.
3. Ce rol a avut istoriografia în secolul al XVIII-lea?

TĂRILE ROMÂNE ÎN PREAJMA REVOLUȚIEI DE LA 1821 CONDUSĂ DE TUDOR VLADIMIRESCU

Sfîrșitul sec. al XVIII-lea și începutul secolului următor se înscriu în istoria noastră prin noi fenomene economice, sociale, politice și culturale, care mărturisesc criza societății feudale și apariția semnelor noii societăți capitaliste moderne. În aceeași vreme se remarcă o puternică criză a regimurilor fanariot și habsburgic.

Răscoala lui Horea în Transilvania a dovedit prin ridicarea la luptă a țărănimii criza feudalismului. În anii imediat următori, lupta națională a forțelor politice românești cu interese burgheze, în timpul mișcării Supplexului, a pus sub semnul întrebării sistemul politic al principatului. Conducătorii politici români au reușit să sintetizeze într-un act fundamental programul emancipării naționale.

Paralel, mișcarea națională din Principate, prin memoriile politice, redactate de reprezentanții celor două țări, afirmă dreptul la independență și necesitatea scoaterii lor de sub dominația Porții.

Era evident că evoluția societății feudale din țările noastre și regimurile fanariot și habsburgic nu mai erau în măsură să aducă soluții pentru ieșirea din criză. Dimpotrivă, noile fenomene care își fac apariția pe scena europeană, *Revoluția franceză*

și succesul ei în lupta împotriva vechiului regim oferă un exemplu ce putea fi oricând urmat. Istoria celor 30 de ani care preced *Revoluția lui Tudor Vladimirescu* ne dovedesc pe de o parte adâncirea crizei societății feudale, pe de altă afirmarea unor noi fenomene care prevestesc prăbușirea regimului fanariot și trecerea în Transilvania spre o altă eră istorică, a reformelor.

Agravarea contradicțiilor sociale și politice. În condițiile create de limitarea monopolului comercial otoman în Moldova și Țara Românească, prin pacea de la Kuciuk-Kainargi (1774), se accentuează obligațiile țărănimii, claca tinde să fie impusă tuturor locuitorilor în număr de 12 zile, prestate toate deodată, excluzându-se, în condițiile producției pentru piață, posibilitatea convertirii ei în bani. Acest fapt a dus însă și la uzurparea curăturilor și la încercarea stăpînitorilor de a-i transforma în clăcași pe oamenii cu învoială (numiți și „oaspeți” sau băjenari, aduși pe baza unor hrisoave domnești și așezați pe moșiile boieresti și mănăstirești în condiții mai ușoare decât ale clăcașilor).

Sporesc în această perioadă și dijele prin cele mai variate abuzuri, ca dijmuirea porumbului, nu după cantitatea boabelor recoltate, ci după a suprafețelor cultivate. În general, erau supuse la dijmuire toate produsele gospodăriei țărănești (semănăturile, vinul, stupii și animalele, pomii fructiferi). Grave au fost în această vreme restrîngerea dreptului țăranului de folosință asupra pădurilor și pășunilor. Foarte gravă a fost, prin consecințele ei, uzurparea satelor moșnenești și răzășești, de către boieri, fapt ce nemulțumește o bună parte din populație.

La aceste stări de lucruri provocate de feudații laici și ecleziastici, s-a asociat regimul de jefuire a țăranilor birnici de către fanarioți, în folosul lor și al Porții. Impozitele au devenit, prin numărul lor mare, insuportabile, datorită și modului de percepere, prin constrîngere, torturi. Se asociază furniturile către Poartă și prestațiile la cetăți.

În aceste condiții, în care se accentuează contradicțiile dintre clăcași și boieri, apar și alte contradicții, tot mai grave, între boierii autohtoni și cei fanarioți, între boierimea românească și regimul fanariot, între negustorii români și cei străini, între orășeni și feudali. Era firesc ca boierimea autohtonă în condițiile dezvoltării pieței interne și a accesului spre cea externă să se vadă lovită în interesele ei de prezența boierilor greci. În aceeași vreme boierimea românească era limitată în exploatarea țăranilor de tutela domnilor fanarioți, care aveau interesele lor proprii. Într-o tot mai mare măsură jugul fanariot, dimpreună cu dominația otomană, erau privity cu ostilitate crescîndă. Nemulțumit era și negustorul local interesat în creșterea tranzacțiilor comerciale. El era însă stingherit de opresiunea feudalilor care refuzau orașelor libertăți economice.

Pentru aceste motive anii care preced *Revoluția lui Tudor Vladimirescu* sînt dominați de lupta antifeudală a țărănimii, de nemulțumirea moșnenilor și răzășilor, de acțiunile antif feudale ale orașelor.

Lupta pentru înlăturarea dominației străine. Pe plan politic se înmulțesc memoriile și proiectele de reformă. Astfel la începutul secolului, în 1802, boierimea munteană îndreaptă petiții către Napoleon cerînd protecție împotriva tur-

cilor, reînnoindu-le în 1807. În 1802 se redactează un *proiect de constituție aristocratică*, fiind inspirat de ideile franceze. Boierimea cere o republică aristocratică, în care să existe o consultare și o colaborare a „*norodului deplin slobod*”. Proiectul prevede și o separație a puterilor în stat, o organizare a puterii statului în divanul mare (guvernul), divanul pravilnicesc și divanul de jos, în care să intre „*deputații cei trimiși din țară*”. Deși proiectul de constituție are un caracter boieresc, se pot observa și unele idei moderne, inspirate de *Revoluția franceză*.

Seria de memorii și proiecte de organizare a statului este sintetizată de un memoriu din 1821 în care se cere *neatîrnarea țării, excluderea grecilor din țară, domni pămînteni, libertatea comerțului, noi legiuri conforme cu interesele țării*. Aceeași mare boierime voia să-și păstreze însă privilegiile de clasă și chiar să-și le lărgască simțitor.

În preajma revoluției se poate observa însă o nemulțumire generală împotriva regimului fanariot care antrenează aproape în totalitatea ei societatea românească. Spre deosebire, însă, de privilegiați, țărănimea liberă, țărănimea în totalitatea ei, orășenimea și intelectualitatea luminată se orientează hotărît spre obiectivele anti-feudale. Aceste pături sociale văd tot mai clar legătura dintre opresiunea internă și cea externă, dintre dominația otomană și regimul fanariot.

În Transilvania după respingerea acțiunii politice românești din vremea mișcării *Supplexului*, se instalează regimul reacțiunii. Imperiul ajunge la un compromis cu nobilimea în condițiile desfășurării *Revoluției franceze* și a mișcărilor populare și naționale care asaltau feudalitatea locală. Nobilimea se supune politicii imperiale în schimbul revenirii la vechile orînduiri și a instituirii unui regim de opresiune internă bazat pe poliție secretă și cenzură. În aceste împrejurări în Transilvania lupta politică românească este silită să renunțe la revendicările politice deschise, optînd pentru o acțiune indirectă prin cultură.

Astfel ideile *Supplexului* sînt reluate în operele istorice ale Școlii ardelen, în lucrările lui Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior. În aceeași vreme, imediat după respingerea *Supplexului*, încep luptele polemice ale românilor îndreptate împotriva asupritorilor interni, argumentîndu-se dreptul românilor la o viață politică proprie. În aceste condiții ideile iluministilor români se transformă în arme politice ale mișcării de emancipare națională. În ultimul deceniu al sec. al XVIII-lea și în primele două de la începutul celui următor, românii accentuează latinitatea poporului român, vechimea, continuitatea și unitatea lui pe teritoriul țării, rolul românilor în istoria medievală ca luptători împotriva expansiunii Imperiului otoman.

Tot în acest ultim deceniu al secolului se organizează și în Transilvania *mișcarea iacobină*, după modelul revoluționarilor francezi, la care participă intelectualitatea îndreptîndu-și atacul împotriva absolutismului monarhic. Mișcarea va fi însă înecată în sînge, prin uciderea conducătorilor ei, în frunte cu *Martinovici*, imperiul fiind hotărît să asigure liniștea în interior.

Acțiunile politice nu încetează însă, ele sînt reluate foarte curînd, la începutul secolului, printr-un nou *Supplex* (1804) în care se reactualizează cu hotărîre ideile

mișcării anterioare și se asociază acestora noi accente sociale și naționale în legătură cu istoria românilor din Principate. Acest *Supplex* accentuează totodată rolul lui Mihai Viteazul și semnificația națională a înfăptuirilor domnului român pentru poporul nostru. *La începutul secolului este evident că mișcarea națională din Transilvania argumentează drepturile poporului român în legătură cu existența fraților lor din Moldova și Țara Românească.* Revendicările din 1804 sînt formulate și în favoarea celor mulți, a masei iobage. În același timp continuă să se adîncească legătura mișcărilor naționale cu pături din ce în ce mai largi ale populației. Astfel că sub influența ideologiei naționale masa poporului începe să fie o bază pentru viitoarele acțiuni. În preajma revoluției lui Tudor Vladimirescu, în societatea românească, se cristalizează obiectivele noii lupte care se deschide sub semnul luptei revoluționare antifeudale și de emancipare națională.

Constituirea națiunii Române moderne

Secolul al XVIII-lea a fost și pentru societatea Țărilor Române un secol al afirmării conștiinței naționale. Ca și în alte țări unde se desfășura același proces de destrămare a feudalismului, în societatea românească se manifestă o puternică mișcare politică națională. Aceasta din urmă a fost dovada evidentă că românii au devenit conștienți de faptul că sînt membrii aceleiași comunități etnice. Cu alte cuvinte, afirmarea conștiinței naționale era semnul că românii se simțeau solidari în cadrul comunității etnice pe care o numesc națiune.

Constituirea națiunii române moderne în secolul al XVIII-lea a fost un proces de durată, la care au colaborat o seamă de factori anteriori cristalizării conștiinței naționale. Între acești factori formarea poporului și a limbii române în spațiul carpato-danubiano-pontic este factorul fundamental în procesul de constituire a românilor în națiune. Datorită etnogenezei, românii, paralel cu dezvoltarea societății feudale, se particularizează în raport cu alte popoare prin limba pe care o vorbeau. În acest proces evolutiv, întemeierea statelor medievale a reprezentat un alt factor care a stat la baza viitoarei națiuni române. Statul medieval a fost un cadru instituțional propice dezvoltării și păstrării civilizației românești.

De-a lungul perioadei medievale, Țările Române, asaltate de presiunea marilor state feudale, fiind în prima linie a ofensivei otomane, organizează rezistența militară în secolele al XIV-lea și al XV-lea. Solidaritatea și alianța statelor noastre contribuie, alături de fenomenele economico-sociale și spirituale, la consolidarea legăturilor dintre români și la cristalizarea conștiinței originii comune.

Un moment decisiv în istoria unității românești l-a avut Unirea lui Mihai Viteazul, care a exprimat necesitatea constituirii unui organism statal capabil să se opună ofensivei otomane. Unirea Țărilor Române va determina în istoria secolului al XVII-lea strîngerea legăturilor dintre statele românești și amplificarea raporturilor culturale dintre românii din o parte și alta a Carpaților. În acest secol se afirmă hotărîtor *limba literară română, numele de român și conștiința de neam*, ce exprimă ideea originii comune a românilor și a limbii române, dar și ideea de solidaritate între românii din toate țările locuite de ei. Acum umanismul românesc a exprimat

prin istorie ideea unității neamului, sintetizînd atît conștiința populară a originii comune, cît și ideile umanistilor din secolele al XV-lea și al XVI-lea despre latinitatea românilor. Într-adevăr în evul mediu s-au precizat caracterele definitorii ale poporului român, conștiința originii comune, a continuității și a unității sale.

În secolul al XVIII-lea românii încep lupta de emancipare de sub dominația străină. În Moldova și Țara Românească prin acțiuni antifanariote și antiotomane, iar în Transilvania împotriva nobilimii maghiare și a păturilor dominante săsești și secuiești ce alcătuiau sistemul așa-ziselor «națiuni» politice. Românii transilvăneni luptau și împotriva sistemului religiilor «recepte», alcătuite din catolici, luterani, calvini și unitarieni, ce excludea pe români de la viața politică în virtutea apartenenței lor la religia ortodoxă.

În acțiunile politice pe care le desfășoară cu intensitate crescîndă, românii își formulează un program al eliberării de sub stăpînirea Imperiului otoman, iar cei din Transilvania cer dreptul de a fi socotiți ca o națiune egal îndreptățită. Pe întregul parcurs al secolului al XVIII-lea, conducătorii românilor se afirmă ca reprezentanți ai națiunii. În actele politice reprezentative, românii se considerau o națiune, adică o comunitate umană legată prin originea comună, prin limba pe care o vorbeau, prin cultura ei unitară și care locuiește de o parte și alta a Carpaților. Reluînd ideile formulate de umanistii secolelor al XVI-lea și al XVII-lea, ei invocă unitatea de origine a românilor, latinitatea limbii și continuitatea pe teritoriul carpato-danubiano-pontic. Prin revendicările politice formulate datorită nivelului de dezvoltare socială și a culturii iluministe, românii consideră că alcătuiesc o națiune avînd aceleași interese. Ei se simt solidari în raport cu dominația străină și cu opresiunea internă, ca membri ai aceleiași comunități pe care o numesc *națiune*.

Cultura iluministă, prin istorie și filologie, dă expresie unei ideologii în care se oglindesc aspirațiile națiunii. Conștiința națională, pe măsură ce societatea feudală intră în criză, prin forțele sociale nef feudale devine tot mai puternică la nivelul unor pături sociale mai largi. Istoricii și, în general, oamenii de cultură sintetizează la sfîrșitul secolului imaginea unei națiuni unitare prin limba pe care o vorbește și solidară prin țelurile ce le urmărește. De acum ei nu se mai socotesc munteni, moldoveni, transilvăneni, ci membri unei națiuni unitare. Aceste idei elaborate pe temeiul unei îndelungate evoluții istorice, datorită dezvoltării culturii iluministe se difuzează în societate în forma ideologiei naționale, care încorporează programul politic al românilor. Mișcarea politică revoluționară din secolul al XIX-lea va avea ca punct de plecare o ideologie națională pe cale de a deveni o forță socială puternică. Aceasta va fi de acum expresia unei națiuni constituite, a națiunii moderne care prin conștiința națională, tot mai activă, unește păturile sociale ce alcătuiesc națiunea română. Evoluția viitoare va desăvîrși procesul de definire a națiunii și îi va imprima cîlele spre unitatea națională.

CUPRINS

- Introducere în istoria veche și medie a României 5
- Izvoarele istoriei vechi și medii a României 9

EPOCA STRĂVECHE

- Trăsăturile generale ale orînduirii comunei primitive 12
- Epoca pietrei 14
- Epoca metalelor. Descompunerea comunei primitive 21
- Dacia și daco-geții 33

EPOCA CLASICĂ (ANTICĂ)

- Statul dac de la Burebista la Decebal 38
- Dacia și Dobrogea în timpul stăpînirii romane 56
- Romanizarea daco-geților 65
- Daco-romani și continuitatea lor în spațiul carpato-danubiano-pontic 72
- Formarea poporului român și a limbii române 82

EPOCA MEDIEVALĂ

- Începuturile relațiilor feudale. Primele formațiuni statale cu caracter feudal pe teritoriul patriei noastre (sec. VII — XIII) 88
- Formarea statelor feudale românești 97
- Societatea feudală pe teritoriul patriei noastre în a doua jumătate a secolului al XIV-lea și în prima jumătate a secolului al XV-lea. Lupta pentru apărarea independenței 108
- Situația politică a Țărilor Române de la sfîrșitul secolului al XIV-lea pînă la mijlocul secolului al XV-lea 122
- Lupta poporului român pentru independență la mijlocul și în a doua jumătate a secolului al XV-lea 132
- Țările Române în secolul al XVI-lea 148
- Dezvoltarea culturii românești pînă în secolul al XVI-lea 160
- Epopeea românească în timpul lui Mihai Viteazul 171
- Țările Române în secolul al XVII-lea și la începutul secolului al XVIII-lea 181
- Dezvoltarea culturii în secolul al XVII-lea și la începutul secolului al XVIII-lea 193
- Țările Române în secolul al XVIII-lea 202
- Dezvoltarea culturii în secolul al XVIII-lea 222
- Țările Române în preajma revoluției de la 1821 condusă de Tudor Vladimirescu 228

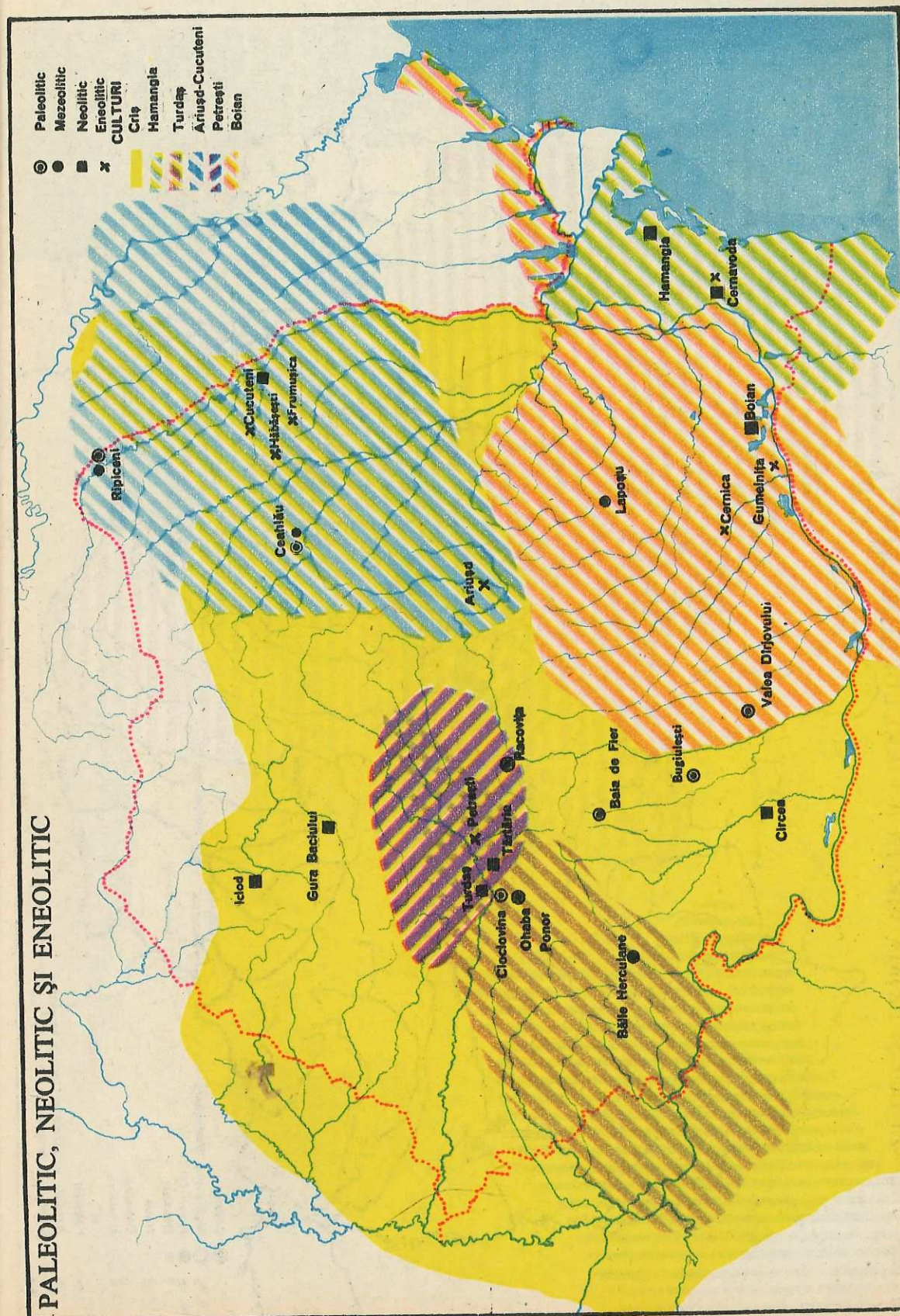
Nr. colilor de tipar: 15

Bun de tipar: 09.05.1984

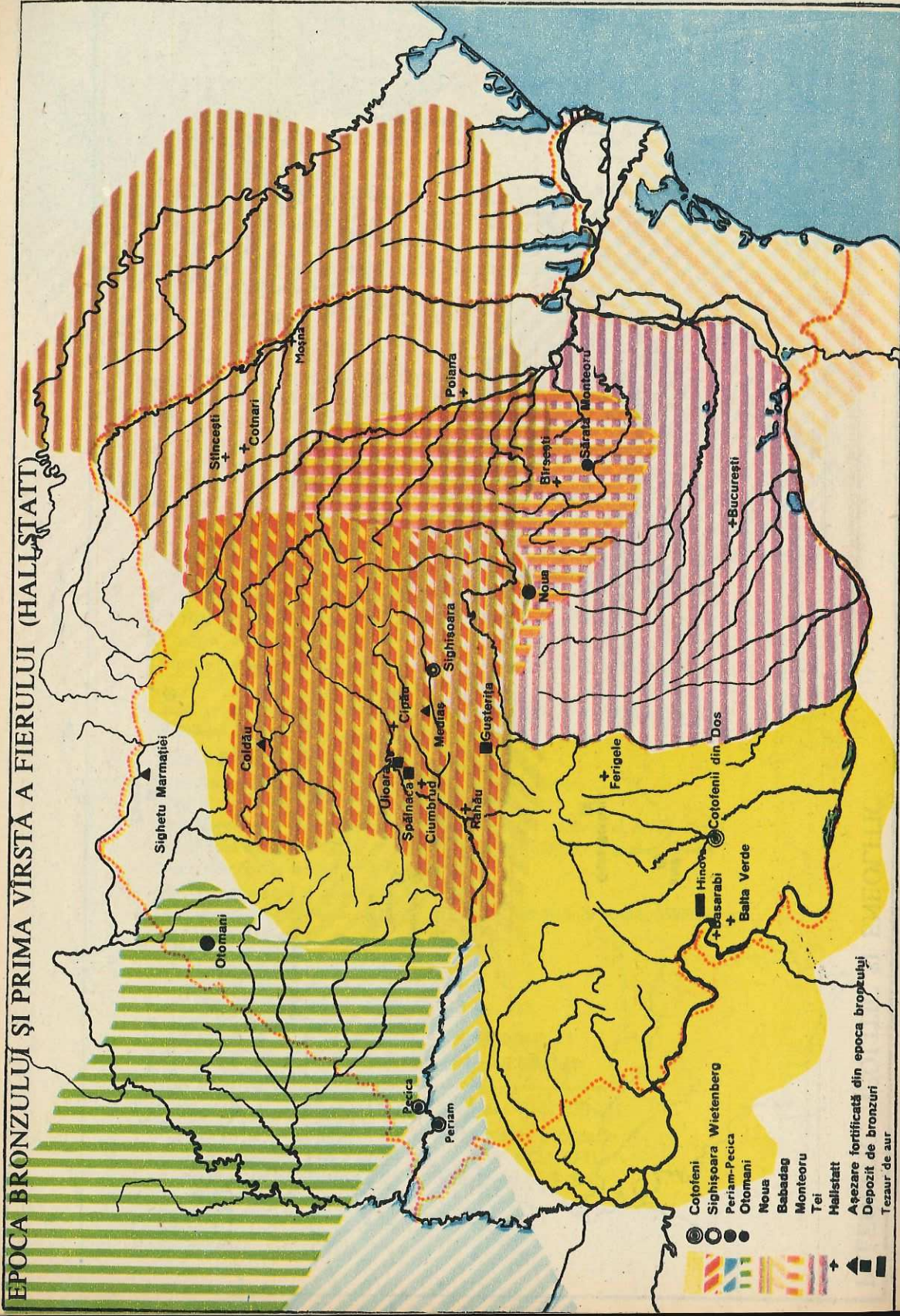

Com. nr. 40 029/30 164
Combinatul poligrafic
„CASA ȘCÎNTEII”
București — R.S.R.

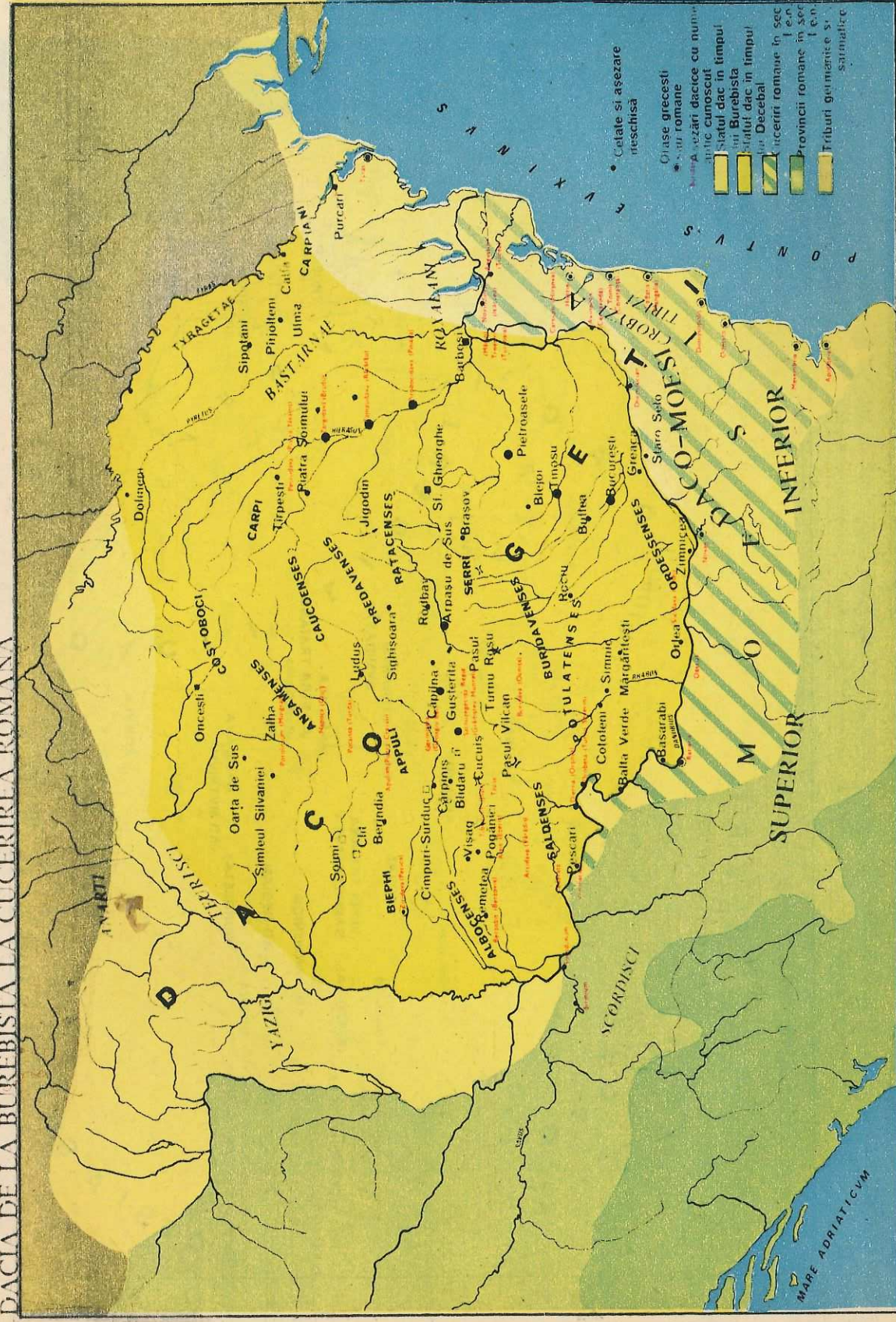
PALEOLITIC, NEOLITIC ȘI ENEOLITIC

EPOCA BRONZULUI ȘI PRIMA VÂRSTĂ A FIERULUI (HALLSTATT)

DACIA DE LA BUREBISTA LA CUCERIREA ROMANA

DACIA ROMANĂ

Orase romane (coloniae)
 Orase romane (municipia)
 Orase-cetăți greco-romane
 Așezări rurale romane și daco-romane (tirguri, sate, cătune)
 Ferme (villae rusticae)
 Localități băneare (aquae)
 Mine
 Cariere
 Salinae
 Olării
 Necropole romane sau daco-romane (cele mai semnificative)
 Limita provinciei Dacia
 Descoperiri de factură romană în zone din afara imperiului

DACIA ROMANĂ

DACIA
DACIA FELIX
DACIA RIPPENSIS
MOESIA SUPERIOR
MOESIA INFERIOR

TYRAS
 HISTRIA
 AXIOPOLIS
 TOMIS
 TROESMIS (Hona)
 CARSIUM
 TROPAEVM TRAIANI
 CALLATIS
 SARMATAE
 ROMVLA
 AD MVTIVM
 IVSIDAVA
 BVRIDAVA
 CASTRA TRAIANA
 CARVTELA
 CVMIDAVA
 CAPVT STENARVM
 APVLVM
 SALINAE
 NAPOCA
 RESCVLM
 POROLISSVM
 VILPIA TRAIANA
 SARMIZEGETVSA
 AQVAE
 TIBISCVM
 MALAVA (Denta-Omor)
 CENTRUM PUTEA
 ARCIDAVA
 AD PANNONIOS
 AD MEDIAM
 DIERNA
 (HIDROBETA)
 TYRAGETAE

DACIA ROMANĂ

LEGENDA:

- Orase romane (coloniae)
- Orase romane (municipia)
- Orase-cetăți greco-romane
- Așezări rurale romane și dacice
- Ferme (villae rusticae)
- Localități băneare (aquae)
- Mine
- Carliere
- Salinae
- Olării
- Necropole romane sau dacice
- Limite provinciei Dacia
- Descoperiri de factură romană în zone din afara imperiului

PROVINȚE: Dacia, Dacia Felix, Dacia Ripensis, Moesia Superior, Moesia Inferior.

CETĂȚI MAJORE: Eborac (Eborac), Augusta Traiana, Ulpia Traiana, Sarmizegetusa, Drobeta, Mediana, Puteoli, Arcidava, Dierna, Ad Pannonios, Ad Mediam, Ad Mvtrivm, Ivisdava, Romvla, Carvism, Histria, Troesmis (Hona), Axiopolis, Tomis, Callatis.

ALTE LOCALITĂȚI: Porolissvm, Rescylvm, Napoca, Salinae, Apvlvm, Capvt Stenarvm, Cvmidava, Carvtela, Castra Traiana, Bvridava, Tibiscvm, Malava (Denta-Omor), Centrum Putea, Vlpia Traiana, Sarmizegetvsa, Aqvae, Angvstia, Costoboci, Tyras.

GEORGRAFIE: Danubius, Tyras, Sarmis, Callatis, Histria, Troesmis, Axiopolis, Tomis, Callatis.

Banatul
Timisoarei

TĂRILE ROMÂNE ÎN SECOLUL AL XVIII-lea

